P. CORNELII SEVERI AETNA ET QUAE SUPERSUNT FRAGMENTA...

P. Cornelius Severus,
Friedrich Lindenbrog, ...

Ex legato Dni. Equitis
Antonii Francisci de Marmi

P. CORNELII SEVERI
ÆTNA,
& quæ supersunt
FRAGMENTA,
CUM NOTIS
ET INTERPRETATIONE
JOS. SCALIGERI, FRID. LINDENBRUCHII & THEOD. GORALLI.
ACCESSIT
PETRI BEMBI
ÆTNA.

AMSTELÆDAMI
Apud HENRICUM SCHELTE.
M DCC III.

LECTORI
S. P. D.
THEODORUS GORALLUS.

On est, LECTOR, cur multis agam de consilio meo & ratione, quâ *P. Cornelium Severum* illustrare conatus sum. Rem totam sat copiosè exposui, in Præfatione, quam *C. Pedoni Albinovano* præfixi. Monebo dumtaxat me iisdem hîc præsidiis usum, nec cujusquam ferè notas hîc conspici, præter Scaligeranas & meas. Virum summum qui in hoc Poëma plura scripsit, quàm in ullum aliud quod in *Catalectis* legatur, sæpe sequutus sum; sæpiùs malè, ut mihi quidem videbatur, præeuntem deserui. Præ festinatione, quam ipse ad calcem notarum in *Ætnam* nimiam fuisse nos docet, singula, ut par erat, expendere non potuit; eáque præterea fuit studiorum ejus ratio, ut Physicam fermè neglexerit, quo neglectu factum est ut multa hîc adsequutus non sit; quæ alioqui, quâ erat Linguæ Latinæ, ceterarúmque Litterarum peritiâ, facilè intellexisset. Nos igitur tempore longiore in hæc insumto, & accuratioris Physicæ subsidiis adjuti, multa deprehendimus in Scaligeranis notis, quæ minimè placere poterant. Itaque ea confutavimus, in nostris; sed ita ut ceteris doctissimo viro sua laus illibata, apud nos, maneret. Ex collatione Veterum Editionum eam lectionem selegimus, quæ consentire cum stylo ac sententia *Severi*, & optimum sensum complecti videbatur. Ubi verò nulla lectio, quam quidem viderimus,

mus, ſenſum commodum patiebat, quod non rarò contigit, ſequuti ſumus correctiones *Scaligeri* ad antiquiſſimas lectiones quàm proximè accedentes; aut eas, ubi viſum, interpolavimus; vel alias, quæ minùs à priſcis Editionibus recedebant, ſubſtituimus; quarum omnium mutationum rationem in notis reddimus. At ubique quàm minimam potuimus licentiam nobis adrogavimus, nec quidquam niſi fermè neceſſariâ ratiocinatione in contextum admiſimus. Videbis, LECTOR, *Severum* noſtrâ curâ ita eſſe expolitum atque exornatum, ut jam legi, cum nonnulla voluptate, poſſit; qui intelligi antea nullo modo poterat; quamvis ceteroqui non dubitemus ab aliis, qui antiquos nanciſcentur Codices, feliciorem medicinam nonnullis vulneribus fieri poſſe; quod ut à doctis viris fiat optamus, plaudere meliora adferentibus parati. Ad calcem addidimus Fragmentum de morte *Ciceronis*, aliáque nonnulla ex Veteribus Grammaticis collecta; quibus adjici poterunt quæcumque alibi fortè occurrent; nam nobis quidem nota plura non erant. Subjunximus elegantiſſimum libellum *Pet. Bembi* de Ætna, emendatiorem, quàm legitur in editione operum ejus Argentoratenſi anni M DC LII. ubi multis Typographicis vitiis commaculatus eſt. Ex eo loca nonnulla *Severi* meliùs intelligi cùm poſſent, maluimus integrum politiſſimum Opuſculum hìc legi, quàm particulas dumtaxat in notis noſtris proferendas. Utinam vir elegantiſſimi ingenii Phyſices æquè peritus fuiſſet, ac purioris ſermonis! Sine dubio pleniorem mirandi montis deſcriptionem haberemus. Vale, LECTOR, & planiorem tibi viam non tantùm ad Æt-

nae

næ verticem, sed & ad humaniorum litterarum cognitionem facere tibi conantibus faveto.
E Museo nostro, Calendis Octobris anni M DCC II.

JUDICIA ac TESTIMONIA
Veterum & Recentiorum Scriptorum
DE SEVERO.

Ovidius Epist. ex Ponto Lib. IV. Ep. 2. quæ est ad *Severum*.

Quod legis, ô Vates magnorum maxime Regum,
Venit ab intonsis usque, Severe, *Getis.*

Ibidem.

At tu cui bibitur feliciùs Aonius fons,
Utiliter studium, quod tibi cedit, ama.
Sacráque Musarum meritò cole, &c.

Ejusdem Libri Ep. ultimâ:

Quique dedit Latio carmen regale Severus.

Senecæ patris testimonia prolata sunt ad fragmenta, sic verò filius in Epist. LXXIX.
Donec Ætnam describas in tuo carmine & hunc sollemnem omnibus Poëtis locum attingas, quem quo minùs Ovidius tractaret, nihil obstitit quod jam Virgilius impleverat; ne Severum *quidem* Cornelium *uterque deterruit.*

Quintilianus Inst. Orat. Lib. X. c. 1.
Cornelius *autem* Severus, *etiamsi versificator, quàm Poëta, melior, si tamen, ut est dictum, ad exemplar libri primi bellum Siculum perscripsisset, vindicaret sibi*

ſibi jure ſecundum locum. Sed eum conſummari mors immatura non paſſa eſt; puerilia tamen ejus opera & maximam indolem oſtendunt, & mirabilem præcipuè in ætate illa recti generis voluntatem.

Lil. Greg. Giraldus Dial. IV. Hiſt. Poët. Cornelius Severus *Poëta fuit & declamator egregius*, &c. *ſcripſit bellum Siculum quod imperfectum reliquit, importunâ morte interceptus. Si enim, ut ait Fabius, perficere potuiſſet, meritò ſibi ſecundum locum vindicaſſet. Dicitur inſuper de Ætna monte carmen compoſuiſſe, unde factum ut Poëma, quod de Ætna Virgilio adſcribitur*, Severo *nonnulli potiùs attribuant*, &c.

Joſeph. Scaliger initio notarum in Ætnam. *Seneca ſcribens ad Lucillium hortatur eum, quòd is tum eſſet in Sicilia, ut ſibi de Ætna ſcribat. Ejus verba hæc ſunt*: ſollemnem, &c. *Itaque cùm Ovidius*, XV. *Metam. Virgilius* III. *Æn. tantùm de eo tractarint fruſtra augurantur hoc Poëma eſſe Virgilii. Cùm ex verbis Senecæ* Corn. Severi *eſſe neceſſe ſit. Ex quo Poëmate, quod nobis ex omnium illius ſcriptoris operum naufragio reliquum eſt, potes advertere, quantus fuerit ille vir in penetralibus Heliconis, quámque meliùs nobiſcum ageretur, ſi ille potiùs injuriam temporis effugiſſet, quàm iſti pingues Poëtæ, Muſarum ἐκτρώματα. Qui non tam meruerunt, ut in loco legitimorum habeantur; quàm ipſi, ubi legitimos deſideramus, in vacuum venerunt. Nulli ferè Poëmati magis nocuit, imò, ut ne quid diſſimulem, nulli tantùm nocuit Vetuſtas; tantæ ejus ſunt maculæ, quas nos breviter indicare contenti erimus. Non enim commentarium inſtituimus.*

P. COR-

Aestuat et
expirat fauc
g: 1.

P. CORNELII SEVERI QUÆ SUPERSUNT.

P. CORNELII SEVERI
ÆTNA.

ETNA mihi, ruptíque cavis fornacibus ignes,
Et quæ tam fortes volvant incendia causæ,
Quod fremat imperium, quid raucos torqueat æstus,
Carmen erit; dexter venias mihi carminis auctor,

Seu

NOTÆ.

1. *Aetna*] Quicumque descripserunt Siciliam, Aetnam etiam commemorarunt, & nos huic Opusculo elegantissimam mirabilis montis descriptionem, à *Pet. Bembo* conscriptam, subjiciemus. Monebimus dumtaxat Lectorem, memor sit hanc insulam à Phoenicibus primùm occupatam fuisse, locáque ejus ab iis nomina accepisse, quod multis probavit Phoeniciarum originum felicissimus indagator *Sam. Bochartus* Chanaan. Lib. I. c. 28. ubi acutè conjicit montem hunc *Aetnam*, dictum à Phoenicia voce *atthouna*, quæ *fornacem* sonat, scriptáque est litteris *Aleph*, *Thau*, *Vau*, *Nun*, *Aleph*; quod vel hic primus *Severi* versiculus abundè comprobat. *Gorallus.*

Ibidem. *Ruptique*] Hoc est, erumpentes. Sic & v. 59. *rumpantur fulmina*, pro erumpant. *Idem.*

2. *Fortes*] Quamvis *fortis*, usu Linguæ Latinæ, frequentiùs animi virtutem significet, attamen propriè videtur de corporibus usurpatum, & validum ac robustum significare; priùs enim sunt nomina rebus corporeis, quam spiritualibus, imposita. De hisce enim homines seriùs cogitarunt, quàm de corporeis. Derivanda omnino videtur vox à *fero* aut φορέω, quasi φορητὴς, *lator*, quamvis olim scriberent *forctem*; nam in Etymologia multas esse anomalias nemo nescit *Idem.*

Ibid. *Volvant*] Quia involutum fumum, flammásque emittunt. Sic *Lucretius* Lib. VI. ubi rationem hujus incendii tradit:

—— *crassâ volvit caligine fumum.*

Sic etiam alii. *Idem.*

3. *Quod fremat imperium*] Non sine magno fremitu, ut postea videbimus, erumpunt majores flammæ. *Virgilius* Aeneid, Lib. III, 577.

—— *lique-*

INTERPRETATIO P. CORNELII SEVERI ÆTNÆ.

AETNAM, montem Siciliæ, qui ex cavernis effractis ignes emittit, causásque vehementis incendii, quæ tanto fremitu viscera ejus agitant, canere aggredior. Tu ô Apollo, Musarum Dux & Præses, qui carmina invenisti, ad

——— *liquefactáque saxa sub auras*
Cum gemitu glomerat. Idem.

Ibid. *Raucos*] Raucum quemdam fremitum emittunt crateres. *Idem.*

4. *Carmen erit*] Materia, seu argumentum carminis. *Idem.* Ibidem. *Dexter venias* &c.] Non solùm hic versus à recentioribus editionibus discrepat, in antiquitus excusis, sed & sequens transpositus est. Quare & ex his & ex invocatione ipsa, colligimus non leviter depravatam lectionem hanc esse. Nam quis Dodonam Phœbo, non Jovi, adserat? Tamen hîc ex Dodona elicitur ille. Sed profectò quasi manu ducimur ad veram lectionem ex veteribus editionibus:

——— *dexter mihi carminis auctor Apollo,*
Seu tua, Dodonâ potior, te cumque Phaselis,
Seu te Cythnos habet, seu Delos gratior illâ,

In nova Pierio &c. Scaliger. Quem errasse ad singula demonstrabimus. *Gorallus.*

Ibid. *Venias*] Hanc vocem necessariam extriverunt, qui *Apollo* in hoc versu reposuerunt. Non dubito quin *Apollo* merum fuerit glossema margini adscriptum, ut intelligeret Lector rudior quodnam Numen hîc à *Severo* invocaretur. Nomine omisso, nihil deest; sed sublatâ voce *venias*, pendet oratio. Notum est Deos *venire* dici ad sacra, atque invocationes quæ iis placebant. Sic Georg. II, 7. in invocatione Poëtica, ut hîc:

Huc, pater ô Lenae, veni.

& Aeneïd. VIII, 302.

Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo.

Pluribus exemplis res non indiget. *Dexterum* autem dici faventem, metaphorâ ex auspiciis petitâ, nemo nescit. Idem.

 Ibid.

Seu te Xanthos habet, seu Delos gratior illâ,
Seu tibi Python est potior; tecúmque faventes

In

N O T Æ.

Ibid. *Carminis auctor*] Qui mihi auctor fuisti hujus operis aggrediendi. Imitatio est Culicis, ubi v. 12.

Phœbus erit nostri princeps & carminis auctor.

5. *Seu te Cynthos*] At Cynthos in Delo. Quomodo ergo & Delus hîc subjungitur? Annon ubi Delus, ibi & Cynthos? Sed aut Delus hîc simpliciter pro ipso oppido Deli insulæ, ubi erat nobilissimum Apollinis templum, sumetur, aut *Cythnos* legendum erit. Quamquam in Cythno nullum Apollinis templum invenio. *Scaliger.* Sed legendum *Xanthos*, quæ fuit urbs Lyciæ maxima ad cognominem fluvium sita, de qua *Strabo* Lib. XIV. p. 457. & seq. Ed. Genevensis. Ἓξ δὲ τὰς μεγίστας ἔφη ὁ Ἀρτεμίδωρος, Ξάνθον, Πάταρα &c. *Sex ait maximas Artemidorus, Xanthum, Patara* &c. Paullò pòst, memorato Xantho fluvio: ἀναπλεύσαντι δ' ὑπηρετικοῖς δέκα σταδίοις τὸ Λητῷον ἐστίν. ὑπὲρ δὲ τοῦ ἱεροῦ προελθόντι ἑξήκοντα ἡ πόλις ἡ τῶν Ξανθίων ἐστὶ μεγίστη τῶν ἐν Λυκίᾳ: *ubi lembo ad decem stadia adverso flumine fueris subvectus, Latonæ est templum, & sexaginta supra id stadiis Xanthus urbs, Lyciæ urbium maxima.* Pomponius Mela Lib. I. c. 15. de Pataris: *Illam nobilem facit delubrum Apollinis, quondam opibus & oraculi fide, Delphico simile. Ultra est Xanthus flumen, & Xanthus oppidum.* Plinius Lib. V. c. 27. *Xanthus à mari XV. M. passuum, fluménque eodem nomine.* Sic passim Geographi & alii, quos in re clara proferre non opus est. Dubium autem esse nequit quin *Xanthos* debeat legi, si meminerimus *Severum*, quod jam monui, imitari Virgilianum Culicem, ubi in invocatione Apollinis, sic summus Poëta nostro præiverat.

——— *Sive educat illum*
Alma Chimeræo Xanthus perfusa liquore,
Seu nemus Asteriæ, seu quâ Parnassia rupes
Hinc atque hinc patulâ prætendit cornua fronte.

Sic & Aeneïd. IV, 143.

Qualis ubi hibernam Lyciam, Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo.

Horatius similia etiam habet Carm. Lib. III. Od. IV, 61. ubi sic describit Apollinem:

Qui rore puro Castaliæ lavit
Crines solutos, qui Lyciæ tenet
Dumeta, natalémque silvam
Delius & Patareus Apollo.

Quibus verbis confirmatur lectio vulgata loci allati è Culice, quem

ad me quæſo, favens venito, ſive Xanthi in Lycia verſaris, ſive in Delo, ſive Delphis, & tecum faventes

quem corrumpere conatus eſt *Scaliger*. Locum Horatii imitatus eſt *Statius* Thebaidos Lib. I. ubi ſic Apollo compellatur:

Phœbe parens, ſeu te Lyciæ Pataræa nivoſis
Exercent dumeta jugis, ſeu rore pudico
Caſtaliæ flavos amor eſt tibi mergere crines,
Seu Trojam Thymbræus habes, ———
Seu juvat Aegæum feriens Latonius umbrâ
Cynthus, & aſſiduam Pelago non quærere Delon.

Quâ invocatione etiam Poëta noſter mirè illuſtratur. Attamen in urbe ipſa Xantho, tam celebre non fuit Apollinis delubrum, quàm Pataris. *Gorallus.*

Ibid. *Seu Delos gratior illâ*] Nempe, Xantho, quæ eſt fœminini generis, non *Cynthos*. Idem.

6. *Dodona*] Dodona potiorem Phaſelida intelligit, quòd oracula Phœbi Dodonæi Jovis oraculis præferri vult. Nam & neſcio quis dux Epirota ea oracula aliquando falſi convicit. Phaſelis in Pamphylia. Pleraque omnis Lycia & Pamphylia Phœbum præcipuè coluit. Hinc *Lyciæ ſortes. Scaliger.*

Ibid. *Seu tibi Python eſt potior*] Sic reſtituimus, quia de Dodonæo Apolline nulla uſquam mentio, apud Veteres; hæc autem invocatio complectitur tantùm loca Apollini ſacra, ut invocatio Virgiliana, quam protulimus ad v. 5. ubi Delon ſequitur *rupes Parnaſſia. Python* autem, nomen rarius Delphorum, in notius *Dodona* à librariis, ſollemni temeritate, mutatum eſt, & ex PYTHON EST factum DODONE. *Euſtathius* ad Iliad. B. v. 519. ſeu Catalogi 26. ubi Πυθῶνα πετρήεσσαν, *Pythonem lapidoſam* Delphos vocat *Homerus*: ἡ δὲ Πυθὼ πάλαι μέν ποτε Παρνασσία ἐκαλεῖτο νάπη, ἀπὸ Παρνασοῦ ὄρους παρακειμένου. εἶτα Πυθὼν ἐκλήθη, διὰ τὸν ἐκεῖ τοξευθέντα ὑπὸ Ἀπόλλωνος καὶ σαπέντα δράκοντα: *Pytho olim vocabatur Parnaſſius ſaltus, à Parnaſſo monte vicino. Deinde Python dicta eſt, propter draconem illic ab Apolline ſagittis confoſſum & putrefactum.* Talia quoque habet minor Scholiaſtes. *Python* etiam vocantur Delphi à *Pindaro*, pluribus in locis, *Callimacho* Hymno in Delum v. 9. & aliis. Pariter *Tibullus* Lib. II. El. III, 27.

Delos ubi nunc, Phœbe, tua eſt? ubi Delphica Python?

Ad Etymologiam verò Græcam quod attinet hujus nominis, ea inanis habenda eſt. Dicta eſt *Python*, quia illic habitabat vates *ventriloquus*, ἐγγαστρίμυθος, qualis deſcribitur Latona à *Callimacho*, qui ex utero ejus vaticinantem inducit Apollinem, in Hymno memorato. Sanè *Heſychius* aliique πύθωνας docent dici ejus modi vates, ut ad *Callimachum* multis oſtendit vir illuſtris *Ezech.*

In nova Pierio properent à fonte sorores
Vota; per insolitum, Phœbo duce, cautiùs itur.
Aurea securi quis nescit sæcula Regis?
Cùm domitis nemo Cererem jactaret in arvis,
Venturisque malas prohiberet frugibus herbas,

Annua

N O T Æ.

Spanhemius. Addimus vocis Etymon ex Phœnicia Lingua, in qua *Path* pudendum muliebre sonat, ut Esaïæ III, 17. *Gorallus.*

Ibid. *Tecumque Phoselis*] Hîc *cumque* dictum est, ut apud *Horatium*:

——— mihi cumque salve
Rite vocanti.

Cicero II. de Legibus: *Equitatum cumque qui regat.* Quam vocem qui ignorarunt non solùm ipsam, sed & sequentem mutarunt; versúmque, ne uno facinore contenti essent, transposuerunt. *Scaliger.* Mera hæc sunt commenta viri summi, cui aurem cave ne præbeas. Sensus est in vulgata lectione optimus. Invocat enim Poëta Apollinem μουσαγέτην, ut Græci loquuntur, quem Musis cinctum venire optat. *Gorallus.*

7 *Pierio properent à fonte*] De Pieria Musarum patria, ejúsque fontibus, vide quæ adnotavit *Joan. Clericus* ad *Hesiodi* Theogoniam v. 53. Idem.

8. *Vota*] *Nova vota* hic vocantur, quibus Poëta optat Musas sibi adesse, non ut fabulas canat, sed ut occultam Aetnæi soli naturam pandat, quia rarius erat ejusmodi argumentum carminibus celebrari; quamquam fatendum est non unum nostro præivisse Poëtam & præsertim *Lucretium*, divini oris vatem. Alii etiam obiter rem attigerant, sed nemo integro Poëmate persequutus erat. *Gorallus.*

Ibidem. *Per insolitum*] Nempe, iter, aut tramitem, aut callem. Potiori jure sic loqui potuit *Lucretius*, qui re verâ primus apud Latinos versibus, nec exiguo opere, est philosophatus. Meritò ille sub finem Lib. I. *Avia Pieridum peragro loca nullius ante Trita solo* &c. Gorallus.

9. *Aurea securi* &c.] *Securus Rex* Saturnus dicitur, quòd Poëtæ, quamquam parum sibi constantes, sub ejus regno nulla fuisse bella dictitarent; qua de re, vide adnotata à *Joan. Clerico* ad Theogoniam *Hesiodi* v. 211. *Ovidius* Metam. I, de ætate aurea

——— sine militis usu,
Mollia secura peragebant otia mentes Gorallus.

Ibid.

tes pariter novis precibus Musæ è Pieria veniant; insolitum enim iter ingressurus, te duce, tutiùs progrediar. Omnes dudum norunt, ex Poëtarum carminibus, quale fuerit regnum Saturni; 10 quo nemo sementem faciebat, nemo sarriebat segetes, sed quotannis messes divinitus crescebant, horreáque sponte

Ibid. *Quis nescit* &c.] Imitatur *Virgilium*:

——— quis aut Eurysthea durum
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

Scaliger. Nimirum, vult, cùm antiquæ fabulæ à tot Poëtis dictæ sint, & omnibus notæ, nihil esse causæ cur & ipse iis canendis operam ludat, aut tædium cuiquam creet. *Gorallus.*

10. *Domitis arvis*] Hoc est, aratro subactis, domatur enim quidquid antea intactum, ac veluti liberum, certis legibus subjicitur. Sic *Virgilius* Lib. IX, 608.

Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.

Ibidem. *Cererem jactavit*] Nam si credimus Poëtis,

——— fruges tellus inarata ferebat,
Nec renovatus ager gravidis canebat aristis.

Quæ verba sunt *Ovidii* Metamorph. I, 109, 110. Gorallus.

11. *Venturis frugibus*] Hoc est, quæ in agris crescent, si per malas herbas liceat, ut apud *Virgilium* Georgic. I, 54.

Hic segetes, illic veniunt feliciùs uvæ.

Malas herbas] Quas sub regno Jovis scribit *Virgilius* agros *occupasse*; ita ut, volente Jove,

——— horreret in arvis
Carduus; intereunt segetes, subit aspera silva
Lappaque tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium & steriles dominantur avenæ

Georg. I, 151. Sarritione ex herbæ evelluntur, ne frugibus noceant, qua de re *Columella* Lib II. c. 12. Malæ ergo sunt herbæ, quæ sponte suâ inter satas proveniunt, venturásque fruges suffocant. *Propertius malas herbas* vocavit, sensu paullùm diverso, nam de templis Deorum desertis, sic loquitur Lib. I. El. V, 27.

Sed non immeritò velavit aranea fanum,
Et mala desertos occupat herba Deos.

Mala hîc dicitur *herba* quæ in Templis nulla esse debuit, non quæ meliori nocuit. *Gorallus.*

Annua sed sacræ complerent horrea messes,
Ipse suo flueret Bacchus pede, melláque lentis
Penderent foliis, & pingui Pallas olivâ,
Secretos omnes ageret cùm gratia ruris.
Non cessit cuiquam meliùs sua tempora nosse.
Ultima quis tacuit juvenum certamina Colchos?

Quis

NOTÆ.

12. *Satura complerent horrea messes*] In veteribus *sacra* non *satura*, & sanè ita malim, propter aureum sæculum. *Scaliger.* Sacræ, nimirum, dicuntur, quòd Deorum munificentiâ, sine ullo humano labore, crescerent. *Gorallus.*

13. *Ipse suo flueret Bacchus pede*] Horatius: *mollis crepante lympha desilit pede*: vel *pedem vini* rustico verbo dixit, ut *circumcidere pedem* in torculari. *Scaliger.* Sed *pes*, in sermone Scriptorum de re rustica, dicuntur vinacea, ut apud *Columellam* Lib. XII. c. 43. *Tum vinaceorum pes, bene prælo expressus, proruitur.* Hîc verò vult *Severus* vinum, sine hominum opera, ex vite fluxisse, quod est prorsus contrarium. Itaque voce *pedis* idem hîc signari putarim ac racemi *pediculo*, ita ut hoc velit noster, ex ipsis racemis, sine torcularis opera, fluxisse vinum. Sic Græcè *ποδεὼν* & *ποῦς ἀσκοῦ*, *pes utris*, dicebatur tubulus pendens ex utribus, per quem vinum in eos infundebatur. Igitur ex vitibus ipsis, per pedes, aut pediculos racemorum vulgò defluebat vinum, unde in rivulos confluebat. Posset & *pes* dici radix vitis, ita ut illinc, veluti ex fonte, flueret vinum; quod in Veræ Historiæ Lib. I. finxit *Lucianus*, ut Poëtas irrideret. Sanè Jupiter, postquàm regnum adeptus est, *passim rivis currentia vina repressit*, ut habet *Virgilius* Georg. Lib. I, 132. *Gorallus.*

Ibid. *Melláque lentis penderent foliis*] Sine arte apum, aut hominum defluerent vulgò ex silvestribus arboribus. Ovidius Metam. Lib. I, 112.

Flaváque de viridi stillabant ilice mella.

Sed Jupiter

Melláque decussit foliis, ignémque removit,

ut habet *Virgilius* Georg. I, 131. *Idem.*

14. *Et pingui Pallas oliva*] Ut ex vitibus dixit vinum profluxisse, sine labore ullo, sic oleum ex oliva hîc fingit. Vix opus est monere Deorum, qui inventores rerum putabantur, nominibus ipsas res appellari, quod Lib. II. meritò carpsit *Lucretius*:

Hîc si quis mare Neptunum, Cererémque vocare
Constituet fruges, & Bacchi nomine abuti

Ma-

ſponte ſuâ implebant, quo vinum per ſe è racemis, ſine humana opera, fluebat, mel ex foliis quarumvis arborum colligebatur, & oleum per ſe ex oleis manabat; [15] quo tempore etiam uſque adeò ruſtica vita hominibus placebat, ut in urbes minimè convenirent. Nemo meliùs hiſtorias ſui ævi, quàm antiquas haſce fabulas, novit. Multi dixerunt antiquiſſimam Argo-

Mavolt, quàm laticis proprium proferre vocamen,
Concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
Eſſe Deûm matrem, dum re non ſit tamen ipſe.

Gorallus.

15. *Secretos omnes*] Malè legitur, in Editionibus, *amnes*, quod caret ſenſu. Affinitas harum vocum effecit ut ſæpe à Libraris miſcerentur: quod à *Nicolao Heinſio* obſervatum memini, quamquam loci nunc quidem non recorder. Antiquiſſima eſt vita agreſtis, antequàm enim homines in civitates coïrent, ſecretæ per agros familiæ habitabant. *Virgilius* Georg. II, 532. in elegantiſſimis laudibus vitæ ruſticæ:

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater; ſic fortis Etruria crevit,
Scilicet, & rerum facta eſt pulcherrima Roma, &c.
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.

Vide quid de antiquiſſimo vivendi genere habeat *Porphyrius* ex *Dicæarcho* Lib. IV. de Abſtinentia. *Idem.*

Ibid. *Gratia ruris*] Hoc eſt, jucunditas vitæ ruſticæ. *Idem.*

16. *Non ceſſit cuiquam melius* &c.] Nemo tanti fecit noſſe ſua tempora; ut, ſcilicet, ad ſua potiùs, quàm ad illa remotiora tempora animum ſuum adjiceret. *Scaliger.* Imò hoc vult: à tot, ac tantis Poëtis deſcripta eſt aurea ætas, ut nemini contigerit ſuam, quàm illam ætatem, meliùs cognoſcere. Si quis ad ſua ipſius tempora cognoſcenda animum adjecit, non potuit ampliorem eorum cognitionem adipiſci, quàm aureæ ætatis. Nemo neſcit hanc eſſe vim loquutionis *bene* aut *meliùs ceſſit.* Itaque aliud agebat vir ſummus. *Gorallus.*

17. *Ultima quis tacuit juvenum* &c.] Quis in ultimis cecinit, & non omnium primam hanc materiam tractavit. Innuit *Varronem Atacinum*, qui paullò antea Argonautica ſcripſerat. *Scaliger.* Quis non videt hîc quoque falli doctiſſimum virum? Quis ſcripſit umquam Latinè, *nemo tacuit ultima*, pro eo quod eſt, ultimo loco non dixit? Liquidum eſt hîc *ultima* dici antiquiſſima, ſeu in ultimam antiquitatem remota. Poſt Deorum, hoc eſt, primorum Græciæ Regum, res geſtas, in Græcia nihil antiquius fuit expeditione Argonautica. Vide capita Lib. IV. Bibliothecæ *Diodori Siculi.* Sic ſumi *ultima* nemo paullò doctior neſcit, ſed ne quis im-

Quis non Argolico deflevit Pergamon igni
Impositum & tristi natorum funere matrem,
Aversúmve diem, sparsúmve in semina dentem?
Quis

NOTÆ.

imperitior dubitet, en tibi exemplum Ovidianum, ex Epist. Hypermnestræ ad Lynceum, v. 108.

Ultima quid referam, quorum mihi cana senectus
Auctor. Gorallus.

Ibid. *Certamina Colchos*] Hoc est, iter ad Colchos, quod quasi ἆθλον, *certamen*, impositum Iasoni à Pelia, ad repetendum vellus aureum. *Apollodorus* Argon. I, 15.

——— καί οἱ ἄεθλον
Ἔντυε ναυτιλίης πολυκηδέος:

atque ei certamen imposuit navigationis sollicita. Notum est ἆθλα, seu *certamina* Herculis dici ejus labores. Hîc autem *certamina* dicuntur ea, propter quæ certatur: quæ Græcæ vocis ἆθλα sequentissima est significatio. Sic *Virgilius* Georg. II, 530.

Velocis jaculi certamina ponit in ulmo;

hoc est, scopum, aut etiam præmium ex ulmo suspensum, propter quod certetur jaculo. *Colchi* autem hîc intelligendi non ipsi Colchidis populi, sed vellus aureum, quod adservabant; hoc enim fuit ἆθλον, sive *certamen*, aut *præmium* Argonauticâ expeditione quæsitum. *Idem.*

18. *Quis non Argolico* &c.] Multi τὰ τρωικὰ scripserant, etiam temporibus Augusti, quorum aliquot tetigit *Ovidius* de Ponto. *Scaliger.* Epist. XVI. Lib. IV. ex Ponto.

Ibid. *Pergamon igni impositum*] Apud *Homerum* quidem Πέργαμος foeminini generis est, sed recentiores neutro extulerunt. *Eustathius* pag. 503. Ed. Romanæ: Ὅμηρος μὲν μόνην τὴν τῆς Ἰλίου ἀκρόπολιν Πέργαμον ὀνομάζει θηλυκῶς, οἱ δὲ νεώτεροι πάσας τὰς ἀκροπόλεις οὕτω καλοῦσιν, οἳ καὶ οὐδετέρως τὰ Πέργαμά φασιν, ὡς καὶ Αἰσχύλος Προμηθεῖ. *Homerus solam Ilii arcem Pergamum nominat foeminino genere. Recentiores verò omnes arces sic vocant, qui & neutro genere Pergama dicunt, ut Aeschylus in Prometheo.* Sic vulgò omnes Poëtæ. *Impositum igni* dicitur Pergamum, quasi cadaver quod pyræ imponitur, & subjecto igne uritur. *Gorallus.*

19. *Tristi natorum funere matrem*] *Matrem tristi natorum funere* dictum ad exemplum illius Virgiliani:

——— *domus sanie, dapibúsque cruentis.*

(Aeneid. III, 618.) Id quod aut de Medea intelligendum, cujus fabulam ediderunt *Ennius*, *Attius*, *Ovidius*, aut de Aerope Thyestis uxore, cujus filios epulandos Patri apposuit impius frater. Eam fabulam edidit *Varius Virgilii* amicus, & multò antea *Ennius.*
Sed

Argonautarum in Colchidem expeditionem. Multi Trojam à Græcis incensam & Hecubam filios suos quinquaginta lugentem miserabili carmine descripserunt. 20 Multi Thyesteam cœnam, solémque propterea

Sed præstat intelligere de Iocasta, quæ mutuis vulneribus confectos amisit filios; postea enim Thyestis fabulam tangit, cùm ait *aversúmve diem*. Scaliger. Viro summo præmium hîc adjudicarim, non quòd scopum attigerit, sed quòd tot conjecturarum tela frustra in re facillima miserit, nam antecedentia ostendunt de Hecuba agi, quæ una omnium tot filiorum funeribus nobilitata est, atque eximiis Tragoediis argumentum præbuit. In versu Virgiliano à *Scaligero* allato, putat *Servius* deesse vocem *horrida*; sed malim subaudire præpositionem *cum*, nam ablativos, qui absoluti videntur, à præpositionibus subaudiendis regi, dudum ostenderunt doctissimi Grammatici, quibus prævivit *Caspar Sanctius* Minervæ Lib. II. c. 7. & Lib. IV. ubi de Ellipsi. Eamdem præpositionem hîc intelligendam etiam existimarim, idque more Græcorum, qui σὺν sæpissimè omittunt. Ceterùm hæc fuit lectio Aldinæ Editionis *Gorallus*.

20. *Aversumve diem*] Thyesteam coenam spectari hîc nemo nescit, quam non ita pridem, maxima cum laude sua, decantaverat *Varius* in suo Thyeste, de quo vide *Jani Rutgersii* Venusin. Lectionum Cap. III. quæ tandem à viro de litteris bene merito in lucem prolatæ sunt. Fabulam ipsam sic narrant *Hyginus* Fab. CCLVIII. & *Servius* ad Aeneid. I, 572. *Atreus & Thyestes germani, cùm in dissensione sibi nocere non possent, in simulatam gratiam redierunt; quâ occasione Thyestes cum fratris uxore concubuit, Atreus verò ei filium epulandum apposuit; qua sol, ne videndo pollueretur, radios suos ab ea civitate* (Mycenis) *detorsit. Sed veritatis hoc est: Atreum apud Mycenas primum solis Eclipsin invenisse, cui invidens frater ab urbe discessit, tempore quo ejus probata sunt dicta.* Scio & ipsum *Strabonem* dicere Lib. I. ab Atreo ostensum τῦ ἡλίυ τὴν ὑπεναντίον τῷ ὀυρανῷ δρόμον, *solis contrarium cælo cursum.* Sed neque illi, neque aliis crediderim, hinc natam fabulam; verisimilius est loquutionem metaphoricam, quâ exprimeretur horrendum facinus, perperam propriè intellectam fuisse. Qui enim primi narrabant immanitatem Thyestæ videntur dixisse rem fuisse, quam sol, qui omnia videt, sine horrore adspicere non potuisset; tum alii addiderunt solem re verâ avertisse radios. Neque enim, tam antiquis temporibus, Eclipses prædicere, aut docere quomodo fierent norant; nec propterea dici potuisset frater epulandos filios ei apposuisse, quæ pars est potissima fabulæ, & propter quam dumtaxat contigit

V*s*

Quis non perjuræ doluit mendacia puppis,
Desertam vacuo Minoïda littore questus?
Quidquid in antiquum jactata est fabula crimen.
  Fortiùs ignotas molimur pectore curas,
Qui tanto motus operi, quæ causa perennes
Explicet in densum flammas, eructet ab imo
Ingenti sonitu moles, & proxima quæque

Igni-

N O T Æ.

Ut fugeret diras lux intercisa Mycenas.
Sicut *Statius* loquitur. *Gorallus.*

Ibidem. *Sparsumve in semine dentem*] Melius, *in semina.* Nam dentes vicem seminum fuerunt. Intelligit de Thebaïde *Pontici* Poëtæ, qui temporibus *Virgilii* scripsit. *Scaliger.* Fabulæ hujus originem ex Lingua Phœnicia ingeniosissimè ostendit *Sam. Bochartus* Chanaanis Lib. I. c. 19. Sed omisit dicere cur *sevisse* dicatur Cadmus *dentes serpentis.* Scilicet, *serere* sæpe est spargere, latè dividere. Itaque *sevit dentes serpentis*, erit explicandum ex Lingua Phœnicia, *distribuit cuspides æneas*, quibus se armarent Græci. Cadmus mercator fuit Tyrius, qui eam mercem primus in Græciam ex patria attulit, quæ Phœnicio sermone vocibus exprimitur, quæ & *dentes serpentis* verti queant; nimirum, *schinne nahhasch.* Hinc *Hyginus* fabulâ CCLXXIV. *Cadmus Agenoris filius æs Thebis primùm inventum condidit*, aut *cudit.* *Gorallus.*

21. *Quis non perjuræ* &c.] Intelligit *Catullum*, qui Ariadnes à Theseo desertæ cònquestionem poëmatio suo de nuptiis Pelei inseruit. Meminit & *Tibullus.*

Sic cecinit pro te doctus, Minoï, Catullus
Ingrati referens impia facta viri.

Ita omnes Poëtas sui temporis, aut qui propiùs ab ea ætate abfuerunt designavit. *Scaliger.* Sed & alii obiter meminerunt Ariadnes à Theseo relictæ, ut *Propertius* Lib. III. El. XV. & *Ovidius* Metam. Lib. VIII, 175. & seqq. & Fastor. Lib. III, 459. & seqq. *Doluit*] Dicuntur, nempe, vulgò Poëtæ id facere quod alios facientes describunt. Sic *Virgilius* Ecloga VI, 62. de Sileno metamorphosin sororum Phaëthontis canente:

Tum Phaëthontiadas musco circumdat amaræ
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.

Mira est, inquit Servius, *canentis laus*, *ut quasi non factam rem* ...*are*, *sed ipse eam cantando facere videatur.* Vide & Eclog. IX, ...o. *Gorallus.*

23 *Jactuta*

terea cœlo fugientem & Draconis dentes à Cadmo, instar sementis, terræ mandatos cecinerunt. Multi denique Thesei, Ariadnen Minoïs filiam in Dia insula relinquentis, perfidiam, & desertæ puellæ querelas carmine persequuti sunt, & quidquid veteres fabulæ de priscorum mortalium sceleribus jactarunt. Novum nos poëmatis argumentum elegimus;[25] quæ, nimirum, perennis causa per densam terræ molem flammas in Aetna expediat, & ab imo fundo ejiciat ignitas massas,

23. *Jactata est*] Frequenter *jaci* & *jactari* ἀντὶ τοῦ *dici* & *dictitari* inveniuntur. Sic *Silius Italicus* Lib IV. 4.

Aemuláque Herculei jactatur fama laboris.

Hoc est, rumor spargitur, ut v. 1.

Fama per Ausonias turbatas spargitur urbes.

Sed rariùs *jactari* deponentis significatione occurrit. Exemplum certè aliud quod proferam non habeo, nisi antiquarum Glossarum, ubi, *Jactari*, καυχᾶσθαι. *Jactatur*, ἀλαζονεύεται. *Gorallus.*

Fabula carmen] Malo *crimen*; quidquid jactent fabulæ, nos aliud molimur. *Scaliger.* Ita quidem nectendam orationem non puto, sed emendationem *Scaligeri* nihilo secius amplector; cui succinit *Martialis* Spectac. Libro Ep. VII. ubi de Laureolo, flagitioso homine, qui crucifixus in Amphitheatro Vespasiani Promethei casum exhibuerat.

Vicerat antiqua sceleratus crimina fama,
In quo, quæ fuerat fabula, poena fuit.

Gorallus.

24. *Ignotas*] A nemine antea, integro poëmate, Aetnæ ignes cantati & explicati fuerant. Vide. v. 8. *Idem.*

25. *Qui tanto motus operi*] Hoc est, quid moveat tantum opus. Sæpe *opus* in hoc Poëmatio vocatur quod intra Aetnæ viscera fit Idem.

26. *Explicet in densum flammas*] Expediat flammas in tam densa materia, eámque comburat. *Explicare* enim est expedire id quod erat implicatum, seu impeditum, quòd nimis coarctatum esset; & post *densum* subaudiendum *solum*, aut quidpiam simile. Sic *Lucretius* Lib. II. p. 251. Ed. Lambin.

Ergo omnis natura cibos in corpora viva
Vertit & hinc sensus animantum procreat omnes,
Non aliâ longè ratione atque arida ligna
Explicat in flammas & in ignes omnia versat.

Hoc est, dilatat ut flammas alere particulis suis possint. *Idem.*

Ibidem. *Eructet ab imo* &c.] Hac metaphora & Græci & Latini de

Ignibus irriguis urat. Mens carminis hæc est.

Principio, ne quem capiat fallacia vatum,
Sedes esse Dei, tumidisque è faucibus ignem
Vulcani ruere & clausis resonare cavernis
Festinantis opus; non est tam sordida Divis
Cura,

NOTÆ.

de Aetna agentes usi sunt. *Pindari* & *Virgilii* verba protulisse satis erit. Sic ergo *Pindarus* Pythiorum I, 40. de Aetna agens:

> Τᾶς ἐρεύγονται μὲν ἀπλάτυ. πυρὸς ἁγνόταται
> Ἐκ μυχῶν παγαί.

Cujus eructantur quidem inaccessi ignis purissimi ex penetralibus fontes: Virgilius verò Aeneïd. III, 575.

> *Interdum scopulos avulsáque viscera montis*
> *Erigit eructans.*

Quo verbo frequentes & subitæ fumi & ignis eruptiones optimè describuntur. *Festus*: Erugere *semel factum significat, quod* eructare *sæpiùs. Illud enim perfecta forma est, hoc frequentativa.* Idem.

8. *Ignibus irriguis urat*] Eleganter *irrigui ignes*, per poros ac meatus manantes. Ita *Seneca* (Quæst. Nat. Lib. VI. c. 14.) loquitur: *corpus nostrum & sanguine irrigatur & spiritu, qui per sua itinera discurrit.* Nam dixit *spiritu irrigari*, ut hîc dicuntur *irrigui ignes.* Et *Lucretius* dixit *rigare lumine.* Scaliger. Nempe, quia aqua, quâ terra rigatur, latè per ejus rimas spargitur: ideò *rigari* dicuntur & ea per quæ liquor quivis spargitur, qualis est luminis ac ignis materia. Sic *Lucretius* Lib. IV. p. 441. Ed. Lamb. de commenticiis illis simulacris, quæ putabat ex singulis corporibus manare:

> *Præterea, si quæ penitus corpuscula rerum*
> *Ex alto in terras mittantur, solis uti lux*
> *Et vapor, hæc puncto cernuntur lapsa diei*
> *Per totum cœli spatium diffundere se se,*
> *Perque volare mare, ac terras, cœlúmque rigare.*

Simili metaphorâ dixerat idem Poëta, si antiquis editionibus credimus, Lib. II. p. 182.

> ——— *motus per membra rigantur.*

Observandum præterea *irriguos* dici *ignes* activè, ut, apud *Virgilium*, est *irriguus fons* Georg. IV, 32.

> ——— *irriguúmque bibunt violaria fontem.*

Gorallus.

29. *Capiat fallacia vatum*] Decipiat. Lucretius Lib. I. p. 125.

Ut

ſas, & vicina omnia ignibus latè ſparſis, ardentéve liquore urat. Is ſcopus eſt mei hujuſce poëmatis. Ante omnia cavendum ne decipiamur mendaciis Poëtarum, [30] qui finxerunt ſub Aetna eſſe Dei cujuspiam domicilium, ignem, qui ex crateribus ejus erumpit, à Vulcano emitti, & è clauſa ejus officina ſonitum

Ut puerorum ætas improvida ludificetur.
Labrorum tenus, interea perpotet amarum
Abſinthi laticem, deceptáque non capiatur,
Sed potiùs tali tactu recreata valeſcat.

Idem.

30. *Sedes eſſe Dei*] Nempe, Vulcani, ut ſequitur; qui & illic habeat officinam, quam ſub Vulcania inſula vicina alii collocant, inter Ætnam & Liparam, quia ipſi Ætnæ Gigantem ſubjiciunt; inter quos *Virgilius* Aeneïd. Lib. VIII, 416.

Inſula Sicanium juxta latus, Aeoliámque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis,
Quam ſubter ſpecus & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnæa ſonant.

Nempe, ab Ætna ad Vulcaniam inſulam aperti erant meatus, perpetuo Cyclopum labore. Hæc fingendi occaſionem præbuit ignis utrimque erumpens, quod & de Lemno obſervavit *Sam. Bochartus* Chanaanis Lib. I. c. 12. *Idem.*

31. *Vulcani*] Si Phœniciis litteris ſcribamus hanc vocem, *bolkan*, quæramúſque radicem in Linguis Orientalibus, ad quam hæc vox poſſit referri, inveniemus *Balak*, ſcriptam litteris Beth, Lamed & Koph; quæ in Hebraïca quidem Lingua ſignificat *deſolare*, *deſtruere*, in Arabica verò *properare*, *ſecum rapere lapides*, *aperire*, *fulgere*; quibus ſignificatibus non malè convenit cum ignium ſubterraneorum natura & effectibus. *Idem.*

Ibid. *Ruere*] Hoc eſt, cum impetu effluere, pro vocis origine quæ deducenda à ῥέω, *fluo. Idem.*

32. *Feſtinantis opus* &c] Quaſi fulmina Jovi feſtinaret, aut arma Achilli, vel Æneæ. Videtur reſpexiſſe ad Iliad. Σ, 472. ubi de follibus Vulcani Archilli arma fabricantis ſic loquitur *Homerus*:

Παντοίην εὔπρηστον ἀϋτμὴν ἐξανιεῖσαι
Ἄλλοτε μὲν σπεύδοντι παρέμμεναι, ἄλλοτε δ' αὖτε
Ὅπως Ἥφαιστος τ' ἐθέλοι καὶ ἔργον ἀνεῖτο.

Omnigenum facilè accendentem flatum emittentes, interdum quidem ut adeſſent feſtinanti, interdum verò contrà, ſicut volebat Vulcanus, ut opus remitteretur. Lego enim ἀνεῖτο ab ἀνίημαι, *remittor*, non ἄνοιτο, *perficeretur*, quod non opponitur τῷ σπεύδειν. *Idem.*

33. Neque

Cura, neque extremas jus eſt demittere in artes
Sidera; ſeducto regnant ſublimia cœlo
Illa, nec artificum curant tractare laborem.
Diſcrepat à prima facies hæc altera vatum.
Illis Cyclopas memorant fornacibus uſos
Cùm ſuper incudem numeroſa in verbera fortes
Horrendum magno quaterent ſub pondere fulmen,
Armaréntque Jovem; turpe eſt ſine pignore carmen.

Proxima

NÓTÆ.

33. *Neque extremas jus eſt demittere in artes*] *Extremas artes*, ταπεινὰ ἐπιτηδεύματα. Οὐ ποιητέον τοὺς θεοὺς ταπεινὰ ἐπιτηδεύοντας. *Scaliger*. *Extrema artes* ſunt quæ exercentur tantùm ab iis qui *extrema plebs* dicuntur, quales fabri ferrarii &c. *Jus eſt*, hîc eſt pro *fas eſt*, ſeu licet, non quidem per leges, ſed per rectam Rationem, quæ fabulis adverſatur. *Gorallus*.

34. *Sidera*] Infra etiam ſic vocantur omnes Dii, ut v. 44, & 51. nimirum, aut à majore parte, nam quævis aſtra putabant eſſe Deos, & potiſſima majorum Gentium Diis eſſe ſacra. Idololatriam Gentilium in corporum cœleſtium cultu perſequutus eſt *Ger. Joan. Voſſius* Lib. II. de Idololatria Gentilium. *Idem*.

Ibidem. *Seducto*] *Seducto*, non *ſubducto* legendum. *Scaliger*. Optimè, nam *ſubducto* eſt demto, quod hîc abſurdum; *ſeducto* verò, remoto, quod res ipſa poſtulat. Ita etiam Aldina Editio. Sic & *Ovidius* terras cœlo collatas *ſeductas* dixit, Metamorph. IV, 622. ubi de Perſeo volatu aërem emetiente,

> ——— *ex alto ſeductas æthere longè*
> *Deſpectat terras.*

Similiter à *Lucretio* Lib. I. deſcribitur natura Deorum

> *Semota à noſtris rebus ſejunctáque longè.*

Gorallus.

36. *Diſcrepat à prima* &c] Non ſatis intelligo cur hujus fabulæ facies diſcrepare à prioris dicatur; quicumque enim collocant Vulcanum ſub Ætna iidem Cyclopas ei miniſtros addunt. Oportet tamen, hac in re, non unam fuiſſe veterum Mythologorum ſententiam, cùm ſic loquatur *Severus*. *Idem*.

37. *Illis Cyclopas* &c] Cyclopum officinas, quamquam ſub Vulcania inſula eas collocat, graphicè deſcripſit *Virgilius* Aeneidos VIII,

ſonitum illum audiri, dum feſtinanter quidpiam fabricatur. Non eſt tam ſordida Numinibus occupatio, neque fas eſt ad infimæ plebis artes deprimere Deos. Supra ſidera, procul à terris ſemoti regnant, nec ad viles artificum labores umquam deſcendunt. Sed eſt altera poëtarum fabula, quæ à priori non nihil diſcrepat & quâ fertur Aetna eſſe Cyclopum fornax, in qua numeroſis ingentium malleorum ictibus fulmen fabricantur, ut Jovi arma ſuppeditent. At turpe eſt carmen, quod ea narrat, quæ

VIII, 416. & ſeqq. De Cyclopibus verò ipſis adi *Sam. Bochartum* Chanaanis Lib. I. c. 30. *Idem.*

Ibid. *Illis Cyclopas.*] Lege *illi*, id eſt, altera ſpecies vatum; nam dixit *diſcrepat à prima facies hac altera vatum.* Duas ſpecies intelligit; primam eorum qui ἐνθειάζονται, alteram eorum qui μυθολογοῦσι. In illis δεισιδαιμονία, in his τερατολογία notatur. *Scaliger.*

38. *Numeroſa in verbera*] Hoc eſt, ictibus impactis metallo certis vicibus, ut videmus à fabris fieri, cùm plures ſimul eamdem maſſam cudunt. Hoc habet à *Virgilio* Aeneid. VIII, 452.

Illi inter ſe ſe magnâ vi brachia tollunt
In numérum, vertúntque tenaci forcipe ferrum.

Gorallus.

40. *Turpe eſt ſine pignore carmen*] Hoc eſt ex perſona Poëtæ, quaſi ſuperiora illa, ut pote fabuloſa, refellentis. Eſt autem metaphora à ſponſionibus, ſeu à ſacramenti more. Hoc Græci dicunt ἀνέγγυον, cujus nomine nihil præſtetur. Ita, apud *Plutarchum*, γάμοι ἀνέγγυοι, quaſi eorum evictio non præſtaretur, id eſt, illegitimi. Ita infra loquutus:

——— *Verum certo tibi pignore conſtat.*

Item:

——— *certis tibi pignora rebus,*
Atque oculis haſura tuis dabit ordine tellus.

Id eſt, οὐκ ἀνέγγυον τοῦτο ἐςαι. *Ovidius: & ut credar pignora certa dabo*, (Faſt. Lib. III, 74.) Hinc illa: *quovis pignore, quavis ſponſione, contendam, certabo.* Scaliger. Loco Ovidiano, à viro ſummo allato, adde & hunc, ex Metam. Lib. II, 38. ubi ita Phaëthon patrem alloquitur:

Pignora da, genitor; per qua tua vera propago
Credar. Gorallus.

 41. *Vi-*

Proxima vivaces Aetnæi verticis ignes
Impia ſollicitat Phlegræis fabula caſtris.
Tentavere (nefas!) olim detrudere mundo

Si-

N O T Æ.

41. *Vivaces Ætnai verticis ignes*] *Vivaces*, qui numquam intermoriuntur. Hinc & ejuſmodi ignes dicuntur *æterni* & *immortales*, ut oſtendit *Joannes Clericus* in Diſſertatione *de Sodoma ſubverſione* Idem.

42. *Sollicitat*] Hoc eſt, quaſi Diis bellum illaturos concitat, antiquâ fabulâ Phlegræi belli. De verbo *ſollicitare* vide notata ad *Albinovani* El. I, 376. *Idem.*

Ibidem. *Phegrais fabula caſtris*] Atqui veteres Editiones habent *campis*. Quis ignorat dictum Φλεγραῖον πεδίον; *Scaliger.* Ut *Phlegræi campi* rectè dicuntur, ſic & *Phlegræa caſtra* non malè voces eos qui in iis bellum geſſerunt. Sic loquitur & Statius Achilleïdos Lib. III. p. 622. Ed. Cruceanæ.

Sic cùm pallentes Phlegræa in caſtra coïrent
Cœlicolæ.

Phlegra autem dicebatur & *Pallene*, cùm tota Cherſoneſus Macedonica, ad Thermaïci ſinûs ſeptemtrionem ſita, tum etiam urbs in ejus iſthmo condita, ut ex multis veteribus Scriptoribus liquet. Omnium loco erit hîc nobis unus *Stephanus*, quia ſimul fabulam, quam *Cornelius* attingit, explicat. Παλλήνη δ᾽ ἐςὶ καὶ χεῤῥόνησος τρίγωνος τὴν βάσιν ἔχουσα πρὸς μεσημβρίαν ἐςραμμένην: *Pallene eſt & peninſula triangularis habens baſin ad meridiem converſam.* Quid ſit *baſis* trianguli omnes ſciunt, quare abſurdè *Ab. Berkelius* vertit: *quæ viam* (quâ in continentem itur) *ad meridiem verſam habet.* Sed hoc obiter, quippe quod ad rem noſtram nihil facit. Pergit *Stephanus*: ἐκαλεῖτο δὲ Φλέγρα τοπαλαιὸν, καὶ ᾠκεῖτο ὑπὸ τῶν Γιγάντων, καὶ ἡ τῶν θεῶν, καὶ τῶν Γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθεύεται γενέσθαι: *vocabatur Phlegra olim & habitabatur à Gigantibus, pugnáque Deorum & Gigantium illic commiſſa fabulis fertur.* Nimirum, Gigantes illi fuerunt viri ſtrenui qui erant reliquiæ exercitûs Saturni, à Jove antea in Theſſalicis campis victi; quæ fugerant in peninſulam oppoſitam, trajecto Thermaïco ſinu, aut circumactâ, pedeſtri itinere, maritimâ Theſſaliæ & Macedoniæ orâ. Jupiter eos ſequutus novas de iis retulit victorias, & tandem diuturnum illud bellum confecit. De priori bello cum Saturno & Titanibus ea dixit *Joan Clericus* ad Theogoniam *Heſiodi*, quæ ita de poſteriori ſentiendum eſſe ſatis oſtendunt. Audiamus tamen *Stephanum* hanc fabulam ex *Theagene* enarrantem: Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς οὐκ ἐνταῦθα (lege οὐ κατὰ ταῦτα) δὲ τὸν περὶ

Παλ-

quæ nullo argumento probari possunt. Est huic similis alia impia fabula, quâ immortales Aetnæ ignes dicuntur emissi à Gigantibus qui in Phlegræis campis cum

Παλλήνης ἔστηκε λόγον. φησὶ γὰρ τὴν μὲν γῆν ταύτην κεκλῆσθαι Φλέγραν, τοὺς δ' ἐνοικοῦντας γίγαντας· εἰς οὓς Ἡρακλέα καταχθέντα, τήν τε ὕβριν αὐτῶν, καὶ τὴν μισανθρωπίαν ἐκπλαγῆναι. ἐπεὶ δὲ καὶ μάχης ἤρξαντο, τὰ συνήθη ὅπλα εἰς χεῖρας λαβεῖν, ἕπεσθαί τε παντὶ σθένει, κτείνοντα τοὺς πόλεμον αὐτῷ ξένια τοῦ κατάπλου παραχόντας. γενέσθαι δὲ ἐν τῇ μάχῃ βροντάς τινας, καὶ πρηστῆρας, ἀφ' ὧν ἡ τῶν θεῶν μάχη πρὸς αὐτοὺς μεμυθολόγηται : *Theagenes in Macedonicis non eodem modo instituit sermonem, quem habet de Pallene. Dicit enim hanc quidem terram Phlegram vocatam, incolas verò Gigantas ad quos cùm Hercules appulisset, eorum contumeliosam indolem, & inhumanitatem eum obstupuisse. Cùm autem prælii initium fecissent, eum solita arma sumsisse, & insequutum omnibus viribus occidentem eos qui ei bellum, quasi hospitalia propter appulsum dona, intulissent. Fuisse autem illa in pugna tonitrua, & turbines, ex quibus Deorum pugna cum illis conficta sit.* Qui hæc conferent cum editione Berkeliana videbunt in ea nec *Stephani* contextum, nec versionem bene habere. Sed hoc nunc non agitur. Contendimus figmentum hoc esse *Theagenis*, cùm constet Jovem in Thessalia & finitimis oris verè bellum gessisse, Gigantas verò fuisse homines strenuos, at non magis impios quàm reliqui erant iis temporibus. Impietatis nota iis inusta est, ab iis qui non meminerant Jovem fuisse hominem, cum quo hominibus pugnare licuit; sed fingebant hîc mortales cum immortalibus decertantes, quod fieri non potuit. Similiter fulmina arma fuisse Jovis, in hoc bello, eâ demum fictum tempestate quâ Jovem cum cœlesti Numine miscere cœperunt Græci; quamobrem ei non humana arma, quibus usus fuerat, sed divina tributa sunt. Vix crediderim *Herculem* illic bellum gessisse, cùm *Diodorus* Siculus in Italia circa Cumas pugnasse eum cum Gigantibus prodiderit, Bibliothecæ Lib. IV. p. 228. ne jam dicam Thebanum Herculem hisce temporibus juniorem fuisse. *Gorallus.*

43. *Detrudere mundo*] Hoc est, *cælo*, ut apud *Manilium*, initio Lib. I.

> *Sidera diversos hominum variantia casus*
> *Cœlestis rationis opus, deducere mundo*
> *Aggredior.*

Paullò pòst ad Augustum:

> *Concessúmque patri mundum Deus ipse mereris.*

Secundo ab hoc versu:

> *Jam propiúsque favet mundus scrutantibus ipsum.*

Et sæpiùs in sequentibus, passimque alibi. *Idem.*

 46. *His*

Sidera, captivique Jovis transferre Gigantes
Imperium & victo leges imponere cœlo.
His natura sua est alvo tenus, ima per orbes
Squameus intortos sinuat vestigia serpens.
Construitur magnis ad prælia montibus agger,
Pelion Ossa terit, summus premit Ossan Olympus.
Jam coacervatas nituntur scandere moles,
Impius & miles metuentia cominus astra
Provocat infestus, cunctos ad prælia Divos

Pro-

NOTÆ.

46. *His natura sua est alvo tenus*] Si ita interpungas, *his natura sua est*; erit sensus: illis propria natura sua est & seorsum ab aliis hominibus. Sunt enim bimembres, id quod Græcanicè dictum; nam ἰδιάζουσαν φύσιν dicunt, & τὰ ζῶα ἰδιοφυῆ, apud *Laërtium*, Anaxagora. Vel si ita: *his natura sua est alvo tenus*; intellige alvo tenus suos esse, hoc est, homines. *Scaliger*. Rectè animadvertit *Joan. Frid. Gronovius* Observat. Lib. I. cap. 11. priorem distinctionem erroneam esse, multísque exemplis probat *suum* dici, quod est ejusdem naturæ, ut Georgicon II, 82. de arbore, cui alieni surculi insiti sunt:

Miratúrque novas frondes & non sua poma.

Sic & *Plinius* Lib. XXXIII. cap. 4. *Aurum arrugiâ quæsitum non coquitur, sed statim suum est*; hoc est, suæ naturæ, sine mistura vilioris metalli, aut alienæ cujusquam materiæ. Ipsum *Gronovium* adito, qui plura suppeditabit. *Gorallus.*

47. *Sinuat vestigia*] Non ausim hanc lectionem immutare. Tamen antiquitus excusi habent: *similat vestigia*, non malè. Item iidem libri habent *Pelion Ossa creat*, non *terit*. Quod sanè placet. Id est, auget, ex duobus montibus creatur unus. *Scaliger.* Aliud agebat vir summus, nam utraque lectio & *similat* & *creat* perabsurda est, & sine exemplo. Contrà vulgatæ lectioni favet *Virgilius* Æneid. II, 206. ubi sic serpentes describit:

Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exsuperant undas; pars cetera pontum
Pone legit, sinuátque immensa volumine terga;

Hoc est, ut habet *Servius*, *curvat, flectit in sinus.* Gorallus.

Serpens] Absurda hæc fabula, quâ hominum corpora cum serpentibus conjunguntur, ex eodem errore nata est, quo custodes Horti

cum Diis pugnarunt. Narrantur enim è cœlo detrahere voluisse Deos, Jovisque captivi regnum usurpare, & leges pro arbitrio victis Cœlitibus dicere. Hisce Gigantibus forma humana fuit ad pubem usque, sed inferior pars in caudam serpentis desinebat. Igitur aggerem ad cœlum, ut cominus cum Diis pugnare possent, montibus struxerunt, Pelióque Ossam, Ossæ Olympum imposuerunt. Tum illac in cœlum adscendere conati, timentes sibi Deos è propinquo omnes, quasi admotis scalis, provocarunt.

ti Hesperidum, Velleris Aurei, aliique mutati sunt in serpentes. Nimirum, Linguâ Phœniciâ, *Nahhasch* æquè significare potest *serpentem & eum qui diligenter quidpiam observat*, hoc est, custodem. Itaque crediderim Gigantas illos, sive viros fortes, quos vicit Jupiter, fuisse eos quos Saturnus præfecerat custodiæ Phlegrææ peninsulæ, aut qui eò fugerant ex clade Thessalica. *Idem.*

49 *Pelion Ossa terit*] Hîc noster, ne quid dissimulem, duo tempora & loca perperam miscuit, quod Poëtis sollemne est. Primùm non distinxit prius bellum à Jove cum Saturno & Titanibus gestum à posteriori, quo devicit hosce Gigantas; deinde Thessaliam cum Phlegræa Chersoneso confudit. Postquàm enim *Phlegræa castra* memoravit, narrat nobis Thessaliæ montes aliis alios impositos, quod in priori bello & in Thessalia gesto fictum oportuit; nisi si quis velit trans Thermaïcum sinum eos montes translatos. Verùm *Hesiodus*, qui bellum à Jove cum Saturno gestum in Thessalia primus descripsit, nusquam meminit montium montibus impositorum; sed posteriores Poëtæ, qui non satis recordabantur Jovem & æquales Deos, quibuscum bellum gessit, fuisse homines, cùm sedem eorum cœlum fuisse putarent, finxerunt Gigantas, qui bellum iis è terra intulisse narrabantur, montium acervum, quasi scalas, admovisse. Sic dum rebus convenientia scribere se putant, antiquissimam Græciæ Historiam splendidis mendaciis turpiter corruperunt. *Idem.*

51. *Impius*] Sic & vs. 42. *impia fabula.* Quamvis *pius* diceretur propriè humanus erga propinquos & consanguineos, ac proinde *impius* erga eosdem inhumanus, ut ostendimus ad *Pedonem Albinovanum*, El. I. 5. attamen jam ab illo ævo vocabula hæc sunt ad Deos & res divinas translata; ut ex hoc loco & multis aliis intelligere est. *Idem.*

52. *Infestus*] Editio Aldina habet *infensus*; quod deterius est. *Idem.*

Ibidem. *Cunctos*] *Cunctósque.* Scaliger.

Provocat, admotis......
Jupiter è cœlo metuit, dextrámque coruscâ
Armatus flammâ removet caligine mundum.
Incursant vasto primùm clamore Gigantes.
Hîc magno tonat ore pater, gemináńtque faventes
Undique discordes comitum simul agmine venti,
Densa per attonitas rumpuntur fulmina nubes.
Quin & in arma ruit quæcumque potentia Divûm,

Jam

NOTÆ.

53. *Admotis*] Videtur deesse nomen substantivum *scalis*, ita ut dixerit Poëta conatos Gigantas irrumpere *scalis admotis*, aut nescio quid simile. *Gorallus.*

55 *Removet caligine mundum*] Videtur esse Hypallage, pro *removet caliginem è mundo*; hoc est, à cœlo tenebras omnes fugat, crebris fulgetris ac fulminibus. Talis Hypallage apud *Virgilium*, Æneïd. VIII, 542.

——— *Herculeis sopitas ignibus aras*
Excitat;

hoc est, *sopitos ignes Herculeis aris.* Plura, si necesse est, exempla suppeditabit Belgarum diligentissimus *Gerard. Joan. Vossius* Institut. Orator. Lib. IV. cap. XIII. §. 12. *Idem.* Vide & ad vs. 57.

56. *Incursant vasto primùm* &c.] Hoc est, cum magno clamore, prout solet suppleri præpositio, ut rectè *Sanctius* antea memoratus, ad vs. 19. *Idem.*

57. *Hîc magno*] Lege:

Hinc magno sonat ore pater, gemináńtque faventes
Undique discordes comitum simul agmine venti.

Porrò in superioribus versibus, pro *removet caligine mundum*, repone ex obsoletis *renovat caligine*, id est, mutat pristinam formam mundi. Ita enim ad eum sensum usurpabant Veteres; unde *novare membra*, cùm radunt. Arnobius: *quid novatio & revelatio pudendorum?* Estque verbum juris *novatio*, à qua mente *novacula* dicta est. Eædem editiones meliùs habent, *è cœlo metuens*, non, ut recentiores, *è cœlo admotus. Scaliger.* Non nego *novatione* significari mutationem, sed proferenda fuit loquutio huic similis, *renovare mundum caligine*, aut hæc ipsa, ex alio Scriptore. An voluit Severus dicere: *mutare mundum caligine?* Incommoda sanè loquutione usus

esset

runt. At Jupiter cœlo jam metuens fulmina arripit, & fulgetrorum flammis omnem caliginem discutit. Ibi Gigantes, ingenti edito clamore, impetum in Deos faciunt; Jupiter verò tonitrua maxima creat, quorum fragorem discordes procellæ augent. Dein crebra per nubes fulmina transcurrunt, ceterique omnes Dii fortiter prælium capessunt, & Mars jam

esset, & contra quàm sentiebat loquutus; nam fulminibus crebris, quæ postea memorat, cœlum splendescit non obscuratur; unde factum ut *Hesiodus*, *Theogoniâ*, in descriptione prælii Saturni cum Jove, omnia fulminum flammâ illustrata fingat. Itaque *exoletas Scaligeri* editiones censeo hîc sinendas exolescere & antiquari. *Gorallus.*

Ibidem. *Magno tonat ore*] Eleganter, adludere enim videtur ad eorum sententiam, qui tonitrua *Jovis vocem* esse ajebant: quomodo etiam loquebantur Hebræi, ut liquet ex Psalmo XXIX. Nescio an non indidem petita sit figurata hæc *Plinii*, in Præfat. Historiæ Naturalis, oratio: *Fulgurat in nullo umquam veriùs dicta vis eloquentia, Tribunitia potestatis facundia. Quanto tu ore patris laudes tonas?*

Ibid. *Pater*] Hoc est, Pater Hominum & Deorum, qui sic sæpe κατ' ἐξοχὴν dicitur, ut Georg. I, 121.

——— Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit.

Cur eo nomine Dii vocentur diximus ad *Albinovanum* I, 23. *Idem.*

Ibidem. *Geminántque*] Sonitum, nempe, tonitruum, qui vento latiùs dissipatur. *Idem.*

59 *Funduntur fulmina*] Repone ex veteribus *rumpuntur*, ut infrà

——— fragor totâ nunc rumpitur Ætnâ

&

——— ruptique cavis fornacibus ignes.

Scaliger.

60. *Quin & in arma ruit.*] Lego: *aquáque in arma ruit.* Hesiodus:

— μάχην ἀμέγαρτον ἔγειραν
Πάντες, θήλειαί τε καὶ ἄρσενες, ἤματι κείνῳ,
Τιτῆνές τε θεοὶ καὶ ὅσοι Κρόνου ἐξεγένοντο.

Pugnam magnam excitarunt, omnes fœminaque & mares, die illo, & Dii Titanes & qui è Saturno orti erant. Scaliger.

Ibidem. Non video cur à vulgata lectione abeamus. *Gorallus.*

Jam Mars sævus erat, jam cetera turba Deorum.
Stant utrimque metus; validos tum Juppiter ignes
Increpat, & victor proturbat fulmine montes.
Illinc devictæ verterunt terga ruinæ,
Infestæ Divis acies, atque impius hostis
Præceps cum castris agitur, matérque jacentes
Impellens victos. Tum pax est reddita mundo,
Tum Liber celsa venit per sidera cœli,
Defensique decus mundi nunc redditur astris.
Gurgite Trinacrio morientem Juppiter Ætnâ
Obruit Enceladum, vasti qui pondere montis

Æstuat

NOTÆ.

61. *Jam Mars sævus erat*] Sic habet Aldina editio; hoc est, jam acriter pugnabat. Malè legebatur in aliis *& Mars*, &c. *Idem.*

Ibidem. Lege:

Et Mavors sævus & cetera turba Deorum,
Stant utrimque metu.

Nam *stare metu*, ut *stant pulvere nubes*, *stat sentibus pectus*. Scaliger.

62. *Stant utrimque metus*] Prioris versûs lectione ex Aldina Editione constitutâ, posterioris lectionem servabimus qualis est. Vult enim Poëta in utraque acie stetisse quod altera metueret. *Gorallus.*

Ibidem. *Ignes increpat*] Hoc est, cum magno sonitu fulmina demittit. Similiter *Virgilius* dixit *increpare sonitum*. Æneïd. IX, 503.

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit.

Idem.

63. *Victor*] Sic in Aldina Editione, pro *jacto*, quod est in vulgatis. *Idem.*

Ibidem. *Proturbat fulmine montes*] Hoc est, procul deturbat, dicitúrque propriè de iis qui ex superiore loco subeuntes dejiciunt. Insignis est hanc in rem *Livii* locus, quem *Severus* imitatus videtur. Exstat Lib. V. cap. 47. ubi Gallorum deturbatio ex rupe Tarpeia sic describitur: *Jámque & alii congregati telis missilibúsque saxis proturbare hostes, ruináque tota prolapsa acies in præceps deferri.* Idem.

64. *Verterunt terga ruinæ*] Hoc est, ruinæ instar, è montibus suis provoluti sunt. Vide locum *Livii* ad præcedentem versum. *Idem.*

66. *Ma-*

jam crudeliter sævit, ut & reliqua Numinum turba. Utrimque metuitur hostis, sed Jupiter tandem, validioribus fulminibus demissis, coacervatos montes proturbat; quo facto, ruinarum instar cadentes Gigantes terga verterunt, 65 copiæque Diis infestæ unà cum castris suis præcipites actæ sunt; victáque ipsa Tellus eorum mater, quæ victis animos addebat. Tum verò pace Diis redditâ, Bacchus in cœlum rediit, revocatus è mortuis à Cerere, & honorem defensi cœli Dii retulerunt. 70 In mari Siculo animam propemodum efflantem Aetnâ oppressit Jupiter Enceladum Gigantem, qui sub pondere ingentis mon-

66. *Matérque jacentes impellens*] Id est, & mater Tellus, quæ adhuc hortabatur Gigantas, quamvis jam victos & fulmine adflictos; Mater, inquam, & ipsa fulmine petitur. *Scaliger.*

67. *Mundo*] Id est, cœlo, ut supra vs. 43. & vs. 69.

68. *Tum Liber celsa*] Si hæc sana sint, vult *Severus* lætitiæ datorem Bacchum in cœlum sine metu venisse, reliquósque Deos ad hilaritatem provocasse. Tum autem dicitur in cœlum venisse, quia à Terrigenis in prælio discerptus à Cerere, recompositis suis membris, vitam postea recepit. *Diodorus* Siculus Lib. IV. pag. 196. Ed. Hanovianæ: *παραδεδωκότων δὲ τῶν μυθογράφων, καὶ τρίτην γένεσιν, καθ' ἣν φασι τὸν Θεὸν ἐκ Διὸς καὶ Δήμητρος τεκνωθέντα, διασπασθῆναι μὲν ὑπὸ τῶν γηγενῶν καὶ καθεψηθῆναι, πάλιν δ' ὑπὸ τῆς Δήμητρος, τῶν μελῶν συναρμοσθέντων, ἐξ ἀρχῆς νέον γεννηθῆναι: Tradentibus mythographis & tertios natales; secundùm quos, dicunt Deum illum ex Jove & Cerere natum, discerptum fuisse & elixatum à Terrigenis, sed iterum à Cerere membris compositis, ut ab initio, juvenem esse factum.* Idem.

69. *Nunc redditur*] Scribe, *tunc redditur.* Scaliger. Nihil muta, nam hoc vult Poëta; nunc (hoc est, Poëtæ tempore) Diis tribuitur honor defensi cœli. *Reddere* pro *tribuere* seu dare frequenter dici docebunt *Lucretii* Interpretes & Index Gifanianus. *Gorallus.*

70. *Ætnâ obruit Enceladum*] *Pindarus* Pyth. Od. I. Typhonem Ætnæ subjicit, sed *Severus* noster, cùm alios, tum *Virgilium* suum est sequutus, Æneïd. Lib. III. 578.

Fama est Enceladi semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentémque insuper Ætnam
Impositam &c.

Ad quem locum vide *Servium.* Idem.

Æstuat & patulis exspirat faucibus ignes.
Hæc est mendosæ vulgata licentia famæ.
Vatibus ingenium est, hinc audit nobile carmen.
Plurima par scenæ rerum est fallacia, vates
Sub terris nigros viderunt carmine Manes,
Atque inter cineres Ditis pallentia regna.
Mentiti vates Stygias undásque, canésque.

Hi

NOTÆ.

72. *Patulis exspirat faucibus ignes*] Quià irati dicuntur, Phœnicio sermone, spirare naribus ignem. Vide Psalm. XVIII, 9. Hinc finxerunt tauros illos feros, quos jugo subjecit Jason, naribus ignem emisisse. *Ovidius* Metam. VII, 104.

Ecce adamanteis Vulcanum naribus efflant
Æripides Tauri &c.

Idem.

73. *Hæc est mendosæ*] *Mendosa fama* est rumór *mendax*; non minùs enim deduci potest à *mendum*, quàm à *menda*. *Charisius*: Mendum *in mendacii significatione dicitur*, menda *in culpa operis*, *aut corporis*. Sic *mendosè* pro *falsò* sumitur apud *Lucretium* Lib. IV.

——— *tamen præstat rationis egentem*
Reddere mendosè causas utriúsque figuræ
Quàm manibus manifesta suis emittere quaquam.

Item apud *Horatium mendosus* pro mendace legitur Lib. I. Ep. XVI, 40.

Falsus honos juvat & mendax infamia terret
Quem, nisi mendosum & medicandum?

Hoc est, nisi eum qui se simulet eum esse, qui non est. *Idem.*

74. *Vatibus ingenium est*] Nimirum, Poëtarum hoc ingenium est, hæc indoles, ut fingant quidquid videtur. *Idem.*

Hinc audit nobile carmen] Locus depravatissimus, qui ita sine dubio legendus est:

- - - *Hinc auget nobile carmen*
Plurima pars scena, verum & fallacia vates
Sub terris nigros viderunt crimina manes.

Sic suprà idem error, *carmen* pro *crimen*. Scaliger. Nihil muto in primo versu, cùm sensus sit satis apertus, & rei conveniat. Nempe, figmentis audacibus licentiosæ famæ carmen nobilitatur, ac ce-

le-

montis æſtuat irâ & patentibus faucibus ignes emittit. Eò devenit mendacium rumorum, quibus fabulæ conſtant, licentia. Ea poëtarum indoles, & captandæ ingenii famæ ratio. 75 Pleraque quæ habent ſcenicis fabulis ſimilia ſunt. Poëtæ ſoli, dum poëtico illo ſuo furore agitarentur, viderunt ſub terris inferos, & poſt rogum regnum Plutonis, ubi commenti ſunt neſcio quem Stygium amnem & tricipi-

lebratur. Ergo *audit nobile*, idem eſt ac nobile habetur, ut *malè* vel *bene audire*, eſt malæ aut bonæ famæ eſſe. Uſque adeò neceſſaria Poëmati fictio cenſetur, ut Poëtarum numero ejiciatur quiſquis non fingit. Qua de re legenda Inſtitutio Poëtica *Joan. Ger. Voſſii* Lib. 1. cap. 1, & 2. *Gorallus.*

75. *Plurima par ſcenæ rerum eſt fallacia*] Legebatur *plurima pars ſcenæ, verum eſt fallacia*, ſine ullo ſenſu. Sequuti ſumus emendationem viri docti adſcriptam oræ codicis quo utebamur. Senſus eſt: plurima rerum à Poëtis decantatarum fallacia par eſt ſcenæ, ſeu dramati: hoc eſt, planè conficta, ut ſolent argumenta Comœdiarum. *Idem.*

76. *Viderunt carmine Manes*] Hoc eſt, in carminibus ſuis ita loquuntur de Manibus, ſeu inferis quaſi eos vidiſſent. Non vident dum ſui compotes ſunt, ſed cùm furore Poëtico tenentur, tum verò Manes vident. *Idem.*

77. *Atque inter cineres*] Hoc eſt, poſtquàm cadavera ſunt combuſta, vident umbras pallentia regna Ditis ſubeuntes. *Idem.*

Ibid. *Ditis.*] *Dis* à Latinis dictus eſt Deus Inferorum, verſâ voce Πλούτων in Linguam Latinam, utraque enim vox divitem ſignificat. Nominis rationem invenies, apud *Joan. Clericum* in Theogoniam *Heſiodi* vſ. 455. *Gorallus.*

78. *Menti vates* &c.] Et hic quoque locus peſſimè affectus. Lege:

Sub terris nigros viderunt crimina Manes,
Atque inter cineres Ditis pallentia regna
Mentiti, naves Stygias, undáſque, canéſque.

Stygiæ canes, Eumenides, *Æſchylus* & quidam (nam nomen non memini) Latinus Poëta. *Scaliger.* Malim poſt *regna* *τελείαν στιγμὴν* adſcribere, ut verbum referatur ad ſequentia tantùm nomina. Ceterùm quia *canes* plurali numero dicuntur, ideò tamen neceſſe non eſt eâ voce Eumenidas intelligi; cùm enim minùs diligenter loquimur, ſæpe plurali numero ad unum ſignificandum utimur. Vide hac de re Interpretes ad Matth. II, 20. Itaque voce plurali *canes* optimè ſignificetur Cerberus. *Gorallus.*

79. Hi

Hi Tytyon septem stravere in jugera fœdum,
Sollicitant magnâ te circum Tantale pœnâ,
Sollicitántque siti. Minos, tuáque Aeace in umbris
Jura

NOTÆ.

79. *Hi Tityon septem* &c.] Non potest horum certior Interpres inveniri *Ovidio*, Amor. Lib. III. Eleg. XII. 19. & seqq. cujus aliquot versus propterea hîc apponemus:

> *Nec tamen, ut testes, mos est audire Poëtas,*
> *Malueram verbis pondus abesse meis.*
> *Per nos Scylla patri canos furata capillos,*
> *Pube premit rabidas inguinibúsque canes.*
> *Nos pedibus pennas dedimus, nos crinibus angues,*
> *Victor Abantiades alite fertur equo.*
> *Iidem per spatium Tytion porreximus ingens*
> *Et sua vipereo fecimus ora cani.*

Tandem locum hunc sic claudit:

> *Exit in immensum fœcunda licentia vatum,*
> *Obligat historicâ nec sua verba fide.*

Gorallus.

Ibidem. *Septem stravere in jugera*] Alii Poëtæ *novem jugera* ei tribunt, & princeps quidem *Homerus* Odyss. Λ, 576. Sic & *Lucretius* Lib. III.

> *— novem dispersis jugera membris*
> *Obtinet.*

Similiter *Virgilius* Æn. VI, 595.

> *Nec non & Tityon terra omniparentis alumnum*
> *Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus*
> *Porrigitur.*

Sic etiam loquuti multi alii Poëtæ, quorum testimonia, in re commenticia, proferre nihil attinet. *Idem.*

Ibid. *Fœdum*] Lego *fusum*, non autem *fœdum*. Scaliger. Nihil necesse est hanc vocem mutari, nam *fœdus* rectè dicatur *Tityus*, qui vim Latonæ inferre voluit, ut dicitur *fœdus amor*, *fœdum adulterium*. Vide *Homerum* Odyss. Λ, 579. Ceterùm nomen *Tityi*, ut & Titanum est ἀπὸ τῦ *tit*, hoc est, lutum Phœniciâ Linguâ. Qua de appellatione vide notata à *Joanne Clerico*, ad Theogoniam *Hesiodi* vs. 207. *Gorallus.*

80. *Sollicitant magnâ* &c.] Hoc est, sollicitum atque anxium habent pœnâ magnâ, quam tibi imposuerunt. *Sollicitum habere* perinde est hîc ac describere sollicitum. Vide Not. ad vs. 21. *Idem.*

Te

cipitem Cerberum. In eorum dumtaxat carminibus, Tityus prostratus septem jugera corpore suò tegit; Tantalus cibo & potu cinctus, eâ pœnâ afficitur, ut nec comedere, nec bibere famelicus ac sitiens possit;

Te circum Tantale] Lego, *te siccum.* Imò propiùs accedit *curvum*, hoc est, pronum ad bibendum. *Scaliger.* Sed & rectè dicantur Poëtæ pœnâ circa Tantalum anxium eum habere; nam circa Tantalum fingebant esse aquas, quas bibere non poterat, & fructus quos comedere nequibat. Hinc *Tibullus* Lib. I. El. III. ubi Inferorum pœnas describit.

Tantalus est illic & CIRCUM stagna, sed acrem
Jam jam poturi deserit unda sitim.

Quin & primus omnium *Homerus* Odyss. Λ, 585. ubi eleganter describitur pœna Tantali:

——— ἀμφὶ δὲ ποσσὶ
Γαῖα μέλαινα φάνεσκε, καταζήνασκε δὲ Δαίμων.

Circa autem pedes terra nigra apparebat, quam exsiccabat Dæmon; nempe, cùm volebat bibere Tantalus. Igitur nihil hîc mutarim. *Gorallus.*

81. *Sollicitántque siti*] Nihil clarius hac lectione. Tamen nuper mutarunt in, *sollicitántque Scinim.* Quod, malùm, nos tantum immutandi cacoëthes habet, ut quæ scimus nescire velimus? Sanè si mutandum aliquid fuerat, potiùs legerem:

Sollicitántque sitos ———

Nam *siti* sunt mortui, ut testatur *Cicero*, in libris de Legibus, & *Gellius.* Unde *siticines* qui canebant ad sitos, hoc est, τυμβαύλας. Sed nihil mutandum censeo. Quòd *Scinim* legerint, puto eis in causa fuisse veteres Editiones, *sollicitantque sitim* sed illud M referendum ad sequens. Itaque facile divinare fuit legendum esse *siti.* Scaliger.

Ibidem. Sanè sic habet etiam Aldina editio, nec quidquam est celebrius in pœna Tantali, quàm *sitis*, quæ sic describitur ab *Homero* Odyss. Λ.

Καὶ μὴν Τάνταλον εἰσεῖδον χαλεπ' ἄλγε' ἔχοντα,
Ἑσταότ' ἐν λίμνῃ, ἡ δὲ προσέπλαζε γενείῳ.
Στεῦτο δὲ διψάων, πιέειν δ' οὐκ εἶχεν ἑλέσθαι.
Ὁσσάκι γὰρ κύψει' ὁ γέρων πιέειν μενεαίνων
Τοσσάχ' ὕδωρ ἀπολέσκεθ' ἀναβροχθὲν:

Tantalum vidi graves angores habentem, stantem in lacu, qui ejus mento adpropinquabat. Stabat autem sitiens, quod biberet vero non poterat capere; quoties enim senex incurvatur, cupiens bibere, toties aqua perit absorpta. Gorallus.

82. Intra

Jura canunt, ídémque rotant Ixionis orbem,
Quidquid & interiùs falſi ſibi conſcia terra eſt.
Non eſt terra ſatis, ſpeculantur Numina Divûm,
Nec metuunt oculos alieno admittere cœlo.
Norunt bella Deûm, norunt abſcondita nobis
Conjugia & falſa quoties ſub imagine peccent,
Taurus in Europen, in Ledam candidus ales,
Juppiter ut Danaæ pretioſus fluxerit imber.
Debita carminibus libertas iſta, ſed omnis
In vero mihi cura, canam quo fervida motu
Aeſtuet Aetna, novóſque rapax ſibi congerat ignes.
  Quacumque immenſus terræ ſe porrigit orbis,
Extremſque maris curvis agitatur ab undis,

Non

NOTÆ.

82. *Jura canunt*] Judicia, quæ ex certo jure fiunt. Sic *Propertius* Lib. III. El. III, 61. negat ſe velle inquirere:

Sub terris ſi jura Deûm, & tormenta Gigantum.

& Lib. IV. El. XI, 18. de Plutone:

Det pater huic umbræ mollia jura meæ.

Idem.

Ibidem. *Rotant Ixionis orbem*] Rotam ejus circumactam deſcribunt. Vide ad vſ. 21. *Idem.*

83. *Quidquid & interiùs* &c.] Aut repetendum *cantant*, ex initio ſuperioris verſûs, aut ſi hæc regantur verbo *rotant*, intelligendus erit ſermo *rotatus*, hoc eſt, numeris adſtrictus Poëtarum; quo nomine etiam vocavit argumenta Philoſophica, ob certum enunciationum numerum, *Juvenalis* Sat. VI, 449.

——— *curvum ſermone rotato*
Torqueat Enthymema.

Idem.

84. *Numina Divûm*] Hoc eſt, Deos, aut voluntates Deorum, qua de re vide *Ger. Joan. Voſſium* in Etymologico ad verbum *Nuo*. Sed prius malim. *Idem.*

85. *Oculos alieno admittere cœlo*] Hoc eſt, mittere ad alienum cœlum, quomodo etiam vulgò dicunt *adjicere oculos alicui rei*. Idem.

86. *Norunt abſcondita nobis*] Simile de mulieribus apud *Theocritum*:

Παρ-

possit; Minos & Aeacus, Jovis filii, jura dicunt umbris & Ixionem jubent rotæ circumagendæ impositum plecti; ac reliqua denique omnia fiunt, quæ falsò sub terra geri creduntur. Nec satis habuerunt poëtæ fingere quæ voluerunt, sub terra; præterea quid apud Deos ageretur, quasi exploratores, ceteris mortalibus prodiderunt; nec ullâ religione coërciti sunt, quo minùs cœlum, alienam sedem, perlustrarent. Soli sciunt Diis civilia esse bella, adulteria clam ab iis committi, & variis adsumtis formis contra castitatem peccari, ut cùm Jupiter sub Tauri imagine Europam, sub Cygni figura Ledam, & in pluviam auream conversus Danaën fefellit. Ea quidem licentia, jure suo, utuntur Poëtæ; sed nunc ego unam veritatem sector; quippe qui canere aggressus sum quæ causa sit Ætnæ æstuum, & quæ novos perpetuò ei sufficiat ignes. Orbis terrarum, qua-

Πάντα γυναῖκες ἴσασιν, καὶ ὡς Ζεὺς ἠγάγεθ' Ἥρην.

Omnia mulieres sciunt, & ut Jupiter duxerit Junonem. Porrò legendum, *Juppiter in Danaen*, non *Juppiter ut Danaa.* Nam venustissimum est ἀσύνδετον illud. *Scaliger.*

88. *Taurus in Europen*] Nempe, *peccet*, ex antecedente versu. *Gorallus.*

89. *Jupiter ut Danaa*] Cùm hæc sit lectio Venetæ Editionis anni M CCCC LXXXIV, & Aldinæ, non video cur mutetur. *Idem.*

Pretiosus fluxerit imber] Occultè adludere videtur ad veritatem historiæ, ex qua pretio corrupta Danaë Jovis quempiam sacerdotem ejus nomine excepit. Vide *Horatii* Od. XVI. Lib. III. ubi dicit diligentiam Acrisii irrisam à Jove & Venere,

——— fore enim tutum iter & patens,
Converso in pretium Deo, ———
norant. Idem.

94. *Extremique maris*] Hoc est, extremis undis terram adluentis, non enim agit Poëta de externo illo, omnia ambiente, magis quàm de interno mari. *Idem.*

Curvis incingitur undis] Veteres Editiones: *curvis agitetur ab undis.* Quæ vera est lectio. Crediderunt multi Veterum terram in medio Oceano σαλεύεσθαι, ac circumjecto humore portari, velut aliquod grande

Non totum est solidum; desit námque omnis hiatu,
Secta est omnis humus, penitúsque cavata latebris,
Exiles suspensa vias agit, ínque animantis
Per tota errantes percurrunt corpora venæ,
Ad vitam sanguis omnis quà commeat idem,
Terra foraminibus conceptas digerit auras.
Scilicet, aut olim, diviso corpore mundi,
In maria ac terras & sidera, sors data cœlo
Prima, sequuta maris, desedítque infima tellus;
Sed totis rimosa cavis, & qualis acervus

Ex

NOTÆ.

grande navigium & grave. Cujus opinionis auctorem faciunt Thaletem. Extremi autem maris, id est, ὁρίζοντος. Nam ὠκεανὸν vocabant ὁρίζοντα. Quæ cùm ita sint, satis patet τὸ *incingitur* ab ignaro homine & imperito suppositum fuisse, quia causam alterius lectionis ignorabat. *Scaliger.* Reverà *agitatur* est in editione Veneta, sed non puto significari quod ait *Scaliger*, cùm non sit sermo de Oceano, sed de quovis mari; quod agitare dicitur littora, quia iis vehementi impetu adliditur, lapillósque aut pulverem agitat. *Gotallus.*

95. *Non totum est solidum*] Nimirum, corpus. Aldina editio habet *in solidum*, sine sensu. *Idem.*

Desit namque omnis hiatu] Hoc est, ubique, deficiente materiâ solidâ, hiatus sunt. De hisce hiatibus egerunt *Lucretius* Lib. VI. ubi agit de terræ motu. Vide & *Justinum* initio Lib. IV. *Idem.*

97. *Inque animantis*] *Seneca* ex *Aristotele*: (Quæst. Nat. Lib. VI. cap. 13.) *corpus nostrum & sanguine irrigatur & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil ampliùs quàm meat, quædam patentiora in quibus colligitur, & unde dividitur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quàm animam vocaverit, pervium est.* Tertius autem ab his versus ita legendus:

Ad vitam sanguis omnis quâ commeat idem.

Scaliger. Huc etiam faciunt quæ habet idem *Seneca* Cap. XVI. de terræ spiritu, sive anima.

102. *In maria & terras ac sidera*] Vulgaris divisio rerum universitatis,

quacumque patet, & mari adluente cingitur, solidus non est, sed passim hiat. Universus terræ globus variis tubis ac meatibus cavus est, viásque habet tenues, quæ, quemadmodum in animalibus venæ, per totum ejus corpus sparsæ sunt; & per quas aquæ, veluti sanguis ejus, moventur, aut etiam conceptus ventus per ejus viscera spargitur. Cujus rei duæ potuerunt esse causæ. Prior est, si eo tempore, quo molis indigestæ omnium rerum partes separatæ sunt, quarum aliæ mare, aliæ terram, aliæ cœlum conflarunt, & cœlestes quidem particulæ summa petierunt, quas proximè sequutæ sunt aqueæ, ita ut terrestres infimæ omnium desederint; si, inquam, postremæ instar lapidum imparium qui-

tatis, qua utuntur etiam Sacræ Litteræ, quia est captui vulgi accommodata. Ceterùm nulla proportio est inter *cœlum* & globum terrâ & aquâ constantem. Vide Metamorphos. Lib. 1, 21. & seqq. *Gorallus.*

104. *Sed totis rimosa cavis*] *Aristoteli* σηραγγώδης, ὕπαντρος, σομφὸς, ἀπογγώδης. *Scaliger.* Adde *Justinum* Lib. IV. cap. 1. de solo Siculo : *Est autem ipsa terra tenuis ac fragilis & cavernis quibusdam, fistulísque ita penetrabilis, ut ventorum tota fermè flatibus pateat.* Gorallus.

Ibidem. *Qualis acervus.*] Acervi fiebant in quadriviis & triviis, ad Hermulas quas vocabant; hoc est, Mercurii statuas quadratas; jactis ex tempore lapidibus à prætereuntibus, qui acervi Mercurio sacri erant, à quo dicti ἑρμακες Græcis. *Isidorus* in Glossis, quæ sunt adhuc in membranis. *Mercurii*, inquit, *lapidum congeries in cacumine collium.* Eos Hermacas nunc hîc intelligit, de quibus & Sibyllâ :

Καὶ πετεεινὰ σέβεσθε, καὶ ἑρπετὰ θηρία γαίης,
Κἂν παρόδοισι λίθων συγχώματα ταῦτα σέβεσθε.

Similes etiam monticelli ex lapide congesto, qui pro terminis erigebantur, ab auctoribus de agris limitandis, vocantur *Scorpiones*, quia in metam desinebant. Σκορπιος enim Græcis dicitur etiam quidquid in metam ac conum fastigiatum est, ut tutulus crinium in pueris ita vocabatur. Quemadmodum igitur acervi, qui fiunt, jactis ex tempore saxis toti pendent in se, quia intus cavi sunt, ut opus fornicatum: sic etiam terra ipsa cava est, & in tholum suum nititur. *Scaliger.* De acervis Mercurii, vide Interpretes ad Proverb. XXVI, 8. & *Ioan. Seldenum* de Diis Syris Synt. II. cap. 15.

106. *Ut*

Exſilit, imparibus jactis ex tempore ſaxis;
Ut crebro introrſus ſpatio vacuata corymbis
Pendeat in ſe ſe: ſimili quoque terra figurâ
In tenues laxata vias, non omnis in arctum,
Nec ſtipata coït: ſive illi cauſa vetuſta eſt,
Nec nata eſt facies; ſeu liber ſpiritus intra
Effugiens molitur iter; ſeu lympha perenni
Edit humum limâ, furtímque obſtantia mollit,

Aut

NOTÆ.

106. *Ut crebro introitus ſpatio vacuata corymbos.*] Eſt mendum in genere, non enim ἡ κόρυμβος dicitur. *Columella* de Cinara carduo:

Hac modò purpureo ſurgit glomerato corymbo.

Eſt autem corymbus quidquid in panicam, aut ſtrobilum adſurgit, ut in Cinara videmus & in Scolymo. Sed prima notio τοῦ κορύμβου eſt in capite Veterum Atticorum tutulus, ſeu meta ſuggeſtûs capillorum. Igitur legendum puto:

Ut crebro introrſus ſpatióque vacante corymbus
Pendeat in ſe ſe.

Crebrum ſpatium τὸ σηραγγῶδες, ut *crebrum cribrum*, apud Plautum, πολύοπον. Ad eum modum *crebro vimine* infra dicitur. *Vacans* enim *ſpatium* dicitur τὸ κοῖλον etiam infra, quod & ceſſans quoque vocavit. Illud verò *pendeat in ſe ſe*, eſt ſuo ſibi pondere libretur, ut fornix, in fornicem ſuum nitatur. *Scaliger.* Senſus verſ. 104. multò clarior videtur in editionibus; hoc enim vult Poëta, *ut terra vacuata corymbis crebro introrſus ſpatio pendeat in ſe*; nimirum, ut corymborum acervus crebra ſeu frequentia relinquit ſpatia vacua: ſic vult terræ partes multos hiatus inter ſe habere, ita ut intra terræ viſcera pendeant cavernarum fornices. *Gorallus.*

110. *Nec nata eſt facies*] Id eſt, non recens eſt, vel infinita eſt. An legendum, *nec nota eſt facies*; hoc eſt, latet nos, propter vetuſtatem. *Scaliger.* Nihil mutandum videtur, perinde eſt enim quaſi dixiſſet *Severus*; nec poſtea adnata eſt hæc facies. Paſſim apud Poëtas verba ſimplicia pro compoſitis occurrunt. Vide v. 116. *Facies* autem hîc eſt forma, ut ſæpe alibi. Vide v. 173. Sic *Lucretio*, Lib. V. p. 711. Ed. Lamb. ait metalla liquefacta

Quamlibet in formam & faciem decurrere rerum.

Gorallus.

Ibid.

quibus temerè fit acervus, non satis arctè inter sese conjunctæ fuerint, ita ut, quasi coacervatis corymbis, spatia multa vacua reliquerint, fornicibus passim formatis. Ea igitur intus est terræ forma, quam tenues meatus suspendunt, nec arctiùs conjungi, magisve dentari patiuntur; seu hoc illi, ut dixi, contigerit à prima rerum origine, nec postea factum sit; seu aër intra terram inclusus eas molitus sit sibi vias, quibus elabatur; seu aqua perpetuò adfluens paullatim terram exederit, & quæ decursum suum moraban-

Ibid. *Seu liber spiritus intra* &c.] Multa habet hanc in rem *Seneca*, in Quæstionibus Naturalibus, & præsertim Lib. VI. cap. 14. & sequentibus, unde nonnulla subjiciam. Postquàm contulit corpus humanum terræ: *Vide ergo*, inquit, *numquid intrat in illam spiritus ex circumfuso aëre; qui quamdiu habet exitum, sine injuria labitur; si offendit aliquid & incidit quod viam claudat, tunc oneratur, primò infundente se à tergo aëre, deinde per aliquam rimam malignè fugit, & hoc acriùs fertur quo angustiùs. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem, per quam effluat, invenit, conglobatus ille furit, & huc atque illò circumagitur, aliàque dejicit, alia intercidit; cùm tenuissimus, idémque fortissimus, & irrepat quamvis in obstructa, & quidquid intravit vi suâ diducat ac dissipet; tunc terra jactatur. Aut enim datura vento locum discedit; aut cùm dedit, in ipsam, quâ illum emisit, cavernam fundamento spoliata considit. Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantùm primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Alicubi diduxit quidquid supernè terreni erat aqua; alia torrentes exedere; illa, æstibus magnis dirupta, patuere. Per hæc intervalla intrat spiritus* &c. Hæc paullò pluribus descripsi, quia *Seneca* promemodum ante oculos hunc locum *Severi* nostri, cùm scriberet, habuisse videtur. *Gorallus.*

112. *Edit humum limo*] Atqui non eduntur ea quæ oblimat flumen, aut aqua, sed potiùs obducuntur, undè jus adluvionum. Sed legendum *lima*, quod genus metaphoræ honestum est. Quid? Non ab eadem mente Tiberis *Serra* & *Rumon* dictus est? Eadem mens & in loco Horatiano, qui ita legitur in peroptimo codice,

——— *quæ Liris quietâ*
Mordet aquâ, taciturnus amnis.

Nam *mordere* aptum verbum huic loco nostro. *Scaliger.*

Ibidem. Rectè, ut quidem mihi videtur. Adde ideò apud antiquissimos Græcos *Acheloos* dictos quosvis fluvios, quia ea vox est è Phœnicia radice ACHAL, comedit. *Servius* ad Georg. I. 9.

Aut etiam inclusi solidum exedêre vapores,
Atque igni quæsita via est; sive omnia certis
Pugna-

N O T Æ.

Poculàque inventis Acheloïa miscuit uvis

Acheloum, inquit, *non præter rationem dixit; nam, sicut Orpheus docet & Aristophanes Comicus & Ephorus Historicus tradunt, Acheloum generaliter, propter antiquitatem fluminis, omnem aquam Veteres vocabant.* At is amnis ceteris antiquior non fuit, sed Græci priscas origines suas cùm ignorarent, quia primorum gentis suæ conditorum Linguam nesciebant, quasvis rationes comminiscebantur. Adde congestis à *Scaligero*, præter antea allatum ad vs. 110. locum hunc *Seneca* Quæst. Nat. Lib. VI. c. 7. *Potest fieri ut aliquam regionem rivus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem.* Sic & à *Lucretio* duobus locis æstus maris dicitur *exesor mœrorum littora circum.* Vide Indicem Gifanianum. *Gorallus.*

Ibidem. *Obstantia mollit*] Τὸ *mollire* verbum ad eam rem accommodatissimum, id est, τὸ κοιλαίνειν. *Attius* Telepho:

> ——— *remisque nixi properiter navem in fugam*
> *Trudunt subter saxa ad lævam, quà montem mollibat mare.*

Mollire ergo *saxum*, *cavare*, ut: *Gutta cavat lapidem.* Varro: *Pieridum comes, quà tenes cavata putri gelu montium saxa.* Intelligit, ut puto, τὴν ἠχώ. *Scaliger. Mollit* est *cavat molliendo.*

113. *Solidum exedere vapores*] *Exedere* quidem verbum aptum huic rei, sed veteres Editiones: *Solidum videre vapores*, lego *invidere*; hoc est, per vapores stat quominùs perpetua solida sit terra. Sic *Accius*:

> *Quis florem liberûm invidit meûm.*

Virgilius:

> *Téne, inquit, miserande puer, cùm læta veniret,*
> *Invidit Fortuna mihi?*

An verò legendum *minuere*? Scaliger. Ex vitiosa Editione Veneta natæ sunt inanes hæ conjecturæ. Multò satius fuit ex *videre* facere *exedêre*, quâ voce sæpe usus est *Seneca*, hoc in negotio, ut jam ostendimus, ad vs. 110. & 112. Adde & hunc locum ex Lib. VI. Quæst. Natur. c. 9. ubi de causa motûs terræ: *Alii in igne causam quidem esse, sed non ob hoc judicant; sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ciciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subjectis adminiculis destituta labant, donec corruere.* Gorallus.

Ibi-

rabantur molliverit. Altera caufa cur terra fit ita, uti eft, fiftulofa, hæc effe poteft; ignes, nimirum, intra eam collecti potuerunt foliditatem ejus paffim minuere, dum fibi etiam viam quærunt, quâ latiùs fpargan-

Ibidem. *Vapores*] Hoc eft, non ἀτμίδες, fed calores, nequid erres, nam exhalatæ particulæ non exedunt. Sic *Virgilius* Æneïd. V. 683. de igne:

——— *lentúfque carinas*
Eft vapor. Vide & vf. 698. & indicem Lucretianum *Gifanii.* Hanc putarim etiam primigeniam vocis poteftatem, nam à Græco ἅπτω, & antiquiore ἄπω, hoc eft, *incendo*, mutato fpiritu denfo in Æolicum digamma, factum eft *vapo*, aut *vapeo*, ut *Vefper* ab ἕσπερος, Vefta ab ἑστία, & talia multa. Abfurdè deducit *Matth. Martinius* à καπνός, quem tamen exfcribit, more fuo, vir haud paullò doctior *Ger. Joannes Voffius*; qui etiam, in libro de mutatione litterarum, abfurdiùs è voce ἀποφορὰ deduci poffe cenfet. Cùm autem calore emittantur ex humidis corporibus fumi, ideò illi fumi dicti funt *vapores.* Hinc quoque *Auguftus vapidè fe habere* dixit, pro *malè fe habere*, ut habet *Suëtonius* Cap. LXXXVII. in Aug. hoc eft, calore febris tentari. Hæc obiter, quia à tanto viro non fatis intellecta fuerant, cui ceteroqui merito fuo tota adfurgit Criticorum, Grammaticorúmque corona. *Idem.*

114. *Atque igni quæfita via eft*] Hoc poëma legiffe, atque ante oculos habuiffe videtur *Seneca*, cùm de Quæftionibus Naturalibus fcriberet; funt enim paffim in eo Opere non tantùm eædem fententiæ, fed fermè etiam eadem verba, quæ conferentibus facilè occurrent. Sic Lib. V. c. 14. *Illud verò*, inquit, *manifeftum eft, magnam effe fub terris vim fulphuris & aliorum non minùs ignem alentium. Per hæc loca cùm fe exitum quærens fpiritus torfit, accendat flammam ipfo adfrictu neceffe eft. Deinde flammis latiùs fufis, etiam fi quid ignavi aëris erat, extenuatum moveri* & VIAM *cum fremitu vafto atque impetu* QUÆRERE. *Idem.*

Ibidem. *Sive omnia certis pugnavere locis,*] Hoc eft, five fpiritus, aqua, ac ignis, dum inter fe fe certis locis pugnant, terræ vifcera laxarunt. Sic *Seneca* Quæft. Nat. Lib. V. c. 12. de vento qui ἐκνεφίας à Græcis vocatur: *cùm magna inæqualitas ac diffimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in fublime eat, & alia ex his corporibus ficca fint, alia humida; ex tanta difcordia corporum inter fe pugnantium, cum in unum conglobata funt, verifimile eft quafdam cavas effici nubes, & intervalla inter illas relinqui fiftulofa, & in modum tibiæ angufta.* Quod in fummo aëre fieri putabat *Seneca*, hoc in ima terra fieri putato, ut mentem *Severi* adfequaris. Vide eumdem Lib. VI. cap. 11. & feqq. *Idem.*

Pugnavere locis; non eſt hîc cauſſa docenda,
Dum ſtet opus cauſæ. Quis enim non credat inanes
Eſſe ſinus, penitus tantos erumpere fontes
Cùm videt, ac torrentem imo ſe emergere hiatu?
Non ille ex tenui, vacuóque agat aucta neceſſe eſt
Confluvia, & raptis arceſſat ea undique ab undis,
Sed trahat ex pleno, quo fontem contrahat, amne.
Flumina quin etiam latis currentia rivis
Occaſus habuere ſuos; aut illa vorago
Derepta in præceps fatali condidit ore;

Aut

N O T Æ.

115. *Cauſa docenda*] In Ed. Veneta eſt *dolendi*, malè; in aliis *decendi*, quod refinximus in docenda, ſenſu aperto. *Idem.*

116. *Dum ſtet opus cauſæ*] Hoc eſt, dummodò *conſtet* effectus. Eſt ſimplex pro compoſito. Hoc eſt, certum ac ratum ſit, ita ut de eo ampliùs non dubitemus. Sic *Cicero* Epiſt. Lib. IX. Ep. 2. ad Varronem: *Hæc tu meliùs, modò nobis ſtet illud, unà vivere in ſtudiis noſtris.* Item ad Atticum Lib. III. Ep. 14. *Si aliquid à Comitiis audierimus, nos in Aſiam convertemus, neque adhuc ſtabat quò potiſſimùm, ſed ſcies.* Idem.

Ibidem. *Quis enim non credat inanes.*] In Veneta eſt: *quis enim non viderit illud, Eſſe ſinus.* Quod neſcio an melius vulgato. *Idem.*

117. *Penitus tantos erumpere fontes*] Καταβολὴ totius diſputationis, terram ὕπαντρον eſſe. Hoc probari ex aquis, quæ undecumque ex ea erumpunt. Non enim non cavam eſſe, ex cujus ſinu tanta vis aquarum tam diverſis locis exprimatur. Seneca: *Non quidem exiſtimo te diu hæſitaturum an credas eſſe ſubterraneos amnes & mare abſconditum. Unde enim iſta prorumpunt? Unde ad nos veniunt, niſi quod humoris origo incluſa eſt?* Lege quæ ſequuntur Lib. VI. Naturalium Quæſtionum cap. 8. *Scaliger.*

119. *Non ille ex tenui vocemque agat acta neceſſe eſt, Cùm fluit, errantes arceſſat undique & undas, Et trahat ex pleno, quod fontem contrahat amne*] Peſſimis modis mulctatus eſt hic locus, quem nos ita legimus:

Non ille ex tenui &c. ut ſunt edita. Neceſſe eſt, inquit, derivet confluvia ſua ex non tenui, vacuóve, & arceſſat ea undique ab undis, & trahat ex pleno amne, hoc eſt, ex repoſita aqua, id unde

fon-

gantur. Quin & omnia memorata, variis in locis, pugnare inter se terrámque eorum motu laxari, contingere potuit. Sed non opus est causam horum meatuum à nobis anxiè quæri; dummodò eos esse constet, quod negari nequit. Quis enim dubitet an vacui sint in terra sinus, cùm ex profundo tot & tantos fontes emergere, ac tam rapidos torrentes ex ejus hiatibus prorumpere videat? Illi profectò non ex tenuibus rivulis colligant necesse est suas aquas, aut ex multis guttulis hinc inde difficulter arcessitis conflent; sed ex integris amnibus eas deducant. Videmus etiam magna flumina hiatibus integra absorberi; sive in præceps devoluta in voragines defluant numquam reditura,

fontem emissura est. Nam etiam veteres excusi habent, *ab undis.* *Scaliger*; quem sequuti sumus.

120. *Confluvia*] Sic infrà vs. 326.

Donec confluvio resolutis æstibus amnis
Exsilit.

Sed & *confugia* dicere liceat, qua de voce vide notata à *Claud. Salmasio*, ad cap. 9. *Solini* p. 109 Ed. Ultrajectinæ. *Gorallus.*

121. *Sed trahat ex pleno*] Seneca: *Non est diu probandum ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito, multóque funderet.* Quam disputationem, ut ex alia, ex hoc opere hausit *Seneca.* Scaliger.

122. *Flumina quin etiam* &c.] Hunc & sequentem versus præ oculis habuisse videtur *Seneca*, cum scriberet Natur. Quæstionum Lib. III. cap. 26. *Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur. Quædam consumuntur paullatim, & intercidunt. Eadem ex intervallo revertuntur, recipiúntque & nomen & cursum,* &c. *Gorallus.*

124. *Derepta in præceps*] *Direpta*, non *dirupta.* Ita infrà:

Præsertim ipsa suo declivia pondere numquam
Corpora diripiat.

Seneca tamen *dirupta* dixit: *alia torrentes exedêre, alia æstibus magnis dirupta patuere.* Scaliger.

Ibidem. Legimus, ex conjectura viri docti, *derepta*, propter sequentes voces *in præceps*, quia quæ ex alto detrahuntur *deripi*, non *diripi* dici solent. *Plautus* Menæchmis. Act. V. Sc. 2. 117.

Sed quis hic est, qui me capillo hinc de curru deripit?

Virgilius Georg. II. 242.

Colàque prælorum fumosis deripe tectis. Gorallus.

126. *At-*

Aut occulta fluunt tectis adoperta cavernis,
Atque inopinatos referunt procul edita cursus.
Quòd si diversas emittat terra canales,
Hospitium fluviorum; haud semita nulla profectò
Fontibus, & rivis constat via, pigráque tellus
Conferta in solidum segnis sub pondere cessat.
Quòd si præcipiti conduntur flumina terrâ,
Condita si redeunt, si qua antè incognita surgunt;
Haud

N O T Æ.

126. *Atque inopinatos*] Huc faciunt elegantes versus *Neronis*, quos profert *Joan. Opsopœus* ex inedito interprete *Lucani*, ad *Senecæ* Quæst. Nat. Lib. III. c. 26.

> *Quique pererratam subductus Persida Tigris*
> *Deserit, & longo terrarum tractus hiatu*
> *Reddit quæsitas jam non quærentibus undas.*

127. *Quod si diversas*, &c.] *Canales* fœminino genere extulit. Sic infra dicit *rigidas canales*. Vide *Servium* in illud *ilignis potare canalibus undam*. Porrò totus locus ita legendus:

> *Quòd si diversas emittit terra canales*
> *Hospitium fluviorum: at semita nulla profectò*
> *Fontibus & rivis constat via, pigráque tellus*
> *Conferta in solidum segni sub pondere cessat.*

Quod si, inquit, ex certis canalibus, non autem ex pleno ac recondito, ut ait *Seneca*, emittit fluvios terra; at rivulis & fontibus quæ via tandem erit, cùm aliquando erumpant, aliquando verò arescant? Ergo nullam habebunt viam ipsi erumpendi, si terra non emittit de pleno, unde consequens ut conferta & solida, non ὑπαντεγς sit. *Hospitium* dixit pro *hospitum*, ut in Pandecte Digestorum Juris, *civitatium*, *hereditatium*; eodem modo, *alituum*; &, quod ignoratum hactenus, *Sallustius* dixit *hominium*; idque in fideli exemplari, cum adnotatione in margine, quæ omnem suspicionem mendi tolleret, inveni in Jugurtha: *neque*, inquit, *quisquam hominium satis placebat*. Eleganter verò *hospites* fluvios vocat, qui subitò exsistunt. Nam ex illa hypothesi vult subitò exsistere, si hoc concedatur. *Scaliger.*

Ibidem. In multis hîc à viri magni sententia diversi abimus, quæ ad singulos versus notabimus; rem enim expeditam videtur impedivisse, & intempestivè eruditam sanè supellectilem huc congessisse. Primò, notandum Poëtam ex antea probatis hîc ratiocinari,

tura, sive veluti terræ fornicibus clausa decurrant, ut postea procul iterum ad superos erumpant. Si autem diversi meatus terram secent, excipiántque occultos fluvios, quis dixerit sub terra nullas esse vias, per quas fontes & rivi delabantur, totámque ejus massam solidam esse? Pariter si integra flumina voraginibus condantur, deinde iterum in lucem emittantur, aliáque antea ignota subitò exsistant; mirum videri nequit si dicamus, ventis terræ visceribus clausis, spi-

ri, & versum quidem hunc respicere ad v. 116. & seqq. Deinde *canalis*, fœminino genere, non est archaïsmus, sed ex constanti usu optimorum temporum, ut ostendit *Ger. Joan. Vossius* de Arte Grammatica Lib. III. c. 19. *Gorallus.*

128. *Hospitium fluviorum*] Nam puto *hospitium* esse genitivum pluralem, sed accusativum singularem, ita ut *canales diversa* dicantur *hospitium* quo fluvii excipiuntur. *Idem.*

128. *Haud semita nulla*] Hoc est, est semita fontibus, via fluviis, &c. Omissâ adspiratione, scriptum erant *aut*, quod fefellit *Scaligerum.* Sed & in Codd. MSS. & in antiquis Editionibus, nihil frequentius occurrit, quàm additio, aut detractio temeraria adspirationis. In hoc ipso Poëmate, vss. 101. & 113. pro *aut*, quod nunc legitur, scriptum erat in antiqua Ed. Veneta *haud.* Vide quæ hac de re collegit *Janus Rutgersius* Venusinarum Lectionum Cap. XIV. *Idem.*

129. *Et rivis*] Repetenda hîc negatio à superiori versu, quasi esset: *nec nulla rivis est via, nec pigra tellus conferta in solidum*, &c. *Idem.*

130. *Conferta in solidum*] Est in Veneta *conserta*, sed melior altera lectio. *Idem.*

131. *Quod si præcipiti*, &c.] Est collectio ex vers. 122. & seqq. *Idem.*

132. *Condita si redeunt*] Restitue ex antiquitus excusis:

Condita si redeunt, si qua & jam incondita surgunt.

Argumentum superiori oppositum. *Condita si redeunt*, ut Alpheus Olympiæ, Anas Hispaniæ. *Si & iam incondita*, de illis intelligendum qui subitò in sua magnitudine exsistunt, neque umquam absorpti fuerunt. Ejusmodi est mirabilis fluvius in agro Encolismensi, qui exoneratur in Carentonum fluvium, ad oppidum Encolismam. *Scaliger.*

Ibid. *Condita si redeunt*] *Seneca* Quæst. Nat. Lib. III. c. 26. *Illo itaque recepta flumina cursus egêre secretò; sed cùm primùm aliquid soli-*

Haud mirum clausis etiam si libera ventis
Spiramenta patent. Certis tibi pignora rebus
Atque oculis hæsura tuis dabit ordine tellus.
Immensos plerumque sinus & jugera pessum
Intercepta licet, densæque abscondita nocti
Prospectare procul; chaos ac sine fine ruinæ.
Cernis & in silvis spatiosa cubilia retro,

An-

NOTÆ.

di, quod obstaret, occurrit, præruptâ parte, quà minùs ad exitum repugnabat, repetiêre cursum suum.

> Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
> Existit procul hinc, alióque renascitur ore.
> Sic modò combibitur, tacitó modò gurgite lapsus,
> Redditur Argolicis ingens Erasinus in undis.

Idem & in Oriente Tigris facit, absorbetur, & desideratus diu, tandem longè remoto loco, non tamen dubius an idem sit emergit. Vide & *Plinium* Lib. II. cap. 103. Similia narrantur de fluvio *Mareb* in Regno Æthiopico Tigræ, de quo *Job. Ludolphus* Æthiop. Hist. Lib. I. c. 8. *Gorallus.*

Ibid. *Si qua ante incognita*] Sic Ed. Veneta, nisi quod habet *incondita*, quod minùs placet. *Idem.*

134. *Spiramenta patent*] Absurdè in editionibus *latent*. Similem mendam animadvertimus in *Pedone Albinovano* Eleg. I. 236. *Idem.*

Ibid. *Certis tibi pignora rebus*] Hoc est, argumenta. Vide ad v. 40. *Idem.*

135. *Atque oculis hæsura vias*] Lege *hæsura tuis.* Hoc est, quod Græci Poëtæ dicunt: Βλέποντα μαρτύρια. *Æschylus*:

> Πῶς ταῦτ' ἀληθῆ καὶ βλέποντα δοξάσω;

Plautus verò aliter extulit: *rem tibi auctorem dabo.* Sic infrà:

> *Non illic, duce me, occultas scrutabere causas,*
> *Occurrunt oculis ipsa.*

Eodem modo *oculatam diem* dixit *Plautus*. Scaliger.

136. *Immensum plerumque sinum*] Valde corrupta sunt, quæ tamen non magno negotio, ut spero, à nobis restituta sunt:

> *Immensos plerumque sinus ac jugera pessum*
> *Intercepta licet, densæque abscondita nocti*
> *Prospectare procul; chaos ac sine fine ruinæ.*

Chaos vocat τὸ χάσμα. *Idem.*

Ibi-

ſpiracula eſſe, quibus eam permeant. Horum omnium certa argumenta, 135 & quibus oculi noſtri percellantur, præbere poteſt terra, ſi diligentiùs luſtretur. Variis in locis ingentes voragines, quibus plura jugera depreſſa ſunt, & in altas tenebras abdita, licet è longinquo deſpicere; in quibus nihil vides, niſi hiatus vaſtos & in immenſam profunditatem collapſas terræ ruïnas. Videas etiam interdum in ſilvis profundiſſima

Ibidem. Intelligit chaſmata, quæ cernuntur in iis regionibus, in quibus frequentiores terræ motus ſunt. *Seneca* Quæſt. Natur. Lib. VI. c. 9 ubi de cauſis motûs terrarum: *Alii*, inquit, *in igne cauſam quidem eſſe, ſed non ob hoc judicant, ſed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quaque conſumat. Quæ ſi quando exeſa ceciderint, tunc ſequi motum earum partium, quæ ſubjectis adminiculis deſtituta labant, donec corruêre nullo occurrente quod onus exciperet. Tunc chaſmata, tunc hiatus vaſti aperiuntur*, &c. Admirandorum hiatuum ex terræ motibus hiſtoriæ exſtant apud *Gulielm. Candenum*, in Annalibus ad annos M D LXXI & M D LXXXIII. Sed fortaſſe *Severus* noſter reſpexit ad ſpecus profundiores, qualis Corycius, in Cilicia, cujus exſtat elegantiſſima deſcriptio apud *Pomponium Melam* Lib. I. c. 13. *Gorallus.*

138. *Chaos, ac ſine fine ruinæ*] Nimirum, conſpiciuntur. *Chaos* vocat, Græcorum more, quidquid χαίνει, *hiat.* Vide quæ, hac de voce, notavit *Joan. Clericus* ad Theogoniam *Heſiodi* vſſ. 116. & 700. *Idem.*

139. *Cernis & in ſilvis*] Perſequitur docere quòd terra ὕπαντρος ſit. Nam multa, inquit, αὐτομάτως, ut cùm σεισμῷ diſceſſit terra, ex quo χάσματα illa immenſa; quæ quoties ſubitò accidebant, veteres Romani Inferorum & Deorum Manium oſtia vocabant, ſequuti Græcos, ut puto, apud quos ea ſunt χαρώνεια. *Laërtius* in Stoïcis decretis: Τῶν δοκούντων παραδόξων, οἷον χαρώνεια, ἄμπωτις καὶ πηγαὶ θερμῶν ὑδάτων: *eorum quæ videntur paradoxa, ut Charonea, æſtus maris, & fontes calidarum aquarum.* Deinde ſubjicit quæ fiunt opere humano, qualia ſunt quæ in eruenda arena, in metallariis & lapidariis fodinis. Quare ita legendum:

Cernis & in ſilvis ſpatioſa cubilia rutro
Antráque demiſſis pedites fodiſſe latebris.

Quin etiam de opere militari intelligat, nunc verò dubitari non poteſt. Rutrum eſt *ligo*, ſeu κρωπίον, σκάφη, ut in *Varronem* adnotavimus. *Demiſſas latebras*, ut Columella & alii *depreſſas ſcrobes.* *Pedites*, quos vulgò *Peones* dicimus corruptè, pro *peditones*, qui militare opus faciunt, aggerem, foſſas. *Scaliger.*

Ibi-

Antráque demissis pedibus effossa latebris,
Incomperta via est operum; tantùm influit intra.
Argumenta dabunt ignoti vera profundi.
Tu modò subtiles, animo duce, percipe curas,

Oc-

N O T Æ.

Ibidem. Ego verò non de opere militari hîc agi putem, sed de profundioribus cubilibus majorum & minorum ferarum, quæ cubilia in silvis occurrunt. Tria potissimùm sunt quæ id persuadeant, & primùm quidem quòd in silvis esse dicuntur, in quas se se abdunt feræ; cùm opus militare, aut metallarium non magis fiat in silvis, quàm in montibus, aut in nuda etiam arboribus planicie. Alterum est quòd *cubilia* simpliciter dicantur quidem lustra ferarum, sed non cavernæ ex quibus effossa arena, aut fodinæ metallicæ. *Valerius* quidem *Flaccus* Argonauticorum Lib. V. 145. eam vocem adhibet ad significandas fodinas ferri, sed addit nomen metalli.

Nam priùs ignoti quàm dura cubilia ferri
Eruerent, ensésque darent, odia ægra sine armis
Errabant, iræque inopes & segnis Erinnys.

Tertium denique, quòd hæc *cubilia* dicuntur *pedibus* effossa, quod non convenit nisi feris. Fateor, si pro *pedibus* ponas *pedites*, & pro *retro rutro*, inventum iri hîc opus militare; sed hæ mutationes sunt ex conjectura *Scaligeri*, non ex libris. Adde quòd minùs rectè probaturus esset *Severus* terram esse cavernosam, quòd in ea labore humano fiant, egestâ terrâ, profunda antra; quæ eadem operâ in solidissima rupe fieri possent. At hoc ipsum non malè probarit cavernis nativis silvarum, quæ à feris non tam effossæ, quàm apertæ atque ampliatæ ita videntur, ut vix aquâ impleri possint. Hæc una est difficultas, quòd in iis legamus *fodisse*, non *effossa*, adeò ut desit nomen ad quod verbum referatur. Sed aut nomen illud latet in voce *retro*, quæ hîc posita sit pro *mures*, *glires*, aut simili nomine; aut pro *fodisse* legendum *effossa*, quod minoris est mutationis, & quod sequemur, donec melius quidpiam occurrat. *Idem.*

Ibidem. *Spatiosa cubilia*] Sic vocantur antra à feris effossa, ut in iis cubent. *Phædrus* Lib. II. Fab. IV. ubi felis de apro ad quercus radices cubile habente.

Nam fodere terram quòd vides quotidie
Aprum insidiosum, quercum vult evertere,
Ut nostram in plano facilè progeniem opprimat.

Ten-

dissima ferarum cubilia. [140] ab iis pedibus effossa, ut illic delitescerent, quæ quomodo excavata sint non liquet, cùm vix aquâ impleri possint. Hæc omnia certa tibi erunt indicia eorum quæ sub alta terra latent; si modò attento animo & singillatim ea contem-

Terrore offuso & perturbatis sensibus
Derepit ad cubile setosæ suis.

Lib. III. Fab. II. de Panthera è fovea ad lustrum redeunte:

Veloci saltu foveâ se se liberat
Et in cubile concito properat gradu.

Sic & alii multi. *Idem.*

Ibid. *Retrò*] Non est mutanda hæc vox in *rutro*, id enim *retrò* esse dicitur, quod procul à nobis remotum atque aversum est, adeò ut oculos ad videndum adjicere nequeamus. *Idem.*

140. *Pedibus effossa*] Sic edidimus, non *pedibus fodisse*, quod ideò videtur à librariis fictum, ne ultima in *pedibus* brevis versûs mensuram turbaret; quam tamen non turbat, ut norunt omnes rei metricæ non prorsus imperiti. *Idem.*

141. *Tantùm influit,* &c.] Distinguendum:

Incomperta via est operum. tantùm influit intra.

Incertum quomodo illa χάσματα acciderint. Hoc unum certum est, aquas intro fluere, quod non accideret, nisi cava esset terra. *Scaliger.*

Ibidem. Non agit hîc poëta de chasmatibus, in quæ aqua non influit; sub de cavernis ferarum, quæ aquâ impleri vix possunt. Liquet hoc ex voce *operum*, quæ significat laborem ferarum in excavandis antris, à cubilibus, non spontaneam terræ diductionem. *Gorallus.*

142. *Ignoti vera profundi*] Ἀρχαϊκῶς profundi, τὰ βάθη. Unde *profundus*, apud Veteres, dicebatur venter. *Plautus* Captivis:

Profundum tu quidem, non fundum vendis.

Caper Grammaticus: *in profundum nummi, vel in arcam conduntur*; quod ænigmaticè dixit, aut prodigi, aut parci pecuniam. Eodem modo *Varro*, octogesimâ, περὶ νομισμάτων: *in quo nobilius est Philippeum, quod accipimus, quàm quod bibimus; cùm alterum addamus in bulgam, alterum in vesicam.* Scaliger.

Ibidem. Nescio unde vir magnus certò colligere potuerit *profundi*, hoc in loco, esse masculini generis; quidni enim neutrius esse queat, ut subaudiatur *solum*? Sic passim *profundum* dicitur eodem genere, cùm subauditur *mare*; quam loquutionem hîc *Severum* imitatum potiùs existimarim.

144. *Oc-*

Occultámque fidem manifestis adstrue rebus.
Nam quò liberior, quóque est animosior ignis,
Semper & inclusus, nec vectus, sævior illa
Sub terra, penitúsque movens; hoc plura necesse est
Vincla magis solvat, magis hoc obstantia pellat.
Nec tamen in rigidas exit contenta canales
Vis animæ, flamma avertit quà proxima cedunt,
Obliquúmque secat, quà visa tenerrima caula est.
Hinc terræ tremor, hinc motus; ubi densus hiatu
Spiritus exagitat venas, cessantiáque urget.

Quod

N O T Æ.

144. *Occultámque fidem*] Hoc est, occultis rebus fidem adstrue, manifestarum contemplatione. *Idem.*

145. *Nam quo liberior*] Totus hic locus ita interpungendus: *Nam quo liberior*, &c ut est editum. *Scaliger.*

Ibidem. Sensus est, quo ignis naturâ suâ liberior est & animosior, eō magis inclusum sævire. *Seneca* Quæst. Natur. Lib. VI. c. 14. *Vide ergo numquid intrat in illam spiritûs ex circumfuso aëre, qui quamdiu habet exitum sine injuria labitur; si offendit aliquid & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primò infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam rimam malignè fugit, & hoc acriùs fertur quo angustiùs. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem, per quam effluat, invenit, conglobatus ille furit & huc atque illò circumagitur, aliáque dejicit, alia intercidit*, &c. Gorallus.

149. *Nec tamen in rigidas*] *Rigidas canales* fœminino, ut supra; ita enim habent veteres editiones. Rigidas εὐθυωρὲς, ut *Lucretius rectas fauces* dixit. Infra *rigidum* verticem dicet, *rigido quâ vertice surgit.* Metaphora è corpore humano. Quibus enim rigidæ cervices illi ὀρθόπνοι. *Scaliger.*

Ibidem. Ego verò rigidas interpreter duras, nam *rigida canales* hîc opponuntur iis quæ *cedunt*, & *tenera caula.* Sic apud *Virgilium rigidus ensis*, pro duro Georg. I. 508.

Et curva rigidum falces conflantur in ensem.

Et apud *Ovidium* silices Metamorph. IX. 225.

In rigidas versum silices prior edidit ætas

Vult

templeris, & rebus latentibus, propter eas quæ manifestæ sunt, fidem habeas. Quò ignis naturâ suâ liberior est ac vehementior; eò magis, quando est inclusus & coarctatus, sævit sub terra, altiúsque eam movet; oportétque plures pellat, ac perrumpat obices. Nec tamen vis venti flammam agitantis, per dura loca canales sibi cavat; sed flamma in ea avertitur quæ vi ejus magis cedunt, & obliquè serpit per cavitates in teneriore solo sitas. Hinc nascitur terræ motus, quando in subterraneis meatibus densior vapor, quasi per venas terræ delatus, eos con-

Vult ergo *Severus* flammas vento excitatas non exire per loca duriora, rigidásve canales in rupe excavatas, sed per ea quæ cedunt. *Gorallus.*

150. *Flamma avertit*] Hoc est, *avertit se*, nam ita & simplex *verto* vulgò sumitur. *Idem.*

Quâ proxima cedunt] Lege *cædunt*, hoc est, ἐγκόπτει, retardant, remorantur. *Scaliger.* Mera hæc esset depravatio, ut res ipsa & sequens versus ostendunt. *Gorallus.*

151. *Tenerrima caula est*] Habent Editiones *causa*, sed sine sensu. Itaque *caulam* reposuimus, quæ vox est Lucretiana, quâ cavi meatus significantur. Sic Lib. II. p. 258.

Vitales animæ nodos è corpore solvit,
Dispersámque foras per caulas ejicit omnes.

Ubi vide *Dionys. Lambinum.* Nemo non videt optimè eam vocem hîc convenire. *Gorallus.*

152. *Hinc terræ tremor*] Vide *Senecam* Quæst. Natural. Lib. VI. c. 11. ubi hanc exponit sententiam. *Idem.*

Ibid. *Densus hiatu.*] Expressit Græcum *ἀχανὲς*, est enim *παρὰ τὸ χαίνειν*, *hiare.* Scaliger. *Densus* non est jungendum cum *hiatu*, hic enim est ordo: *ubi spiritus densus exagitat venas hiatu*, hoc est, per hiantes rimas furens. Nec quisquam Latinè dicere potuit *spiritus densus hiatu*, nec Græcè *πνεῦμα ἀχανὲς*, hoc quidem in loco. *Gorallus.*

153. *Spiritus exagitat venas*] Est hoc quoque tralatitium à corpore humano. *Aristoteli* quoque in terra *σφυγμὸς* dicitur. *Scaliger.* Optimè, atque huc etiam respexisse videtur *Seneca* Lib. VI. cap. 14. post collationem terræ cum animali: *Cùm aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo, qui modestiùs perfluebat, icto vehementiùs & quassante* VENAS *suas.* Gorallus.

154. *So-*

Quod si spissa foret, solidóque instaret inane,
Nulla daret miranda sui spectacula tellus,
Pigráque & in pondus conferta immobilis esset.
Sed summis si fortè putas concredere causis
Tantum opus, & summis alimentum viribus oris,
Quæ valida in promtu cernis, validósque recessus;
Fallere, nec dum sunt tibi certa hæc lumine recto.
Nám-

NOTÆ.

154. *Solidóque instaret inani*] Soliditate suâ resisteret inani. Sed ἀμφίβολον est. Puto:

——— *solidúmque instaret inani.*

Scaliger. Imò verò *solidóque instaret inane*, hoc est, omnis inanitas terræ prorsus solidæ superficiei incumberet. Nam *instare* est premere, urgere, nec quidquam vetat quominùs aërem *instare* terræ dicamus. Græcè optimè etiam dixeris τὸ κενὸν τοῦ ἀέρος ἐφίστασθαι τῷ στερεῷ τῆς γῆς. *Gorallus.*

156. *Pigráque & in pondus confestim mobilis esset*] Corruptus haud dubiè versus. Lego:

Pigráque & in pondus conferta immobile cesset.

Idem pænè supra, iisdem verbis:

Conferta in solidum segni sub pondere cesset.

Ut verò hîc *confestim*, sic in illo *conferta* mendosè legebatur. *Cessare*, ut jam adnotavimus, est immobile esse. Sic paullò antè: *cessantiáque urget*, &c. Cessare in corpore humano est ἀναισθητεῖν. Sic antè *segni pondere* dixit; nam *segnis* sine igne, ut *secors* sine corde. *Segnis* ergo cui calor naturalis decessit. Ergo immobilis. Nam Thaleti & Philolao terra in medio Oceano movetur. Nisi enim moveretur, ajunt, ipsa se librare non posset; sed moventi succurrit illa libratio ἀτάλαντος & æqualis semper. *Scaliger.* Non una in re peccavit hîc vir summus, cùm quòd festinaret, tùm quòd ageret de Physica, cujus planè imperitus erat, quamvis Genevæ *Aristotelem* interpretatus dicatur. Ante omnia quàm minimum mutare debuit, ac proinde relinquere *immobilis esset*, cùm optimus hinc oriatur sensus. Vult enim *Severus* nulla miracula fore in Telluris visceribus, si tota in gravem massam constipata nullo interno motu agitaretur. *Seneca* Natur. Quæst. Lib. V. c. 14. *Non tota solido contextu terra in imum usque fundatur, sed multis partibus cava*

——— *& cæcis suspensa latebris,*

alicubi habet inania, sine humore. Vide & sequentia verba. Deinde quæ *Scaliger* habet, de verbo *cessare*, sunt ἀπροσδιόνυσα & coacta.

concutit & urget immotos. Quòd si terra densa esset, nec quidquam inane foret, nisi in aëre externo superficiei terræ insistente, mirabilibus illis spectaculis, quibus oculos & animos nostros pascit, careremus, atque universa semper, pondere suo, quieta maneret. Sed si putas miracula illa oriri ex meatibus superficiei terræ vicinis, igniúmque vires ex summis ejus partibus alimentum trahere; quæ omnia valida esse vides, & ex vastis penetralibus exsistere; falleris, nec adhuc rem satis intellexisti. Nam

coacta. Verè sensit Thales quod ei tribuit, ut docet *Seneca* Quæst. Natur. Lib. III. c. 14. & Lib. VI. c. 6. Sed non ita ineptivit Philolaus, qui contendebat, ut nunc faciunt præstantissimi Physici, terram circa solem moveri. Vide *Diogenem Laërtium* & notas ad eum Æg. Menagii. *Gorallus.*

157. *Sed summis*, &c.] Si putas summis causis & non abstrusioribus tantum opus adsignandum esse; hoc est, si credis in summo ore ac aditu ipso virium alimentum esse flammis, aut flammas ibi nasci, non in penitioribus recessibus; fallere. Nam ille ignis, qui in ipsis penetralibus agitando vires collegit, jam in liberiore ac patentiore aditu remittit ac languescit. Itaque illos fragores ac sonitus, qui etiam procul navigantibus ex Ætna audiuntur, ne putes fieri in ipsis faucibus, sed in angustiis fundi. *Seneca* de Ætna ad Lucillium: *Neutrum incredibile est, nec montem, qui devoratur quotidie, minui; nec ignem manere eumdem; quia non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat & aliis pascitur. In ipso monte alimentum non habet.* Scaliger.

Ibidem. *Summis —— caulis*] Hoc est, summis cavernis, haud multò infra terræ superficiem. Absurdè *causis* legitur vulgò. Vide ad v. 151. *Gorallus.*

160. *Sed nondum tibi certa hac lumine recto*] Scribe:

—— *Sed nondum tibi lumine certa carento.*

Sed nondum, inquit, careant oculato testimonio. Nolo mihi disputanti credas, per te ipse oculorum sensui credere potes. *Scaliger.*

Ibidem. Imò legendum, ut edidimus, sensu perspicuo, & minori mutatione. *Lumen rectum* est loquutio petita ex pictura, nam tabularum pictarum elegantia tum demum intelligitur, quando in bono lumine collocatæ spectantur. Sic loquutus est *Cicero* in Bruto c. 75. *Cùm ad elegantiam verborum Latinorum, adjungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine.* Aldina editio hîc habet inverso ordine: *sed nondum tibi lumine certáque recto.* Malè. Gorallus.

Námque illud, quacumque vacat ſpecus omnis hiatu,
Eſt reſes introïtu; ſolvunt ſe, aditúque patenti
Converſæ languent vires, animóſque remittunt.
Quippe ubi, contineant ventos quæcumque morantes,
In vacuo deſunt, ceſſat, tantúmque profundi
Explicat errantes, & in ipſo limite tardant.
Anguſtis opus eſt turbare in faucibus illos.
Fervet opus, denſíque fremunt, premitúrque ruïna
Hinc furtim Boreâ atque Noto (nunc unus uterque)
Hinc

N O T Æ.

161. *Námque illud, quodcumque vacat ſpecus omnis hiatu, Et res introïtu.*] Scribo:

Namque illud quodcumque vacat ſpecus oris hiatu
Eſt reſes introïtu.

Nam in ipſis faucibus reſes eſt opus, propter liberius iter, & aditum patentem. Semper *oris hiatum* vocat τὸν κρατῆρα. *Reſidem ignem*, aut *reſes opus* dixit, ut alibi: *cùm frigida monti Deſidia eſt.* Deinde ſequentia ita legito:

——— *ſolvunt ſe, aditúque patenti*
Converſæ languent vires.

Ibidem. Minùs mutavimus quàm volebat *Scaliger*, ſenſúmque, quem acutè vidit, non minùs retinuimus. Vide locum *Senecæ* allatum ad vſ. 145. *Gorallus.*

162. *Eſt reſes intoïtu*] Vox *reſes*, in Veteribus Gloſſariis, vertitur καθήμενος & ἀποκαθήμενος, ratione habitâ originis potiùs quàm ſignificatûs. Nam *reſes*, non eſt tantùm qui *reſidet*, ſed qui nihil facit, otioſus. *Soſipater Chariſius* Inſt. Grammaticæ Lib. I. ubi de tertia Declinatione: *Reſes, reſidis,* ἀργός. Hinc *aqua reſes*, quæ non movetur, apud *Varronem* de R. R. Lib. III. c. 17. *Piſcinas ejus deſpiciebat, quòd æſtivaria idonea non haberent, ac in reſide aqua & locis peſtilentibus habitarent piſces ejus.* Gorallus.

164. *Quippe ubi contineat ventos, quâ quique morantes, In vacuo deſint*] Lege:

Quippe ubi, contineant ventos quacumque morantes,
In vacuo deſunt, ceſſant.

Ubi illæ cauſæ, quæ interclusos ignes exercebant, in vacuo defecerunt, ceſſant ignes. *Scaliger.*

165. *Ceſ-*

Nam ubicumque ſpelunca, ſuperficiei terræ vicina, hianti ore patet, in ipſo introïtu veluti reſtagnant venti & ignes, & in aditu languent eorum vires, motúmque ſuum remittunt. Ubi enim nihil eſt quod incluſos contineat ventos, [165] motus omnis ceſſat, iíque per profundas cavitates huc illuc liberè errant, & in ore ipſo cavitatum morantur. Ut concutiatur ſolum, neceſſe eſt ventos, per anguſtas meatuum fauces, ægrè moveri. Tum demum æſtuant ac fremunt, premuntúrque ruituri fornices, Boreâ & Noto per rimas ſubeuntibus, viréſque ſuas unà miſcen-

165. *Ceſſat*] Sic malui legere, cum priſcis Editionibus, & referre ad nominativum antea expreſſum *opus*, quod & poſtea *reſes introitu* eſſe dicitur. *Gorallus.*

Ibid. *Tantúmque profundi*] Id eſt, τοῦτο ἀχανές. *Ariſtoteles* (Meteorol. Lib. II. c. 8.) ποιεῖ δὲ ψόφον ἄνευ σεισμοῦ, διά τε τὴν εὐρυχωρίαν τῶν τόπων· ὑπερχεῖται γὰρ εἰς τὸ ἀχανὲς ἔξω· καὶ δι' ὀλιγότητα τοῦ ἀπωθουμένου ἀέρος: *facit autem ſonum, ſine motu, & propter amplitudinem locorum ſuperfunditur introrſum in vacuum, & propter aëris repulſi exiguam copiam.* Ubi etiam redduntur illæ cauſæ, quas hîc intelligit *Corn. Severus.* Scaliger. In loco *Ariſtotelis*, ἀχανὲς manifeſtò dicitur ingens hiatus aëris externi terræ inſiſtentis; *profundum* verò hîc eſt ſpatium ſub alta terra concavum. *Franciſcus* etiam *Vatablus*, qui hunc librum *Ariſtotelis* Latinè vertit, locum hunc minimè adſequutus eſt. *Gorallus.*

166. *Et in ipſo limite tardat*] Legendum eſt: *at in ipſo limite tardant.* In curſu ſuo tardant, inquit. In ipſo aditu evaneſcunt ac languent. *Scaliger.* Habet *tardant* Editio Aldina, ſed nihil opus eſt *&* mutari in *at.* Ordo eſt: ceſſat opus, & in ipſo limite venti tardant, hoc eſt, quieſcunt, cùm per foramen apertum iis licet erumpere. *Gorallus.*

169. *Hinc furtim Boreâ atque Noto,* &c.] Aliquando hoc, aliquando illo vento agitari, interdum etiam utroque. Quî fit ut acrior ſit conflictus ignis, utriſque ventis ſpirantibus ab utroque montis latere. De hoc quædam *Strabo* (Lib. VI. p. 190. Ed. Genevenſis.) loquens de Lipara inſula ex *Polybio*: ἐὰν μὲν οὖν, inquit, νότος μέλλοι πνεῖν, ἀχλὺν ὁμιχλώδη καταχεῖσθαι κύκλῳ φησὶ τῆς νησίδος, ὥστε μηδὲ τὴν Σικελίαν ἄπωθεν φαίνεσθαι. ὅταν δὲ Βορέας φλόγας καθαρὰς ἀπὸ τοῦ λεχθέντος κρατῆρος, εἰς ὕψος ἐξαίρεσθαι καὶ βρόμους ἐκπέμπεσθαι μείζους, τὸν δὲ ζέφυρον μέσην ἔχειν τινὰ τάξιν: *ſi auſter ſit ſpiraturus, caliginem nubilam inſula circumfundi ait, ita ut ne Sicilia*

Hinc venti rabies, dum sævo quassat hiatu
Fundamenta, solo trepidant, urbésque caducæ.
Inde, neque est aliud, si fas est credere, mundo
Venturam antiquam faciem, veracius omen.
Hæc primò cùm sit species, naturáque terræ
Introrsus cessante solo, trahit undique venas.

Ætna

N O T Æ.

lia quidem eminus cernatur; cùm verò Boreas, puras flammas ex dicto cratere attolli & fremitus emitti majores; zephyrum autem medium tenere. Propterea fit, ut hoc, aut illo vento flante, ex alterutro cratere spiret flamma. Cùm verò fit, ut Veteres loquebantur, *confluginra* duorum ventorum, utriusque crateris flammæ in unum conveniunt. Atque hoc quidem alio loco *Strabo* admonet: ἔοικε δὲ λαμβάνειν μεταβολὰς πολλὰς τὰ ἄκρα τοῦ ὄρους, διὰ τὴν νομὴν τοῦ πυρὸς, τότε μὲν εἰς ἕνα κρατῆρα συμφερομένου, πότε δὲ σχιζομένου: *videntur mutationibus multis obnoxia esse cacumina montis, propter depastionem ignis, interdum quidem in unum craterem collecti, interdum verò divisi.* Pro, *hinc furtim*, mallem *hinc fartim*, ut stipationem intelligat. *Lucillius:*

——— lardum & carnaria fartim
Patrum conficeret.

Ubi vulgò, contra veterem scripturam, pari atque hîc errore, *furtim* legitur. *Fartim* Poëtæ dicunt πύκα. *Scaliger.*

Ibidem. Non intelliguntur venti qui, per crateres, subeant cavitates Ætnæ, sed subterranei venti, qui nondum erupetunt, verùm angustiis compressi *furtim* ac per rimas ægerrimè feruntur. Itaque non est mutandum in *fartim.* Venti autem qui, pro cœli plaga, unde flarent, Boreas aut Notus dicerentur, si supra terram spirarent; unus fiunt, si in eamdem terræ cavernam inciderint. Ideò Poëta dicit, *nunc unus uterque.* Ceterùm hic locus malè erat interpunctus, non tantùm in Aldina, sed & in Scaligerana editione. Voces *nunc unus uterque* parenthesi inclusimus, cùm aliter lectæ orationis seriem perturbarent. *Gorallus.*

170. *Hinc venti rabies*] Hinc fit; nimirum, ex nimia coarctatione venti; hoc est, vaporum ex aquis calidis emissorum, ut furens ventus omnia concutiat. Vide quæ habet *Seneca* Quæst. Nat. Lib. VI. c. 18. & 30. *Idem.*

Ibid. *Dum sævo*] Emendationem & distinctionem doctissimi viri *Jani Vlitii* sequuti sumus, quas habet ad vs. 450. *Gratii.* Idem in vs. 168.

miſcentibus. Hinc ventus furit, & in hiatibus illis occultis quaſſat firmiſſima fundamenta ædificiorum, urbéſque collapſuræ incipiunt nutare. Hinc, ſi fas eſt credere mundum aliquando interiturum, colligere certiſſimè licet rediturum eum in priſtinum Chaos. Cùm ergo hæc ſit natura terræ, in meatus patentes ventos undique trahit. Cui rei Ætna fidem manifeſtò faciet, veróque ſimillimam eſſe oſtendet.

vſ. 168. *ruina* in *ruente* mutabat, ſed ſine neceſſitate; nam ruina fornicum cavernarum ſubterranearum, vento intus furente, urgetur. *Idem.*

171. *Solo trepidant*] Legendum, *ſola trepidant*, nam poſitio fit in duabus ſequentibus conſonantibus, ut apud *Catullum*

Propontida trucémque Ponticum ſinum.

Idem: *per impotentia freta.* Scaliger.

Ibidem. Nihil opus eſt mutatione, nam *fundamenta* in *ſolo trepidant.* Raro *ſola* in plurali occurrit, nec aliud exemplum, niſi unius *Columellæ*, proferri video. Itaque hanc vocem facilè non admiſerim. *Seneca* Lib. VI. Quæſt. Natur. cap. 25. *Cùm ſpiritus magnâ vi in vacuum terrarum locum applicuit, cœpitque rixari & de exitu cogitare; latera ipſa, inter quæ latet, ſæpiùs percutit, ſupra quæ urbes interdum ſitæ ſunt. Hæc nonnumquam adeò concutiuntur, ut ædificia ſuperpoſita procumbant; nonnumquam in tantum, ut parietes, quibus fertur omne tegimen cavi, decidant in illum ſubtervacantem locum, totaque urbes in immenſam altitudinem mergantur.* Gorallus.

173. *Antiquam faciem*] Hoc eſt, eam quam habebat, cùm tantùm chaos eſſet. Vide *Juſti Lipſii* Phyſiolog. Stoïcorum Lib. II. Diſſert. 32. *Idem.*

174. *Cùm ſit ſpecies*] Sic habet Aldina Editio, cùm in aliis ſit: *ſpecies rerum*, minùs bene, nam de ſola terra Siciliæ agit Poëta. *Idem.*

175. *Introrſus ceſſante*] Hoc eſt, hiante, meatus apertos relinquente. *Idem.*

Ibid. *Venas*] *Ventos* exiſtimo legendum. *Juſtinus* initio Lib. IV. de ſoli Siculi natura: *eſt autem ipſa terra tenuis ac fragilis & cavernis quibuſdam, fiſtuliſque ita penetrabilis, ut ventorum tota fermè flatibus pateat.* *Ariſtoteles* Meteorol. Lib. II. cap. 8. memoratâ Siciliâ, *αἵ τε χῶραι ὅσαι σομφοὺς ἔχουσι τοὺς κάτω τόπους, πολὺ δεχόμεναι πνεῦμα, σείονται μᾶλλον: regiones, quotquot cava habent ſubterranea loca, multum excipientes ventum, magis moventur.* Sic & alii. *Idem.*

Ætna sui manifesta fides, & proxima vero est.
Non illic, duce me, occultas scrutabere causas;
Occurrent oculis ipsæ, cogéntque fateri;
Plurima námque patent illi miracula monti.
Hinc vasti terrent aditus, mergúntque profundo;
Corrigit hinc artus, penitúsque quod exigit ultra.
Hinc spissæ rupes obstant, discordiáque ingens
Inter opus; nectunt varias mediásque coërcent,
Pars igni indomitæ, pars ignes ferre coactæ;
Ut major species Ætnæ succurrat inanis.

Hæc

N O T Æ.

180. *Mergúntque profundo*] Nimirum, quidquid in eos jacitur *Idem.*

181. *Corrigit hinc artus*] Sic Aldina & Veneta altera antiquior editio, non *arctus*, ut pravè habet Scaligerana. *Corrigere artus*, est membra, nimis alioqui protuberatura, coarctare. Hinc jocus Augusti, apud *Macrobium* Lib. II. cap. 4. *Galbæ*, inquit, *cujus informe gibbo erat corpus*, *agenti apud se causam & frequenter dicenti:* corrige in me, si quid reprehendis; *respondit:* Ego te monere possum, corrigere non possum. *Plinius* Hist. Nat. Lib. VII. c. 20. *Milonem athletam*, *cùm constitisset*, *nemo vestigio educebat*; *malum tenenti*, *nemo digitum corrigebat.* Ad quem locum vide *Joan. Harduinum* virum eruditum. *Idem.*

Ibidem. *Penitúsque quod exigit*] Ἀπὸ *κοινοῦ corrigit.* Quæ extuberant deprimit; *τὰ ὑψωθέντα ὁμαλοῖ, καὶ καταβάλλει.* Contrarium dixit *Seneca*: *differt montes*, *subrigit plana*, *valles extuberat.* Scaliger.

183. *Inter opus*] Omnino lego:

> ——— *discordiáque ingens*
> *In nervos nectunt varios mediúmque coërcent*,
> *Pars igni domita*, *pars ignes ferre coacta.*

Errorem inde natum puto, quòd scripsisset Librarius, *in nerbos*, unde *inter opus* factum est. Ostendit inæqualitatem Ætnæ, neque discessit à translatione, cùm artus Ætnæ attribuit, ut etiam nervos daret, ut alibi:

> *Densa per ardentes exercet corpora nervos.*

Nectere

det. Si me ducem ſequaris, dubias cauſas, quòd lateant, minimè ſcrutaberis. Se ſe oculis ipſæ ſubjicient, nec te diutiùs dubitare ſinent. Multa enim ſunt, in illo monte, mirabilia, quorum cauſa minimè occulta eſt. Hinc terribiles ſpeluncas vides, quæ in viſcera terræ ventos excipiant. Illinc coarctari eum cernis, & ſolum protuberans ad interiora revocari. Alio in loco vides denſas rupes ventis & flammis objectas, quibus veluti diſcordia quædam in iis, quæ intra Ætnam fiunt, creatur. Variæ rupes medias alias nectunt, & retinent, quarum aliæ integræ etiamnum ſunt, aliæ vi ignis ceſſerunt; ita ut Ætna concavus ſpecioſius quiddam oculis noſtris objiciat, quàm

ſi

Nectere in nervos, *νεύροις διαλαμβάνειν*, & proximi è regione Ætnæ montes, quos Siculi *ὄρη νευρώδη* vocant, videntur ita ab aſperitate dicti: quomodo homines compactis viribus Sabini *nerones* vocabant, quaſi *νεύρωνας*. Alii tamen eos montes ab hinnulis dixerunt *νεβρώδη ὄρη*. Quod ſequitur, *pars igni domita, pars ignes ferre coacta*, eſt pars jam ambuſta, pars adhuc ardens. *Idem.*

Ibid. *Inter opus*] Animadvertit *Janus Ulitius* ad *Gratium* vſ. 304. Cynegetici, eum Poëtam voce *opus* uti, ad quemvis actum ſignificandum, ſubjicitque pro quovis motu validiore etiam inanimatis rebus *opus* ſuum adſcribi. Tum hunc & ſequentem verſum profert, prout à nobis ſunt editi. Neque enim probat correctionem Scaligeranam, quâ vis loco ſano infertur. Sæpe voce *opus* ita utitur *Severus*, ut vſſ. 25, & 185. *Gorallus.*

Ibidem. *Nectunt varios, mediósque coërcent*] In Aldina Editione eſt *varios* & *medios*, ſed debet eſſe in fœminino genere; nam nulla eſt vox ad quam referantur hæ voces, præter *rupes*. *Varium* & *medium* vulgatarum Editionum caret ſenſu. Senſus eſt, ut rectè eodem loco *Jan. Ulitius*, prout ignis ſe agitaverit, eum nunc varias rupes motu ſuo connectere, nunc medias ſpiſſim obſtantes coërcere ac ſupprimere. Sequitur enim *pars igni indomita* &c. Rupes aliæ *igni indomita*; nimirum, quæ ſpiſſæ obſtant; aliæ, quas ignis coërcet, illum ferre coguntur. Hoc illud *opus* eſt quod *artificem*, cui *divina rerum cura* eſt, *incendit*. Hæc fermè *Ulitius*, quæ probamus. *Idem.*

184. *Indomita*] Sic cum *Ulitio* legendum, ut opponantur *ignem ferre coactis*, quæ ſunt rupes igne domitæ. *Idem.*

 186. *Tan-*

Hæc illis sedes, tantarúmque area rerum est.
Nunc opus artificem incendit, causámque reposcit,
Non illam parvi, aut tenuis discriminis; ignes
Mille sub exiguo ponent tibi tempore veras
Res, oculísque duces certò rem credere cogent.
Quin etiam tactu moneant contingere toto,

Si

NOTÆ.

186. *Tantarúmque area rerum est.*] Hoc est, veluti campus vacuus, in quo tantæ res gerantur. Vide *Festum* in voce *Area*. Idem.

187. *Nunc opus artificem incendit*] *Incendere locum* Veteres dicebant, pro celebriorem reddere; ut apud *Varronem*, *incendere annonam*, de Re Rustica, & apud eumdem ταφῇ Μενίππου: *Edones Romam ut turba incendat annonam.* Ita enim legendus ille locus apud *Nonium.* Plautus Trinummo: *si isthuc, ut conare, facis indicium, tuum incendes genus.* Similiter Augustus Cæsar: *nos forum aleatorium excalfecimus.* Ergo *opus artificem incendit*, est admirabiliorem reddit, ut causæ accuratiùs exquirantur. *Scaliger.*

Ibidem. Priùs confutanda hæc magni viri adnotatio, deinde sensus indicandus. Falsum est *incendere locum* esse celebriorem reddere, nec ejus rei ullum argumentum in sequentibus, in locis enim allatis nusquam occurrit *locus.* Non est autem perinde cum quocumque nomine verbum jungatur, ut certam significationem obtineat. *Incendere annonam*, apud *Varronem*, est cariorem eam reddere; quia incensâ annonæ parte, reliqua sit majoris pretii necesse est. Liquet hoc ex verbis integris *Varronis* apud Nonium, quæ sic habent: *Edones Romani & turba incendant annonam, sed propter phagones ficedulam pinguem aut turdum, nisi volantem, non video.* Eumdem vide de R. R. Lib. III. c. 2. ubi ait frequentes epulas *excandefacere* ac *incendere annonam.* Itaque loca *Varronis* nihil huc faciunt. Apud *Plautum* Trinummi Act. III. S. II. 49. *incendere genus* est id perdere, ut dudum viri docti notarunt. In verbis Augusti, *forum aleatorium calefacere* collusores dicuntur, quia concursu hominum conclave, quod jocans *forum aleatorium* vocat, calidius fit. Vide *Is. Casaubonum* ad Augusti Cap. LXXI. Hoc in *Severi* loco *opus incendere artificem* dicitur; nimirum, cupidine intelligendi, quo modo tot mira fiant. Notissimum est dici *incendi cupiditatem*, *odium*, *dolorem*, *iram*, & homines iis perturbationibus *incendi.* Omnes Scriptores ita loquuntur, ut docebit, si opus est, *Robertus Stephanus*; nemo, ut *Scaliger* volebat, quem tamen timidiùs sequutus est *Joan. Ger. Vossius* ad vocem *accendo*, in Etymologico Linguæ Latinæ. *Gorallus.*

Ibi-

si esset solidus. Hujusmodi sedes est illarum mutationum, hæc area mirabilibus illis effectibus patet. Nunc res ipsa Physicum cupiditate cognoscendarum causarum incendit, rationémque ab eo postulat edi, quâ hæc fiunt; nec eam quæ vix ab falsis discriminari queat. Ignes enim ipsi, intra breve tempus, multa oculis subjicient explorata, 190 nec licebit fidem iis quæ videbis negare. Quin etiam multa manibus contrectanda

Ibidem. *Causámque reposcit*] Hoc in causa est, ut artificem admiremur, & causam poscamus ab illis ignibus, qui non sunt exigui momenti. Nam *poscere causam aliquam* imitatione Græcorum dictum, *εἰσπράττειν τινὰ τὸ ἀργύριον*. *Scaliger.*

Ibidem. Quàm coacta sit hæc interpretatio nemo non videt. Quis ferat *causam reposcere* perinde esse dici, ac causam præbere? Sensum jam indicavimus. *Poscere* aut *reposcere aliquem aliquid* non est magis Hellenismus, quàm *rogare aliquem aliquid*. Gorallus.

188. *Non illam parvi, aut tenuis discriminis*] Hoc est, ut mihi quidem videtur, quam non facilè discriminare ab aliis commentitiis queamus, quippe parvo & tenui discrimine secernendam. Sic *Plinius* Lib. VIII. cap. 33. de Chamæleone: *oculi in recessu cavo, tenui discrimine, prægrandes & corpori concolores.* Idem.

189. *Mille sub exiguo ponent*] Depravatissimus locus, quem ita lege:

Mille sub exiguo ponam tibi tempore veras
Res; oculique duces certò rem credere cogent.

Ita semper loquitur: *certo tibi pignore ostendam, oculis ipsis occurrent causæ*, & similia. *Scaliger.*

Ibidem. Sequutus quidem est vir longè doctissimus vestigia antiquioris Venetæ editionis, quæ habet *ponam*, non *ponent*, & *certas res*; sed nescio quomodo omisit considerare vocem ultimam vs. 188. *Gorallus.*

191. *Quin etiam tactu moneant*] Corrige:

Quin etiam tactu moneant contingere tutò,
Scilicet; at prohibent flammæ, custodiáque ignis
Illi operum est prohibens aditu, &c.

Quin etiam ipsi oculi duces manifestò moneant te tutò posse tangere, tutò accedere. Sed prohibent flammæ, prohibet ignis ipse, qui veluti operum custodiâ septus est. *Claudianus:*

Ætnæos apices solo cognoscere visu
Non aditu tentare licet.

Ita ostendit, non in superficie Ætnæ esse causas motûs illorum ignium, sed intus in infimis partibus. *Scaliger.* Visum non est nobis usque adeò ab Editionibus abire, cùm sensus non incommodus iis insit. *Gorallus.*

Si liceat; prohibent flammæ, custodiáque igni
Illi operum est; arcent aditu, divináque rerum
[Ut major species Ætnæ succurrat inanis]
Cura sine arbitrio est; eadem procul omnia cernis.
Nec tamen est dubium penitus quis torqueat Ætnam,
Aut quis mirandus tantæ faber imperet arti.
Pellitur exustæ glomeratus nimbus arenæ,
Flagrantes properant moles, volvuntur ab imo

Fun-

N O T Æ.

192. *Custodiáque igni*] Et illi igni est quasi quædam operum custodia περιβεβλημένη, quominùs sit εὐπρόσιτος. *Scaliger.* Vult hoc *Severus*: igni illi est attributa custodia operum, hoc est, eorum quæ intra Ætnam fiunt, ne introspici cominus queant. Ignis est custos operum, non opera ignis. Res liquida est, cùm ex antecedentibus, tum ex consequentibus. *Gorallus.*

193. *Arcent aditu*] Nimirum, flamma & ignis; quod non moneremus, nisi vir magnus hîc cespitasset. *Idem.*

Ibidem. *Divináque rerum*] Ut *Horatius*, *acuta belli*, *acerba curarum*; Catullus: *truculenta Pelagi. Scaliger.* Nihil opus est ejusmodi loquutionem hîc quærere, nam vox *divina* construenda est cum *cura* vs. 195. interpositus enim versus planè delendus est, à Librariis nescio quare hîc repetitus. Docet *Severus* divinam curam Numinis cujuspiam, sine testibus, regere omnia quæ hîc cernuntur. Sic *Apuleius*, in Lib. de Mundo, *divinum incendium* Ætnæ vocat: *Sic*, inquit, *ex Ætnæ verticibus, quondam effusis crateribus, per declivia, incendio divinò, torrentis vice flammarum flumina cucurrerunt.* Unde liquet rectè emendatum fuisse à *Tanaquillo Fabro* locum *Lucretii* Lib. VI. ubi de hoc monte nostro acturus ita exorditur:

Nunc ratio quæ sit per fauces montis ut Ætnæ
Exspirent ignes, interdum turbine tanto,
Expediam; neque enim DIA de clade coacta
Flammæ tempestas, Siculûm dominata per agros
Finitimis ad se convertit gentibus ora.

Legitur vulgò *media de clade*, quod, ut ille rectè vidit, caret sensu. Eum adito ad Librum III. *Phædri.* Si illi occurrisset locus *Apuleii* allatus, aut etiam *Cornelii* nostri, conjecturam suam iis ita confir-

ctanda præberent, si liceret; sed flammæ arcent accedentes, divináque rerum illarum [195] administratio testes omnes respuit, nec patitur eas nisi è longinquo cerni. Nec tamen dubitare possumus de causa quâ Ætna sic agitatur, aut de fabro, qui tam miris effectibus præsit. Sæpe veluti nimbus exustæ arenæ ejicitur, moléſque ardentes properè erumpunt, dum concutiuntur ima montis sun-

firmatam putasset, nullum ut ampliùs dubitandi locum superesse existimasset; nec sanè frustra. *Idem.*

194. *Ut major species*, &c.] Quamvis in omnibus Editionibus sit hic versus; exterminandum, ut diximus, censemus. Quamobrem eum, quasi spurium atque ex superioribus temerè huc intrusum, uncinis cinximus. *Idem.*

195. *Cura sine arbitrio est*] Fallitur *Scaliger*, hoc enim vult Poëta, curam seu providentiam quæ præest ignibus Ætnæ, oculos mortalium arcere, ita ut ejus arbiter, seu testis esse nequeas. Vidit hoc partim *Janus Ulitius* ad vs. 331. Cynegetici Gratiani. Idem meritò superiorem versum expungendum censet. *Idem.*

Ibidem. Etiam sine arbitris, per te ipse judicare potes. Frequens est in hoc genere. *Scaliger.* Mirum est quàm hîc per omnia aberrarit vir summus. Quid enim ineptius ac frigidius fingi potest, quàm quod hîc dicentem inducit *Severum?* Sive enim habeas tecum arbitros, sive non habeas, nihil hoc facit ad judicium de Ætna ferendum. Sed nemo non videt hoc velle Poëtam, non licere testem esse eorum, quæ intra viscera Ætnæ fiunt. Nihil notius quàm *arbitrum*, testem ac speculatorem dici, & *arbitrari* aliquando esse speculari. Vide *Plautum* Aululariæ Act. IV. S. I. versu ultimo. *Idem.*

196. *Nec tamen est dubium*] Flamma, nimirum, & ventus, ut ubique docet noster. Vide vs. 216. & 217. *Idem.*

198. *Pellitur exusta*, &c.] *Plinius* Lib. II. c. 103. de Ætna: *quinquagena & centena millia passuum arenas, flammarum globo, eructat.* Lucretius Lib. VI.

——— extollere flammas
Saxáque subjectare & arena tollere nimbos.

Lindenbruchius.

199. *Flagrantes properant moles*] *Flagrantes moles*, hoc est, μύδροι. *Strabo* & in opere de mundo. *Scaliger.* Intelligit librum de Mundo, qui est inter opera *Aristotelis*, & ubi de Ætna, Cap. IV.

200. *Fra-*

Fundamenta, fragor totâ nunc rumpitur Ætnâ;
Nunc fuscâ pallent incendia mista ruinâ.
Ipse procul magnos miratur Juppiter ignes,
Néve sepulta novi surgant in bella Gigantes,
Neu Ditem regni pudeat, neu Tartara cœlo
Vertat; in occulto tantùm premit omnia dextrâ.

Con-

NOTÆ.

200. *Fragor totâ nunc rumpitur Ætnâ*] Hoc est, auditur magno cum sonitu, quasi quidpiam summâ vi rumperetur. Sic *Hesiodus* in Clypeo Herculis: ἄγνυτ' Ὄλυμπος, *frangebatur cœlum*, pro resonabat, vs. 203. ad quem locum vide Interpretes. *Gorallus*.

201. *Nunc fusca*, &c.] Per *incendia mista fuscâ ruinâ* intelligit quam *Virgilius piceam nubem* vocat, *Strabo* λιγνὺν, cùm ait: τότε μὲν ῥύακας ἀναπέμποντος, τότε δὲ φλόγας καὶ λιγνῦς, ἄλλοτε δὲ καὶ μύδρους ἀναφυσῶντος: *nunc quidem fluctus ignitos emittit, nunc flammas & fuliginem, interdum etiam massas exsufflat*. Scaliger.

Ibidem. Aliud significari putarim fuscâ hacce ruinâ; id, nimirum, quod sic describit idem *Strabo* Lib. VI. pag. 186. Ed. Genevensis Casaub. ὁ δὲ ῥύαξ εἰς πῆξιν μεταβάλλων ἀπολιθοῖ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐφ' ἱκανὸν βάθος, ὥστε λατομίας εἶναι χρείαν τοῖς ἀνακαλύψαι βουλομένοις τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπιφάνειαν· τακείσης γὰρ ἐν τοῖς κρατῆρσι τῆς πέτρας, εἶτ' ἀναβληθείσης, τὸ ὑπερχυθὲν τῆς κορυφῆς ὑγρὸν, πηλός ἐστι μέλας, ῥέων κατὰ τῆς ὀρεινῆς· εἶτα πῆξιν λαβὼν γίνεται λίθος μυλίας, τὴν αὐτὴν φυλάττων χρόαν, ἣν ῥέων εἶχε: *quod effluxit, mutatum in concretionem, in lapidem convertit superficiem terræ, ad sat magnam altitudinem; adeò ut necesse sit exscindi lapides ab iis qui volunt retegere superficiem, quæ ab initio fuit. Petrâ enim in crateribus liquefactâ, deinde egestâ, liquor qui cacumini superfunditur est lutum nigrum defluens per montem. Deinde concretus fit lapis molaris, eumdem servans colorem quem fluidus habebat.* Hunc lapidem potiùs *fuscam ruinam* vocaris, quàm meram caliginem. *Gorallus*.

203. *Néve sepulta novi*, &c.] Hîc *Severus* oblitus eorum, quæ supercilio philosophico, initio Poëmatis, dixit contra fabulas, & præsertim contra commentum de Encelado Ætnæ subjecto, Poëtam agit; hoc est, fallacibus coloribus magnitudinem incendii Ætnæ describit. De licentia Poëtarum vide quæ diximus ad Pedonis Eleg. I, 469. Sed cum hac *Severi*, à se ipso dissentientis, repugnantia conferre studiosi possint invocationem Veneris, quam habet *Lucretius* initio poëmatis, ubi Veneri multa tribuit, quæ in

ipso

fundamenta, ingénſque fragor per ejus juga auditur. Interdum etiam flammæ obſcurantur nigrâ, quæ ſimul emittitur, materiâ. Tum verò ipſe Jupiter, è cœlo deſpiciens, miratur tantos ignes, & ne novi Gigantes è terra bellum ei denuo inferant, aut ne Plutonem, ſui regni pœniteat, cupidóque inceſſat Inferos Cœlo mutandi, metuens clam telluris molem coër-

ipſo Poëmate divinæ naturæ detrahit. Sciebant quidem viri ingenioſi hæc eſſe contraria, ſed tanti eſſe non putabant ſemper ſibi conſtare, ut auribus vulgi nugis adſuetis dare nihil umquam vellent. *Gorallus.*

204. *Neu ditem regni pudeat*] Id *Claudianus* planè deſcripſit, in illa Ditis querela Lib. I. de raptu Proſerpinæ. *Scaliger.*

205. *Vertat inocculto*] Ita legendum unâ voce, non, ut in vulgatis, duabus, *in occulto.* Cùm Tartara ſint occulta, ne pro illis cœlum, quod inoccultum eſt eligat. *Scaliger.*

Ibidem. Pravâ diſtinctione deceptus vir ſummus hæc minimè adſequutus eſt. *Severus* vult Jovem, cùm tantum incendium videt, timétque ne Pluto illac erumpere in lucem velit, clam omnia, hoc eſt, Ætnam, totiúſque ſuperficiei terræ molem premere, ne disjiciantur à Plutone. Nihil eſt planius ac ſimplicius, nec mutationem ullam hoc poſtulat; cujus ope, *Scaliger* quem vult ſenſum invenit. *Gorallus.*

Ibid. *Tantùm premit*] Lege:

——— tantùm premit omnia tetra
Congeries operis ſaxorum & putris arena.

Eſt ἐπιφώνημα. *Premit* autem καλύπτει; ut, *caniciem galeâ premimus.* Varro:

Capitis corona faſciis tiligneis
Faciem labore flatili viridis premit.

Mox ſequentia ita diſtingue,

Quæ nec ſponte ſuâ faciunt, nec corpori ulli
Suſtentata eadem robuſtis viribus omnis
Exigitur; vertit vaſa intera vortice ſævo.

Quæ tamen, inquit, non fiunt αὐτομάτως, nec eadem operis congeries & putris arena foràs exigitur ullius corporis viribus ſuſtentata, hoc eſt, ſuis ipſa nitens viribus; nec ſuo impetu vertit vaſa interna ſævo vortice, ſed ſpiritûs vi, omnia impellentis, hoc facit; ait enim:

——— nullus
Impetus eſt illi, quà ſpiritus imperat, audit.

Scaliger.

206. Con-

Congeries operis ſaxorum, & putris arenæ
(Quæ nec ſponte ſuâ faciunt, nec corporis ullis
Suſtentata cadunt robuſtis viribus) omnis
Exigitur, vertit vaſa omnia vortice ſævo.
In denſum congeſta rotant, volvúntque profundo.
Hac causâ, exſpectata ruunt incendia montis;

Spi-

NOTÆ.

206. *Congeries operis*, &c.] Hîc novæ ſententiæ initium, præfixâ diſtinctione, fecimus; multò commodiùs, quàm *Scaliger*. *Congeries operis* à Poëta dicitur materia in viſceribus Ætnæ congeſta, in qua id fit quod auditur ac cernitur, nam *opus* vocat paſſim quod in eo monte fit. Congeries autem illa eſt aut ſaxorum ambuſtorum ac liquefactorum, aut *arenæ putris*; ſic enim legimus non *arena*, in nominativo. *Gorallus.*

Ibid. *Putris arenæ*] Hoc eſt, arenæ, quæ ſi fortè, admiſto humore, in moles grandiores concreverit, facilè tamen friatur. *Virgilius* Georg. I. 44.

——— *Zephyro putris ſe gleba reſolvit.*

Ubi *Servius*: putres *autem* glebas *ſolubiles quas tepor efficit & aratrum.* Hinc eidem Poëtæ *putris campus* Æneid. VIII. 596.

Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum

Sic *Statius* Silvarum Lib. IV. in deſcriptione Viæ Domitianæ:

——— *novóque*
Injectu ſolidat putres arenas.

Sic eſt in antiquis Editionibus, non *graves*, & quidem multò meliùs. *Gloſſæ: Putre*, ψαφαρὸν, εὐδιάλυτον, ψαθυρόν. *Gorallus.*

207. *Quæ nec*, &c.] Hæc Parentheſi clauſimus, ut neceſſe erat, quod ex ipſa lectione intelligere eſt. *Idem.*

Ibidem. *Corporis ulli*] Ἀρχαϊσμὸς, *ulli* pro *ullius*, ut Grammatici *neutri generis*. Scaliger. Neſcio an ſit Archaïſmus, frequens enim eſt ea flexio etiam apud aurei ſæculi Scriptores non tantùm Poëtas, ſed & qui ſoluta oratione ſcripſerunt. Vide *Voſſium* de Analogia Lib. I. cap. 2. Sed maluimus ſequi Aldinam Editionem, quæ habet *ullis*. Senſum in interpretatione ſatis expreſſimus. *Gorallus.*

208. *Cadunt*] Sine dubio illud *cadunt* pro *eadem* poſitum eſt. *Scaliger.* Quod certum *Scaligero* fuit, mihi valde dubium eſſe fateor, ut multa alia quæ Dictatores illi Reipublicæ Litterariæ, pro imperio, ſanxerunt. *Gorallus.*

206. *Ver-*

coërcet, ac premit. Congesta lapidum & arenæ copia (non quidem sponte suâ, sed quia nullius corporis viribus sustentata necesse habet ruere) simul tota egeritur, & secum internos cunctos meatus evertit. 210 Omnia convoluta in densam massam circumaguntur, & volvuntur in imis cavernis. Hæc causa est, cur incendia tanta in Ætna accendantur, ma-

209. *Vertit vasa vitrea*] Ita habet melior pars antiquitus excusorum. Alii *vasa omnia*. Ego puto ex *vasa vitrea* faciendum *vasa intera*. Vasa, ut Medici, ἀγγεῖα, in corpore humano. *Intera* dictum, ut *Infera*. Cato: *infer*, *supérque vicinus*; hoc est, infernas, supernas. De *vasibus* etiam infrà:

Quod si fortè cavis cunctatus vasibus hæsit.

Scaliger. Vellem à viro doctissimo nominibus laudatas veteres illas editiones, quas inspexerat. Hîc in Aldina est: *Exigitur vertitur saxa vertice*. Gorallus.

210. *In densum congesta rotant*, &c.] Lacuna Editionis Aldinæ, & sensus faciunt, ut deesse putem versum, ubi fuit nominativus ad quem referuntur *rotant* & *volvunt*. Alioqui cum *Scaligero* in singulari legendum erit *rotat* & *volvit*. Idem.

Ibidem. Lege singulariter, *i. d. c. rotat*, *volvitque*; est enim semper congeries operum. *Scaliger*.

211. *Hac causa*] Non expungam lectionem, quam habent veteres Editiones: *nec causa*, *exspectata ruunt incendia montis*. Quæ constructio est, ut, *nec mora*; sensus verò, ut, causæ non est quin, &c. *Exspectata incendia*, stata καὶ περίθερμα. Contrà superiùs dixit:

Atque inopinatos referunt procul edita cursus.

Ait exspectari tempestatem Ætnæ, hoc est præsentiri ab incolis; cùm post longum fremitum montis tandem subsequi necesse sit eruptionem ignis, ut post longos ventos terræ motum. Quod & mari solet accidere. Priùs enim auditur incertum murmur, quod Græci vocant κολόκυμα, hoc est, surdum fluctum; postea omnia ventis, omnia turbinibus sunt anxia. Præsentiri tempestatem Ætnæ ab incolis *Strabo*, *Aristoteles*, & plerique alii testantur. Hodie verò nihil tale, ut pote cùm major pars montis refrixerit. Non est recentius incendium memoriâ nostrâ illo memorando, quod accidit anno M D XXXVII. horrendo & miserabili spectaculo, non sine magno tonitruum fragore. Maxima Calabriæ pars nigro cinere & adusto operta. Duo pagi in ipso mente combusti, Mompiler & Licolosi. Hodie Ætna à Siculis ipsis vulgò vocatur *Mongibello*, corrupto nomine à *Mulciber*; ut & una ex Æolidibus vocatur hodiéque *Vulcanus*, ab incendio quod procedit ex ea. *Scaliger*.

Ibi-

Spiritus inflatis momen, languentibus aër.
Nam prope naturâ par eſt violentia ſemper,
Ingenium velox igni, motúſque perennis.
Verùm opus auxilio eſt, ut pellat corpora, nullus
Impetus eſt ipſi; quà ſpiritus imperat, audit.
Nunc princeps magnúſque, ſub hoc duce, militat ignis.
Nunc quoniam in promtu eſt operis natura, ſolique
Unà ipſi & venti, quæ res incendia paſcit;

Cùm

N O T Æ.

Ibidem. Poſſent adjici nonnulla non inutilia, aut etiam emendari quædam Scaligeranæ conjecturæ, niſi ab omnibus digreſſionibus, quantùm poteſt, abſtinere decreviſſemus. Neſcio quas antiquas editionis viderit *Scaliger*, ſed Veneta quidem anni M CCCC LXXXIV habet *hac cauſa*, Aldina verò anni M D XVII. *hac.* Loquutio quam profert, ea ſine exemplo admitti nequit; exemplis enim & legibus utimur, in Republica Critica, non deſpotico imperio paremus. Senſus eſt: *hac causâ ruunt incendia montis*, quæ alioqui non exſpectarentur. *Gorallus.*

212. *Spiritus inflati.*] Scribimus:

Spiritus inflat enim, momen languentibus aër.

Scriptum enim auguror fuiſſe: *Spiritus inflat* n. quòd ita ferè ſemper in membranis enim ſcribatur; *momen* etiam legitur apud *Lucretium* & *Manilium.* Scaliger.

Ibidem. Habet Veneta *inflati*, Aldina *inflatis*, quæ recta eſt lectio, hoc ſenſu: *Spiritus inflatis* exhalationibus momentum addit. Non poteſt autem hic verſus meliùs explicari, quàm loco *Senecæ*, allato ad vſ. 110. ubi *ſpiritus dicitur onerari, infundente ſe à tergo aëre.* Optimè autem vir ſummus *momen* hìc emendavit, ſic enim vocatur propriè quod motum rei alioqui quieturæ creat, nam momen eſt à movendo. *Lucretius* Lib. III. ubi de animo & anima, quæ atomis conſtare credebat:

Cetera pars animæ per totum diſſita corpus
Paret & ad numen mentis, momenque movetur.

Vide Indicem Lucretianum *Ob. Giſanii*, qui docet in variis libris ſcritum fuiſſe *nomen. Gorallus.*

214. *Ingenium velox igni.*] Sic legimus, non *illi*, ita neceſſariò poſtulante ſententiâ, nam *illi* quò referatur non habet, nec dubium

eſt

materiâ alioqui quieturâ; ſpiritus, ſcilicet, ad tumentes jam venas accedens, & aër languenti igni non exiguum momentum addens. Alioquin ignibus illis ſubterraneis, naturâ ſuâ, par quidem ſemper ineſt vehementia, velocitáſque, & perpetua mobilitas, 215 ſed indigent auxilio, ut eructent corpora ex internis ſpecubus; nullóque impetu feruntur ſoli, ſed ventis impellentibus parent. Igitur ſub auſpiciis, ut ita loquar, ventorum, militantes ignes bellum cum viſceribus montis gerunt. Poſtquàm expoſui rationem incendiorum, ſimúlque naturam Siculi ſoli aperui, & venti id ſubeuntis,

eſt quin de *igne* ſermo ſit, qui etiam nominatim appellatur vſ. 217. *Ingenium* pro natura poni, etiam ubi ſermo eſt de rebus minimè intelligentibus omnes norunt. Hîc autem ignis natura rectè, etiam ad accuratiorum Phyſicorum palatum, explicatur. *Idem.*

215. *Ut pellat corpore*] Lege, *corpora*; verùm ad corpora pellenda, externo indiget auxilio. Quod verò ait: *quà ſpiritus imperat, audit*; perſiſtit in metaphora militari, qua infra uſus eſt:

Nunc princeps magnúſque ſub hoc duce militat ignis.

Scaliger.

Ibidem. Rectè, nam *audire* paſſim eſt parere, obſequi; antecedente poſito, pro conſequente. Hinc & ad res intelligentia deſtitutas transfertur, ut apud *Virgilium* Georg. Lib. I. vſ. ultimo.

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas;

Hoc eſt, equi non parent habenis. *Gorallus.*

217. *Nunc princeps*] Reſpicit *Severus* ad militiam non ſui ævi, ſed antiquiorem, in qua *Principes* dicebantur, non quòd primi in prælium progrederentur, ſed quòd primi ac præcipui eſſent, corporis viribus ab ætate virili firmatis; cùm *Haſtati* juniores eſſent, *Triarii* ſeniores, ipſi autem inter utroſque medii, robore atque ætate firmatâ *Principes.* Vide *Claud. Salmaſii* commentarium de Militia Romana, cap. IV. *Idem.*

218. *Huic quoniam*] Quoniam huic operi præſto favet natura & ſoli & venti; ſoli, quod, cùm ſit σηραγγῶδες, facilè ventum admittit, aut potiùs concipit; venti, quòd ignem moveat. *Scaliger.* Dormitabat vir ſummus cùm hæc ſcriberet, qui *huic* pro *nunc*, contra antiquiſſimarum Editionum fidem, legebat, & ſententiam comminiſcebatur de ſuo, cujus nullum apud *Severum* vel minimum veſtigium. *Gorallus.*

219. *Unà ipſi venti*] Lege: *unà ipſi & venti*, ipſius ſoli & venti. Nam hîc quoque *ipſi* pro *ipſius.* Scaliger.

221. *Sub-*

Cùm ſubitò cohibetur, ineſt quæ cauſa ſilenti,
Subſequar. Immenſus labor eſt, ſed fertilis idem;
Digna laborantis reſpondent præmia curis.
Non oculis ſolùm pecudum miranda videre
More; nec, effuſis in humum, grave paſcere corpus;
Noſſe fidem rebus, dubiáſque expoſcere cauſas,
Sacra perurgentem, caput atque attollere cœlo;

Scire

N O T Æ.

221. *Subſequar*] Carminibus porrò perſequar. Latinam eſſe loquutionem ſatis liquet ex analogia verborum *exſequi*, & *perſequi*, quamvis exemplum quo illuſtretur ad manum non ſit. *Gorallus*.

222. *Digna laborantis*] *Laboratis*. Scaliger.

223. *Miranda fuere*] Lego *fovere*. *Fovere oculis rem*, eleganter, niſi fallor, ἐνατενίζεσθαι τῷ θαύματι. In illarum rerum contemplatione, nimis indulgere oculis. Tamen in membrana quadam, ubi erant excerpta quædam ex Poëtis, legi: *oculis miranda videre*. Sed importunè hæc in hunc locum obrepſiſſe infra docebimus ex eadem membrana. *Scaliger*. Non pluris facio, ne quid diſſimulem, membranam illam, quàm coactam conjecturam, quæ pulcherrimæ ſententiæ verba ſenſu carentia ſubſtituit. Quod eo magis mirum videtur, quòd ad vſ. 206. rectiùs hunc locum interpretetur. Docet Poëta eſſe potiùs pecudum, quàm hominum, mirari dumtaxat naturam rerum, nec earum cauſas exquirere. *Gorallus*.

229. *Effuſis in humum*] Hoc eſt, oculis. Vult dicere converſâ in res ad vitam pertinentes totâ mente, de nulla alia re cogitare pecudum etiam eſſe. Nam Deus

Os homini ſublime dedit, cœlúmque tueri
Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus,

ut habet *Ovidius* Metam. I, 85. Sic & *Perſius* Sat. II, 61.

O curvæ in terras animæ & cœleſtium inanes!

Idem.

225. *Noſſe fidem rebus*] Si hæc ſana ſint, quæ in Veneta & Aldina etiam leguntur, videtur eſſe loquutio elliptica; hoc eſt, noſſe fidem rebus habendam. Fortaſſe etiam non malè legas *Poſſe fidem rebus*; nimirum, expoſcere fidem ſibi fieri rebus ipſis, non verbis. *Idem*.

226. *Sacra perurgentem*] *Sacra τὰ ἄδυτα. Perſius:*

Ad

euntis, & materiæ quâ paſcitur incendium; nunc oſtendam cur ſubitò interdum deſinat, & ſonitum ingentem ſequatur ſilentium. Magnum quidem intelligo me ſuſcepiſſe laborem, ſed inutilis non eſt, cùm operam digna merces ſequatur. Nec ſanè hæc naturæ miracula ſtupenda ab hominibus dumtaxat videri debuerunt, quemadmodum à pecudibus, quæ pronæ in terram de alimentis tantùm ſunt anxiæ, nec cauſam cujusquam rei quærunt. Non facilè credere, niſi rebus ipſis dicta comprobentur, occultas rerum cauſſas inquirere, iiſque quæ ſacra habentur inſtare, adeò ut ve-

Ad ſacra vatum carmen adſero noſtrum

Propertius:

——— *& Coï ſacra Phileta.*

Perurgere eſt perrumpere turbam, ὠϛίζεϑαι, pro quo *Horatius* dixit, *facienda injuria tardis.* In Epiſtola *Epicuri* non abſimile, τρικύλιϛός εἰμι ἀπωϑεῖϑαι. *Plautus* meliùs: *cubitis depulſa de via.* Scaliger.

Ibidem. Recta hæc eſſent, ſi quæreremus quid ſit *perurgere* ſeorſim; nunc verò quærimus quid ſit *perurgere ſacra*, ad quod loquendi genus nihil quidquam faciunt quæ habet vir ſummus. Igitur exiſtimarim *urgere ſacra* perinde eſſe ac res ſacras, atque hominum ingenia fugientes, veluti inſectari, ut eas cognoſcas. Sic *urget hoſtis* imminens victis & fugientibus. *Nonius Marcellus*: URGERE, *inſiſtere. Lucillius* Lib. XXVIII. *Cæde hoſtium, Gnatho, urge, reſtant, perimus. Quadrigarius Annal. Lib. IV. ſed circiter duas horas gravi prælio urſerunt, deinde in fugam ſunt conjecti.* In Editione Aldina malè hîc eſt, *per ingentem.* Gorallus.

Ibid. *Capitique attollere cælum*] Simile eſſet, *caput inter nubila condit.* Sed potiùs legendum puto, *caput atque attollere cælo.* Contrarium illi quod dixerat, *nec effuſis in humum, grave paſcere corpus.* καὶ ὃ ταπεινὰ φρονοῦντας. *Virgilius: quâ te quoque poſſis tollere humo.* Sed, niſi fallor, alius argutior ſenſus ex hac depravata lectione eruendus eſt:

Sacra perurgentem captivi tollere cœli;

ut dicat quod *Lucretius* de Epicuro, qui primus auſus eſt cœlo contrà attollere oculos, & religionem animis hominum demere. Nam tantùm admirari pecudum ait eſſe, ſed diligenti perquiſitione cœleſtium rerum cauſas ſcrutari, hoc planè eſſe cœlum ipſum ſibi captivum facere, & illa ſacra, hoc eſt, inanem reverentiam, quâ ſtupemus ad rerum cœleſtium ſpectaculum, tollere & eximere ex animis

Scire quot & quæ sint, cur magno talia mundo
Principia occasus metuunt, an sæcula pergent,
Et firma æterno religata est machina vinclo;
Solis scire modum & quanto minor orbita Lunæ est,
Hæc brevior cur bissenos cita pervolet axes,
Annuus ille meet; quæ certo sidera currant

Or-

N O T Æ.

mis hominum. Hæc, nisi fallor, egregia conjectura est. *Scaliger.*

Ibidem. Rectè emendatum *Scaligero: Sacra perurgentem captivi tollere cœli,* & firmandæ conjecturæ fecerint ista *Manilii* Lib. II.

Quis neget esse nefas invitum prendere mundum,
Et velut in semet captum deducere in orbem?

Item Lib. IV.

——— *pervidimus omnem,*
Et capto potimur mundo.

Hæc monuit amicissimus *Janus Douza filius.* Lindenbruchius. Acquiescimus tamen in priore conjectura Scaligeri, *caput atque attollere cælo*, quæ minùs abest à Veterum Editionum scriptura, & confirmatur loco *Lucretii*, ad quem respexit Scaliger, Lib. I.

Primùm Grajus homo mortales tollere contrà
Est oculos ausus.

Gorallus.

227. *Cur magno talia mundo*] In excerptis Poëtarum, quæ in membranis inveni, & de quibus paullò ante memini, longè aliter concepta est lectio. Nam & aliter & alio ordine:

Scire quot & quæ sint magno natalia mundo
Principia, & rerum dubias exquirere causas.

Nam illud, *nosse fidem rebus*, ὑπονοθεύει adeò, ut semper mihi non leviter suspectum fuerit. Quare totus locus ita legendus:

Scire quot & quæ sint magno natalia mundo
Principia, & rerum dubias exquirere causas,
Sacra perurgentem captivi tollere cœli.
Cur non occasus metuunt ac sæcula pergunt,
Et firma æterno religata est machina mundo.

Cur, inquit, sæcula æterna sint, nec intereant. *Scaliger.*

Ibidem. Malim minùs recedere ab utraque Editione Veneta, cùm præsertim idem fermè ex earum lectione, nonnihil emendata, exori-

veluti caput cœlo inseras; scire quot sint & qualia mundi elementa, utrúmne ad finem properent, an verò animalia semper erunt in terris, atque æterna futura est mundi machina; nosse rationem motûs Solis, quantò minor sit Lunæ orbita, cúrve dum Sol semel circa terram circumagitur Luna duodecies idem curriculum absolvat; quænam sidera constanti motu

riatur sensus, nec ulla ratio sit cur hæc usque adeò luxata sint. Vitiosè est in illis Editionibus *in magno*, pro *cur magno*; & *ad secula*, pro *an secula*. Gorallus.

228. *Principia*] Hoc est, elementa, quorum laxato nexu omnia in pristinum Chaos redibunt. Vide vs. 172. *Idem.*

An secula pergent] Vulgò *ad secula pergunt*, sine sensu. Vult Poëta: an mundus æternus futurus sit, ut putabat Aristoteles; nam si sæcula, hoc est, animalium ordine aliorum alia sequentium ætates pergant esse, æternus erit mundus. *Idem.*

Machina vincto] Sic Aldina, aliæ *mundo*. *Idem.*

232. *Annus ille monet*] Legendum fortasse, *annuus in limom, & quæ certo*, &c. *Limum* enim, hoc est, obliquùm ut Veteres loquebantur, esse signiferum omnes sciunt, qui litteras humaniores colunt. Propterea *& obstitus* vocatur Lunæ cursus ab *Apuleio*, de Dæmonio Socratis: *alienæ lucis indigo, denso corpore, seu lævi, cum quodam speculo radios solis obstiti & adversi usurpat*; & infra: *pro situ & flexu & obstito circulorum.* Sed hodie duo ii loci, in vulgatis Apuleii codicibus, corruptè leguntur. Atque hæc quidem conjectura nostra; quæ, cùm sit juris arbitrarii, legitimo & ordinario juri, hoc est, Scriptorum Codicum auctoritati præferenda non est. Habet igitur membrana excerptorum:

Solis scire modum, & quantò minor orbita Lunæ est
Hac brevior cur bissenos cito pervolet axes,
Annuus ille meet.

Cujus lectionis rationem qui non capiat, ego illum quid sit ratio nescire putabo. Orbita Lunæ est linea ἐκλειπτική. Ea Tarentinâ voce à Veteribus Latinis dicebatur *circulus manacus*. Vitruvius Lib. IX. *Circinatio circuli menstrui agatur, qui Manacus dicitur.* Nam ut βαρδιαῖοι Illyrienses à Latinis dicti *Bardiaci*: sic μηνιαῖος *maniacus* & *manacus*. Unde *Almanac* dixerunt Arabes Calendarium, addito, scilicet, articulo suo. Non enim, quod quibusdam persuasum audio; mera vox Arabica est, sed tantùm in Arabicarum vocum familiam recepta. Meritò ergo sententia doctissimi viri explodenda est, qui in *Vitruvio* non *Manacus*, sed μηνιαῖος legendum censet. *Scaliger.*

Ordine, quæve ſuo careant incondita curſu;
Scire vices etiam ſignorum & tradita jura;
Nubila cur cœlo terræ denunciet imbres,
Quo rubeat Phœbe, quo frater palleat igne;
Tempora cur variant anni, primáque juventâ
Ver æſtate perit, cur æſtas ipſa ſeneſcit,
Autumnóque obrepit hyems & in orbe recurrit;
Axem ſcire Helices & triſtem noſſe Cometen,
Lu-

N O T Æ.

Ibidem. *Quæ certo ſidera currant*] Intelligit ſtellas, quas fixas vocamus, & quas putabant Veteres circa terram conſtanti motu circumagi; exceptis pauculis, quibus ſuboluerat terram potiùs ipſam moveri. *Gorallus.*

233. *Suo careant incondita curſu*] *Suum curſum* vocat proprium & ſemper eumdem. Intelligit Planetas, qui rerum cœleſtium imperitis temerè & incerto curſu errare videntur. *Idem.*

234. *Scire vices ſignorum*] Tempus ortûs & occaſûs ſignorum Zodiaci. *Idem.*

Ibid. *Tradita jura*] Leges, hoc eſt, ordinem & vim quâ certa quædam præſagiunt iis, qui iis orientibus naſcuntur. Qua de re, *M. Manilius* Lib. II. & ſequentibus Aſtronomici. Idem Lib. I. pag. 25. Ed. Scaliger.

Signorúmque canam fatalia carmine jura.

Idem.

235. *Nubila cur cœlo*, &c.] Figmenta hæc erant Phyſicorum, illius ævi; cùm Lunæ, in ſe ſpectatæ, facies ſit eadem ſemper, nec varia videatur niſi ob interpoſitos vapores, qui nihil ad Lunam. Sic quoque *Virgilius* Georg. I. 427.

Luna revertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu,
Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit, vento ſemper rubet aurea Phœbe.

Quod & ipſum ſæpe falſum eſt. *Idem.*

236. *Quo frater palleat igne*] Hoc eſt, unde fiat ut Phœbea lampas aliquando pallidior videatur. Vide ſequentia, apud *Virgilium.* Idem Poëta docet eum, ante bella civilia Triumvirorum, obſcurâ ferrugine nitidum caput texiſſe. *Fiant*, inquit Plinius Lib. II. c. 30. *pro-*

motu agantur, quæ per cœlum errent; scire quo ordine signa Zodiaci à Sole & Luna percurrantur, & quæ sint illis leges positæ; non ignorare cur Luna pallens pluviam prænunciet, & quare interdum illa quidem rubeat, Sol verò pallidior videatur; compertum habere cur annus quatuor tempestatibus distinguatur, cur ver, post exiguum tempus, æstate succedente, prætereat, æstas paullò pòst desinat, autumno veniente, quem hyems sequitur. & ita semper in orbem redeant tempestates; nosse stellas polares, na-

prodigiosi & longiores solis defectus; qualis, occiso Dictatore Cæsare & Antoniano bello, totius penè anni pallore continuo. Nullum fuisse defectum solis satis ostenderunt *Jos. Scaliger* & *Dionys. Petavius*, sed didicimus à summo XVII sæculi Astronomo *Galilæo Galilæi* solem aliquando pallidiorem cerni, non ob nubes nobis vicinas, sed ob maculas superficiei ejus proximè incumbentes, quod omnia antea sæcula fugerat. *Idem.*

237. *Tempora*] Hoc est, tempestates anni, ut sæpe *tempestas* sumitur pro *tempore*. Idem.

238. *Ver prait æstatem*] Bene sanè, sed non deteriùs membrana: *ver æstate perit.* Scaliger.

Ibidem. Imitatus videtur *Horatium* Carm. Lib. IV. Od. 7.

Frigora mitescunt Zephyris, ver proterit æstas
Interitura, simul
Pomifer autumnus fruges effuderit, & mox
Bruma recurrit iners.

Nemo jam nescit vicissitudines tempestatum oriri ex obliquo terræ circa solem motu. *Gorallus.*

240. *Axem scire Helices*], *Helicen* dici à Græcis ursam majorem docebit, inter alios, *Hyginus* Fab. CLXXVII. & in Astron. Poëtic. De voce *Axis* ita *Festus*: *Axis, quem Græci ἄξονα dicunt, plures habet significationes. Nam & pars cœli septemtrionalis, & stipes circa quem rota vertitur, & tabula sectilis axis appellatur.* Sic sanè *Cicero* loquitur Tuscul. I. 28. ubi memorat globum terræ, duabus oris distantibus habitabilem & cultum; *quarum*, inquit, *altera, quam nos incolimus, sub axe posita, ad stellas septem unde*

Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur nives.

Igitur *axis Helices*, est polus Arcticus. *Idem.*

240. *Tristem nosse Cometen*] Scire ejus naturam, & intelligere quid prænunciet; notum enim est olim, ut & nunc, à credula plebe Cometas creditos nescio quid mali præsagire. *Idem.*

Lucifer unde micet, quáve Hesperus, unde Bootes;
Saturni cur stella tenax, cur Martia pugnax;
Quo rapiant nautæ, quo sidere lintea tendant,
Scire vias maris & cœli prædicere cursus;
Quò volet Orion, quò Sirius incubet index;
Et quæcumque jacent toto miracula mundo,
Non digesta pati, nec acervo condita rerum,

Sed

N O T Æ.

241. *Lucifer*, &c.] Hic noster plebeio more Luciferum ab Hespero distinguere videtur. Vide dicta à nobis ad *Pedonis Albinovani.* El. II. 131. *Idem.*

242. *Saturni cur stella tenax*] Tenax est impediens, remorans, &, ut Augures loquebantur, stella *enebra*. Tibullus:

Saturni sacram me tenuisse diem,

Scaliger.

Ibidem. Cùm hîc de auguriis sermo non sit, nam Augures stellas non spectabant, malim *tenacem* stellam Saturni dici, quòd *tenaces* esse crederentur qui horoscopante, ut loquuntur, Saturno nati erant; quod figmentum eo nitebatur quòd Saturnus instar senis describeretur, senes autem ad rem soleant esse attentiores. Similia de Martis stella dixeris. Verùm hac in re varii Planetarum adspectus, variæque eorum conjunctiones expendi, si vanis Astrologis credimus, debent; quibus de rebus, multis egit *Manethon* in Apotelesmaticis, non ita pridem editis. *Idem.*

243. *Quo rapiant nauta*] Inventores hujus artis primi Phœnices fuere. *Plinius* Lib. VII. c. 56. Sed Tiphyn fabulantur Poëtæ. *Valerius Flaccus* Lib. I.

Pervigil Arcadio Tiphys pendebat ab astro
Hagniades, felix stellis qui segnibus usum,
Et dedit æquoreos, cælo duce, tendere cursus.

Quod ille ex *Apollonii* Lib. I. sumsit:

Τῖφυς Ἁγνιάδης Σιφαέα κάλλιπε δῆμον
Θεσπιέων, ἐσθλὸς μὲν ὀρινόμενον προδαῆναι
Κῦμ' ἁλὸς εὐρείης, ἐσθλὸς δ' ἀνέμοιο θυέλλας
Καὶ πλόον ἠελίῳ τε καὶ ἀστέρι τεκμήρασθαι.

Lindenbruchius.

245. *Quò volet Orion*] Non existimarim simpliciter spectari motum Orionis, qui nihil habet singulare, quàm significationem, quam

Astro-

naturam cometarum tristia præsagientium, quis sit motus Veneris, ac Bootæ; cur nati oriente Saturno sunt tenaces, Marte verò bellicosi; quodnam sit tempus navigationi aptum, quodnam navibus subducendis; tenere artem navigandi & cœlestes motus prædicendi; non ignorare quid præsagiant nascentibus orientes Orion, Canicula, ceteræque stellæ; denique quæcumque mirabilia sunt, per rerum universitatem, non sinere temerè sparsa esse, aut veluti acervo aliarum

Astrologi ei tribuebant, & de qua ita *Manilius* Lib. V. pag. 111. Ed. Scalig. an. 1599.

Sollertes animos, velocia corpora finget
Atque agilem officio mentem, curásque per omnes
Indelassato properantia corda vigore,

& quæ sequuntur. *Gorallus.*

Ibidem. *Quo Sirius incubet*] Suspecta lectio, cùm aliter habeant veteres editiones, quæ habent: *quò scævius incubet index.* Fortasse pro *seciùs incubet*, nam *seciùs* deteriùs. Notissimum enim ejus sideris ortu maximas tempestates cieri. Membrana habebat, *quò Lucifer incubet.* Scaliger.

Ibidem. Veneta antiquior habet *sævus*, Aldina *Sirius*, quod bonum esse puto; nam Sirio etiam sunt suæ significationes, si quis illo oriente nascatur. *Manilius* de hoc asterismo Lib. V. p. 115.

Hæc ubi se ponto per pronas extulit oras,
Nascentem si quem Pelagi perstrinxerit unda,
Effrenos animos, violentaque pectora fingit,
Irarumque dabit fluctus, odiúmque metúmque
Totius vulgi, &c.

246. *Tanto mirasula mundo*] *Douza* filius legit *toto.* Lindebruchius. Eum sequuti simus.

247. *Non digesta pati*] Hic *non* negatio repetenda est. Quod & aliàs quoque fieri solet; ut *non solùm feci* sæpiùs dicebant pro, *non solùm non feci.* Non pati, inquit, indigesta, nec incondita acervo rerum, sed disponere & digerere certâ sede & notâ. *Scaliger.* Verum est quod dicit de *non solùm*, pro *non solùm non*, quod confirmatum invenies à *Fr. Fabricio* ad Orationem pro Ligario cap. 2. sed hanc observationem posse transferri ad quævis loca, ubi videtur omissa esse negatio, nescio an satis tutò affirmare quisquam posset. Itaque suspicabar legendum *disjecta*, hoc sensu: non pati temerè disjecta, nec confusa aliis rebus, sed ea ad certam classem referre, & à ceteris discriminare. *Gorallus.*

Sed manifesta notis certâ disponere sede
Singula, divina est animi ac jucunda voluptas.
Sed prior hæc hominis cura est dignoscere terram,
Et quæ hujus miranda tulit natura notare;
Hæc nobis magis affinis cœlestibus astris.
Nam quæ mortales spes est, quæ amentia major

In

N O T Æ.

Ibidem. *Nec acervo condita rerum*] Malo *incondita*, hoc est, indigesta, καὶ εἰκῆ πεφυρμένα, ut loquitur Aristophanes. *Scaliger.* Nihil opus est hîc quidquam mutari, nam *condita* sunt occultata rerum acervo. *Acervum* hic vocat Poëta totam rerum universitatem, sed confusè & indistinctè notam. *Ovidius* sic appellat ipsum Chaos Metam. I. 24.

Quæ postquàm evolvit, cæcóque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit.

Gorallus.

248. *Sed manifesta notis*] Hoc est, εὐθημοσύνη illa, de qua *Hippocrates*, disponere. *Scaliger.* Hoc vult Severus Physicum quidquid ubique est ac fit in certas classes descriptum, atque ad certa capita redactum habere: quemadmodum in Syntagmatibus Physicis fieri solet. Nam *notæ* hic, ut Græcè χαρακτῆρες, sunt differentiæ rerum, ex quibus genera & species à Philosophis confici solent; & *sedes* loca quæ in opere Physico, aut certè in animo obtinent. Hæc autem omnia & superiora scire ait esse divinam & jucundam animi voluptatem. *Gorallus.*

249. *Divini est animi*] Huc referuntur omnes infinitivi, qui incipiunt post *digna laboratis*. Nosse cursum Lunæ, discere astrorum cursus & similia, divini animi est. Quod qui statim non deprehenderunt, versiculum, *Non oculis solum*, &c. & sequentem, *More nec effusis*, &c. importuno loco inseruerunt post *Digna laboratis*, &c. cùm post istum, *Divini est animi*, &c. statim sequerentur. Ita ergo ex auctoritate illius membranæ, itémque sententiâ sic postulante, legendi sunt hi Versus:

Non digesta pati nec acervo incondita rerum,
Sed manifesta notis certâ disponere sede
Singula, divini est animi, ac jucunda voluptas;
Non oculis solùm pecudum miranda videre
More; nec, effusis in humum, grave pascere corpus.

Divi-

rum rerum occultata, sed differentiis suis distincta & in certas classes redacta singula habere; ea demum jucundissima est, imò & divina animi voluptas. Verùm antiquior hominibus esse debet cura terræ cognoscendæ & animadvertendi si quid in ea est admiratione dignum. Hæc nobis propinquior est astris; nam quæ potest esse mortalibus spes cognoscendi Cœli? Quæ

Divini animi est, inquit, hæc & contemplari & certâ sede disponere; non autem more pecudum tantùm ad ea stupere, nec oculis effusis in humum terrestria tantùm sapere. Hanc veram lectionem esse, itémque hanc legitimam horum versuum sedem, nemo est paullò doctior modò & æquior, qui facilè mihi non concesserit. *Scaliger.*

Ibidem. Ego verò facilè concedo viro summo egregiam esse sententiam, quam ex versibus ita dispositis colligit. Sed propter *membranam quamdam, in qua erant excerpta quædam ex Poëtis*, ut de ea loquitur *Scaliger* ad vf. 224. nolim sine causa repudiare omnium Editionum lectionem, quæ etiam suis nitebatur membranis; cùm præsertim idem ex ea sensus oriatur. Trajectiones, nisi prorsus necessarias, nullas admitto; quid enim facilius est, quàm, trajectis versibus, centonem conficere non malè cohærentem? Qua in re, nimius erat *Scaliger*, ut ex multis ejus operum locis liquet, & præsertim quidem ex præfatione ad *Manilium.* Gorallus.

250. *Sed prior hæc hominum.*] Ex istis colligitur superiora, per concessionem, imò per confessionem dici. Fateor, inquit, rerum cœlestium rationes scire, divini esse animi. Sed cœlum cognoscere, terram verò ignorare extremæ dementiæ esse judico. Hinc ergo nos ad miraculum hoc Ætnæ considerandum latenter inducit. *Scaliger.*

253. *Nam quæ mortales spes est*] Et hîc non leviter grassata est correctorum licentia, cùm mentem Poëtæ non adsequerentur. In veteribus excusis rectè legitur:

Nam, quæ mortalis species, quæ amentia major, &c.

Illud, *quæ mortalis species*, dictum quomodo illud: *nam, qua tua humanitas, illi parces.* Dictum verò εἰς εὐτελισμόν. Nam, inquit, si humanam speciem contemplemur, quæ nihil cœleste habet; quæ major insania, quàm in cœlestibus illis remotis immorari, hæc verò propiora terrestria negligere? *Species*, τὸ σχῆμα. Significat verò tantùm id quod extra apparet. Ergo, ut dixi, εἰς ἐκφαυλισμὸν dictum est. *Scaliger.*

Ibidem. Quos correctores, quásve antiquas editiones intelligat vir doctissimus nescio. Sic habet, ut legimus, utraque editio Veneta

In Jovis errantes regno perquirere? velle
Tantum opus ante pedes transire & perdere segnes?
Torquemur miseri in parvis, premimúrque, labores
Ut se se pretio redimant, verúmque professæ,
(Tur-

N O T Æ.

neta, nisi quòd est *majus* pro *major*. Si in Codicibus suis invenerunt Correctores primarum Editionum *mortalis species*, feliciter sanè correxerunt *mortali*, aut *mortales spes est*; nam loquutio illa Scaligerana dura, coacta & inaudita est. Sed vehementer dubito de lectionibus Scaligeranis, qui ne verbo dignatus est indicare quæ fuerint editiones, quibus usus est, & quales membranæ. *Gorallus*.

Ibidem. Legi posset, *nam quæ, mortales, res est?* ut sæpissimè apud Comicos. *Lindenbruchius*.

Ibidem. *Quæ amentia major*] Si ita legissent Correctores, in suis membranis, hoc sanè quod facillimum ac optimum sensum parit, constructionique est consentaneum, numquam mutavissent, in *majus*, quod in utraque editione Veneta legitur & sensu planè caret. *Gorallus*.

254. *Perquirere? velle*] Hoc est, perquirere quid in eo agatur. Post *perquirere* notam interrogationis apponendam puto. *Idem*.

255. *Tantum opus ante pedes*] Auctor vetus, apud *Donatum* in Adelphos: *quod ante pedes est non videt, cœli scrutatur plagas*. Quod joculariter dictum fuit in Thaletem; qui, cùm siderum cursum contemplaretur, in puteum decidit. *Diogenes Laërtius*: Σὺ γὰρ, ὦ Θαλῆ, τὰ ἐν ποσὶν οὐ δυνάμενος ἰδεῖν, τὰ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴει γνώσεσθαι; *Tu enim, ô Thales, qui non potes videre quæ sunt ante pedes, quæ in cœlo sunt putas te cogniturum?* Nec longè ab his abit illud Minutii Felicis, in Octavio: *Desinite cœli plagas & mundi fata & secreta rimari, satis est pro pedibus adspicere*. Lindenbruchius. Vide & *Ægidium Menagium* ad Diog. Laërt. I. 34.

156. *Premimúrque labantes*] Malo, quod illa membrana habebat, *premimurque labore*; quamquam ut ex illa lectione leviusculè depravata veritas indaganda sit, statim ex sequentibus patebit. *Scaliger*.

257. *Dum se se pretio redimant*] Non minimæ laudis fuerit, ex eadem membrana obscurum & intricatum hujus loci sensum expedire. Ex ea igitur ita legimus:

Torquemur miseri in parvis, premimúrque, labores
Ut se se pretio redimant, verúmque professa
(Turpe!) silent artes viles, inopésque relictæ.

Hoc

Quæ major amentia, quàm si animo palantes, per Jovis regnum, inquiramus in ea quæ illic fiunt, & contra prætereamus & negligamus socordià nostrâ, hîc in terris, quod fit in monte Ætna? Propter res nihili magnos labores suscipimus, quibus propemodum opprimimur, ut ex iis lucrum aliquod ad nos redeat; dum

Hoc unum, inquit, satagimus, ut cùm ex laboribus nostris tantùm proventûs & fructûs refecerimus, quantùm sumtûs fecimus, postea ipsi labores & artes à nobis negligantur. Putà, agricolæ qui agros colendos conducunt, seu redimunt, tantisper torquent se, dum tantum percipiant ex agro, quanti locatus fuit eis à domino; &, hoc solum considerant, possitne fructus pro impensa ac labore redire. Quod si modò adsequuntur, omnia reliqua perfunctoriè agunt. Cùm ergo ex proventu culturæ labores reficiunt, hoc est, ut loquitur *Cicero*, quando non certatur cum impensis fructibus vinearum; id, nimirum, est, quod ille vocat labores se se redimere pretio. Illud verò *turpe*, quod vix poteramus legere in illa membrana, dicendum διὰ μέσου. *Propertius* Lib. IV. El. VI. 45.

Et nimiùm remis audent (proh turpe!) Latinis
Principe te, fluctus regia vela pati.

Scaliger.

Ibidem. Hîc per omnia sequuti sumus felicissimam emendationem viri summi. Habet Aldina editio:

Dum se se pretio redimunt, verúmque professa est.
Tum demum viles taceant, inopésque relicta.

Aliæ editiones habent, *professa*. Quæ lectiones, cùm sensu careant, ostendunt Correctores non nimis audacter hic se gessisse; alioquin enim, mutatis verbis, sensum nobis aliquem non ægrè confecissent. *Labores se pretio redimunt*, cùm ex iis redit ad nos is fructus, qui non tantùm æquat impensas, sed & suppeditat præterea sumtus in quotidianam vitam faciendos. Quia qui *redimunt* quidpiam pretium ejus, seu pecuniâ, seu aliâ re traditâ æquant; ideò *redimere* est interdum quidpiam facere, quod compenset laborem aut jacturam. Sic *redimere culpam* dicitur non tantùm qui mulctam solvit, sed & qui egregio facinore compensat detrimentum suâ culpâ creatum. *Plancus* apud Ciceronem Epist. Lib. X. Ep. 8. *Non enim præteritam culpam videri volo redemisse, sed optima mentis cogitata jam pridem, maturo tempore, enunciare.* Gorallus.

Ibidem. *Verúmque professa*] *Verum professas* artes vocat, quæ pro sumtu & impensa pecuniam reficiunt domino. Sic elegantissimè *Pindarus* in solatium sumtuum & impensarum Olympionicis reddi καλλίνικον λυτήριον δαπανᾶν, cùm gloria illos ex victoria sequitur.

(Turpe!) ſilent artes, viles, inopéſque relictæ.
Noctes atque dies feſtinant arva coloni,
Callent rure manus, glebáſque uſu experiuntur;
Fertilis hæc ſegetíque feracior, altera viti,

Hæc

N O T Æ.

tur. Nam πιθεμπωοτροφία non ſine maximis ſumtibus erat, ut ſciunt omnes, qui Græcos auctores, præſertim Ariſtophanem, legerunt. Sic ergo τὸ λυσιτελὲς ab ea ratione dixerunt Græci; nimirum, quod ſumtum æquat, proventu fructûs. Id enim ita Stoïci veteres, ἐτυμολογοῦσι, nempe, ὅτι λύει τὰ τελέσματα εἰς αὐτὸ, ὥστε τὴν ἀντικατάλλαξιν τὴν ἐκ τῆς πραγματείας ὑπεραίρειν τῇ ὠφελείᾳ. Et Bias rectè dixit, ἐκ λυσιτελῶν εὐτελῶν, hoc eſt, ut ego adludens interpretor, *ex utilibus vilibus*; non, ut Plinius, ex *bonis malis*. Sed puto, hæc mens Poëtæ: torquemur in agro exercendo, lucri cupiditate; artes verò, quæ verum profitentur, id eſt, Philoſophia, jacent & negliguntur. Hæc eſt vera interpretatio. *Scaliger.*

Ibidem. Tam liquidum eſt ſolam veram eſſe ultimam interpretationem, ut mirer ſuperiora omnia, quaſi futilia, à viro magno non fuiſſe tranſverſo ſtylo inducta. *Verum profeſſa artes* ſunt quæ ſe verum homines edocturas profitentur. *Gorallus.*

258. (*Turpe!*) *ſilent artes*] Rectè *turpe* veluti parentheſi includendum vidit vir doctiſſimus. Sic Horatius Epod. IX. 16.

> *Intérque ſigna (turpe!) militaria*
> *Sol adſpicit Conopeum.*

Ubi vide veterem Interpretem. *Silent* autem *artes*, quas nemo docet, de quibus nemo loquitur. Ideò *Virgilius* vocavit Botanicas artes, *mutas*, quòd in magno pretio non fuiſſent, Æneid. XII. 397.

> *Scire poteſtates herbarum, uſúmque medendi*
> *Maluit & mutas agitare inglorius artes.*

Idem.

159. *Noctes atque dies*, &c.] Ante hunc verſum interjiciendi tres iſti verſiculi, qui infra alieno loco poſiti erant.

> *Torquentur flammâ terræ, ferróque domantur*
> *Scrutamur terras, evertimus omne profundum,*
> *Semen ut argenti quæratur, ut aurea vena.*

Ex quibus cognoſcis non ſolùm loco ſuo motos, ſed etiam inter ſe tranſpoſitos fuiſſe hos verſiculos. Quantum autem tenebrarum offu-

dum Philosophia (ô rem turpem!) quæ doctrinam veritatis profitetur se nobis suppeditaturam, ad silentium adigitur ac contemnitur. Continente labore agricolæ terram colunt, & opere ipso indurescunt. Terrarum genera, ut sciant cui rei apta sint, experiuntur usu, donec intelligant hanc fore aptam segetibus, aliam

offuderint ei loco, in quem irrepserant, mox ex sequentibus apparebit. *Scaliger.*

Ibidem. Imò incommodiore multò loco hîc essent hi versiculi, quàm ubi sunt in antiquis Editionibus Venetis. Non admodum fuit felix vir magnus, in serie orationis evolvenda; qui magis excoluerat memoriam quàm judicium, eo præsertim tempore, quo in *Virgilii* Catalecta scripsit. *Gorallus.*

Ibidem. *Festinant arva coloni*] Supra, *festinantis opus.* Horatius: *deproperare coronas.* Scaliger.

Ibidem. Prior locus, hoc est, vs. 32. *Cornelii Severi* malè profertur, nam illic opus non regitur à verbo *festino*. Afferendus erat locus ex Metamorph. Lib. XI. 575.

—— & jam quas induat ille
Festinat vestes, ——

& alia similia, quæ non desunt. *Gorallus.*

261. *Callent rure manus*] *Theocritus:*

—— μακέλῃ τετυλωμένος ἔνδοθι χεῖρας.

Scaliger.

Ibidem. Hîc *rus* pro opere rustico sumitur; quod qui faciunt, callosas manus brevi habent. *Gorallus.*

Ibidem. *Glebarum usu experiuntur*] Inepta lectio *καὶ ὑποσόλοικος.* In veteribus excusis nescio quid *κίβδηλον* legitur.

—— glebarum experimur usu.

Quod quid monstri sit nescio. In membrana illa: *glebarum expellimur usu*, quod quàm proximè accedit ad excusorum veterum lectionem; hoc est, nimia agricolatione, nimióque opere rustico sordescimus, ut à quovis expellamur & explodamur. *Scaliger.*

Ibidem. Membranæ *Scaligeri* adsentiuntur Venetæ Editiones. Sed sine dubio meliùs habent libri, ex quibus editum est,

—— glebarum usu experiuntur;

nam non dubito ex libris MSS. esse lectionem, quæ alioqui sensu caret, Correctores enim enim siquid mutant sensûs causâ mutant. Attamen pro *glebarum* legendum *glebásque*, nam coloni usu experiuntur glebas, hoc est, agros, unde intelligunt quibus plantis apti sint. *Gorallus.*

262. Fer-

Hæc platanis humus, hæc herbis digniſſima tellus,
Hæc dura & melior pecori, ſilviſque fidelis,
Aridiora tenent oleæ, ſuccoſior ulmis
Grata. Leves cruciant animos & corpora cauſæ
Horrea uti ſaturent, tumeant & dolia muſto,

Plená-

N O T Æ.

262. *Fertilis hæc*, &c.] Alii legunt hîc, *ſegetis* & *vitis*; ſed hæc eſt antiquiſſimarum editionum lectio. Sunt autem veluti verba agricolarum dicentium quid uſu compererint. *Idem.*

262. *Hæc platanis humus*] Intelligit arbores quæ, umbræ dumtaxat causâ, conſerebantur, inter quas longè eminebat platanus; nam hanc nominat, exempli dumtaxat causâ: ut ſupra inter planetas Venerem, Saturnum & Martem, inter inerrantes ſtellas Booten, Orionem & Sirium, &c. non quòd alias ſtellas excluſas calculo ſuo vellet. Audiamus *Plinium*, ut quanto in pretio eſſet temporibus *Severi* intelligamus. Sic ergo ille Lib. XII. Cap. I. *Quis non jure miretur, arborem umbræ gratiâ tantùm ex alieno petitam orbe? Platanus hæc eſt, mare Jonium, in Diomedis Inſulam, ejuſdem tumuli gratiâ, primùm invecta; inde in Siciliam tranſgreſſa, atque inter primas donata Italiæ, & jam ad Morinos uſque pervecta, ac tributarium etiam detinens ſolum, ut gentes vectigal & pro umbra pendant. Dionyſius prior, Siciliæ tyrannus, Rhegium in urbem tranſtulit eas, domûs ſuæ miraculum, ubi poſtea factum gymnaſium*, &c. *Hoc actum circa captæ Urbis ætatem, tantúmque poſtea honoris increvit, ut mero infuſo enutriantur. Compertum id maximè prodeſſe radicibus*, &c. Vide, ſi opus eſt, & ſequentia, quæ docebunt cur Platani, potiùſquàm alîus arboris, meminerit noſter Poëta. *Idem.*

Ibidem. *Hæc herbis digniſſima tellus*] Neſcio quid ἀφελὴς in hac lectione apparet. Nam quid herbæ ad platanos? Sed verè & eleganter in membrana exaratum fuit, *hæc ederis digniſſima tellus.* Exagitat ſuperfluum ſtudium arborum, quæ magis ad voluptatem, quàm ob fructum inſtituebantur. In quorum numero, ut omnes ſciunt, platani ad deambulationes, ederæ ad ſedilia, & umbracula diligenter ſerebantur. *Scaliger.*

Ibidem. In utraque Veneta, eſt *herbis*, quod ſervavimus; nec opus eſt id, quod eodem verſu cum platanis conjungitur, eſſe potiùs arbuſtum, quàm olus. *Virgilius* Georg. I, 55.

Arborei fœtus alibi, atque injuſſa viréſcunt
Gramina.

Gorallus.

263. *Hæc*

aliam vitibus, aliam arboribus umbriferis, aliam oleribus, aliam denique pecori & silvis, quippe duriorem. Experientiâ norunt oleas quidem esse in sicciorībus locis serendas, in humidioribus verò ulmos. 265 Animus & corpus curis cruciantur, ut horrea segetibus, dolia musto impleantur, utque fœni-

263. *Hæc diti melior pecori*] Jam cœpi meis suspicionibus aliquam fidem habere, cùm hæc mihi suspecta lectio antea fuerit, & ex veteri membrana falsi convicta. Ea habet:

Hæc dura & melior pecori silvisque fidelis.

Intelligit ergo quæ pastonibus melior erat; ea enim est, quæ durior & sterilior. Calles, saltus, silvas, vocabant Veteres. Vide *Varronem* de Re Rustica. *Scaliger.*

Ibidem. Varronem consule Lib. I. de R. R. c. 6. & seqq. cui adde & *Columellam* Lib. II. c. 2. *Gorallus.*

Ibidem. *Silvisque fidelis*] Hoc est, in qua silvæ feliciter proveniunt. *Cicero* Ep. ad Famil. Lib. XVI. Ep. XVII. *Et doctrina & domus, & ars & ager etiam fidelis dici potest; ut sit, quomodo Theophrasto placet, verecunda tralatio.* Nimirum, ut amicus, ut servus fidelis dicitur, qui quod ei mandatur ita curat, ut amico aut hero utilem operam præstet: sic ager *fidelis* dici potest, qui fruges aut plantas quasvis sibi mandatas alit atque auget, ita ut dominus spe suâ non frustretur. Sic *Horatius* Carm. Lib. III. Ode XVI. 30.

Purus rivus aquæ, silvâque jugerum
Paucorum & segetis certa fides meæ
Fulgentem imperio fertilis Africæ
Fallit sorte beatior.

Ubi Scholia antiqua: *ubertas glebæ fertilis, non decipiens spem domini.* Contra eidem Poëtæ eodem Libro Od. I. 30. *fundus mendax* dicitur, qui quod ab eo sperabatur non præstat.

Fundúsque mendax, arbore nunc aquas
Culpante, nunc torrentia agros
Sidera, nunc hyemes iniquas.

Pariter Epist. Lib. I. Ep. VII. 87. *Spem mentita seges*, est quæ spem fefellit. *Gorallus.*

266. *Horrea uti saturent*] Hoc est, repleant, ut *satura* animalia dicuntur quæ sat cibi sumserunt, ac referta eo sunt. Sed *satiare* aut *saturare* majorem vim habet quàm *explere*, si credimus *Nonio Marcello*: Expleri, *inquit*, & satiari, *hanc habent differentiam. Expleri est tantummodo plenum esse, satiari supra modum & abundantiam.* Quod probat locis *Lucretii* & *Ciceronis.* Gorallus.

 268. Quà

Plenáque defecto furgant fœnilia campo.
Sic avidi femper, quà vifum eft carius iftis,
Scrutamur rimas & vertimus omne profundum,
Quæritur argenti femen, nunc aurea vena,
Torquentur flammâ terræ, ferróque domantur.
Implendus fibi quifque bonis eft artibus; illæ
Sunt animi fruges; hæc rerum maxima merces,
Scire quid occulto naturæ terra coërcet,
Nullum fallere opus, non mutos cernere facros
Æt-

N O T Æ.

268. *Quà vifum eft carius iftis*] Hoc eft, inclinamur in eam artem quærendi lucri, quæ nobis magis arridet, lucrúmque majus affert. *Idem*.

269. *Scrutamur rimas*] Hunc verfum & duos fequentes loco fuo motos fuiffe, quando funt fubjecti verfui 277. nemo dubitare queat. Hoc unum quærendum erat, ubi effent reponendi. Nobis nullus æquè commodus, atque hic, videbatur, videbitúrque pariter, nifi vehementer fallimur, cuivis attentè legenti. *Idem*.

269. *Et vertimus omne profundum*] Sic Aldina, pro *evertimus*. Si quis nefciat quomodo profundum vertatur folum, ad quærenda metalla, adeat oportet *Plinium* Lib. XXXIII. cap. 4. & feqq. *Idem*.

270. *Quæritur argenti femen*] Non folùm hîc alieno loco pofitum hunc verfum, fed & ipfum corruptum effe, antè admonuimus. Ita autem in veteri membrana exaratus fuit:

Semen ut argenti quæratur, ut aurea vena

Elegantiùs fanè, quàm quomodo formis excufi legunt. *Argenti femen*, ut Lycophron, ἀργύρου γνύθος. *Scaliger*.

Ibidem. Nobis fat commoda vulgata lectio vifa eft. *Argenti femen* videtur vocare Poëta tenues venas, ex quibus colligere licet argentum in loco quodam gigni, aut fortè etiam Galenam, vel Molibdænam quæ eft communis auri & argenti vena, ut docet *Plinius* Lib. XXXIII. cap. 6. & Lib. XXXIV, cap. 17. Ubicumque *enim*, ut idem tradit, *una inventa vena eft, non procul invenitur alia*. Gorallus.

271. *Torquentur flammâ terræ*, &c.] Hoc interpretatur *Plinius* Libro XXXIII. ubi multis oftendit quis ufus ferri & ignis in metallis inveniendis. *Idem*.

273. *Sunt*

fœnilia sint fœno referta. Sic aviditati nostræ modum nullum ponimus, & dum quærimus pretiosiora memoratis, scrutamur rimas montium, & viscera eorum evertimus, ut argenti & auri venæ inveniantur. Terra, cui admistum est metallum, coquitur, & ferro comminuitur. Verùm, inanibus illis laboribus omissis, unumquemque oportet honestis artibus mentem instruere. Hæ demum sunt veræ animi messes, & longè maxima sunt præmia laboribus nostris, si sciamus quid in visceribus terra occultet, nec quidquam eorum quæ in ea fiunt nos fu-

273. *Sunt animi fruges*] Hoc est, quibus alitur animus, ac veluti fructus quos è laboribus suis refert. *Idem.*

275. *Nullum fallere opus*] Οὐδὲν λαθεῖν ἡμᾶς. Ita & alibi loquutus est: *nec tentat fallere pestem.* Scaliger.

Ibidem. Subaudiendum *nos*; ut magna merces laborum nostrorum dicatur, *si nullum opus nos fallat*, hoc est, si nullus naturæ effectus sit nobis ignotus, omniúmque causas reddere possimus. Frequens est hoc sensu verbum *fallere*, cùm apud quosvis bonos auctores, tum præsertim apud *Tacitum*, ut vel Index Freinshemianus docebit. Vide & locum *Horatii* allatum ad vs. 263. *Gorallus.*

Ibidem. *Non multos cernere sacros*] Hoc sanè ne Sibylla quidem intelligat. Vetus Editio habet: *non multis cernere sacros*, &c. Vide an legi possit: *non limis cernere sacros Ætnæi mortis fremitus*, &c. Limis cernit, qui stupet novitate rei, neque audet recto vultu ἀντοφθαλμεῖν, ut loquuntur Græci. An legendum, *non mutos?* Contemplari fremitus non mutos Ætnæ, & eorum causas reddere. Puto hanc interpretationem meliorem esse. *Sacros fremitus*, & alibi *sacros ignes*; magis ex admirantium persona, quàm ex sua; ut supra: *Sacra perurgentem captivi tollere cæli.* Vult ergo nos novitate rei non percelli, quod Græci eleganter dicunt ξενίζεσθαι. Quod bene expressit vetus Poëta:

Dum stupet, ac novus est & adhuc non novit amorem.

Hoc est, dum ξενίζεται τῷ ἔρωτι, ἐπὶ τῷ ἔρωτι· Hoc autem πάθος in sapientem cadere negabant Stoïci: τὸν σοφὸν οὐδὲν θαυμάζειν τῶν δοκούντων παραδόξων, οἷον χαρώνεια, καὶ ἀμπώτεις, καὶ πηγαὶ θερμῶν ὑδάτων, καὶ πυρὸς ἀναφυσήματα: *sapientem quidquam admirari eorum, quæ inusitata videntur, qualia Charonea, æstus maris, fontes calidarum aquarum, & ignis emissiones.* Et illam Stoïcorum sententiam habebat in animo ille, cùm ita scribebat

Nil admirari prope res est una Numici, &c.

Item

Ætnæi montis fremitus, animúmque furentis,
Non ſubito pallere ſono, nec credere ſubter
Cœleſtes migraſſe minas ad Tartara mundi;
Noſſe quid impediat ventos, quid nutriat ignes,
Unde repente quies & multo fœdere pax fit;
Cur creſcant animi penitus, ſeu fortè cavernæ
Introïtúſque ipſi fervent, ſeu terra minutis
Rara foraminibus in venas abſtrahit auras.
Planius hoc etiam, rigido quâ vertice ſurgit,

Illinc

NOTÆ.

Item *Seneca* loquens de eadem re, de qua hic noſter *Corn. Severus*: *Nihil horum ſine timore miramur; & cùm timendi cauſa ſit, neſcire; non eſt tanti, ſcire ne timeas?* Scaliger.

Ibidem. Non erat dubitandum quin legendum eſſet, quàm proximè ad vulgatam lectionem, *mutos*; nam metu & admiratione obmuteſcimus; ſi quid contingat terrificum, aut cujus rationem reddere nequeamus. Apud *Lucretium*, Iphigenia mactanda. Lib. I.

Muta metu terram genibus ſubmiſſa petebat.

Ad quem locum, plura exempla congeſſit *Dionyſ. Lambinus.* Gorallus.

277. *Non ſubito pallere ſono*] Ne hunc quidem verſum intelligunt, qui eum tamquam planum & facilem præterierunt. Sed facile eſt errorem, ſeu mendum agnoſcere ex illa membrana. Nam tribus ſequentibus verſiculis in ſuam ſedem reſtitutis, & hinc exemtis, videbis ita conjungendum eſſe verſiculum hunc cum alio, qui proximus, poſt illos tres verſus, ſuccedit:

Non ſubito pallere ſono, non credere ſubter
Cœleſtes migraſſe minas ad tartara mundi.

Jam nihil planius iſtâ lectione. Sed membrana jam nos defecerat, utpote quæ tantùm habet uſque ad *Plenâque defecto*, &c. *Cœleſtes minas*, θεῶν μῆνιν. Qui enim audiunt illos Ætnæ fremitus, ſtatim concipiunt in animis ſuis, aliquid humano majus ibi eſſe, &c. *Scaliger.*

Ibidem. Nihil certius eſt, ut jam diximus, quàm quod habet hîc vir ſummus. *Gorallus.*

278. *Ad Tartara mundi*] Hoc eſt, ad loca depreſſa & remota terrarum.

fugiat; adeò ut rationem reddere possimus fremituum montis Ætnæ, nec si eum furentem audiamus subito sonitu terreamur, nec credamus non ampliùs è cœlo, sed sub terra è profundissimis locis, audiri Deorum cœlestium minas. Juvat etiam nosse quid coërceat ventos, quid ignes Ætnæos alat, [280] unde fiat ut ingenti eorum motui succedat subita quies, atque summa tranquillitas, deinde cur in imis partibus novi reparentur tumultus; sive in patentibus cavernis ipsóque earum introïtu denuò fervor creetur; sive terra, per tenues meatus, novas auras in se se trahat. Pleniùs hoc in summo monte, quâ rupes adsurgunt, cer-

rarum. Sic *Hesiodus*, quem imitatur noster, habet *πείρατα γαίης*. Vide *Joannem Clericum* ad *Theog. Hesiodi* vers. 119. *Gorallus.*

280. *Unde repente quies*, &c.] Totus hic locus ita legendus est:

Unde repente quies, & multo fœdere pax sit;
Concrescant animi penitus; seu forte caverna,
Introïtusve ipsi fervent: neu terra minutis
Rara foraminibus venosis abstrahat auras.

Illud *concrescant animi*, *animos* etiam *ignis* infrà dicet. Posset & utcumque legi, *cur crescant anima.* Sed & prior lectio defendi potest. *Scaliger.*

Ibid. *Multo fœdere pax sit*] Tametsi hîc nihil mutari volo, attamen libentiùs legerem, *& inito fœdere.* Verùm *multum fœdus* dici propriè potest multiplex fœdus, hoc est, multis legibus & pactionibus, promissisque constans; hîc verò tralaticio significatu magna tranquillitas. *Gorallus.*

281. *Cur crescant animi*] Ferri non potest *concrescant animi*, & sensus est apertus: *nosse cur animi crescant*, &c. hoc est, cur incendium, veluti exstinctum, iterum renovetur collecto denuo animo. Vide vs. 276. *Idem.*

282. *Fervent*] Sic lego pro *servent*, quod sensu caret. Ceterùm multò minùs abii à scriptura antiquarum Editionum, quàm *Scaliger*, qui multa mutavit, ut sensum conficeret huic loco minimè convenientem; nam pro *seu* bis legit *neu* & pro *ne venis*, habet *venosis*. Idem.

283. *In venas*] Sic lego pro *ne venis*, minimâ mutatione. Sensus ex interpretatione liquet. Vide vs. 98. *Idem.*

 285. *Ri-*

Illinc infestus, atque hinc obnoxius, intus
Undique diversas admittere cogitat auras;
At conjuratis addit concordia vires;
Sive introrsus agunt nubes & nubilus Auster;
Seu forsan flexere caput, tergóque feruntur.
Præcipiti delata sono premit unda, fugátque
Tor-

N O T Æ.

285. *Rigido quà vertice surgit*] Nimirum, mons; qui cùm undique ventis etiam contrariis perfletur, paratus est quasvis auras excipere, ex quocumque cardine cœli spirent. *Idem.*

286. *Illinc infestus*] *Infestus* & *obnoxius* opposita. Nam illud pugnax, hoc verò cedens. *Scaliger.* Nimirum, hinc admittens auram, illinc emittens, pro multitudine foraminum, resistit aut cedit vento. *Gorallus.*

287. *At conjuratis*] Sic lego pro *Et*, nam hunc versum superiori contraria habere satis liquet, cùm *diversa aura* & *conjurata*, hoc est, conjunctæ opponantur. *Conjuratos ventos* pariter dixit *Claudianus* in Panegyr. de III. Honorii Consulatu:

> *O nimiùm dilecte Deo! cui fundit ab antris*
> *Æolus armatas hyemes, cui militat æther,*
> *Et conjurati veniunt ad classica venti!*

Idem.

288. *Nubilus Auster*] Vide ad vs. 169.

289. *Flexere caput*] Id est, seu retrò eunt. *Scaliger.*

Ibidem. *Tergóque feruntur*] Hoc est, terga vertunt, aut retrorsum recedunt, quà venerant. *Gorallus.*

290. *Præcipiti delata sono*] Veteres excusi, *delecta*, unde *dejecta*. Totus autem locus ita legendus est:

> *Præcipiti dejecta sono premit unda, fugátque*
> *Torrentes auras.*

Nam, ut ex sequentibus patet, nunc apparat disputationem, quâ vult probare ventum illum, qui ignem animat, excitari maris agitatione, quod egit secretos calles sub terra, id quod & *Aristoteles quoque* testatur, idque vocat διαυλωνίζειν· Δοκεῖ, inquit, διαυλωνίζειν ὑπὸ τῆς γῆς ἡ θάλασσα. Cùm igitur, ut est in Epitome *Trogi*, necesse sit ut Sicilia per fistulosos meatus multam vim subjecti æquoris excipiat, aquarum ille concursus raptum secum spiritum in imum fundum trahit, atque ibi suffocatum tamdiu tenet, donec per spiramenta terræ diffusus nutrimenta ignis incendat. *Claudianus:*

Seu

cernere licet; 285 hinc enim mons rejicit ventos, illinc verò admittit; interioráque sunt ita disposita ut possint contrarias auras excipere, quarum conjunctarum majores sunt postea vires; sive eas nubilus aër, austérque introrsum pellant; seu retro, aliqua de ratione, ipsæ ferantur. 290 Aqua vicini maris per præcipites meatus delata eas fugat, &

Seu mare sulfurei ductum per viscere montis
Oppressis ignescit aquis, & pondera librat, &c.

Item & Lucretius:

Præterea magna ex parti, mare montis ad ejus
Radices frangit fluctus æstúmque resorbet,
Ex hoc usque mari speluncæ montis ad altas
Perveniunt subter fauces. Hac ire fatendum est
Et penetrare mare, & penitus se cogier arcto,
Atque afflare foràs, ideóque extollere flammas.
Saxáque subjectare & arena tollere nimbos.

Addit similitudinem ex organis hydraulicis, ut enim in illis agitatio aquæ tubulos animabat: ita etiam hîc in Ætna motus aquæ subterraneæ excitat spiritum, spiritus incendium. Hoc sanè qui in Puteolano agro fuerunt sciunt verum esse. Nam in eo tumultus ille & fremitus montis ardentis non alia ex causa fit, quàm ex aquæ egressum rimantis agitatione. *Seneca: ignem spiritus concitat; aqua, si ventum detrahas, inertes sunt.* Scaliger.

Ibidem. Omnia hæc optima, nisi quòd *delata* maluimus, cùm sit in utraque Editione Veneta. In iis malè *una* legitur pro *unda*, sed in sequente versu *Aldina* rectè habet *auras* pro *curas*, quod est in aliis. *Gorallus.*

Ibidem. In V. C. *delecta* legitur, quod illustrissimus *Jos. Scaliger* in *dejecta* mutat. Mihi tamen illud *delecta* etiam probum videtur. Deligere enim antiquitus pro dejicere usurpatum apud *Terentium* legitur. *Plautus* quoque Asinariâ ea voce usus, Scenâ, *cur me retentas:*

Huic quod dem nusquam quidquam est,
Hinc me clamore ex ædibus delegit hujus mater.

Sic enim malo ex V. C. Florentino legere, quam, ut alii, *hinc me amantem ejecit. Clamor* hîc convicium, ut & apud *Pacuvium: ubi illic me miserum quianam clamore eliminat.* Sic etiam dicebant *eligere* pro ejicere. Lycon apud Rutilium Lupum: *Interea altum contumeliosè extra januam electum vacillantem puer sustentat.* Nec puto mendosum locum esse. *Lindenbruchius.* Ego verò ejusmodi archaïsmorum, sine necessitate, amantem non fuisse politissimum vatem *Corn. Severum* puto. *Gorallus.*

Torrentes auras, pulſatáque corpora denſat.
Nam veluti, reſonante diu Tritone canoro,
Pellit opes collectus aquæ, victúſque movetur
Spiritus, & longas emugit buccina voces,
Carminéque irriguo magni cortina theatri
Im-

N O T Æ.

291. *Torrentes auras*] Aut calidas, aut rapidè motas; utrumque enim verbo *torrere* ſignificatur. Utriuſque exemplum ſuppeditabit *Virgilius*. *Torrentes* vocat ardentes Æneid. IX. 105.

Per pice torrentes, atráque voragine ripas,
Annuit, &c.

Torrentia verò rapida Eleg. VII, 52.

Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

Gorallus.

292. *Nam veluti ſonant ore diu*] In antiquitus excuſis, *ſonitura diu.* Ego lego: *ſonit aura. Sonere aures* dixit *Lucretius*. Non probo aliorum correctionem, *reſonante diu Tritone.* Non dubium autem quin Tritonem ponat, inter Hydraulica, qui aquarum adſultu conceptâ aurâ voces ederet, ut buccina, imò per buccinam, quam ori admotam geſtabat, vocem ederet; & ſanè ſimilia habemus in Heronis Pneumaticis. In Theatris autem fuiſſe & in illis, quæ ἠχεῖα vocabant, poni ſolitum fuiſſe veriſimile eſt. Ex hujus exemplo vult probare Ætnæ ſpiritus illos ex aqua intus agitata excitari. Quare fallitur multarum litterarum vir, qui ſimpliciter hîc tamquam de Tritone marino dictum accepit, non tamquam de organo hydraulico. Non enim advertit ſimilitudinem, quâ hîc utitur Poëta. *Nam veluti ſonit aura diu.* Subintelligo τὸ cùm, ut poſtea dicitur. Perinde ac ſi dixiſſet: *Nam veluti cum ſonit aura.* Scaliger.

Ibidem. In antiquiore Editione Veneta, reverâ eſt *ſonitura*, ſed in Aldina *ſonat ore.* Emendationem, quam repudiat *Scaliger*, optimam tamen eſſe puto; nec concoquo inutilem archaïſmum, quo admiſſo, ne conſtructio quidem ſatis conſtat, niſi ſuppleto *cùm*. Ceterùm acutè vidit agi de inſtrumento Hydraulico, cujus ope ex buccina Tritonis marmore aut metallo conſtantis ſonitus erumpebat; nec hunc locum attentè legerat *Adrianus Turnebus*, quem hîc caſtigat *Scaliger*, cùm aliter cenſuit Adverſar. Lib. II. cap. 21. *Gorallus.*

293. *Pellit opes collectus aquæ*] Hoc eſt, vim aquæ, nam hæc eſt propria ſignificatio vocis *opes*, quæ deinde divitias ſignificavit. *Idem.*

Victúſ-

& corpora in quæ incidit coarctat. Nam quemadmodum in Tritone, buccinam ore tenente, & diu resonante, aquam pellit, ac deinde ejus motu ac pondere victus recedit ventus, & per buccinam elapsus longas voces edit; 295 quibus cortinæ theatri fornix

Victúsque movetur] Sic profert hunc locum *Turnebus*, nam Editiones malè habent *movere*. Nimirum, aquam pellit spiritus, & aqua vicissim spiritum, qui tandem victus erumpit per foramina aperta, quale fuit os Tritonis buccinæ. Ad ejusmodi instrumenta respexit *Seneca* Quæst. Natur. Lib. II. Cap. VI. *Quis*, inquit, *sine intensione spiritûs cantus est? Cornua & tubæ, & ea quæ aquarum pressurâ* (sic enim legendum) *majorem sonitum reddunt, quàm qui ore reddi potest, nonne aëris intentione portas suas explicant?* Ubi vide *Joannem Opsopœum*, quem nequaquam laudatum exscribit more suo *Lib. Fromondus*. Gorallus.

295. *Carminéque irriguo*] Præter primam, hanc quoque addidit παραβολὴν, ex organis hydraulicis, quæ à pneusticis sic differunt, quòd pneustica nostra follibus ventum concipiunt, illa verò aquarum agitatione. Eleganter ea ita describit *Claudianus*, in eruditissimo carmine ad Manlium:

Et qui magna levi detrudens murmura tactu
Innumeras voces segetis moderatur ahenæ,
Intonat erranti digito, penitúsque trabali
Vecte, laborantes in carmina concitat undas.

Meminit & Servius ad illud: *Neptunus ventis implevit vela secundis*, *Physicè*, inquit, *loquutus est; motu enim aquæ ventus creatur, ut videmus in bombis organorum. Organarius* vocabatur qui Hydraulica tractabat. Sic enim in veteri Glossario: *Organarius*, ὑδραύλης. Sed obscura sunt ea, quæ de illis tradit *Vitruvius* Lib. X. &, ut ipse ait, non est facilis ratio, neque omnibus expedita ad intelligendum, præter eos, qui in his generibus habent exercitationem. Sed & pneustica organa nostra non ignota fuisse Veteribus, argumento erit doctum Epigramma *Juliani* Apostatæ; quod & dignissimum duximus, ut hîc non ibi tantùm legeretur.

Α᾽λλοίην δονάκων ὁρόω φύσιν· ἦ που ἀπ' ἄλλης
Χαλκείης τάχα μᾶλλον ἀνεβλάστησαν ἀρούρης
Α᾽γριοι; οὐδ' ἀνέμοισιν ὑφ' ἡμετέροις δονέονται,
Α᾽λλ' ὑπὸ ταυρείης προθορὼν σπήλυγγος ἀήτης
Νέρθεν ἐϋτρήτων καλάμων ὑπὸ ῥίζαν ὁδεύει.
Καί τις ἀνὴρ ἀγέρωχος ἔχων θοὰ δάκτυλα χειρὸς
Ι᾽σταται ἀμφαφόων κανόνας συμφράδμονας αὐλῶν
Οἱ δ' ἁπαλὸν σκιρτῶντες ἀποθλίβουσιν ἀοιδήν.

Imparibus numerosa modis canit arte regentis,
Quæ tenuem impellens animam subremigat undam:
Haud aliter submota furens torrentibus aura
Pugnat

NOTÆ.

Variam arundinum video naturam, an ex alio areo fortè magis germinarunt agro silvestres? neque spiritibus nostris agitantur, sed è bubulo erumpens folle ventus subter, sub radicem bene foratorum calamorum intrat. Quidam vero vir ferox, habens digitos manûs celeres, stat tangens canonas concordes tibiarum, hæ verò molliter cantantes exprimunt cantilenam. Non absimile faciebant & cadi, quibus impactæ tibiæ erant. Quæ cùm ex quadam parte hominis spiritu animarentur, cantum edebant distinctum foraminum varietate; id quod in pneusticis fiebat, regularum motu, quas vulgò *marcas* dicimus. Ab eo *Pithaula* dicebantur eorum πιχίτῃ. *Varro* ὄνος λύρας:

Inflet priusquàm tibias in orchestra,
Domi sua Pithaula ramices rumpit.

Item *Propertius* Lib. IV.

Tibia Mygdoniis cantat eburna cadis.

Qui locus *Propertii*, ita antiquitus excusus, postea ab audaci quodam interpolatus est. Et verisimile est nihil aliud voluisse *Senecam* cùm hæc ex Metrodoro verteret: *quomodo in dolio cantantis vox per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leviter mota tamen circuit non sine tactu ejus, tumultúque quo inclusa est*, &c. Ascaules verò, quem utricularium Latinè dicimus, pænè idem facit. Hoc tantùm differunt; iste instigans ventum conceptum exanimat utrem, ac veluti exprimit cubito, ut in Copa:

Ad cubitum raucos excutiens calamos.

Cujus generis sunt præstantissimi technitæ in agro Pictaviensi. Pithaula verò, cùm inspiratam in cado ligneo aut eburneo concepisset animam, per fistulam vocalem, foraminibus in ea dispositis, ita modulationes, &, ut *Gellius* loquitur, *frequentamenta* distinguebat. *Scaliger.*

Ibidem. Hæc omnia doctè, quamvis alieniora à *Cornelio* nostro. Cur *irriguum* carmen hoc vocet satis liquet, cùm nonnisi ope aquæ sonitus ille ederetur. Similem etiam loquutionem invenit *Scaliger*, apud *Manilium* Lib. III. vs. 4.

——— *Vestros extendere fines*
Conor, & irriguos in carmina ducere cantus.

Antea legebatur *ad indignos*, sed locum emendavit ex Gemblacensi codice, vúltque metaphoram esse ductam à fontibus & rivis, quos specu & incili per arva ducunt, tum locum hunc *Severi* profert. Crediderim sanè hac in re alterum alterius imitatorem fuisse, nam
&

nix undique resonat, arte ejus qui hydraulicum organum pulsat, & qui tenui impulsso vento aquam agitat: sic aquæ magno impetu in cavitates Ætnæ irrumpentes

& alibi habent nonnullas loquutiones planè similes. Sic supra vs. 143. cùm dixerit Cornelius:

Tu modò subtiles, animo duce, percipe curas,

habet *Manilius* Lib. III.

Nunc age subtili rem summam perspice curâ.

Confer etiam initium ejusdem libri Maniliani, & hunc nostrum à vs. 9. ad aliquot sequentes. *Gorallus.*

Ibidem. *Magni cortina theatri*] Hoc est, tholus theatri. *Ennius:*

Quaque freto cava cæruleo cortina receptat.

Scaliger. Idem vir magnus, in conjectaneis ad Lib. VI. Varronis de Lingua Latina, unde hîc *Ennii* versus depromtus, ostendit cortinam propriè dici lebetem; eáque vox frequens est eo sensu, apud *Plinium* in Hist. Naturali; de qua possis & Etymologicon *Ger. Joannis Vossii* consulere. Ex forma rotunda lebetis videtur dictus fornix, aut concameratum opus formæ haud absimilis; quale erat adytum Apollinis Delphici, unde Oracula edebantur. *Varro* loco memorato. *Cava cortina dicta, quod est inter terram & cœlum ad similitudinem cortinæ Apollinis.* Videtur ergo intelligi ædificium concameratum post scenam, aut ei imminens, ex quo sonitus è Tritonis ore audiebatur. Ejusmodi erat Ὠδεῖον Athenis, quod sic describitur à *Plutarcho*, in Pericle p. 160. Τῇ μὲν ἐντὸς διαθέσει πολύεδρον καὶ πολύςυλον, τῇ δ' ἐρέψει περικλινὲς, καὶ κάταντες ἐκ μιᾶς κορυφῆς πεποιημένον, εἰκόνα λέγουσι γενέσθαι καὶ μίμημα τῆς βασιλέως σκηνῆς: *in interiore dispositione multa habet sedilia & multas columnas, tecto verò circumquaque convexum & acclive ex uno fastigio factum, imaginem ajunt fuisse & imitamentum regii tentorii.* Gorallus.

296. *Canit arte regentis*] Hoc est, resonat cantu, sonitúmque adauget, prout organum à Musico pulsatur. *Idem.*

297. *Subremigat*] Hoc est, occultè quasi remis quibusdam movet. *Virgilius* Æneid. X, 225.

Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea
Pone sequens dextrâ puppim tenet, ipsáque dorso
Eminet, ac lævâ tacitis subremigat undis.

Idem.

298. *Submota furens torrentibus aura*] Lege *torrentibus auris*; *submota* subauditur *unda.* Alioqui satis obscurum locum puto fuisse iis, qui recentioribus editionibus præfecti fuerunt. *Scaliger.* Obscurus sanè esset, si, ut vult vir doctissimus, mutaretur; sed nihil habet obscuri, si relinquatur intactus, etenim aura torrentibus aquis in Ætnæ visceribus impulsa, & in angustum coacta furit, ut sibi viam aperiat. *Gorallus.*

302. *Ut*

Pugnat in angusto & magnùm commurmurat Ætna.
Credendum est etiam ventorum exsistere causas
Sub terris similes harum, quas cernimus extra;
Ut cùm densa cremant inter se corpora, turbâ
Elisa in vacuum fugiant, & proxima secum
Momina tota trahant, tutáque in sede resistant.
Quòd si fortè mihi quædam discordia tecum est,
Principiisque aliis credas consurgere ventos,
Non dubium rupes aliquas, penitúsque cavernas
Proruere ingenti sonitu; casúque propinquas

Diffu-

N O T Æ.

302. *Ut cum densa cremant inter se corpora*] *Cremant*, cremantur, ut *movet mare*, & *Catullus: tantùm abhorret ac mutat.* Eamdem similitudinem videtur æmulatus *Seneca*, ut & alia, cùm de eadem re tractaret. *Alii*, inquit, *in igne causam quidem esse, non ob hoc judicant, sed quia pluribus locis ardeat & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subjectis adminiculis destituta labant, donec corruêre, nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur; aut cùm diu nutavere super ea se, quæ supersunt stántque, componunt. Hoc, apud nos quoque, videmus accidere, quoties incendio pars civitatis laborat, cùm exustæ trabes sunt, aut corrupta, quæ superioribus firmamentum dabant; tunc diu agitata concidunt; & tamdiu differuntur, & incerta sunt, donec in solido resederunt.* Hæc *Seneca*, in quibus expressam pænè iisdem verbis eamdem sententiam vides. Ad hanc rem facit, quòd quomodo Veteres partem corruptam in ædificio vitium facere dicebant: ita etiam cùm partes plures in ruinam proclives essent, convitium vocabant. Sic legitur, in quodam monumento nostræ Veronæ: CONVITIUM REFECERUNT VALVAS LIMEN DE SUA PECUNIA LARIBUS DANT. *Scaliger.*

Ibidem. Hæc postrema *Scaligeri* ad *Severum* nihil faciunt, & locus ille *Senecæ* pertinet ad causam motuum terræ, non ad causam venti, de qua loquitur noster, quamvis loquutiones nonnullæ sint utrobique similes. Vult *Severus* cùm varia corpora simul comburuntur, copiâ materiæ combustæ fieri ut multæ ejus partes divulsæ per vacua spatia ferantur rapiántque secum vicinas rupes, quarum motu subito

magnus

pentes impellunt aërem, qui in angustum spàtium coactus repugnat, & magnos mugitus intra Ætnam excitat. Credibile etiam est exoriri ventos in subterraneis specubus, eodem modo ac extra rerram; ita ut cùm multa simul corpora uruntur, aliorum multitudine elisa nonnulla in vacuas speluncarum partes ferantur & proximas secum ruïnas agant, ferántque, donec locum in quo requiescere queant invenerint; quomodo ventus excitatur. Quòd si fortè à me dissentis hac in re, ac putas aliunde oriri ventos; non potes tamen negare rupes & cavernarum fornices interdum magno sonitu corruere, eóque lapsu

magnus excitetur ventus. Sic *Plinius* de monte auri quærendi gratiâ subfosso & corruente Lib. XXXIII. cap. 4. *Mons fractus cadit ab se se longè, fragore qui concipi humanâ mente non possit, & flatu incredibili.* Idem fieri vult *Severus* intra Ætnam. *Gorallus.*

304. *Nomina tota*] Lege *momina.* Ita vocat proclives in ruinam partes & nutantia in se pondera. *Momen* propriè est ῥοπὴ in libra, seu bilance. *Scaliger.* Vide ad vs. 212.

306. *Principiisque aliis*] Pessimo facinore hunc locum interpolarunt correctores. At veteres Editiones rectè:

Principiis quod ab his credas consurgere ventos
Non dubium rupes, &c.

Est autem eadem loquutio supra, ut adnotavimus, & apud *Terentium :*

Quod tibi nunc vir videatur esse, magnus nebulo est.

Dixit à ventis ruinam excitari. At nunc occurrit objectioni, si quis fortè putat ex ruina ventos cieri. *Scaliger.*

Ibidem. Utraque tamen Venetä habet *aliis*, quod etiam postulat sensus, quem vir magnus non est adsequutus. *Gorallus.*

308. *Proruere ingenti sonitu*] Repone ex antiquitus excusis *provehere.* Provehi cavernas vi & impetu ventorum. Deinde:

——— *casúque propinquas*
Diffugere impellique minas;

Non *impellique animas. Minas* vocat quæ jam *momina*, hoc est, nutantes ruinas. *Scaliger.*

Ibidem. Cave ne ei credas, cùm pro egregio sensu, quem lectio vulgata parit, nobis hîc propinet ineptam ratiocinationem. Verum est antiquiorem Venetam Editionem habere hîc *provehere*, sed est ma-

Diffugere, impellique animas. Hinc cernere ventos
Haud humore etiam nebulas effundere largo,
Ut campis, agrisque solent, quos obruit amnis.
Vallibus exoriens caligat nubilus aër,
Flumina parva ferunt auras, vis proxima venti est;
Eminus adspirat fortis & verberat humor.

At-

N O T Æ.

manifestum mendum. Si *Scaliger* id fortè invenisset in recentioribus editionibus, jussisset illico mutari in *proruere*, ne nihil dicendum haberet. At quævis lectio vetustiorum Editionum, aut etiam Codicum non satis est gravis ratio ut recentiora mutentur; cùm & Codices & Editiones illæ scateant mendis, quæ passim bene sunt à posterioribus editoribus correcta. Maneant ergo immota hîc, quæ bene posita erant. *Gorallus.*

309. *Hinc cernere ventos.*] Hinc licet cernere ventos esse causam ruinæ, non contrà. Hoc volebat probare, sed lacuna facta est. Quare statim post hæc asteriscus ponendus; quo inter hæc & sequentia verba labes facta esse notetur. *Scaliger.*

Ibidem. Nihil hîc deesse, nec sensum eum esse, quem putabat vir summus, interpretatio nostra, nisi fallimur ostendet. *Gorallus.*

310. *Haud humore etiam*, &c.] Legebatur *aut*, sed res ostendit legendum *haud*; vult enim Poëta ex nebulis non admodum densis sæpe ventos oriri. Non est quidem ventus, dum sunt nebulæ, sed reverà nebulæ aëris decursu abreptæ venti vehementiam augent. Sequitur hîc noster sententiam *Metrodori*; qui ventum esse censebat *ὑδατώδους ἀναθυμιάσεως ἔκκαυσιν*, *aquosi anhelitus æstum*; de qua vide *Petrum Gassendum* Physicæ Sect. III. Membri prioris Lib. 2. Cap. I. *Gorallus.*

311. *Ut campis agrisque solent*] Hoc tamen pernegat *Seneca* Quæst. Nat. Lib. V. c. 3. *Adjice nunc quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis conjunctisque corporibus, nec tamen ventus est.* Imò verò rarissimè talem nebulam brevi non sequitur ventus, vapores enim nimis densi quà magis cedit aër defluunt; & circa flumina ferè semper est tenuis ventus. *Seneca* aptior erat ad declamitandum de rebus Ethicis, quàm de Physicis. *Gorallus.*

Ibid. *Solent*] Scribe *solet.* Scaliger. Nihil opus est, nam verbum hoc refertur ad *nebulas.* Gorallus.

Ibid.

lapsu vicinum aërem impellere, ut quaquaversùm fugere necesse habeat. Eadem ratione videmus in aperto aëre ventos excitari ope nebularum, non usque adeò crassarum; quod fit in campis, quos fluvius inundavit. Etenim ex iis locis primùm caliginosa nebula exoritur, ex qua ventus deinceps nascitur. Quin & parva flumina secum semper auram aliquam deferunt. Nimirum, vapores è longinquo delati aërem verberant

Ibid. *Quos obruit amnis vallibus exoriens*] Intelligit χαράδραν. *Scaliger.* Fallitur, nam *vallibus exoriens*, non potest referri ad fluvium, qui non exoritur in vallibus, sed in editioribus locis, unde in valles defluit; verùm ad *humidum aërem*, hoc est, ad vapores. *Gorallus.*

312. *Caligat nubilus aër*] Hoc est, caliginem creat. Videtur imitatus *Virgilium*, qui ita habet Æneïd. II, 606.

> —— *namque omnem, quæ nunc obducta tuenti*
> *Mortales hebetat visus tibi, & humida circum*
> *Caligat, nubem eripiam,*

Idem.

313. *Flumina parva ferunt auras*] Nam omnia flumina aquarum decursu vicinos etiam vapores & aërem rapiunt; aut vapores emittunt, qui pro ratione riparum huc aut illuc feruntur. Excipitur tamen Nilus, qui αὔρας ἀποπνεύσας μοῦνος πάντων ποταμῶν οὐ παρέχεται, ut habet *Herodotus* Lib. V. c. 19. hoc est, interprete *Plinio* H. N. Lib. V. c. 9. *unus omnium nullas exspirat auras.* Ad quem locum vide *Jac. Dalecampium* & *Joan. Harduinum* ejus Scriptoris Interpretes. Non quæremus verúmne sit necne quod de Nilo dicitur; sed ex eo liquet nihil præter communem sententiam hîc allatum à *Severo*. Gorallus.

Ibidem. *Vis proxima vento est.*] Lego *venti*, ubi enim flumina, ibi aura quædam proxima. Certum enim est ex fluminibus auras excitari. Cujus rei vel fidem fecerit ille, apud *Plutarchum*, in vitis, qui noctu ex recentis ventuli agitatione, suspicatus est non procul flumen abesse. *Scaliger.*

Ibidem. Respicit vir summus ad vitam M. Antonii, ubi Mardus, qui dux erat itineris Romano exercitui, ἐθάῤῥυνε τὸν Ἀντώνιον, ὡς ἐγγὺς ὄντος τοῦ ποταμοῦ, καὶ γὰρ αὔραν τις ἀποῤῥέουσα νοτερὰ καὶ ψυχρότερος ἀὴρ ἀπαντῶν ἡδίω τὴν ἀναπνοὴν ἐποίει: *animum addidit Antonio, vicino quippe flumine; etenim aura quadam effluens humida, & frigidior aër occurrens, suaviorem reddebat respirationem.* Vide & *Homerum* Odyss. E, 469.

315. Eo-

Atque hæc in vacuo si tanta potentia eorum est,
Hoc plura efficiant intra, clausique necesse est.
His igitur causis extra, penitúsque coacti
Exagitant venti, pugnántque in faucibus, arctè
Pugnantes & suffocat intus, ut unda profundo
Terq; quatérq; exhausta graves ubi perbibit Euros;
Ingeminant fluctus & primos ultimus urget.
Haud secus adstrictus certamine tangitur ictu
Spiritus, involvénsque suo sibi pondere vires
Densa per ardentes exercet corpora venas,
Et quacumq; iter est properat, transitq; morantem,
Donec

NOTÆ.

315. *Eorum est*] Hoc substitui, pro *rerum est*, quod caret sensu; cùm sit manifestum sermonem hîc esse de ventis. *Idem.*

316. *Efficiant infra*] Ita legendum est:

> *Efficiunt intra, clausique necesse est.*

Scaliger.

317. *His agitur causis extra penitúsque coactis*] Lege:

> *His igitur causis extra, penitúsque coacti*
> *Exagitant venti.*

Sic paullò pòst idem error: *ingeminat fluctus*, legendum, *ingeminant*. *Exhausta unda*, ἀναβροχθεῖσα, ἀναῤῥοιβδεῖν. *Homerus* de Scylla & Charybdi. *Idem.*

Ibid. *Extra, penitúsque*] Hoc est, cùm in externis, tum in penitioribus partibus; nam *penitus*, & *extra* opponuntur. *Manilius* Lib. IV. de cœlo penitiùs considerando:

> —— *penitúsque Deus, non fronte notandus.*

Gorallus.

318. *Exagitant venti*] Sic antiquior Editio Veneta. Rectè, hoc est, *exagitant se*. Idem.

319. *Pugnantes suffocant*] Neque hoc intelligo, neque concinnus versus est. Ego puto legendum: *pugnantes sipho catit intus*. *Siso*, seu *Sipho* est τύφων absorbens fluctus. Quod ex comparatione sequenti explicatur:

rant atque impellunt. Quòd si in patente aëre tanta sit vis ventorum, majorem habeant oportet, plurá-que efficiant cavernis clausi. His igitur de causis cùm extra terram, tum etiam intra commoventur venti, & in arctioribus faucibus pugnant & pugnantes accedente aquâ suffocantur: quemadmodum in alto mari, ubi undæ ventis aliquoties exagitatæ tument, fluctus summopere augentur, pelluntúrque priores sequentibus. Non absimiliter aër constrictus pulsúsque & pondere suo vires nactus exagitat densiora corpora, dum defluit per ardentes Ætnæ meatus, & rapidè fertur quacumque via patet, ac morantes obices perfringit; donec

——— ut unda profundo
Térque quatérque exhausta, graves ubi perbibit Euros.

Cùm dicit siphone quati ventos, significat ex absorptu illo stipationem ventorum fieri, ex qua motum illum καὶ σφυγμὸν in partibus proclivibus, & ruinosis nasci. *Catit* pro *quatit*. Scaliger.

Ibidem. Multas doctas ac felices conjecturas maximi viri laudavimus, & ambabus ulnis amplexi sumus; sed hæc audacior est, & alienior à loci sententia, quàm ut ferri queat. Minimâ mutatione legimus: *pugnantes & suffocat intus*, cùm in Aldina sit *pugnantes suffocat & intus.* Transposuimus conjunctionem, ut staret versus, qui tamen paullò durior est, quòd cæsura careat. Sed non desunt tales, etiam in bonis Poëtis; nec major mutatio fieri potuit, sine Codicum auctoritate. *Gorallus.*

Ut unda] Hoc est, unda suffocat ut Euros quos perbibit. *Idem.*

322. *Adstrictus certamine*] Hoc est, certans cum aqua in loco arcto, ex quo elabi vix potest. *Idem.*

323. *Involvénsque suo sibi pondere vires*] Hoc est, colligens vires suas in arctum & toto pondere suo urgens. *Idem.*

324. *Corpora venas*] Exoletæ editiones habent *nervos.* Quod dictum, ut Græcorum ἶνες. Itaque lectionem illam mutare mihi religio est. *Scaliger.* Sic habet sanè antiquior Veneta, ut Aldina *venas*; quam sequuti sumus, quia sic solet vocare *Severus* meatus subterraneos, per quos venti feruntur; non *nervos*, quæ appellatio minùs esset commoda. *Gorallus.*

325. *Transitque morantem*] Nimirum, materiam. *Idem.*

 326. *Con-*

Donec confluvio resolutis æstibus, omnis
Exsilit, atque furens totâ vomit igneus Ætnâ.
Quòd si fortè putas iisdem decurrere ventos
Faucibus, atque iisdem pulsos remeare, notandas
Res oculis locus ipse dabit, cogétque negare.
Quamvis cæruleo siccus Jove frigeat æther,
Purpuréóque rubens surgat jubar aureus ostro,
Il-

N O T Æ.

326. *Confluvio revolutis æstibus*] Veteres editiones *revolvens*, sed mendosè, pro *devolvens*. Lege totum locum, *confluviis devolvens æstibus*, ut dicat *æstus confluvios*. Devolvens ἀρχαϊκῶς dictum, ut *volventibus annis*, *volventia plostra*. Est autem hîc τὸ *devolvens* κατωφερὴς, vel, ut Poëtæ dicunt, προαλής. Quod Latinis Poëtis est *præpes*; ut *Ennius* dixit *præpete portu*, ad Græcorum exemplum, quibus est προσαλὲς πεδίον, & Poëta vetus ἀνώνυμος.

——— *magnus cui præpete mento*
Perfluit Oceanus.

Præpes mentum, unde nimis facilè labant aquæ. Et Ennius:

Præpetibus hilares se se polchreisque loceis dant.

Præpetia loca dixit, ad quæ facilis adlapsus esset. Est autem vox omnino Græca προπετὴς, facilè pronum ad labendum. *Scaliger.* Hæc omnia præter rem; quasi quòd Poëtam suum explicare non posset, id eruditâ digressione pensare deberet. Cùm utraque Editio Veneta habeat *revolutis*, legimus *resolutis*. *Confluvio resolvi æstus* Poëta dicit, ad significandum æstuantem materiam totam resolvi in liquorem postquàm confluxit in unum locum, aucto, nimirum, communi motu. *Gorallus.*

327. *Exsilit*, &c.] Hunc amnem descripsimus ex *Strabone* ad vs. 201.

328. *Quod si fortè putas*, &c.] Dixerat jam dudum causas incendii non in superficie montis esse, sed in fundo. Cui consequens & ἀκόλουθον nunc addit Ætnam non agitari ab externo vento, sed suo ex aquarum intestinis colluctationibus excitato. Idque probat ex caligine, quæ semper ultra Ætnæum apicem cernitur. Nam cùm resider æstus, tunc nubes agitatur ad perpendiculum. Nam si ita esset, necesse erat librari ab æstu montis. Atqui illa quà ventus cumque impellit fertur, cùm tamen Ætna non æstuat. Idem & *Seneca* attingit loco, quem supra attigimus. *Scaliger.*

Ibidem. Locus *Senecæ* exstat Quæst. Nat. Lib. V. c. 9. Sed in eo de

donec æstu liquefacta & conjuncta montis materia, fluvii instar erumpat, & per montem torrentes fluctus evomat. Quod si fortasse crederes ventos Ætnæ cavernas subire per easdem fauces, per quas erumpunt; videre poteris 330 ex re ipsa ea, quibus in contrariam sententiam adducêris. Quamvis summa sit aëris serenitas, & sol summo splendore fulgeat.

de hac nube nihil mihi occurrit. Itaque vir magnus, more illius ævi, quasi supercilio Critico indignum fuisset designare librum & caput, negligenter testem *Senecam* citavit. In ceteris nexum orationis *Severi* non feliciùs evolvit. *Gorallus.*

329. *Atque iisdem pulsis*] Repono *pulsos*, quod & confirmatur ex veteribus Editionibus. Pudet me in tam minutis immorari. Sed quid facias, ubi in recentioribus editionibus nihilo correctior lectio inveniatur? *Scaliger.*

331. *Caruleo siccus Jove*] Alii, putà antiquitus excusi, habent *sic.* Ergo *caruleum* pro sudo & sereno, ita & alibi loquitur.

— *cum sicco frigida monti Desidia est* —

Ita & *Cesennius Getulicus:*

Non illic aries verno ferit aëra cornu,
Cnossia nec Geminos pracedunt cornua Tauri,
Sicca Lycaonius resupinat plostra Bootes.

Tamquam intelligat Britanniam sudo & sereno aëre esse, propter diuturnam glaciem. Quod tamen secus se habere experientia docuit nos. Eos versus *Getulici*, apud *Servium*, corruptos emendavimus. *Scaliger.*

Ibidem. Aldina habet *Jove*, quod sine dubio melius est, quàm *sic*, quod caret sensu, nec ferri ullo modo potest. Versus nostri, quem profert *Scaliger* est 376. sed aliter eum ipse legit. Non opus est ostendere *Jovem* dici *aërem*, nemo enim hoc nescit. Quis enim non legit in Od. I. Lib. I. Horatii

——— *manet sub Jove frigido*
Venator;

& innumera talia apud Poëtas? *Gorallus.*

332. *Jubar aureus*] *Priscianus* Lib. V. col. 658. Ed. Putschianæ: Jubar *quoque tam masculinum, quàm neutrum proferebant. Ennius in Annalibus:*

Interea fugit albu' jubar Hyperioni' cursum

Calvus in Epithalamio:

Hesperium ante jubar quatiens ———

Si enim masculinum, vel femininum, jubarem *dixisset quatiens.* Gorallus.

Illinc obſcurâ ſemper caligine nubes
Pigraque defuſo circumſtupet humida vultu.
Proſpectat ſublimis opus, vaſtóſque receſſus,
Non illam fugat Ætna, nec ullo intercipit æſtu;
Obſequitur quacumque jubet levis aura, reditque.
Placantéſque etiam cœleſtia Numina thure
Summo cerne jugo, vel quâ liberrimus Ætna
Improſpectus hiat; tantarum ſemina rerum

Si

NOTÆ.

333. *Illinc obſcura*] De hac ita *Ariſtoteles* loquens de montibus ardentibus; Τὸ δ' αὐτὸ αἴτιον καὶ τοῦ εἰωθότος ἐνίοτε γίνεσθαι σημείου πρὸ τῶν σεισμῶν. ἢ γὰρ μεθ' ἡμέραν, ἢ μικρὸν μετὰ δυσμὰς, αἰθρίας οὔσης, νεφέλιον λεπτὸν φαίνεται διατεῖνον καὶ μακρὸν οἷον γραμμῆς μῆκος εὐθύτητι διηκριβωμένον, τοῦ πνεύματος ἀπομαραινομένου διὰ τὴν μετάστασιν: *Hac eadem etiam eſt cauſa & ſigni quod conſuevit interdum fieri, ante terræ motus. Vel enim interdiu, vel paullò poſt occaſum, cælo ſereno, tenuis nubecula apparet, extenſa & longa, quaſi linea recta longitudine; nimirum, langueſcente ſpiritu, propter migrationem.* Meteorolog. Lib. II. cap. 8. Scripſit & *Strabo* quoſdam auſos adſcendere ſummum cacumen, ac retuliſſe, inter alia, quæ reperiſſent, fuiſſe μέσον βουνὸν τεφρώδη τῇ χρόᾳ, ὑπὲρ δὲ τοῦ βουνοῦ νέφος ὄρθιον διανεστηκὸς εἰς ὕψος ὅσον διακοσίων ποδῶν ἠρεμοῦν, εἰκάζειν δὲ καπνῷ: *medium collem cinereum colorem — ſupra verò collem nubem erectam ſtetiſſe, in altum ad* CC *pedes ſe efferentem quieviſſe, & ſimilem eſſe fumo.* Lib. VI. pag. 189. Ed. Gen. Ergo in ſequentibus legendum *circumſtrepit*, non *circumſtrepat*. Quod cur in *circumſtupet* mutarit Antuerpienſis editio, cauſam non diſpicio. *Scaliger.*

Ibidem. Atqui oſtendit vir doctiſſimus cur *circumſtupet* legendum ſit, verbis *Strabonis*; nam *circumſtupet* perinde eſt ac ἠρεμεῖ, hoc eſt, *quieſcit.* Præterea quis audivit aëre tranquillo *circumſtrepere* nubem? Nam & *Strabo* poſt vocem ἠρεμοῦν, addit, cùm ejuſmodi nubes cernitur εἶναι νηνεμίαν, quod omiſit *Scaliger.* Vide vſ. 341. Mirum eſt eum ex præmiſſis planè contraria *Strabonis* menti collegiſſe. *Gorallus.*

336. *Nam illam fugat Ætna*] Sic edidimus cùm abſurdè legeretur *non illam videt*, quod eſt naturæ rei & teſtimonio ipſius Poëtæ contrarium. Nam ſi nubes illa *ſublimis proſpectat opus*, etiam

eam

geat, ſupra Ætnam ſemper eſt obſcura nubes, quæ illic humida atque immota manet. Ex alto veluti deſpicit quid fiat in montis cavernis. Ætna nullo calore eam fugat, aut abſorbet; ſed levi aurâ huc illuc vecta, poſtea eò ſemper redit. Quin etiam potes videre thure Numinibus ſacra facientes, in ſummo Ætnæ jugo, etiam in eo loco in quo crateres aperti, nec temerè proſpiciendi hiant; ſi modò cauſam tantarum rerum flam-

eam Ætna viciſſim videt; & *Cornelius* noſter eam ſemper eò redire docet, cùm ventus cecidit. Fortè ex FUGAT factum eſt VUGAT, miſcente ſimiles ſonos Librario, unde natum VIDET. Vide *Priſcianum* Lib. I. ubi agit de numero litterarum. *Idem.*

338. *Placantes etiam*] Cùm reſedit tempeſtas Ætnæ, incolas ad ſummum montis culmen adſcendiſſe proditum à *Strabone*, quem modò citavi, loco. Etiam rem divinam facere ſolitos addit hîc *Corn. Severus.* Nam ſi nihil inteſtinum, inquit, irritet flammas, quæ ſunt ſemina tantarum rerum & ſtupeat profundum; ſæpe in ſummo jugo videas incolas rem divinam facere, vel uſque ad ipſos crateras, καὶ τῶν λεγομένων ῥύακα. *Scaliger.*

340. *In proſpectus hiat*] Hoc denotat altitudinem, ad quam proſpectus hominum pervenire non poteſt. *Idem.*

Ibidem. Falſum eſt proſpectum hominum ad ſummum cacumen pervenire non poſſe, præſertim ſi eò adſcenderint, ut docet Poëta & poſt eum *Scaliger.* Nec tam altus eſt Ætna, ut ſumma ejus juga proſpici ex ſubjectis campis nequeant. Itaque intelligenda hæc verba de oſtiis craterum qui ſunt in ſummo monte, nec è ſuperiore loco proſpici ſunt. Liquet hoc ex verbo *hiat*, ſed rem confirmabit *Strabo*, loco antea laudato. Οἱ δὴ οὖν νεωστὶ ἀναβάντες διηγοῦντο ἡμῖν ὅτι καταλάβοιεν ἄνω πεδίον ὁμαλὸν ὅσον εἴκοσι σταδίων τὴν περίμετρον, κλειόμενον ὀφρύϊ τεφρώδει, τείχους τὸ ὕψος ἔχοντι, ὥστε δεῖν καθάλλεσθαι τὸν εἰς τὸ πεδίον προελθεῖν βουλομένους: *Qui nuper Ætnam conſcenderunt narravere nobis in ſummo ſe inveniſſe campum æquabilem, ambitu circiter XX ſtadiorum, incluſum ſupercilio cineroſo quod muri haberet altitudinem; ita ut deſiliendum eſſet, progredi in campum volentibus.* Tum ſubjicit quæ laudavit *Scaliger*, deinde hæc ſequuntur: Δύο δὲ τολμήσαντας προελθεῖν, εἰς τὸ πεδίον, ἐπεὶ δὲ θερμοτέρας ἐπέβαινον τῆς ψάμμου καὶ βαθυτέρας ἀναστρέψαι μηδὲν ἔχοντας περιττότερον φράζειν τῶν φαινομένων τοῖς πόρρωθεν ἀφορῶσι: *ac duos ex illis auſos in campum progredi, cùm in calidiore ac profundiore arena veſtigia poſuiſſent, revertiſſe; neque quidquam amplius*

Si nihil irritet flammas, ſtupeátque profundum
Hinc igitur quæris torrens vi ſpiritus ille,
Qui rupes, terrámque vorat, qui fulminat ignes,
Cur egit vires & præceps flexit habenas;
Præſertim ipſa ſuo declivia pondere numquam
Corpora deripiat, validóque abſolverit arcu.
Quòd niſi fallor, adeſt ſpecies: tantúſque ruïnis
Im-

N O T Æ.

iis, quæ eminus conſpiciebantur, habuiſſe quod narrarent. Hæc pars eſt montis, quâ *improſpectus hiat*, quoniam eorum hiatuum, ſive craterum interiores partes ne proſpicere quidem licet, nedum ut adiri poſſint. *Gorallus.*

340. *Tantarum ſemina rerum*] Hoc eſt, cauſas tantarum rerum. Significatum vocis & rationem ſignificatûs aperit *Cicero* Philip. II. cap. 22. hiſce verbis: *Ut in ſeminibus eſt cauſa arborum & ſtirpium: ſic hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti.* M. Antonium alloquitur. Ad quem locum vide Interpretes, qui oſtendunt ſimili metaphora priorem uſum *Demoſthenem.* Sic quoque loquutus *Ælianus* Var. Hiſt. Lib. II. cap. 13. de Nebulis, quibus Socrati creatum eſt exitium. Καὶ ταῦτα ἐν τῆς κωμῳδίας ἦν αὐτῷ τὰ σπέρματα: *Et hæc fuerunt illi cauſa Comœdiæ.* Idem.

341. *Stupeátque profundum*] Ἐὰν ἠρεμοῖ τὰ κάτω. Quia non vult externo vento agitari. Quod & divinus vir non ignoravit, cùm cecinit: *fundóque exæſtuat imo.* Scaliger. Quid hæc ad rem? Satius erat notare videri hanc propriam eſſe ſignificationem verbi *ſtupere*, quod deducendum cenſuerim à ςύφω, *adſtringo*, *condenſo*, quia denſa & adſtricta quieſcunt faciliùs, quàm liquidiora. Nam & aqua *ſtupere* dicitur, quæ non movetur. *Martialis* Lib. IX. Epig. CII.

Multùm, crede mihi, refert à fonte bibatur
Qui fluit, an pigro, quæ ſtupet unda, lacu.

Deinde id verbum ad affectiones animi & corporis tranſlatum, quibus animus ſegnis, corpus verò fit immotum. *Gorallus.*

342. *Huic igitur credis torrens ut ſpiritus.*] Valde corruptus locus, quem ita legendum eſſe nullo modo dubito:

Hinc igitur quæris torrens vi ſpiritus ille,
Qui rupes, terráſque vorat, qui fulminat ignes,
Cur exit vires & præceps flexit habenas;

Tor-

flammas nihil accendat, quiescántque montis viscera. Quæres cur ventus ille tantâ vi ardens, qui rupes & terram absorbet, & fulmina è monte emittit, viribus veluti coërcitis, 345 fornices, pondere suo in declivia sponte tendentes, numquam in profundiores cavernas deripiat, eorúmque arcus dissolvat. Sed verisimilis ejus rei ratio hæc reddi potest; nimirum, tantâ celeritate flamma ruit,

Torrens vi correximus. Sic loquitur *Virgilius* sæpenumero: *volat vi fervidus axis.* Porrò adstruit argumentum à levitate. *Scaliger.*

344. *Cur egit vires*] Repono lectionem veterum Editionum: *cur exit vires.* Sæpe Veteres ita loquuntur, ut apud Statium: *exire vitam sanguine*; apud Solinum: *exire hominem*; apud Lucretium:

Profluvium porrò, qui tetri sanguinis acre
Exierat.

Scaliger.

Ibidem. Verum est ita habere, ut dicit *Scaliger*, editionem Venetam antiquiorem. Sed præfero *egit* Aldinæ & aliarum, hoc sensu: *cur retro egit vires*; quem sensum esse hujus loci ostendunt verba sequentia, & tota series orationis. Is autem sensus non inveniatur in loquutione *exire vires*, quæ est perinde ac supergredi vires; cùm sermo sit de viribus coërcitis, non auctis. *Gorallus.*

Ibidem. *Et praceps flexit habenas*] Eleganter, ut supra:

Seu forsan flexere caput tergóque feruntur.

Ita etiam vulgò loquimur hodiéque in Gallia. Metaphora à re equestri, ut *πρύμναν κρούσασθαι*, à re navali. *Scaliger.*

345. *Præsertim ipsa suo*] Repetendum *cur* è superioribus. *Gorallus.*

Ibid. *Declivia pondere*] Hoc est, quæ solo suo pondere versùs declivia impelluntur; nimirum, fornices cavernarum. *Idem.*

346. *Corpora diripiant*] Lege:

Corpora diripiat, validóque absolverit arcu.

Cur cavernosa non diruat & pessumdet & dissolvat à suo arcu, hoc est, fornice. Nam suspensum quasi fornicibus solum, sæpe idem dixit, id est, cavernosum. *Scaliger.* Edidimus *deripiat* propter rationem allatam ad vs. 124.

347. *Quòd nisi fallor, adest species*] Videtur hoc velle, se speciosam, seu verisimilem ejus rei rationem proferre posse. Sed sanúsne sit hic locus, dubito. *Gorallus.*

Impetus attentos oculorum transfugit ictus.
Hæc levitas tanta est. Igitur ferit aura, movétque,
Sparsa liquore manus sacros uti ventilat ignes;
Verberat ora tamen pulsatáque corpora nostra
Incursat; adeò tenuis vim causa repellit.
Non cinerem, stipulámve levem, non arida sorbet
Gramina, nam tenuis plantis honor exit iisdem.

Sur-

NOTÆ.

348. *Attentos oculorum transfugit ictus*] *Oculorum ictus* ἑλληνικῶς dixit ὀφθαλμῶν βολὰς, vel, ut D. Paulus, τὰς ῥιπὰς. *Scaliger.*

349 *Nec levitas tantos igitur*] Corruptus locus, legendum:

Hæc levitas. tanta est. igitur ferit aura movétque.

Ut sit Epiphonema, cum conclusione, vel Epilogo. *Scaliger.*

350. *Sparsa liquore manus*] Jamdudum occurrebat interroganti, quare ille ignis, & spiritus, cùm adeò rapidus sit, non demoliatur suspensos fornices & saxa declivia. Id ille ait quominùs fiat, in caussa esse miram rapiditatem & torrentem impetum. Nam cùm ille spiritus incidit in rectos canales, & nihil obvium habet, quo, ut *Seneca* loquitur, sufflaminetur, ac interpelletur; tunc propter liberrimum cursum tanto impetu fertur, ut ipsam etiam oculorum attentam aciem fallat. Addit comparationem à face lustrali. Cùm Sacerdos in lustrationibus facem quatit, tantus inde excitatur flatus, ut ex eo repercutiantur ora & corpora nostra. Tamen neque aduruntur sata, quæ proximè admota fax lambit, dum agitatur, neque cinis ex altari rapitur. Genus lustrationis, quod intelligit, disertim describit *Claudianus* VI. Consulatu Honorii:

Lustralem sic triste facem, cui lumen odorum
Sulfure cæruleo, nigróque bitumine fumat,
Circum membra rotat doctus purganda Sacerdos,
Rore pio spargens, & dira fugantibus herbis
Numina, terrificúmque Jovem Triviámque precatus,
Trans caput aversus manibus jaculatur in Austrum
Secum rupturas cantata pericula tædas.

Ut etiam possis adsequi quas *tædas* innuit *Ovidius*, illo versu;

Urar ut inducta cerato sulfure tæda.

Juvenalis:

——— *si qua darentur*
Sulfura cum tædis.

Sat. II, 157.

Ab

ruit, ut motum ejus vix possemus animadvertere, si intima montis introspicere liceret; tanta ejus est levitas! Similiter sine noxa aurâ ignis afflamur & movemur, cùm Sacerdotis nos lustrantis abluta priùs aquâ lustrali manus sacris tædis nos attingit. Os tamen nostrum sæpe flamma verberat, membráque nostra incursat; quæ tenera licèt sint, vim flammæ ferunt. Quin & in aris vicinum cinerem, stipulásque & arida gramina sæpe non absumit flamma, nec proximarum ar-

Ab illa autem agitatione, quæ fiebat in orbem, manavit verbum *circumferre:*

——— *ter socios purâ circumtulit undâ,*

Nam priùs abluebant *rore pio*, hoc est, expiatorio; quod Græci vocant χερνίπτεσθαι. *Aristophanes* εἰρήνῃ: αὐτός τε χερνίπτου παραδοὺς ταύτην ἐμοὶ, ταύτην, hoc est, τὴν δᾷδα, *facem.* Scaliger.

Ibidem. Hæc omnia, prout decebat *Scaligerum*, hoc est, doctissimè & acutissimè congesta sunt. Vide *Aristophanis* Pacem pag. 696. Ed. majoris Genevensis, ubi lege quæ habet *Q. Sept. Florens Christianus.* Adde & quæ collegit *Joan. Lomeierus* de lustrationibus per ignem Capp. XIX. & XX. Operis de Lustrationibus. *Gorallus.*

Ibid. *Sacros uti ventilat ignes*] Sic edidi, cùm esset *ubi*; nam hîc est comparatio, quæ alioqui vix constaret. *Idem.*

351. *Verberat ore*] Lege *ora.* Repercutit ora nostra, & cogit incursare corpora eorum, ad quos accidit facis agitatæ aura. Hoc sanè quotidiè experimur verum esse, in pueris à pedibus; qui noctu faces allucent heris suis. Cùm enim languens lumen rotatione facis recreant, tantùm auræ excitant ut circumstantium corpora trepidare faciant, nihil autem proximum urant, id enim non sinit celer & rapida agitatio. Quare & *Seneca*, cùm multa alia ex hoc Poëmate desumsisset, non abstinuit hac comparatione: *Fax*, inquit, *exagitata ignes restituit, immota torpescit.* Scaliger.

Ibid. *Pulsatáque corpora nostra*] Hoc est, ut flammâ lustrali pulsata corpora non uruntur, quia celeriter trajicitur flamma. Hinc monitum *Ovidii* lustraturum corpus igne alloquentis Fast. IV. vs. 781.

Móxque per ardentes stipulæ crepitantis acervos
Trajicias celeri strenua membra pede.

Gorallus.

354. *Plantis humor*] Lege, *honor*; τὰ γήρεια καὶ ἐπανθέματα, florem intelligit, aut folia. Tale illud: *silvis decussit honorem.* Scaliger.

 355. *Sur-*

Surgit odoratis ſublimis fumus ab aris;
Tanta quies illi eſt, & fax innoxia rapti.
  Sive peregrinis igitur, propriiſve potentes
Conjurant animæ cauſis; ille impetus ignis.
Et montis partes atrâ ſubvertit arenâ,
Vaſtáque concurſu trepidantia ſaxa fragoris,
Ardentéſque ſimul flammas & fulmina rumpit.
Haud aliter quàm cùm prono jacuere ſub Auſtro,

Aut

N O T Æ.

355. *Surgit adoratis*] Meliùs, *odoratis*, propter thuris incenſum. Altera probatio. Ignis ararum, tametſi liberrimè ſurſum effertur, tamen innoxius eſt, neque proximas arborum frondes adurit. *Idem.*

356. *Et pax innoxia parti*] Scribe, ut & nonnulli codices habent, *rapti*; tanta eſt illi pax, innocens rapinæ. Magis placet *fax*, ut & nonnulli habent. *Idem.*

357. *Sive peregrinis agitur, propriiſque*] Scribe:
Sive peregrinis igitur, propriiſve potentes
Conjurant animæ cauſis ——
Eſt conceſſio συγχώρησις. ἀλλ' εἶεν. Ut ut habet ille ſpiritus, ſive ab ipſo fundo Ætnæ, ſive à peregrinis cauſis aliunde excitetur; certum eſt ex violentia ac impetu ſpiritûs inter ſe collidi ſaxa, & poſtea ignes excudere: ut in ſilvis, inquit, evenire ſolet. Nam arboribus inter ſe ventorum vi colluctantibus, ex graviſſimo illo flictu ſæpe ignes exprimuntur. Id quod poſteą exemplis confirmabit. *Idem.*

358. *Conjurant animæ cauſis*] Sic ſupra 289. *Et conjuratis addit concordia vires.* Gorallus.

Ibid. *Ille impetus ignis.*] Interpunge poſt *ignis*. Illa, inquit, eſt vis ignis, unde, unde erumpit. *Scaliger.* Hoc eſt, ex anima ſeu vento oritur tantus ignis impetus. *Gorallus.*

359. *Et montis partes atras*] Scribe *atra*. *Atrâ arenâ*. Infra:
—— *atque atra ſonant examina arena.*
Scaliger.

360. *Concurſu fragoris*] Hoc eſt, ignis hinc atque hinc, non ſine ingenti fragore, concurrentis. *Gorallus.*

361. *Fulmina rumpant*] Edidimus *rumpit*, nam hoc refertur ad impetum ignis. Sic *Virgilius* de Ætna Lib. Æneid. III, 572.

In-

arborum folia adurit. Rectà tantùm adſcendit thuris fumus unà cum flamma, quæ uſque adeò quieſcit, ut vicini nihil corripiat. Igitur ſive externæ auræ, ſive internæ conſpirent in monte Ætna ; ex iis totus impetus ignis oritur. Vento actus atram arenam ex imis ſpecubus eructat, & ingentia ſaxa concurſu flammarum magno ſonitu abrepta, quæ fulminis inſtar per crateres erumpunt. Sic idem ventus cùm agitat vehementiùs ſilvas, earum ramos ita

Interdúmque atram prorumpit ad æthera nubem.

Ubi *Servius: Id eſt, evomit & fundit, & eſt nova loquutio; nec enim poſſumus dicere prorumpo illam rem: Potuit enim rectè nubes prorumpit.* Sed verbum *rumpo* ejúſque compoſita ſæpe in ea conſtructione ac poteſtate legi oſtendit *Ger. Joan. Voſſius* Ariſtarchi Lib. V. cap. 4. *Gorallus.*

562. *Haud aliter*, &c.] Hoc *Lucretius* antè dixerat, ut Lib. I.

At ſæpe in magnis fit montibus, inquit, ut altis
Arboribus vicina cacumina ſumma ferantur,
Inter ſe validis facere id cogentibus Auſtris,
Donec fulſerunt flammæ fulgore coorto.

Item Lib. V.

Et ramoſa tamen, cùm ventis pulſa vacillans
Æſtuat in ramos incumbens arboris arbos,
Exprimitur validis extritus viribus ignis.
Et micat interdum flammaï fervidus ardor,
Mutua dum inter ſe rami ſtirpéſque teruntur.

Thucydides : Ἤδη γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς αὑτὴν ἀπὸ ταυτομάτου πῦρ, καὶ φλόγα ἀπ' αὐτοῦ ἀνῆκε: *jam enim in montibus ſilva à ventis in ſe contrita ſponte ſuâ ex ſe ignem & flammam ſurſum extulit.* Lib. II. Ejuſdem notæ quod ait *Plinius: Teritur lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materiâ aridi fomitis.* Hiſt. Nat. Lib. XVI. cap. 40. Ejus rei inventum Mercurio attribuitur, in hymno ad eum :

Σὺν δ' ἐφόρει ξύλα πολλά, πυρὸς δ' ἐπεμαίετο τέχνην.
Δάφνης ἀγλαὸν ὄζον ἑλὼν ἐπέλεψε σιδήρῳ
Ἄρμενον ἐν παλάμῃ, ἀνὰ δ' ἄμπνυτο θερμὸς ἀϋτμήν.
Ἑρμῆς τοι πρώτιστα πυρήϊα, πῦρ τ' ἀνέδωκε.

Conferebat in unum multa ligna, igníſque inquirebat artem. Lauri ſplendentem ramum cùm ſumſiſſet, decorticavit ferro, aptum factum manui, circum autem ſpirabat calidus vapor. Mercurius ſanè primùm Pyreia & ignem protulit. Eodem modo Veſtales Virgines Sacrum ignem extin-

Aut Aquilone fremunt ſilvæ, dant brachia nodo
Implicitæ, hac ſerpunt junctis incendia ramis.
Nec te decipiant ſtolidi mendacia vulgi,
Exhauſtos ceſſare ſinus; dare tempora rurſus
Ut reparent vires, repetántque in prælia victi.
Pelle nefas animo, mendacémque exue famam,
Non eſt divinis tam ſordida rebus egeſtas.
Nec parvas mendicat opes, nec corrogat auras.
Præ[illegible]o ſunt operi ventorum examina ſemper.
Cauſa latet, quæ rumpat iter, cogátque morari.

Sæ-

NOTÆ.

ſtinctum reparabant. Feſtus: *Ignis Veſtæ ſi quando interſtinctus eſſet, Virgines verberibus afficiebantur à Pontifice. Quibus mos erat tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quoúſque conceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret.* Quamquam corrigendum locum illum puto: *quibus mos erat clabulam felicis materiæ tam diu terere*, &c. Nam atteritur lignum ligno, quî inde excudatur ignis. Quid ſit *clabula*, vel *clavola*, non ignorant qui auctores Rei Ruſticæ legerunt. Eſt autem Græcis σκύταλον, ὑποκοριστικῶς à *clava*. Cato *mateolam* vocat. Poterat & legi *taleam*. Sed prior emendatio mutanda non eſt. *Scaliger.*

364. *Hac ſerpunt*] Lege, *& ſerpunt*. Tamen, ut verum fatear, non puto eam eſſe lectionem legitimam, ſed conflatam fuiſſe ex hac vitioſa ſcribendi conſuetudine *ecſculpunt*, hoc eſt, ἐκθλίβουσι, *excudunt, extundunt.*

Ut varias uſus meditando extunderet artes. Scaliger.

365. *Stolidi mendacia vulgi*] Hîc jam Poëtam noſter, non Philoſophum, agit. Vulgus enim ſtolidum, verſuum elegantiâ deceptum, potuit credere materiam incendiorum, poſt maximas emiſſas flammas, non eſſe imminutam; non Philoſophi, qui omnia hîc eſſe mechanica, nihil divinâ curâ fieri putant. Audi *Senecam* Epiſt. LXXIX. *In honorem meum Ætnam conſcendas, quam conſumi & ſenſim ſubſidere ex hoc colligunt quod aliquantò longiùs navigantibus ſolebat oſtendi. Poteſt hoc accidere, non quia montis altitudo deſedit, ſed quia ignis evanuit & minùs vehemens ac largus effertur, ob eamdem cauſam fumo quoque per diem ſegniore. Neutrum autem incredibile*

eſt,

ita implicat, ut veluti innodati ſe ſe invicem terant, ſerpátque illac in junctas frondes incendium. Cave autem ne vulgi opinionibus fallaris, quibus exiſtimantur ſubinde exhauſtæ cavernæ nullos ignes emittere; & tempore interpoſito iterum reparari materiam, & pugnam ventorum, igniúmque cum monte inſtaurari. Animo abjice falſas ejuſmodi ac nefarias conjecturas, neque enim divinitus excitato incendio materia umquam deeſt. Ætna minimè hinc illinc exiguas vires, aut auras colligit; ſemper enim præſto illi ſunt venti, parati mirabiles illos effectus edere. Sed nota ſatis non eſt cauſa, quæ vias intercludit, moratúrque eo-

eſt; nec montem, qui deveretur quotidie, minui, nec ignem non manere eumdem; qui non ipſe ex ſe eſt, ſed in aliqua inferna valle conceptus exæſtuat, & alibi paſcitur, in ipſo monte non alimentum habet, ſed viam. Gorallus.

367. *Ut rapiant vires*] Malo, *ut reparent*. Scaliger.

368. *Pelle nefas*] *Nefas* τὸ ἀδύνατον. Horatius: *Quidquid corrigere eſt nefas.* Græcis ἀθέμιτον ſæpe eſt, ἀδύνατον, ut *Euripidi*, ὃ θέμις, & *Plutarchus* in Paulo: θεμιτὸν ὀυκ ἔςι μὴ βάλλοντα κατευςοχεῖν. Idem.

Ibidem. Malim *nefas* ſolito ſignificatu hîc accipere, ita ut velit Poëta nefarias cogitationes de rebus divinis animo pellendas. Sequens verſus rem ita capiendam oſtendit. *Gorallus.*

370. *Nec parvas mendicat opes*] Meliùs antiquæ editiones, *nec parvo mendicat*. Lego totum verſum ita:

Nec parvo emendicat opes, neque conrogat auras.

Scaliger.

371. *Præſto ſunt operi*] Lege etiam ex antiquitus excuſis:

Præſto ſunt operæ, ventorum examina, ſemper.

Eleganter ventorum examina vocat *operas*, tamquam fabriles operas, aut ruſticas. *Idem.*

372. *Cauſa latet, quærunt pariter*] Locus peſſimè acceptus, qui ſine dubio ita legendus eſt:

Cauſa latet, quæ rumpat iter, cogátque morari.

Rumpere iter etiam *Horatio*: *rumpat aut ſerpens iter inſtitutum.* Dixit cauſam certam latere; nam, ut dubius, multas ejus rei cauſas reddit. Quamquam nonnullæ editiones habent, *cauſa patet.* Idem:

375. *Sub*

Sæpe premit fauces magnis exstructa ruinis
Congeries, clauditque vias, luctamine ab imo,
Et scisso veluti tecto, sub pondere restat.
Haud secus ac tenero, tum secum frigida monti
Desidia est, tutóque licet adscendere montem.
Pòst, ubi continuere moram, velociùs urgent,
Pellunt oppositas moles ac vincula rumpunt,
Quidquid in obliquum est frangunt iter; acrior ictu
Impetus exoritur, magnis operata rapinis
Flamma micat, latósque ruens exundat in agros;
Si cessant à jure, ferunt spectacula venti.

Nunc

NOTÆ.

375. *Sub pondere præsto est*] Legendum fortasse, *sub pondere pars stat*; vel, *sub pondere restat.* Nam proclivia ruentis tecti pondera tamdiu devolvuntur in ruinam, donec in stabili constitere. *Idem.*

376. *Haud secus ac teneros*] Ita legitur in antiquitus excusis:

> *Haud secus ac teneros, cùm sicco frigida monti*
> *Desudat.*

Ego lego:

> *Haud secus ac cernens, cùm sicco frigida monti*
> *Desudat.*

Haud aliter, inquit, ac cùm desudat & liquata percolatur de monte congeries illa, scilicet, *cernens*, hoc est, minutatim cribrata; ut infra, *fluctus succernens*, eodem modo. Metaphora à fusoriis. Nam dum accenditur ignis, coquitur metallum; ubi fundendum est & liquandum, removentur fomenta ignis. Ergo frigidam congeriem vocat, cùm elanguit ignis, & desudat, hoc est, colatur materia. Hîc sanè verus est hujus loci sensus. *Scaliger.*

Ibidem. Cùm Editiones Venetas nihil hîc mutare videam, malui eas sequi, nisi quòd pro *teneros* legi *tenero*, ita postulante constructione, & sententiâ apertâ, nec paullò, ut quidem mihi videtur, meliore quàm est Scaligerana. Dixit Poëta cùm congeries sub pondere suo restat, tum monti, *quasi tenero*, desidiam esse; hoc est, eum quasi fessum quiescere, ut teneri homines solent, etiam post exi-

eorum decursum. Sæpe fauces meatuum opplentur ruinarum congerie, quæ vias omnes luctantibus in imo monte ventis obturat, & veluti ruptis fornicibus pondere suo illic detinetur. Tum verò monti, quasi labore defatigato, quies videtur placere; quo tempore licet in summa juga adscendere. Sed postquàm aliquamdiu morati sunt venti, vehementiùs objectas moles excutiunt, & vincula quibus coërcebantur effringunt. Si quid torrentibus obliquum occurrat, id perrumpunt, majórque fit oppositione eorum impetus; & flamma, quam aluit multa montis materia, emicat ac per vicinum crateribus campum exundat. Quod si ferientur venti, nihil

exiguum laborem. *Teneros* dici homines molles & desidiosos nemo nescit. Vide *Albinovani* Eleg. II, 44. *Gorallus.*

377. *Tutóque licet discedere montes*] *Discedere montes* esset ut *discedere terram* Senecæ, & *discedere cœlum* Ciceronis. Esset itaque hæc mens Poëtæ: cùm tutò partes montis erosi ruunt, subducentibus sensim se partibus, quæ ruentes exciperent. Sed non ita est. Nam de ventis agit, non de montis vitiosi partibus. Quare lego:

tutóque licet discedere orantes;

hoc est, cùm liberum aditum habent venti. Nam sequitur:

Post ubi continuere moram ———

Scaliger.

Ibidem. Vir summus sensum hîc fingit à re ipsa, atque à Poëtæ verbis, nisi fallor, alienum. Liquidum est Poëtam hoc velle, cùm mons quiescit, tum *licere tutò* . . . . quid tandem? *adscendere montem*; quod tutò fieri nequit, eo flammas vomente. Igitur sic emendavimus. *Gorallus.*

378. *Continuere moram*] Hoc est, se morantes aliquamdiu continuerunt. *Idem.*

381. *Magnis operata rapinis*] Postquàm operam dedit magnis rapinis, sive postquàm multam materiam incendit, secúmque rapuit. *Idem.*

383. *Si cessant à rure*] Nihil magis rusticum hoc *rure.* Nam quid habebant in animo qui hoc mutarunt? Quid aliud erant, quàm, ut *Catullus* ait, pleni ruris & infacetiarum? Veteres formis excusi rectè habent, *si cessant à jure.* Tralatitiè dixit ventos remittere de jure suo, cùm cessant: quomodo & *Cicero* sæpe loquitur. Quin & eodem modo *Seneca*, de spiritu loquens: *Solvit enim quodcumque vin-*

en-

Nunc ſuperent quæcumque regunt incendia ſilvæ,
Quæ flammas alimenta vocent, quod nutriat Ætnam;
Incendi poterunt; illis vernacula caulis
Materia, appoſitúmque igni genus utile torrent.
Uritur aſſiduè calidus nunc ſulfuris humor,
Nunc ſpiſſus crebro præbetur flumine ſuccus,

Pin-

NOTÆ.

culum & omne onus fert ſecum, infuſúſque per minima laxamenta ſuperat, indomitâ naturâ potentiâ liber; at utique cum concitatior jus ſuum ſibi vindicat. Cùm igitur, inquit, ceſſant venti, auferunt ſimul ſpectacula; hoc eſt, cogunt ceſſare ignes illos, quos mirabundi ſpectamus. *Ferunt*, ut *Virgilius: Omnia fert ætas.* Scaliger.

Ibidem. Veneta Aldi habet *à jure.* Non minùs commodè interpreteris *ceſſare à jure*, otiari, feriari; metaphorâ ex foro deductâ, ut quando Prætor à jure dicendo ceſſat, ac feriatur. Cùm venti otiantur, nec jus dicunt monti, tum ſecum omnia auferunt ſpectacula. *Gorallus.*

384. *Nunc ſuperant*] Legendum ita:

> *Nunc ſuperent quæcumque regunt incendia ſilvæ,*
> *Quæ flammas alimenta vocent, quod nutriat Ætnam,*
> *Incendi poterunt.*

Si ſuperet, inquit, materia igni & id genus alimenti, quo incendium nutriri poteſt; tunc flammæ vivunt, quamdiu materia ſuppetit. In veteribus excuſis legitur: *Quæ flammis alimenta vocent.* Non malè legeretur: *quæ flammis alimenta vacent.* Scaliger. Sed flammæ concipiendæ apta, ut ſulfur & bitumen, eleganter dicuntur *vocare*, hoc eſt, invitare flammas ad ſe ſe depaſcenda. *Gorallus.*

386. *Illis vernacula caulis*] Hoc eſt, quæ nativa eſt, ac propria illis cavernis, non aliunde accenſita. Liquidum hîc eſt debuiſſe reſtitui *caulis* pro *cauſis*, quod ſenſu caret. Vide ad vſ. 151. Quia *vernæ* erant ſervi domi nati, ideo vernaculum dicebatur quidquid adventitium non erat. *Varro* de R. R. Lib. III. cap. 5. *Volucres partim advenæ ſunt, ut hirundines & grues: partim vernacula, ut gallinæ & columbæ.* Plura vide apud *Rob. Stephanum.* Idem.

387. *Oppoſitum igni*] Lege: *appoſitúmque igni genus utile torrent.* Appoſitum igni τὸ ἐνδεχόμενον καὶ πυρικὸς καίεσθαι. *Scaliger.* Aldina habet *appoſitum.*

Tor-

nihil est quod in Ætna spectes. Ceteroqui semper superest materia, quæ incendium pascat, 385 ardentémque Ætnam nutriat. Accedant modò venti, inceditur materia in illis cavernis genita, & quidquid est alendo igni aptum. Quin & perpetuò ardet sulfur, aut undique erumpens crassus succus bitu-

Torrent] Hoc est, torrentur, nam neutro significatu hic sumitur, ut in participio *torrens*, quod passim perinde est ac *torridus*; ut Æneid. IX. *ripa torrentes pice, atráque voragine.* Gorallus.

389. *Flumina succus*] In Aldina editione est *prabet munimine succus*, quod sensu caret; sed hinc liquet æstuasse hîc Criticos, aut Librarios. Sequuti sumus *Janum Vlitium* sic emendantem, ut edidimus, ad vs. 430. *Gratii.* Coacta sunt quæ habet *Scaliger*, qui tamen audiendus. *Gorallus.*

Ibid. *Prabetur vimine*] Eleganter, percolatur, διηθεῖται. Et dixit, *prabetur*, ut ostendat perpetuò suppeditari materiam. Vimen verò tralatitiè ἠθμὸς, ὑλιστὴρ. Pro quovis enim textu, & eo quod Græci πλέγμα dicunt, sumebant Veteres. *Manilius:*

Incautósque trahant macularum vimine thunnos.

Nam non nassas, sed retia ipsa intelligit. Quin & *Virgilius* id, quod cratis formam habet, ita vocat:

Arbuteis texunt virgis & vimine querno.

Item in Ithyphallico:

Tectam vimine junceo, caricisque maniplis.

Crebrum est πολύοπον. *Plautus: cribro crebrius. Spissus succus* est lentor, ἡ γλισχρότης, vel potiùs λιπαρότης, ut magis aptum ad torrendum ostendat. Sic paullò pòst:

—— in pingui fervent incendia succo.

Scaliger.

Ibidem. Virum magnum confutabit vir, in rebus Grammaticis, nemini postponendus *Joan. Frid. Gronovius* Lib. II. cap. 6. Observationum, ubi sequentia habet: *Crebrum* idem quod densum, ut *crebra vestis* opponitur *ralla.* Quod cùm non nesciret *Scaliger*, miror eum in carmine de Ætna *crebrum* interpretari συχνώδης & πολύοπον. *Crebrum vimen* propriè densum est, densè textum, ut effundi nihil possit, sed lentè transmeet succus. Hinc ille:

Nunc spissus crebro prabetur vimine succus.

Alii aliò respicientes *rara* dixerunt *vimina.* *Ovidius* Lib. IV. Fastorum:

Dántque viam liquido vimina rara sere

Lib. XII. Metamorph.

 —— *veluti*

Pingue bitumen adeſt, & quidquid cominus acres
Irritat flammas; illius corporis Ætna eſt.
Atque hanc materiam penitus diſcurrere fontes,
Infectæ evincunt & aquæ, radice ſub ipſa.
Pars oculis manifeſta jacet, quæ corpore duro eſt,
Ac lapis; in pingui fervent incendia ſucco.
Quin etiam variè quædam ſine nomine ſaxa

Toto

N O T Æ.

—— veluti concretum vimine querno
Lac ſolet, utve liquor rari ſub pondere cribri
Manat & exprimitur ſub denſa foramina ſpiſſus.

Idem igitur *crebrum*, quia densè textum, nec laxis foraminibus tranſmittit, & *rarum* multis parvis perlucet. Crebrum & denſum ſignificat & frequens. *Crebro introrſus ſpatio vacuata corymbos* (niſi ſcribendum *Corymbas*, nam *Heſychius* : Κορυμβάσι, περιδρόμος, δι ὧν συσπᾶται γύργαθος καὶ κεκρύφαλος ἢ δεσμοὶ) eſt frequenti vacuo patens, multis hiatibus perlucens. Spatium illud non poteſt dici στραγγῶδες, cùm ſit ipſum στέρμα in corpore στραγγώδει, corymbo, videlicet. Et imponit ſibi magnus ille vir, cùm advocat ex *Plauto* crebrum *cribrum* & *cribro crebrius*. Non enim ita *Plautus*. Fuerunt ei in mente verba ex Rudente:

Vıllam integundam intelligo totam mihi
Nam nunc perlucet ea, quàm cribrum, crebrius;

Hoc eſt, pluribus locis plures feneſtras habet, quàm cribrum foramina. Hactenus *Gronovius*, cujus felicem interpretationem res ipſa confirmat; nam *Severus* docet intra Ætnam crebros eſſe viſcidorum liquorum decurſus, qui ſat copioſam igni materiam præbent; non eos liquores, veluti per vimen crebrum, ægrè percolari. Quare Scaligeranæ conjecturæ Vlitianam emendationem præferendam cenſuimus; cùm præſertim antiquæ editiones variarent. *Gorallus.*

392. *Atque hanc materiam*] Lego:

Atque hanc materiam penitus diſcurrere fontes
Infectos. Rumpunt & aqua radice ſub ipſa.

Aqua, infectæ, ſcilicet. *Scaliger.* Vide ad ſequentem verſum.

393. *Infecta evincunt & aqua*] Sic fuit neceſſariò edendum ex emendatione *Jani Vlitii* ad verſ. 430. *Gratii.* Alioqui non conſtabat conſtructio. Quò enim referas infinitivum antecedentis verſûs?

bituminis, & quod admotum igni flammam auget. Ejusmodi enim materiâ, constat Ætna. In imis ejus visceribus discurrere liquefactum sultur & bitumen fontes ipsi, eorum sapore & odore infecti, ac erumpentes è montis radicibus, ostendunt. Sed & licet cernere partem montis lapidosam, cujus pingui succo aluntur incendia. Sunt quoque saxa quædam, quibus nomen nullum impositum est,

sûs? Ad fontem videtur respicere *Severus*, de quo fonte ita *Gratius* in Cynegetico vs. 430.

> *Est in Trinacria specus ingens rupe, cavique*
> *Introrsum reditus, circum atra mœnia silva*
> *Alta premunt, ruptique ambustis faucibus amnes,*
> *Vulcano condicta domus, quam subter eunti*
> *Stagna sedent venis, oleóque madentia vivo.*

Ad quem locum vide doctissimum Interpretem. *Gorallus.*

394. *Qua corpore dura est*] Non audeo priscarum Editionum fidem elevare, quæ habent:

> ——— *rubet ipsáque dura est.*

A colore & à densitate probat. *Scaliger.* Altera lectio visa multò melior, nisi quòd *dura* in *duro* mutavimus. *Gorallus.*

396. *Quin etiam variè quadam*] Veteres Editiones:

> *Quin etiam varia quadam sunt vimine saxa.*

Lego, *sub vimine saxa.* Hîc quoque, ut supra, *vimen* vocavit, per quod percolantur liquefacta saxa. Ex quibus, ut obriguerunt, fiunt molares lapides; quos & *Theophrastus* quoque putat ἐκ διηθήσεως καὶ ἐκκρίσεως fieri. Sed & *Strabonem* audi de hoc ita scribentem: ὁ δὲ ῥύαξ, inquit, εἰς τὴν πῆξιν μεταβάλλων ἀπολιθοῖ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐφ' ἱκανὸν βάθος, ὥστε λατομίας εἶναι χρείαν τοῖς ἀποκαλύψαι βουλομένοις τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπιφάνειαν. Τακείσης γὰρ ἐν τοῖς κρατῆρσι τῆς πέτρας, εἶτα ἀναβληθείσης, τὸ ὑπερχυθὲν τῆς κορυφῆς ὑγρὸν πηλός ἐστι μέλας ῥέων κατὰ τῆς ὀρεινῆς. εἶτα πῆξιν λαβὼν γίνεται λίθος μυλίας. (*Versus Latinè est hic locus ad vs. 201.*) *Posidonius* quoque, apud eumdem, cùm de illo insigni incendio Liparæ insulæ loqueretur, quod accidisse testatur temporibus suis, cùm Flaminius Prætor Siciliam regeret, postea de molari lapide hæc addit: πολλαῖς δὲ ἡμέραις ὕστερον ὀφθῆναι πηλὸν ἐπανθοῦντα τῇ θαλάσσῃ, πολλαχοῦ δὲ καὶ φλόγας ἐκπιπτούσας καὶ καπνοὺς καὶ λιγνύας, ὕστερον δὲ παγῆναι καὶ γενέσθαι τοῖς μυλίαις λίθοις ἐοικότα τὸν πάγον: *diebus multis postea conspectum fuisse lutum, quod mari innataret; multis quoque locis flammas erupisse, & fumos & fuligines; limum enim tamdem*

Toto monte liquant; illis custodia flammæ
Vera tenáxque data est; sed maxima causa molaris
Illius incendî lapis, is sibi vindicat Ætnam.
Quem si fortè manu teneas & robora cernas,
Nec servare putes ignem, nec spargere posse.
Sed simul ac ferro quæres, respondet, & ictu
Scintillat calor; hunc multis circumdato flammis,
Et potes extorquere animos; atque exue robur,
Fundetur ferro citiùs; nam mobilis illi
Et metuens natura mali est, ubi cogitur igni.
Sed simul atque hausit flammas, non tutior haustis
Ulla

NOTÆ.

dam concrevisse & molaribus lapidibus similem fuisse concretionem. Lib. VI. p. 191. Idcirco divinus Poëta cecinit de Ætna liquefacta saxa sub auras glomerare. Nam, ut diximus, ex illis fit silex, aut molaris lapis. *Scaliger.*

Ibidem. Sanè hîc Veneta antiquior habet, *sub vimine saxa*; sed Aldina, *sine nomine*, quod melius videtur; nec quisquam Latinè dixerit in Ætna, *sub vimine fluere saxa*, quòd magni fluctus liquefacti saxi ex eo erumpant. Nomina & dotes lapidum vide apud *Theophrastum* Lib. de lapidibus & *Plinium* Lib. XXXVI. *Gorallus.*

397. *Illis custodia flammæ*] Ideò vocatus est πυρίτης. *Plinius: Molarem quidam πυρίτην vocant, quoniam sit plurimus ignis illi.* Sequentia autem ita legito:

——— Sed maxima quippe molaris
Illius incendî lapidis sibi vindicat Ætnam.

Vult enim maximâ parte Ætnam ex illo lapide constare, quod verum est. *Scaliger.*

398. *Maxima causa*] Habet Veneta antiquior *quippe* pro *causa.* Sed Aldina habet, ut aliæ, *causa*, & in sequente versu:

Illius incendi lapidis, sic mendicat Ætnam.

Cujus lectionis vestigia quàm proximè sequuti sumus. Ex Scaligerana emendatione, nulla commoda exsurgit sententia. Vide vss. 414. & 415. *Gorallus.*

402. *Sed simul ac ferro*] Plinius: *Pyritarum etiamnum aliqui genus unum faciunt, plurimum habens ignis, quos vivos appellamus & ponderosissimi*

est, quæ, furente Ætnâ, eum quaquaversùm inundant. Hæc ignem servant tenacissimè. Sed molaris præsertim lapis caussa est incendii, & maximam partem montis sibi vindicat. Hunc si manu contrectes, cernásque ejus rigorem; vix credas ignem posse servare, aut cum vicinis corporibus communicare. Sed simul ac ferro tundis, non carere igne animadvertis; nam, ictu excepto, continuò scintilla erumpit. Quod si in vehementem ignem conjeceris, tum verò animadvertes expugnari lapidem, atque exui vi suâ; citiùs enim quàm ferrum liquefiet, mutabili quippe naturâ, & cui noxa inferri possit, præditus, si ignis admoveatur. Verùm statim ac eo conceptus est ignis, nullo

rosissimi sunt. Hi exploratoribus castrorum maximè necessarii, qui clavo, vel altero lapide percussi scintillas edunt; quæ exceptæ sulfuratis, aut fungis aridis, vel foliis, dicto celeriùs ignem trahunt. H. N. Lib. XXXVI. cap. 19. *Scaliger.* Atqui non is est lapis, ad quem respicit *Cornelius*, sed molaris, de quo idem *Plinius* initio ejusdem capitis: *Molarem quidam pyriten vocant, quoniam sit plurimus ignis illi.* Gorallus.

404. *Exue robur*] *Robur lapidis*, *robur ferri* dixit, ut *Lucretius*, *ferri potestas*. Etiam Græcis, δύναμις σιδήρου, & Poëtæ, μένος χαλκοῦ. Exuere proprium verbum ei rei. Sic alibi:

Sic veluti in fornace lapis torretur & omnis
Exuitur penitus venis ———

Alibi:

Lentitiem plumbi non exuit. Scaliger.

Ibidem. *Robur lapidis* est ejus durities, ex qua fingit Poëta, κατ' ἀνθρωποποιΐαν, ei nasci *animos*. Idem postea *opes* & *vires* vocat quod lapis complectitur. *Gorallius.*

405. *Fundetur ferro citiùs*] Vult probare τηκτὰς esse silices, modò non leniori, sed fortiori igne coquantur. Ita & *Symphorius* Poëta, in suis ænigmatis, silicem de se loquentem ita inducit:

Virtus magna mihi duro mollitur ab igne,
Cessantique foco virtus tamen intus adhæret,
Semper inest in me, sed rarò cernitur ignis.

Rationem ejus rei mox ipse apponet in sequentibus. *Scaliger.*

407. *Non tutior haustu*] Lege: *non tutior haustis, ulla domus.* Etiam hujus conjecturæ vestigia retinent veteres excusi, ubi legitur *hausti.*

Ulla domus, servans aciem, duránsque tenaci
Septa fide; tanta est illi patientia victo.
Vix umquam perdit vires, atque evomit ignem;
Totus enim denso stipatus robore tarda,
Per tenues admissa vias, incendia nutrit,
Cunctantérque eadem pigréque admissa remittit.
Nec tamen hoc uno, quòd montis plurima pars est,
Vincit, & incendî causam tenet ille; profectò
Miranda est lapidum vivax, animosáque virtus.
Cetera materies, quæcumque est fertilis igni,
Ut semel accensa est, moritur; nec restat in illa
Quod repetas, tantùm cinis & sine semine terra est.
Hic semel atque iterum patiens, ac mille perhaustis
Igni-

N O T Æ.

Simul, inquit, *hausit* flammas, nulla domus *tutior haustis*; nihil æquè fidelitur flammas servat. Nulla domus aut custodia fidelior igni recepto, quàm ille lapis, ut pote qui minimè *σομφὸς*, neque *μανὸς* sit, sed denso stipatus robore.

Ibidem. Reverâ est hausti in antiquiore Editione Veneta.

408. *Servans aciem*] Vocat *aciem τὸ στόμωμα*. Sic *Plinius* Lib. XXXVI. cap. 22. de cotibus loquens: *repertæ sunt & in Italia, aquâ trahentes aciem, acerrimo effectu.* Τὸ *στομῶσαι Martialis* vocat *gestari*. Alii, ut *Plinius*, *rigere*. *Ferri rigor τὸ στόμωμα Virgilio*. Idem.

Ibid. *Durámque tenaci*] Corrige: *duránsque tenaci septa fide.* Idem.

409. *Tutum est illi*] Lege: *tanta est illi patientia victo.* Idem.

410. *Vix umquam redit in vires*] Lege: *vix umquam perdit.* Idem.

411. *Stipatus*] Hoc est, densus. Sic *Lucretius* Lib. II. p. 157.

Nam certè non inter se stipata cohæret
Materies.

Sic & alibi. Glossæ: *stipo, πυκνόω. Gorallus.*

415. *Tenet ille*] Sic Aldina Editio meliùs. Aliæ habent: *tenet; ille*, &c. Idem.

417. *Qua-*

lo alio clauſtro tutiùs ſervari queat, & diutiùs haberi; vi enim ejus victus lapis omnia ab illo patitur. Vix umquam venis exceptum ardorem amittit ac evomit. Cùm ſit enim denſo ac ſtipato corpore, ſeriùs calorem, in tenues meatus exceptum, nutrit, nec niſi ægerrimè dimittit. Nec credideris hac ſola de cauſa, quòd maxima pars montis eo lapide conſtet, majorem ejus rationem haberi, & incendium ab eo creari. Miranda planè eſt ejus natura, quæ vivum ignem tamdiu conſervet. Reliquæ materiæ, quæ facilè accenduntur, poſtquàm ſemel accenſæ fuerunt abſumuntur, nec poſſunt ampliùs ignem alere; nihil in iis reliquum eſt, quo iterum utaris; ſupereſt tantùm cinis, aut terra igni alendo inepta. Hic verò lapis non ſemel

417. *Quacumque eſt fertilis igni*] Ἀρχαϊκῶς dictum. Sic *Plautus*:
Amor & felle & melle eſt fœcundiſſimus.

Infra:

——— *& ſacro numquam non fertilis igne.*

Scaliger.

419. *Sine ſemine terra eſt*] Ut terræ ſemen, ſic in Græca Tragœdia *σπέρμα πυρός*. Pumices intelligit, qui ſucco carent. Idcirco *ſine ſemine*, tamquam *ἀγόνους*. *Scaliger.*

Ibid. Optimè vir ſummus, nam & Latini *ſemen ignis* vocant particulas ſulfureas ſilicum, quæ tuſione excuſſæ ignem concipiunt. *Virgilius* Æneid. Lib. VI. cap. 5.

——— *quærit pars ſemina flammæ*
Abſtruſa in venis laticis.

Ubi *Servius*: *σπέρματα πυρός. Homerus dicit*, id eſt, *ſemen ignis*. Legendum *σπέρμα*, in ſingulari. Reſpicit *Servius* ad Odyſſ. E, 490. ubi qui torrem ſub cineribus occultat deſcribitur quaſi *σπέρμα πυρὸς σώζων*. Interpretatur *Euſtathius*, hoc modo: *ἐξ οὗ οἷα καὶ σπέρματος πολὺ καρπούμεθα πῦρ. Αἰσχύλος δὲ Προμηθεῖ τὸ τοιοῦτον καὶ πυρὸς εἶπε πηγὴν εἰς οἷον ἀρχήν*: *unde quaſi è ſemine multum colligimus ignem. Æſchylus Prometheo id etiam vocavit* ignis fontem, *quaſi principium.* Sed elegantiùs ſilicum particulæ *ignis ſemen* dicuntur, quàm torris qui jam eſt ignitus. *Gorallus.*

420. *Hic ſemel atque iterum patiens*, &c.] Si modò, affusâ aquâ, exſtinguatur, quod liquet ex carbone illo foſſili quo utuntur fabri ferrarii. Jam notus erat *Theophraſto*, cujus hæc ſunt verba, è libro

de

Ignibus, instaurat vires, nec desinit antè
Quàm levis excocto defecit robore pumex.
In cinerem, putrésque jacet dilapsus arenas.
Cerne locis etiam similes arsisse cavernas,
Illic materiæ nascentis copia major.
Sed genus hoc lapidis, certissima signa coloris,
Quòd nullas adjunxit opes & languet in ignes.
Dicitur indiciis flagrans Ænaria quondam
Nunc exstincta supertexisse. Neapolin inter

Et

NOTÆ.

de lapidibus: ἔνιοι δὲ τῶν θραυστῶν ἀνθρακοῦνται τῇ θραύσει, καὶ διαμένουσι πλείω χρόνον. ὥσπερ οἱ περὶ Βίνας ἐν τῷ μετάλλῳ, οὓς ὁ ποταμὸς καταφέρει, καίονται γὰρ ὅταν ἄνθρακες ἐπιτεθῶσι, καὶ μέχρι τούτου χρείας φυσᾷ τις· εἶτ' ἀπομαραίνονται, καὶ πάλιν καίονται. *Quin & nonnulli fragilium lapidum, dum franguntur, in carbones evadunt; quales sunt ad Binas, in fodinis. Comburuntur enim cùm pruna imponuntur, & dum eo opus est, quispiam flat. Deinde exstinguuntur & iterum uruntur.* Idem.

422. *Quàm levis excocto defecit*] Aut *defectus* legendum, aut, quod magis puto, *defacis*, hoc est, ἄβυγος, *sine face*, exsuctus. Et mihi videtur elegantissimè dictum, ut *defrens* pro segete demessa. In vetere Glossario: *Defrens*, ἄρκρα θερισθεῖσα· *Frendere* est *rumpere. Scaliger.* Quæ longiùs nobis petita videbantur.

423. *Putrésque*] Vide ad vers. 206.

Ibid. *Delapsus*] Omnino, *dilapsus*. Horatius:

Dilapsam in cineres facem.

Idem.

424. *Cavernas*] Sic cum Editionibus Venetis legendum, non *catervas*, ut erat in Scaligerana. In cavernis enim est materia illa, quâ Ætna, ceterique similes montes ardent. *Gorallus.*

425. *Materiæ nascentis*] Eleganter τὸ γόνιμον, *nascens*, dixit. *Scaliger.* Hoc est, materiæ *renascentis*, postquàm prior absumta est. Simplex est pro composito. *Gorallus.*

426. *Sed genus hoc lapidis*, &c.] Sed certissima sunt signa & argumenta coloris in lapide hoc genus; hoc est, pumice; certissimo, inquam, argumento est color ipse, quòd nullas adjunxerit opes, hoc est, quòd nullo præsidio munitus sit ad reparandas vires suas, ut silex, qui millies liquefactus redit ad pristinum ingenium. Pumex

ergo

semel patiens est ignis, & postquàm sæpiùs eum hausit, vires recuperat, nec priùs desinit alere quàm, toto absumto robore, in levem pumicem sit conversus. Tum in cinerem ac putrem pulverem dilabitur. Potes quidem, aliis in locis, videre similes cavernas ignem emittentes, & in quibus etiam major copia materiæ ignibus concipiendis aptæ nascatur. Sed color ipse lapidum ostendet, certissimo indicio, nullam vim iis inesse ad reparandum ignem, totósque in eo contabescere. Ex signis quibusdam colligimus olim insulam Pithecusam flagrasse, sed incensam materiam, postquàm exstincta est,

ergo Ætnæus, cùm nigerrimus sit, ostendit colore suo nihil se reliquum fecisse igni; nam cùm, ut dixi, niger sit, nihil aliud quàm ustus est; ut, si iterum torreatur, totus in cineres dilabatur, ut carbo. At non ita molaris. Quòd autem niger sit pumex Ætnæus testatur & *Theophrastus*, de pumicibus loquens: *διαφορὰς δὲ ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας καὶ χρώματι καὶ πυκνότητι καὶ βάρει· χρώματι μὲν ὅτι μέλαινα ἡ ἐκ τοῦ ῥύακος τοῦ ἐν Σικελίᾳ, καὶ βαρεῖα αὕτη καὶ μυλώδης: differunt autem inter se, colore quidem quia nigra est emissa è cratere Siculo; & gravis hæc & molaris.* Ita enim corrigimus in *Theophrasto.* Scaliger.

428. *Dicitur insidiis*] Hæc est mens hujus loci, quondam Ænariam insulam, de qua & *Festus* mentionem fecit, arsisse ut Ætnam; tandem defecisse in pumices. Quare τὸ *insidiis* suspectum mihi est. Fortasse legendum, *indiciis*; ut ex solis pumicibus nautæ probent quondam arsisse, & pumices dicantur *indicia* veteris incendii. *Idem.* Pro *insidiis* habet Aldina *insignis*, sed vera est Scaligerana lectio.

Ibid. *Flagrans Ænaria*] De hac insula multis egerunt *Claud. Salmasius* ad Cap. III. *Solini* & *Sam. Bochartus* Chanaanis Lib. I. c. 33. Ideò quòd flagraret Ænaria, fictum de ea, ut de Ætna, gigantem eâ oppressum fuisse. *Virgilius* Æneid. Lib. IX, 715.

——— durúmque cubile
Inarime Jovis imperiis imposta Typhœo.

Ubi vide *Servium*, qui docet eamdem esse ac Pithecusam, ut & alii plerique. *Gorallus.*

429. *Nunc exstincta super, tectisque,* &c.] Lege: *nunc exstincta superque, satisque.* Scaliger.

Ibidem. *Superque satisque*, adeò frigidum hîc esset, adeóque prosæ orationi proprium, ut admitti à nobis non possit. Itaque legimus:

Sed rarò fumat, quin vix, si accenditur, ardet,
In breve mortales flammas quod copia nutrit.
Insula durat adhuc, Vulcani nomine sacra,
Pars tamen incendî major refrixit, & alto
Jactatas recipit classes, portúque tuetur.
Quæ restat minor & dives satis ubere terra est,
Sed non, Ætnæis vires, quas conferat, illi.
Atque hæc ipsa tamen jam quondam exstincta fuisset,
Nî furtim adgeneret secretis callibus humor
Materiam, silvámque suam, pressáque canali
Hucilluc ageret ventos, & pasceret ignes.
Sed meliùs res ipsa nota est, spectatáque veris

Oc-

N O T Æ.

bilis, duro cortice; ad tactum tantùm movetur araneo adcreta, quem chrysallidem appellant. Gorallus.

Ibid. *Regerendis ignibus aptus*] Hoc est, reponendis, seu referendis in materiam quamvis quæ incendi queat. *Idem.*

437. *Quod*] Id est, quoad. Vide ad *Pedonis* Eleg. I, 172. *Idem*

438. *Insula durata*] Lego: *insula durat adhuc.* Vulcaniam intelligit; etiam pars ejus ardet hodie. *Scaliger.*

Ibid. Optimè, nam hoc vult Poëta, aut nondum fuisse restinctum incendium, aut nondum absumtam subterraneis ignibus insulam. De hac insula ita *Plinius* Libro III. cap. 9. *Inter hanc* (Liparam) *& Siciliam altera, antea Therasia appellata, nunc Hiera, quia Sacra Vulcano est; colle in ea nocturnas evomente flammas.* Gorallus.

441. *Quæ restat minor*] Variant hîc impressi veteres. Unde suspicari licet diversè tortum hunc locum fuisse à Correctoribus. Præterea non video quare Liparen minorem dicat, quæ & princeps & maxima Æolidum insularum est. *Strabo* de Æoliis insulis: *εἰσὶ δὲ ἑπτὰ μὲν τὸν ἀριθμὸν, μεγίστη δὲ ἡ Λιπάρα, Κνιδίων ἄποικος, ἐγγυτάτω τῆς Σικελίας κειμένη. Sunt quidem numero septem, maxima verò Lipara, colonia Cnidiorum, proxima Siciliæ situ.* Quare lego: *quæ restat majorque, & dives & ubere terrâ est.* Divitem & ubere terrâ esse auctor est idem *Strabo*; *ἔχει δὲ καὶ τὴν γῆν εὔκαρπον καὶ στυπτηρίας μετάλλων πρόσοδον & θερμὰ ὕδατα, καὶ πυρὸς ἀναπνοάς: agrum habet fertilem & reditum ex metallo aluminis & calidas aquas, & ignis exspirationes.* Scaliger.

bat,

etiam illic nativus lapis, ſervando igni aptus. Sed rarò inſula ſponte ſuâ ignem emittit, & vix etiam accenſa ardet, eo quòd non inſit ei materiæ, flammæ alendæ aptæ, major copia, quàm ut brevem flammam creet. Eſt & altera inſula, inter Æolias, Vulcano ſacra, cujus major pars, quæ olim ardebat, refrixit, & portum commodum habet, quo excipiat claſſes, ſervétque incolumes. Altera pars, quæ ardet, minor eſt & ſat pingui ſolo; ſed copia materiæ urendæ non eſt ei Ætnææ æquiparanda. Quin & ipſa dudum fuiſſet exſtincta, niſi ſenſim, per occultos meatus, terræ ſuccus materiam novam adgereret, & per arctas canales admiſſo vento, ignem aleret. Sed majora veri argumenta

Ibidem. Hîc vir ſummus acumen & attentionem, quibus pollebat, non adhibuit. Nam primùm non variant Editiones, niſi quòd habeat Veneta antiquior: *quis reſtat minor eſt*, quod nihil facit ad emendationem Scaligeranam. Deinde non agit *Severus* de *Lipara* ſed de *Theraſia*, ſeu *Hiera*, ut oſtendimus. Tandem non confert inſulam inſulæ, ſed partem minorem inſulæ unius majori. Pars, inquit, inſulæ major refrixit, minor adhuc ardet. *Gorallus.*

444. *Ni furtim generet*] A verbo *geno*, quo ſæpe utuntur *Lucretius* & *Varro*. *Ulpianus*: *ſi quis mihi filius aut filia genitur, heres eſto.* Recentiores editiones hunc locum, de quo nunc agimus, corruperunt. *Scaliger.*

Ibidem. Nimirum, pro *generet*, quod habet antiqua Editio Veneta, ſcribunt *adgeneret*; quod tamen an haberi poſſit corruptio neſcio, nam poteſt *adgeno* dici æquè ac *adgenero*. Fortè etiam legendum *adgereret*, quod meliùs convenit cum ſequentibus; nam humor adgerit per ſecretos calles materiam, potiùs quàm generat. *Gorallus.*

445. *Materiam, ſilvámque ſuam*] Ταυτολογία, nam utrumque eſt ὕλη. *Scaliger.*

Ibidem. Tales frequentes ſunt, apud omnes Scriptores, quæ cùm ferantur in iis, qui ſoluta oratione utuntur, ignoſci ſanè debent Poëtis. *Quintilianus*, quamvis in alio rerum genere, Lib. X. cap. 3. *Diverſum eſt huic eorum vitium qui primò decurrere per materiam ſtylo quàm velociſſimo volunt, & ſequentes calorem atque impetum ex tempore ſcribunt; hanc ſilvam vocant.* Gorallus.

447. *Res ipſa nota eſt*] Eſt argumentum. *Scaliger.* Optimè, nam ſic habet Aldina & malè ab imperitis tranſpoſita verba, *res nota ipſa eſt.* Vult

Toto monte liquant; illis custodia flammæ
Vera tenáxque data est; sed maxima causa molaris
Illius incendî lapis, is sibi vindicat Ætnam.
Quem si fortè manu teneas & robora cernas,
Nec servare putes ignem, nec spargere posse.
Sed simul ac ferro quæres, respondet, & ictu
Scintillat calor; hunc multis circumdato flammis,
Et potes extorquere animos; atque exue robur,
Fundetur ferro citiùs; nam mobilis illi
Et metuens natura mali est, ubi cogitur igni.
Sed simul atque hausit flammas, non tutior haustis

Ulla

NOTÆ.

dem concrevisse & molaribus lapidibus similem fuisse concretionem. Lib. VI. p. 191. Idcirco divinus Poëta cecinit de Ætna liquefacta saxa sub auras glomerare. Nam, ut diximus, ex illis fit silex, aut molaris lapis. *Scaliger.*

Ibidem. Sanè hîc Veneta antiquior habet, *sub vimine saxa*; sed Aldina, *fine nomine*, quod melius videtur; nec quisquam Latinè dixerit in Ætna, *sub vimine fluere saxa*, quòd magni fluctus liquefacti saxi ex eo erumpant. Nomina & dotes lapidum vide apud *Theophrastum* Lib. de lapidibus & *Plinium* Lib. XXXVI. *Gorallus.*

397. *Illis custodia flammæ*] Ideò vocatus est πυρίτης. *Plinius: Molarem quidam πυρίτην vocant, quoniam sit plurimus ignis illi.* Sequentia autem ita legito:

——— *Sed maxima quippe molaris*
Illius incendî lapidis sibi vindicat Ætnam.

Vult enim maximâ parte Ætnam ex illo lapide constare, quod verum est. *Scaliger.*

398. *Maxima causa*] Habet Veneta antiquior *quippe* pro *causa*. Sed Aldina habet, ut aliæ, *causa*, & in sequente versu:

Illius incendi lapidis, sic mendicat Ætnam.

Cujus lectionis vestigia quàm proximè sequuti sumus. Ex Scaligerana emendatione, nulla commoda exsurgit sententia. Vide vss. 414. & 415. *Gorallus.*

402. *Sed simul ac ferro*] Plinius: *Pyritarum etiamnum aliqui genus unum faciunt, plurimum habens ignis, quos vivos appellamus & ponderosissimi*

menta ex ipso Ætna colliges, certioráque omnium indicia videbis; neque enim introrsum abdita est causa incendiorum, cùm Ætna circa latera, atque imos etiam radices, oppletus sit ardentibus lapidibus, &, in venis suis, terræ mistos ostentet. Itaque non est cur dubites ignis potissimum pabulum, & præcipuam causam esse lapidem illum molarem; qui si deficiat, tenuius multò est incendium. Postquàm verò iterum concepit sat copiosum ignem, tum flammas emittit, & divulsus ac incidens in alias specûs partes, ipso ictu, materiam vicinam accendit, ac secum liquefieri cogit. Nec est mirum, quod extrinsecus interea animadvertimus, ignis vehementiam minui & remittere; dum in montis penetralibus accenditur, lapisque molaris vicina adurit, & certa indicia mox erupturæ flammæ emit-

οἱ πυρομάχοι καὶ οἱ μυλίαι ῥέουσιν, οἷς ἐπιτιθέασι οἱ καίοντες: pyromachi & molares liquefiunt unà cum iis quæ imponunt urentes. Eosdem lapides vocabant Græci *διαπύρους*, quòd eos ignis permearet; unde licet crassum mendum tollere è verbis *Theophrasti*, quæ non multò pòst in eodem libro leguntur, ubi de pumicibus: *λαμβάνουσι δὲ τὴν πίστιν διὰ τῆς αἰσθήσεως, ἔκ τε τῶν περὶ τοὺς κρατῆρας γινομένων, καὶ ἐκ τοῦ Διαβάρου λίθου τοῦ φλογουμένης, ἢ καὶ κισηροῦται: fidem accipiunt per sensum & ex iis quæ fiunt circa crateres, & ex Diabaro lapide qui ardet, & qui in pumicem convertitur.* Nemo non videt legendum *διαπύρου* & vertendum *ignito.* Idem.

456. *Haud equidem*, &c.] Primùm sic lectionem restituo:

> *Haud equidem mirum factu, quod cernimus extra*
> *Si lenitur opus reses, at magis uritur illic,*
> *Sollicitátque magis*, &c.

Quando tempestas Ætnæ detumuit, tunc magis nutriri incendium. Quod verum esse colligo ex simili argumento, cùm memini me in Scotia videre fossiles illos carbones, quibus omnis ea natio utitur, in usum ligni, per se paullatim accendi minimo ignis adjumento; sufflatione verò nihil profici. *Scaliger.*

Ibidem. Antea legebatur: *si lenitur opus, restat magis*, quod carebat sensu. De voce *reses*, vide dicta ad vs. 162. *Gorallus.*

459. *Certáque — pignora*] Hoc est, certa argumenta, ut jam notavimus ad vs. 40.

460. Nam

emittuntur. 460 Statim enim ac venti flare incipiunt, & tumultum minantur, solum undique tremit, actæque hîc illic rimæ murmur emittunt & flammas. Tum verò à monte, divinitúsque excitato

rima, non *ictâque rima*, ut volebat *Vlitius*; quia ita res postulabat & Veneta editio habebat *jactâque*. *Rima icta* quid sit non intelligo, at notum est terram ardore nimio exsiccatam *agere rimas*. Apud *Ovidium* Metamorph. Lib. II, 210. in descriptione incendii Phaëthontei:

Corripitur flammis, ut quæque altissima tellus,
Fissâque agit rimas & succis aret ademtis.

Deinde per eas rimas auditur murmur internum & erumpunt ignes. *Gorallus.*

462. *Et grave sub terra murmur*] Priùs enim murmur ac fremitus auditur, quàm oculis usurpetur incendium, ut alibi docuimus. Idcirco paullò antè dixit:

Certâque ventura præmittit pignora flammæ.

Solinus Cap. V. *in Ætnæ vertice hiatus duo sunt crateres nominati, per quos eluctatus erumpit vapor, præmisso priùs fremitu, qui per æstuantes cavernarum latebras longo mugitu intra terræ viscera diu volvitur, nec ante flammarum globos attollit, quàm interni strepitus antecedant.* Scaliger.

463. *Sacris cum credere rebus*] Et hæc quoque vix agnoscat *Corn. Severus* ipse, adeò perturbata sunt. Ad veteres Editiones confugio. Earum aliæ habent: *sacris recedere*; aliæ: *sacris decedere*. Ego lego: *secedere*. *Secedere Deo*, secedere sacris elegantissimum est. *Sulpitia* Romana Sappho:

Nam tibi secessi, tecum penetrale retractans
Consilium.

Sacras res Latinè dixit τὰ θεῖα, ut *Lucretius*, *Veneris res*, τὰ ἀφροδίσια. Sed totus locus ita concinnandus:

Tum pavidum fugere & sacris secedere rebus
Par erit, è tuto, &c.

Tum confugere, inquit, ad Sacra & preces opus erit, ut pacem Deorum immortalium exposcas, quotiescumque auditur internus ille fragor. Numquam enim auditur, quin subsequatur magnum incendium. *Scaliger.*

Ibidem. Meliùs *Vlitius*, *sacris tum cedere rebus*. Editiones Venetæ non variant, nisi quòd utraque habeat *credere*, & Aldina omittat *tum*. Vellem *Scaliger* dixisset quibus Editionibus usus sit. Sensus est apertus, & sequente versu ita confirmatur, vix ut dubius esse ampliùs possit. *Res sacras* vocat Poëta id quod, non sine Deo, fieri intra montis viscera putabat. Vide ad vs. 193. *Gorallus.*

Par erit; è tuto ſpeculaberis omnia colli.
Nam ſubitò effervent operoſæ incendia rupis,
Accenſæ ſubeunt rupes, truncæque ruinæ,
Provolvunt, atque atra ſonant examina arenæ.
Nec recipit flammas mons hic, defeſſus anhelat,
Utque aperit ſe hoſtis, decreſcit ſpiritus illi.
Haud aliter quàm cùm læto devicta tropæo,
Prona jacet campis acies, & caſtra ſub ipſa.
Tum ſi quis lapidum ſummo pertabuit igni,

Aſpe-

N O T Æ.

464. *Et tuto*] *E tuto*, ut jam monui. E ſpecula videbis tutò omnia; nempe, terrificas Ætnæ ruinas contemplaberis. *Scaliger.* Optimè, vult enim Poëta poſtquàm ſpectator ceſſerit diæ procellæ Ætnæ, è remotiori colle omnia tutò ſpectaturum. Quod conſilium ſi ſequutus eſſet *Plinius* major, vapore ſulfureo Veſuvii ſuffocatus non fuiſſet. *Gorallus.*

465. *Onerosa incendia raptis*] Mihi legendum videtur: *nervis incendia raptis*; ut alibi *nervos* attribuit illi monti:

Denſa per ardentes exercet corpora nervos.

Putavi & legendum: *cameris incendia ruptis.* Quod non diſplicet. *Scaliger.*

Ibidem. At multò mollior eſt emendatio *Vlitii*, qui rectè animadvertit *operoſam rupem* dici, cui paſſim opus ſuum attribuit *Severus*; vel *operoſa incendia*, ut alibi: *magnis operata ruinis flamma micat.* Gorallus.

466. *Accenſa ſubeunt rupes*, &c.] Conferantur ab iis, qui otio abundant, deſcriptiones incendii Ætnæ à *Pindaro*, *Virgilio*, *Ovidio* & aliis hujus montis cum hac noſtri. *Gorallus.*

467. *Provolvunt*] Id eſt, provolvuntur. Vide ad vſ. 198.

468. *Nec recipit flammas*] Eadem figurâ *Virgilius* de aheno bullieute: *nec jam ſe capit unda.* Scaliger. Sed *capere* & *recipere* non ſunt idem. Vult *Cornelius* noſter montem, poſtquàm evomuit tot & tantas flammas, eas non recuperare; ſed languorem quemdam iis ſuccedere. *Gorallus.*

Mons hic defeſſus] Etiam *Virgilius feſſum*, pro fatiſcente, accepit. *Scaliger.* Atqui *feſſus* hîc non eſt *fatiſcens*, ſed viribus exhauſtus. Metaphora deſumta eſt ab hominibus labore defatigatis, nec abſimile vero eſt animo Poëtæ noſtri obverſatos fuiſſe hos Virgilianos verſus de Ætnæ ſubjecto gigante, Æneid. III, 581.

Et

tato incendio fugiendum erit, & è remotiore colle omnia prospicienda. Nam paullò pòst magnum exoritur montis incendium, rupes accensæ, & fragmenta montis provolvuntur, sonitúsque atræ arenæ, quam ejectat, exauditur. Dein emissæ flammæ, cùm in montem non redeant, mons veluti defessus respirat, & quo major copia ignis in apertum aërem erupit, eo minùs ferocire videtur. Tunc temporis quæcumque à monte eructata sunt vides circumquaque jacentia, instar copiarum, quæ sub ipso castrorum, quæ oppugnarunt, vallo cæsæ sunt. Quidquid verò lapidum adesum planè est, vi ignis, id

Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.

Eodem pertinet verbum *anhelat*, quod simul exprimit crebram respirationem hominis cursu aut alio labore fessi, & tenuiorum vaporum è monte Ætna exhalationem. *Gorallus.*

469. *Atque aperit se hostis*] *Hostis*, ignis. Malo tamen *hosti*, præsertim cùm sentiat montem fatiscere. *Scaliger.* Maluimus legere *Utque*, pro *Atque*, sensu perspicuo. *Se aperire* ignis dicitur qui ex cavernis erupit; & quo egresso, minor est monti, aut etiam igni spiritus; quia jam in patente cœlo latè spargitur & elanguescit. *Gorallus.*

470. *Lato devicta tropæo*] Tropæum hîc pro victoria sumitur, quòd consequi soleat victoriam. Sic *Horatius* Carm. Lib. II. Od. IX, 19. *nova cantemus Augusti tropæa*; hoc est, novas victorias. *Idem.*

471. *Castra sub ipsa*] Puto meliùs lectum iri: *& strage sub ipsa*. Nam error natus ex vitiosa scriptura, *strace*, pro *strage*; ut *subicitare*, pro *subigitare*. *Prona jacens campis acies*, ut ipse loquitur, nihil aliud est quàm strages. Est enim, ut in *Varronem* adnotavimus, arborum cæsarum *strages*, ut segetum *calamitas*. Πάθος est hîc, cùm stragem Ætnæ postquàm deferbuit, aciei devictæ in castris comparat. *Scaliger.*

Ibidem. Sed quid opus mutatione? Ut, nimirum, intempestiva eruditio ostentetur. Ætna hîc est castrorum instar, sub quæ arenæ, cineres, pumices, quasi cæsæ copiæ conciderunt & jacent. *Gorallus.*

472. *Pertabuit igni*] Excoctus est maximo igne; metaphorâ ex corpore humano ductâ, quod tabidum esse dicitur cùm humore & succo exhaustum est. Describit autem *Cornelius* pumices, ut sequentia docent. *Idem.*

Aſperior ſopita & quædam ſordida fæx eſt,
Qualem purgato cernis decedere ferro.
Verùm ubi paullatim exſiluit ſublata caduci
Congeries ſaxi, anguſto è vertice, ſurſum,
(Sic, veluti in fornace lapis, torretur, & omnis
Exuitur penitus venis, ſubit altiùs humor;
Amiſſis opibus levis & ſine pondere pumex
Excoquitur) liquor ille magis fervere magiſque,
Fluminis in ſpeciem mitis procedere tandem
In-

N O T Æ.

473. *Aſperior ſopita*] Vitioſa lectio. Ne veteribus quidem excuſis conſtat ſua fides:

Aſperior ſobaris & quadam ſordida fax eſt.

Non dubium quin legendum ſit, *aſperior ſcabres, & quadam ſordida fax eſt.* De ſcabre ſupra in Cirin. *Scaliger.*

Ibidem. Cùm utraque Editio Veneta habeat *ſopita*, nullam rationem mutandi video, nam ſanè *fax* illa rerum ab Ætna emiſſarum *ſopita*, hoc eſt, exſtincta, eſt aſperior quàm antea. *Theophraſtus* Libro de Lapidibus: ὁ δὲ Λιπαραῖος ἐκφορεῖταί τε τῇ καύσει καὶ γίνεται κισσηρειδής, ὥσθ' ἅμα τήν τε χρόαν μεταβάλλειν καὶ τὴν πυκνότητα· μέλας τε γὰρ καὶ λεῖος ἐστι, καὶ πυκνὸς ἄκαυστος ὤν. γίνεται δ' οὗτος ἐν τῇ κισσήρει διειλημμένος ἄλλοθι καὶ ἄλλοθι, καθάπερ ἐν κυτταρίῳ, καὶ οὐ συνεχής: *Liparæus exinanitur uſtione & fit pumicoſus, ita ut mutet ſimul colorem & denſitatem; niger enim & lævis eſt & denſus, cùm non eſt uſtus; fit verò hic in pumice hinc & inde pertuſus, quemadmodum in cellulis favi, nec continuus.* Sed quid opus eſt teſtimonio Veterum, ubi res oculis pumices ſpectantibus quotidie manifeſta eſt? *Gorallus.*

474. *Qualem purgato*] Id eſt, σκωρία σιδήρου. Totus autem verſus ita legendus: *qualem purgato cernis decedere ferro.* Scaliger.

475. *Sublata caduci congeries ſaxi*] Sic antiquior Veneta Editio habet, cùm in ceteris legamus *caducis ſaxis*, ſine ſenſu. Hoc vult *Severus:* poſtquàm pumices exſilierunt è crateribus, effundi molarem lapidem liquefactum. *Caducum ſaxum* dicitur, quod ejectatum è monte per vicinos campos veluti è nubibus cadit. Vide ſæpiùs laudatam *Plinii*, de morte avunculi, Epiſtolam. *Gorallus.*

476. E

id ſcabrâ ſuperficie eſt & inſtar cujuſdam purgamenti; qualis eſt ſcoria, quæ à purgato liquefactione ferro ſeparatur. Verùm poſtquàm paullatim ex crateribus Ætnæ congeries pumicum ſublata eſt, atque per anguſtum eorum verticem ejecta (nam lapides illi intra Ætnam, ut ſilex in fornace calcaria, coquuntur, omnique exuuntur ſucco, qui alias montis partes altiùs ſubit, donec in leves pumices ſint converſi) tum demum liquefactus molaris, magis ac magis fervet, exundátque è crateribus, inſtar fluvii, atque

476. *E vertice ſurgunt*] Sic legitur vulgò, ſed cùm illud *ſurgunt* nominativum nullum habeat, quò referatur, nullúmque prorſus pariat ſenſum, ſcripſimus *ſurſum*. Nam *ſurſum* pellitur illa congeris caducorum ſaxorum. Vide Epiſtolam *Plinii* junioris memoratam. *Idem.*

477. *Sic veluti in fornace*] Debebat dicere *veluti cùm in fornace*; ſed eleganter τὸ *cùm* ſubintelligitur, ut alibi: *Nam veluti ſonit aura*. Plenum enim erat, *nam veluti cùm ſonit aura*. Porrò ut hùnc illuſtres, lege *Vitruvium* Lib. II. cap. 6.

Ibidem. Nil hìc ſubaudiendum, hæc enim verba ſunt parentheſi claudenda; quippe quæ continent rationem, quâ pumices in Ætna fiunt; quam confert cum ea ratione, quâ ſilices in fornacibus excoquuntur, ut ex iis calx fiat. Locus autem *Vitruvii*, quò reſpexit *Scaliger*, appoſitus ſanè & conveniens huic negotio, hic eſt, ubi poſtquàm de ſpongia ſeu pumice loquutus eſt, qui circum Ætnam, ſimilibúſque locis invenitur. *Videtur*, inquit, *eſſe certum ab ignis vehementia ex topho terráque (quemadmodum in fornacibus & à calce) ita ex his ereptum eſſe liquorem.* Gorallus.

478. *Subit altiùs humor*] Hoc eſt, vicinas montis partes, in vaporem redactus, ſubit. *Idem.*

479. *Lævis ſine pondere*] Scribe: *levis & ſine pondere.* Dicit autem *excutitur*, ut notet verbum aptum cribrationi. Sic *Perſius*: *& populi cribro decuſſa farina.* Scaliger.

Ibidem. In Scaligerana, ut in aliis Editionibus, legere eſt *exuitur*, non *excutitur*. Quare aliud agebat vir magnus. *Gorallus.*

480. *Liquor ille magis fervare magiſque*] Legendum haud dubiè *fervere.* Scaliger.

481. *Fulminis in ſpeciem*] Aldina habet *fluminis*, quam certiſſimam eſſe lectionem ſequentia oſtendunt. *Gorallus.*

 482. Pri-

Incipit & primis demittit collibus undas.
Illæ paullatim bis sena in millia pergunt,
Quippe nihil revocat, atris nihil ignibus obstat,
Nulla tenet frustra moles; simul omnia purgant,
Nunc silvas, rupésque vorant hæc tela; solúmque
Ipsum adjutat opes, facilémque sibi induit amnem.

Quòd

N O T Æ.

482. *Primis demittit collibus undas*] Lego: *& privis demittit callibus undas. Privum*, ἕκαστον. *Lucillius.*

——— abdomina thunni
Advenientibu' priva dabo, cephalæáque Atarnæ.

Callibus, διαυλονισμοῖς, quod est verbum Aristotelicum. *Lucretius: secretos egit calles mare.* Scaliger.

Ibidem. Cave quidquam mutaris, nam præterquàm quòd nihil mutant antiquæ Editiones, hoc vult Poëta, liquefactum lapidem molarem, per crateres erumpentem, per colles demitti, qui primi occurrunt, aut qui summi sunt, quippe primi, si à summo monte numerare colles inceperis; deinde ulteriùs progredi. Vide ad vers. 201. locum *Strabonis*, quo hic defluxus describitur. *Gorallus.*

484. *Quippe nihil revocat*] Diximus *curtos ignes* subtiliores esse, & nihil iis obstare quominùs viam perrumpant; quod etiam intelligitur, cùm ait, *omnia purgans.* Nam *purgare viam* est omnia impedimenta amoliri; & area pura, & locus purgatus, ubi, scilicet, nihil immolitum est. Nam qui legunt, *simul omnia pugnant*, neque purgatum cerebrum habent, & omnes rationes cum illis pugnant. Sed & improbè sequentia conjungunt:

Nunc silvas rupésque vorat hæc tela solúmque.

Cùm periodus sit post *vorat.* Sequentia verò: *hæc tela, solúmque: Ipsa adjutat opes*, sunt pro epiphonemate. Et ut *Cicero* dixit, *parsimoniam non mediocre telum esse ad virtutem*; sic hîc omnia adjumenta vocat tela, elegantissimè sanè. Quod ad Græcorum imitationem dictum: ἡ φειδὼ οὐ φαῦλον ὅπλον πρὸς τὴν ἀρετήν. Ita loquitur *Dionysius* Halicarnasseus. *Plautus* Epidico: *Opus est homine, qui illò argentum deferat pro fidicina. Nam telo non æquè opus facto est.* Scaliger.

Ibidem. *Curtis nihil ignibus obstat*] *Curti ignes*, ut jam diximus, inaudita est & dura loquutio. Itaque *atros ignes* vocandos credidimus, quod epitheton optimè convenit liquefacto lapidi; qui *ater*

ignis

que è summis rupibus devolvitur. Fluctus ejus interdum, per sex passuum millia, progrediuntur; nihil enim eos retinet, nec atro illi igni obicem, qui resistere possit, opponit, 485 nulla moles eum irritum sistit; quidquid est impedimentorum prosternit aut absumit, silvas, rupésque absorbet, quasi telum ignitum, quod omnia perrumpit. Quin & solum ipsum ejus vim adjuvat, ac libenter fluvium sibi cogna-

ignis dicitur, cùm ut opponatur flammæ splendidi ignis, tum etiam quia atri coloris erat, ut ex *Strabone* ostendimus ad vs. 201. Quin & vs. 390. ubi *acres flammas*, ex Aldina editione, scripsimus habent aliæ *atras*. Gorallus.

485. *Simul omnia purgant*] Sic rectè *Scaliger*, nam antiqua Editio Veneta habet *purgans*. Idem.

486. *Vorant hæc tela*] Quidquid habeat vir summus, hæc conjunctim edidimus; cùm nullus alioqui sensus, sine nimia mutatione, inveniri possit. Vult ergo *Severus* liquefactis saxis, quasi ignitis telis, è monte emissis, omnia vorari atque absorberi, quod facile est intellectu. *Idem.*

487. *Ipsa adjutat opes*] Hîc portentosa versuum transpositio ac perplexitas fecit, ut non solùm sensus perturbatior, sed & lectio mendosior evaserit. Primùm igitur consulamus ordini. Deinde ad ipsum stabulum Augiæ nos conferemus. Ita enim digerenda hæc sunt:

Ipse adjutat opes, facilésque sibi induit annos.
Quod si fortè cavis cunctatus vasibus hæsit,
Ut pote inæquales volvens perpascitur agros,
Ac primùm tenues curvans cit Mulciber orbes,
Paullatimque ignes coëunt & flammea messis.
Sicuti cùm curvo rapidum mare cernitur æstu,
Progrediens latè diffunditur & succernens
Ingeminat fluctus & stantibus increpat undis.
Flumina consistunt ripis, & frigore durant.
Exuitur facies tunc prima ut quæque rigescit.

Ipse adjutat, ipsemet ignis suopte ingenio se se adjuvat, ac reparat. Hoc enim est *annos induere*; non secus ac ubi in messes ignis incubuit. Primùm tenues orbes, inquit, sinuat; deinde cùm plus aridioris materiæ amplexus fuerit, paullatim latè crescit ac totam segetem corripit, ut videmus sensim æstum maris crebescere. *Scaliger.*

Ibid. Parum felix hîc fuit vir doctissimus, cùm in ordine mutando, tum in singulis explicandis, quæ omnia fermè torquet. Atqui

 qui

Quòd si fortè cavis cunctatus vallibus hæsit,
Ut pote inæquales volvens perpascitur agros,
Ingeminat fluctus & stantibus increpat undis:
Sicut cùm curvo rapidum mare cernitur æstu,
Ac primùm tenuis sinus exigit ulteriores,

Pro-

NOTÆ.

qui sine ulla transpositione, exiguâ ac planè necessariâ mutatione, omnia sanari potuerunt, & in clara luce collocari. Primùm legimus, *ipsum adjutat opes*, quod referimus ad *solum* quod adjutat vim ignis. Pro *ipsum* scriptum fuerat *ipsu*, impositâ lineâ, quâ oculos fugiente, scriptum est *ipsa*, ut referretur ad *tela*, perabsurdè. Ipsum solum Ætnæum dicitur adjuvare flammeum amnem, quia habet & ipsum materiam ardori alendo aptam; sulfur, nimirum, ac bitumen. *Sibi induere annos* quî ignis dici possit eo sensu, quem profert *Scaliger*, nullo modo intelligo, nec quisquam, ut puto, ita umquam loquutus est. *Gorallus.*

Ibid. *Facilémque sibi induit amnem*] Sic emendavimus, sensu aperto. *Solum induit sibi amnem facilem*; hoc est, amnem excipit, eóque facilè delabente se se tegit. Hunc amnem descripsimus, ex *Strabone* ad vs. 201. Pro *annos* Aldina habet *annis*, sed *amnem* legendum sequens versus demonstrat. Unum atque alterum mendum multa alia hîc pepererunt. *Idem.*

488. *Cavis cunctatus vallibus*] Absurdè legebatur *vasibus*, hîc enim sermo est de *vallibus* Ætnæ subjectis: quas *cavas* à Latinis, & *κοιλὰς* ac *κοιλάδας* à Græcis vocari nemo nescit. *Virgilius* Georg. II, 390.

Complentur vallésque cavæ saltúsque profundi.

Et res ipsa & vox *cavis* monere debuerant *Scaligerum* de vera lectione; cùm præsertim sequentia idem ostendant. Participium verò *cunctatus*, manifestò indicat præcessisse nomen singularis numeri ad quod referri queat, hoc est, *amnem*, cùm de fluvio hîc agatur. Miror hæc *Scaligeri* acumen fugisse. *Idem.*

489. *Ut pote inæquales*] Et hîc quoque τὸ *cùm* subauditur, ut bis suprà. Quod si, inquit, inferioribus partibus stupescens, ac piger hæsitet ignis, non aliter se promovere solet ac ignis, cùm in segetes incubuit. Jam diximus. *Scaliger.*

Ibidem. Imò aliquando liquefactus lapis hæret in cavis vallibus, quia agri Ætnæ subjecti inæquales sunt. Res est adeò clara, ut probatione, aut interpretatione non indigeat. Planè dormitabat hîc vir acerrimi ingenii. *Gorallus.*

490. *Ingeminat fluctus*] Fluctus novi accedunt, è superioribus delapsi,

cognatum ſuſcipit. Quòd ſi fortè in profundiores valles ſit primùm delapſus; quippe cujus decurſus eſt per inæquales agros; 490 plures deſcendunt fluctus, qui priores undas propellunt: quemadmodum, cùm mare magno æſtu agitur, tenuïor unda remotiorem eamdémque ampliorem pellit, &

lapſi, qui veluti increpant ſonitu ſuo antecedentes, quòd illic ſteterint. *Idem.*

491. *Sicut cum curvo*] *Curvum æſtum* vocat, cùm adhuc, ut Poëtæ loquuntur, non κορύσσεται vel κορθύεται, ſed curvi maris adhuc faciem retinet. Mallem tamen *torvo*, non *curvo*. Scaliger.

Ibidem. Ego verò *curvum æſtum* rectiùs exiſtimo vocari, qui *curva littora* alluit, ac verberat. Hinc Poëtis *curvæ aquæ* & *curva freta*, quorum exempla ſuppeditabit *Rob. Stephanus* in Theſauro. Sic & Poëta noſter loquutus vſ. 95. *curvis agitatur ab undis.* Gorallus.

Ibidem. *Mare cernitur æſtu*] Rectè vidit *Scaliger* metaphoram eſſe à cribro tranſlatam. Quemadmodum enim quæ cribrantur huc illuc in cribro agitantur, & cribri parietes verberant: ſic mare in alveo, variis ventis pulſum, littora hinc atque illinc verberat. Eodem pertinet participium *ſubcernens* vſ. 493. *Plinius* Lib. XVIII. c. 11. ubi deſcribit Alicæ adulterandæ rationem: *Alica*, inquit, *adulterina fit maximè quidem è Zea, quæ in Africa degenerat. Latiores ejus ſpicæ, nigrioréſque & brevi ſtipulâ. Piſunt cum arena, & ſic quoque difficulter deterunt utriculos, fitque dimidia nudi menſura. Poſteàque gypſi pars quarta inſpergitur, atque ut cohæſit, farinario cribro ſubcernunt. Quæ in eo remanſit exceptitia appellatur, & grandiſſima eſt. Rurſus quæ tranſit arctiore cernitur*, &c. Gorallus.

492. *Ac primum tenuis*] Ex hoc monſtro lectionis hæc eruimus,

Ac primùm tenues ſinuans cit Mulciber orbes

Id quod uno verbo Græci dicunt εἰλυφάζειν. Inæquales agros, propter quos nunc langueſcit, nunc adſurgit ignis, cùm ubique non ſit æqualis culmorum ſeges. *Scaliger.* Nempe, hunc verſum ſubjicit 489: quod monſtrum eſt, ut cum ipſo loquar, tranſpoſitionis, nec ſanior interpretatio. *Gorallus.*

Ibid. *Tenuis ſinus*] Hoc eſt tenuis unda incurva, ad inſtar ſinûs. *Virgilius* Æneïd. XI, 624. in deſcriptione maris, quod æſtu cernitur:

Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus,
Nunc ruit ad terras, ſcopulóſque ſuperjacit undam
Spumeus, extremámque ſinu perfundit arenam,
Nunc rapidus retrò, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa fugit, littúſque vado labente reliquit.

Ubi *Servius:* SINU, *curvatione & flexu undarum.* Idem.

Progrediens latè diffunditur & ſubcernens.
Flumina conſiſtunt ripis ac frigore durant,
Paullatímque ignes coëunt, ac flammea meſſis.
Exuitur facies tunc prima; ut quæque rigeſcit,
Effumat moles, atque ipſo pondere tracta
Volvitur ingenti ſtrepitu, præcépſque ſonanti
Cùm ſolido inflicta eſt, pulſantis diſſipat ictus.
Et quà diſſoluta eſt, candenti robore fulget,
Et micat examen plagis; ardentia ſaxa
Scintillant. Procul ecce vide, procul ecce ruentes,
In-

NOTÆ.

493. *Progrediens latè*] Catullus.

Procedunt, levitérque ſonant plangore cachinni.

Scaliger.

Ibid. *Et ſubcernens*] *Fluctus ſubcernens*, non mare; ut *mare mutat*, *mare turbat*; hoc eſt, ſpiſsè criſpatus fluctus. Metaphora à cribro. *Plautus:*

Pol quidem hic gradus ſubcretu'ſt cribro pollinario.

Idem. Locus exſtat Pœnuli Act. III. S. I, 10.

494. *Flumina conſiſtunt*] Metaphoricè dixit, ſuper liquefacto ſaxorum robore. Continuat enim quod ſupra dixerat:

——— liquor ille magis fervere, magiſque
Fluminis in morem mitis procedere tandem.

Nam *mitis* ibi eſt liquefactus, more Græcorum, qui dicunt *μειλίασειν πυρὶ*, ut *Homerus*. Sic Latini *mulcere ferrum*, à quo *Mulciber*. Hic igitur ait tandem veluti ripis quibuſdam flumina liquefactorum ſaxorum cohiberi; poſtea *πήγνυσθαι τὴν τακεῖσαν ὕλην, καὶ τὸ πάγον* fieri *μυλίτην λίθον*. *Scaliger.* Vide ad vſ. 201.

495. *Paullatímque ignes*, &c.] Hoc eſt, ignitus ille liquor, qui in agris eſt inſtar meſſis flammeæ, paullatim concreſcit. Poſſit & conjici *flammea maſſa*, nam *maſſa* vox eſt huc pertinens. Temerè hunc verſum loco movit *Scaliger.* Gorallus.

499. *Cùm ſolido inflexa*] Lege *inflixa ἀρχαϊκῶς* pro *inflicta*. Sic indifferenter dicebant *afficus*, *affixus*, ut *Varro*. Mox lego: *& quà diſploſa eſt*. Idem.

Ibi-

& dum progreditur, latiùs diffunditur, ac reciproco motu agitatur. Tandem flumina illa lapidum liquefactorum, cùm ad ripas aliorum fluviorum pervenerunt, in iis consistunt, frigoréque vicinæ aquæ pristinam duritiem recuperant, & paullatim fervida illa materia concrescit. Tum verò prior ejus mutatur facies, & rigescentes moles fumum emittunt, interdúmque solo suo pondere actæ, ingenti cum sonitu devolvuntur, atque ex alto delapsæ, si in lapides incidant, ictu ipso franguntur & quà sunt fractæ candent ostendúntque quæ sua sit natura; cùm subitò scintillas emittant. Si in remoto colle staremus, procul subinde videremus ruentes in utramque partem ignes, unde colligeremus

Ibidem. *Pulsantis*] Aldina Editio habet *pulsator.* Sensus est ictu lapidem illum frangi. *Idem.*

500. *Quà disclusa est*] Quà fracta est, ac divulsa candida est, quamvis extrinsecus nigra. *Idem.*

501. *Emicat examen plagis*] Hoc est, examen plagarum, ut *grumos spargit solo.* Propertius:

Desit odoriferis ordo mihi lancibus ——

Ε'ν διὰ δυοῖν. *Scaliger.*

Ibid. Hoc vult Poëta, plagis vel ictibus, quibus scintillæ excitantur, probationem lapidis fieri; nam, nisi ignis émicet è lapide pulsato, non esse eum pyriten. *Gorallus.*

502. *Procul esse fide, procul esse*] Et lectio & interpunctio vitiosa. Ita lege, ita interpunge:

—— *ardentia saxa*
Scintillant, procul ecce fide, procul ecce ruentes
Incolumi fervore cadunt utrimsecus ignes.

Procul fide, ut *procul dubio.* Est mira δεινότης. Quasi in subito tumultu, ac inopina consternatione hoc dixerit; ut, *ecce manus juvenum*, &c. Scaliger.

Ibidem. Reverâ Poëta, ratiocinatione subitò omissâ, quasi præsens rei adesset & lapides adcretos ex summo Ætna cadentes procul è tuto colle videret, intentóque digito ostenderet: *procul ecce*, inquit, *vide*, *procul ecce ruentes ignes*, &c. Nam illud *procul fide* & inauditum est & alienum ab hoc loco. Vult Poëta ex lapide utroque collisо ruere ignem, quod verum est. *Gorallus.*

503. *Ve-*

Incolumi fervore cadunt utrimſecus ignes.
Si fuerit quondam ut ripas trajecerit amnis,
Vix cuneis quiſquam fixis dimoverit illam.
Vicenos perſæpe dies jacet obruta moles.
Sed fruſtra certis diſponere ſingula cauſis

Ten-

N O T Æ.

503. *Verum impetus*] Non malè, quantum judicare poſſum, divinavi *utrimſecus*; ex duobus, ſcilicet, crateribus; nam duo ῥύακες præcipui fuerunt. Auctor *Lucretius* & *Solinus*. Alii tres faciunt, *Strabo* etiam quartum novum addit. *Scaliger*. Sed hic de crateribus ſermo non eſt, verùm de duobus lapidibus inter ſe colliſis. Alioquin *utrimſecus* eleganter conjecit, pro utrimque. De ea voce vide quæ habet *Ger. Joan. Voſſius*, in Etymologico, ad voculam *ſecus*. Ideò hic à Librariis mutata, quòd rarior ſit, ut ſæpe alibi factum eſt. *Gorallus*.

504. *Si fumant*] Non meliùs huic loco eſt, quàm ſuperiori. Sed haud dubiè ita integritati reſtituetur.

> *Sic fumant, quondam ut ripas trajecerit amnis*
> *Vix junctus.*

More redundantis amnis, qui ripas ſuas tranſcenderit, ait furere liquidos flammarum torrentes; & dixit *amnem vix junctum*, ut *Virgilius: pontem indignatus Araxes.* Nam propriè juncti fluvii ſunt, qui pontem patiuntur. Quod ſi mihi non credis, audi *Senecam*, quaſi digito hæc demonſtrantem: *Nam quamdiu*, inquit, *non impeditur, facilè fluit. Quum offendit & retinetur, inſanit, & moras ſuas abrumpit, non aliter quàm ille* pontem indignatus Araxes. *Quamdiu illi facilis & liber alveus, primas quaſque aquas explicat.* Quamquam *Seneca* de fluvio pontem abrumpente, *Virgilius* verò de fluvio *jugum* ſervile detrectante intellexit. *Scaliger*.

Ibidem. Verùm agit hic Severus de liquefacto lapide, qui ſi fortè incidat in amnem, continuò indureſcit, & vix ac ne vix quidem illinc extrahi poteſt. Itaque pro, *ſi fumant*, legimus *ſi fuerit*; hoc eſt, ſi contigerit aliquando, ut, ſuperatis amnis ripis, in eum inciderit. Nam *eſſe* non rarò ſignificat contingere, ſi ſequantur adverbia *cùm*, vel *ut*. *Terentius* Hecyræ Act. III. Sc. I, 28.

> —— *Nam ſæpe eſt, quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt,*
> *Cùm eadem de cauſa eſt iracundus factus inimiciſſimus.*

Ubi *Donatus* interpretatur *evenit*. Idem Phormione Act. V. Sc. VII, 32.

ſin

mus incolumem iis lapidibus effervescendi naturam servatam. Quod si in fluvium fortè liquidæ massæ inciderint, illinc concretæ vix cuneis ac vectibus possunt amoveri. Per plures interdum dies obrutæ jacent, priusquàm extrahi queant. Sed frustra singulorum rationem reddere ordine

——— *sin est ut velis*
Manere illam apud te, dos hîc maneat, Demipho.

Gorallus.

Ibidem. *Quondam*] Hoc est, *aliquando*, nam quondam dicitur quasi *quodam tempore*, si Etymologorum doctissimis credimus. Sic *Virgilius* Æneïd. II, 763.

Quondam etiam victis redit in præcordia virtus.

Idem.

505. *Vix cunctis*] Legimus *cuneis*, pro quo possit etiam legi *cuneo*, si retineatur *fixo*, quæ vox *fixo*, nos hac de lectione admonuit; nam ut lapides dimoveantur, figuntur cunei in excavata foramina, aut inter humum & lapides, ut vectium facilior sit usus. Alioquin antiquior Veneta habet *junctis*, pro *cunctis*, quod *Scaligerum* in errorem induxit. *Idem.*

Ibidem. *Quisquam fixo*] Non ergo hoc Lernæo monstro defuncti sumus. Nam quæ capita mendorum subnascuntur? Quis hanc lectionem intelligat? Ergo legendum:

——— *quisquam vix olim noverit illas.*

Ut enim vix agnoscuntur margines fluvii, quem imbres super notas aluere ripas, ut canit *Horatius*: ita vix locus, in illa incendii strage, agnoscitur, cùm persæpe vicenos dies obruta moles jaceat. *Scaliger.*

Ibidem. Monstrosis Hydræ prioris capitibus, à se resectis, nova substituit, & quidem ejusmodi capita, quæ corpori minimè conveniunt. Agit etiamnum Poëta de flumine liquefacti lapidis molaris, ut jam diximus, útque sequentia liquidò ostendunt. Quænam est enim *moles*, de qua *Severus*, nisi concretorum molarium massa? Igitur nihil hîc mutandum, nisi *fixo* in *fixis*, quia antecessit *cuneis*. Alioqui legi etiam posset *cuneo quisquam fixo*, &c. Gorallus.

Ibid. *Illam*] Nempe, molem concreti lapidis. Absurdè antea legebatur *illas*, quasi referretur ad *ripas*. Idem.

506. *Vicenos*] Obtinet viam ἐπιφωνήματος. *Scaliger.*

507. *Disponere singula causis*] Singula referre ad suas causas, eásque ordine explicare. *Lucretius* Lib. V. pag. 632. Ed. Lambini Vechelianæ:

——— *plurésque sequor disponere causas*
Motibus astrorum. Gorallus.

509. Ma-

Tentamus, si firma manet tibi fabula mendax,
Materiámve aliam credis, furvo igne favillæ,
Plurima proprietate simul concrescere, síque
Commistum lento flagrare bitumine sulfur.
Nam pòst exustæ cretæ quoque robora fundit;
Et figulos hîc esse vides; dein frigoris usu
Duritiem revocare suam, & constringere venas.
Sed signum commune leve est, atq; irrita causa,
Quæ trepidat; verum tibi certo pignore constet.

Nam

NOTÆ.

509. *Materiam ut credas aliam furere igne favillam.*] Interpolatitia lectio, cùm vetus fuerit: *materiámve aliam credis* — & credis favillam furere materiam aliam igne; hoc est, si credis illam favillam, quæ furit, aliam materiam esse quàm ignem. Nam propterea vocavit *Virgilius*, *candentem favillam*, ut eam ostenderet ex verè flammante igne erumpentem; cùm etiam favilla mortua, quam μαρίλω vocant Græci, possit emitti ex pigris & sopitis ignibus. Sed ignis Ætnæ est vegeta flamma, non tantùm λιγνύς. Quare immeritò reprehenditur *Virgilius* ab illo Græculo, cujus cùm nugas in commentarios suos retulerit *Gellius*, non tantùm illi, sed & sibi quoque ἀβελτερίαν προσεβάλλετο. Porrò dixit *aliam igne*, ut *Horatius*:

Néve putes alium sapiente, bonóque beatum.

Est ἑλληνισμός. Sed consultius, si, pro *furere*, legamus *furvo*. Hæc sanè vera est & certa conjectura. *Scaliger.*

Ibidem. Emendanti adsentimur, at non interpretanti. Sensus est: si credas aliam quampiam materiam, multis rebus mistam, & furvo igne favillarum liquefactam concrescere. Nimirum, molari maximè lapidi incendia Ætnæ tribuit. *Gorallus.*

510. *Plurima proprietate*] Repete *si*. Si plurima etiam in ipsis præterea προϋπάρχειν putas; hoc est, ut loquitur *Ennius*, plurima præter propter concrescere; nimirum, propter προκαταρκτικὰς αἰτίας. *Scaliger.*

Ibid. Imò intellige, *nempe*; ita ut *plurima*, per appositionem, conjungatur cum *materiam.* Sententia est, plurima variarum proprietatum simul liquefieri & concrescere, non ex uno lapide molari flumen igneum constare. *Gorallus.*

Ibid.

dine conamur, si etiamnum fidem habes Poëtarum fabulis, aut credis aliam materiam igne Ætnæo cum molari lapide liquefactam misceri, proprietatésque suas cum eo communicare, & bitumen ac sulfur simul concrescere. Quod falsum esse licet vel ex eo intelligere, quòd postea mons exustam cretam evomat, unde fit ut sint in vicinia figlinæ; deinde ea creta frigefacta æquè dura ac constipata sit, ac antea. At non satis firma sunt argumenta, quæ pluribus rebus aptari queunt: nec causa satis apta haberi potest, quæ dubia est; necesse est id, quod verum esse dicimus, non dubiis argumentis constare.

Ibid. *Sicque*] Lege: *sique*. Scaliger.

511. *Commissum lento*] Veteres Editiones habent constanter, *commissum vento*. Fortasse, *commistum Veneto*. Nam bitumen Venetum vocari puto, quod *Martialis* Venetum lutum dixit:

Resinâ, Veneto vel resecare luto.

Nihil tamen affirmo. *Idem.*

Ibidem. Aldina tamen habet *lento*, quod melius est, & à nobis prælatum. *Lentum* enim est non tantùm molle & quod facilè flectitur, sed etiam viscidum. *Virgilius* Georg. II, 248.

Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto,
Discimus; haud umquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.

Ubi *Servius* interpretatur *cohæret*. Gorallus.

512. *Nam post exhaustam cretam*] Lego: *nam pòst exusta creta queque robora fundit.* *Robur cretæ*, ut alibi, *robur ferri*. Scaliger. Veneta antiquior habet *exustum*. Probat autem *Severus*, unà varia vi ignis non misceri, quando quidem Ætna, post ejectatum lapidem molarem, meram cretam eructat. *Gorallus.*

513. *Et figulos hìc esse vides*] Et figlinas hujus rei fidem facere, nam ibi esse figlinas; quæ non essent, si creta ibi non erueretur. *Scaliger.*

515. *Signum commune leve est*] Hoc est, nihil certò possis colligere ex signo, quod variarum naturarum rerum possit esse commune. *Gorallus.*

516. *Quæ trepidat*] Quæ dubia est, nam quæ trepidant opponuntur firmis, ac certis. Eadem metaphorâ, incerta *vacillare* dicuntur. Contra *immota* ac *firma* dicuntur ea quæ, si expendantur, in dubium revocari nequeunt. *Idem.*

Ibi-

Nam velut arguti natura eſt æris, & igni
Cùm domitum conſtat, eadémque & robore ſalvo,
Utramque ut poſſis æris cognoſcere partem:
Haud aliter lapis ille tenet (ſeu fortè madentes
Effluat in flammas, ſeu ſit ſecurus ab illis)
Conſervátque notas, nec vultu perdidit ignes.

Quin

NOTÆ.

Ibidem. *Verùm ubi certo pignore*] Lege: *verum tibi certo pignore conſtet.* Nam pignore, hoc eſt, ſequenti comparatione confirmat. *Scaliger.*

Ibidem. Præceptum eſt hoc Philoſophicum, quo *Severus* noſter negat dubiis adſentiendum, aut verum umquam vocandum, niſi quod certis argumentis conſtat. Egregium ſanè monitum, & quo accuratior Recentiorum Philoſophia præſtantius nullum complectitur. *Pignus* pro argumento ſumi oſtendimus ad vſ. 40. *Gorallus.*

517. *Natura eſt æris & ignis*] Legendum omnino eſt:

Nam velut arguti natura eſt æris, & igni
Cum domitum conſtat, eadémque & robore ſalvo,
Utrum utrum ut poſſis æris cognoſcere portam,

Hoc eſt, ut ferri eadem natura eſt & cùm fuſum eſt, & antequàm funderetur, ut una eademque vis ſit illi. *Scaliger.*

519. *Utramque ut poſſis*] Veteres Editiones: *ultra quàm poſſis* Suſpicatus ſum poſſe legi non incommodè *utrum utrum ut poſſis.* Nam *utrumtrum* compendioſè ſcriptum fuiſſe auguror. Plena ſententia eſſet, ut neſcias utram poſſis cognoſcere. Tamen illud *portam* ſuſpectum mihi eſt. *Scaliger.*

Ibidem. Ego verò non dubito quin *ultra quàm*, quod eſt in antiquiore Editione Veneta, ſit mendum pro *utramque.* Sic enim legendum clara loci, nec dubia ſententia oſtendit. Ait enim *Severus*, & æris, quòd liquefactum fuit, & ejus quod minimè liquefactum, unam eamdémque eſſe naturam, adeò ut & liquefactam *partem* (ſic enim legendum, non *portam*) & non liquefactam, cognoſcere poſſimus utramque eſſe unius metalli *partem.* Gorallus.

520. *Haud aliter lapis ille tenet.*] Putem Græcanicè dictum, *lapis haud aliter tenet*, οὕτως ἔχει. Scaliger. Malim ordinem hunc verborum ſtatuere: retinet conſervátque notas, vel naturæ ſuæ certa argumenta, adeò ut ſequentia quaſi parentheſi clauſa habeantur, uſque ad *conſervat*; quod miror à *Scaligero* non eſſe animadverſum. *Gorallus.*

Ibi-

ſtare. Quemadmodum autem eadem eſt natura maſſæ æreæ, ſive liquefacta fuerit, ſive numquam ignem experta ſit, ita ut utramque æream eſſe intelligas: ſic & lapis molaris, ſive liquefactus fuerit flammis, ſive eas non ſenſerit, retinet proprietates ſuas, externáque ſpecie, ignem, quem complectitur præfert. Quin

Ibidem. *Seu fortè madentes*] Ambitioſiùs liquidas flammas *madentes* vocavit. Ὑγρὸν μένος πυρὸς dixit *Empedocles*. Vereor tamen ne legendum ſit *domantes*. Παντοδαμάτωρ πῦρ. *Scaliger*.

Ibidem. Nihil mutandum, nam non Poëtæ tantùm, ſed & Philoſophi vulgò ὑγρὸν vocant non humidum tantùm, ſed & quidquid liquidum eſt. Vide *Ariſtotelem* de Gener. & Corrupt. Lib. II. c. 2.

522. *Conſervátque notas*] Hoc eſt, ἐξ ἀλλοιοῦται, ut vinum dicitur *perdere notam*, cùm aut acuit, aut alio quovis caſu alteratur. Nam dicebant *nota vini*. Horatius:

—— Chio nota ſi commiſſa Falerni eſt.

Quod tamen non vini, ſed numorum proprium eſt. Nam malæ notæ numi πονηροῦ κόμματος, παράσημοι, κίβδηλοι, παρακεχαραγμένοι *Ariſtophani*. Hinc tralatitiè *homines de meliore nota Ciceroni* & *Catullo*. De vino verò & fructibus, propriè nomen dicebatur, à quo dixit Cato: *ne vinum nomen perdat*. Virgilius:

Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervant.

Scaliger.

Ibidem. Erudita ſunt quæ hìc habet vir ſummus, ſed nihil ad rem faciunt. *Notæ* enim dicuntur à *Severo* qualitates ac proprietates, quibus ſingula rerum genera à ſe invicem dignoſci poſſunt, ut ſequentia oſtendunt, ubi recenſentur illæ notæ. Sic *Plinius* in inſcriptione Sect. XLVII. Lib. XXII. habet: *notæ venenatorum*; nempe, fungorum. Sic & Græci vocem χαρακτὴρ aliquando uſurpant. *Gregorius* Nazianzenus Orat. XXXIV. pag. 552. quærit à Philoſophis, πῶς ἑστηκότα τε τὰ εἴδη καὶ τοῖς χαρακτῆρσι διεστηκότα; *quomodo ſpecies ſint firmæ, & notis diſtinctæ?* hoc eſt, proprietatibus. *Gorallus*.

Ibid. *Vultu perdidit ignes*] Etiam in ipſo vultu indicat ignes, nam πυῤῥὸς eſt ille lapis. Sed non malè legeretur:

——— nec vultum perdidit igne.

Nam dixit, *conſervare notas*. Scaliger.

Ibidem. Habet hìc Aldina, nec *vultum perdidit ignis*. Sed vulgatam lectionem prætulerim, cùm optimus ſit ejus ſenſus. Vult enim Poëta lapidem molarem *ipſo vultu* etiamnum præferre ignes, quamvis liquefactus fuerit. *Vultus* & *facies* externam ſpeciem paſſim notant. *Gorallus*.

Quin etiam externum nil ei calor ipse resolvit,
Non odor, aut levitas; putris magis ille, magísque,
Una operis facies, eadémque per omnia terra est.
Nec tamen inficior lapides ardescere certos,
Interiùs furere accensos; hæc propria virtus.
Quin ipsis quædam Siculi cognomina saxis
Imposuere Fricas, etiam ipso nomine signant

Fu-

N O T Æ.

523. *Quin etiam externam multis*] Nondum illam hydram confecimus. Lege:

Quin etiam externum nil iis color ipse resolvit,
Non odor, aut levitas, putris magis ille, magisque,
Una operis facies.

Quin etiam color ipse nihil eis externum admiscet; hoc est, ne colore quidem suo indicant sibi quidquam externi admistum esse. Neque aut odor, aut levitas eos distinguit inter se, ut iste sit putris, illo magis, ille minùs. Una facies quippe eis est, eadem per omnia terræ materia. *Scaliger.*

Ibidem. Pro *nil eis*, legimus *nil ei*, quia præcessit singularis numerus; deinde pro *color*, *calor*, ut habet antiquior Editio Veneta. Sensus est apertus, qui ex Scaligerana lectione nullus est, ne is quidem quem vir summus profert, quamvis à mente *Severi* alienus. Vult enim Poëta ipsum calorem nihil resolvisse in externa specie lapidis. *Resolvere* perinde est ac dissolvere. *Gorallus.*

524. *Non odor, aut levitas.*] Subaudiendum *mutata sunt*, aut quid simile. Quòd si dixisset Poëta, in antecedente versu:

——— *externum nihil huic ardore solutum,*
Non odor, aut levitas;

planior esset constructio, sed videtur esse solœcophanes, qualia multa in optimis Scriptoribus animadvertuntur. Adi Minervam *Fr. Sanctii* Lib. III. cap. 4. & Lib. IV. ubi de Hyperbato, & Anacolutho. *Gorallus.*

525. *Una operis facies*, &c.] *Opus* hîc pro re sumitur, ut sæpiùs in hoc ipso Poëmate. *Idem.*

529. *Fricas etiam ipso*, &c.] Hoc verbum non est nauci. Esset aliquid *phrycas* παρὰ τὸ φρύγεσθαι. Sed oporteret illas in sartagine frigi, & veriùs dici τηγανιστοὺς, ut pisces *Athenæi*. Quare, omissis nugis, *chytas* legendum esse mihi persuadet fusilium, apud Græcos, communis & unica appellatio. Omnes enim χυτοὺς λίθους vocant. *Plato* Timæo; ξυγχυθὲν δὲ ταῦτα τὰ μὲν ἔχοντα ἔλαττον γῆς ἢ ὕδατος,

τος,

Quin etiam nihil extrinsecus spectatus, vi ignis, amisit, nec odorem, nec pondus; & quamvis fragilior fiat, idem videtur ac per omnia sibi similis. Non tamen negarim esse etiam alios lapides, qui exardescunt, & interiùs magnum calorem concipiunt, quæ est eorum singularis proprietas. Quin & Siculi saxis nonnullis imposuerunt nomen Fricarum, quo vocabulo significant etiam notas ex

τος, τό, τε περὶ τὸ ὕαλον γένος ἅπαν, καὶ ὅσα χυτὰ λίθων γένη καλεῖται: *hæc sunt, quæ habent minus terræ & aquæ, & universum genus vitreum, & quæcumque lapidum genera fusilia vocantur.* Vide *Theophrastum* περὶ λίθων & alios. Nisi esset ῥύτας, *rhytas*, sed non puto. *Scaliger.*

Ibidem. Sed primùm non loquitur, his quidem in verbis, *Severus* de quibusvis lapidibus fusilibus, sed de singulari quodam genere. Præterea non est unica appellatio fusilium lapidum, quàm profert *Scaliger*, nam & τηκτοὶ æquè frequenter dicuntur. *Theophrastus* de lapidibus pag. 392. Edit. Lugd. τοῖς δὲ λίθοις αὗταί τε, καὶ περὶ ταύτας, αἱ κατὰ τὰς δυνάμεις, τοῦ τε ποιεῖν ἢ πάσχειν, ἢ τοῦ μὴ πάσχειν. τηκτοὶ γάρ· οἱ δ' ἄτηκτοι: *lapidum & præter has aliæ sunt differentiæ, secundùm facultates aut faciendi, aut patiendi, aut non patiendi. Sunt enim qui liquefieri possunt & qui nequeunt.* Vocem *fricas*, Latinam esse quispiam putarit, atque à Romanis in Sicilia viventibus inventam. Tam enim *frica* Latinum esse potest, quàm *mica*, aut *fica*; & dici illi lapides à *fricando*, quòd iis ad *fricandum* uterentur. *Frico* autem est τρίβω, καταψήχω, ut habent Veteres Glossæ. Potuit eorum usus esse ad expolienda frictione marmora, aut tale quidpiam faciendum. Sic de Indica arena *Plinius* Lib. XXXVI. cap. 6. *Indica non æquè lævigat, sed eâ combustâ polientes marmora fricare jubentur.* Hæc una est difficultas, quî ipso nomine significarent Siculi iis lapidibus inesse *notas* (hoc est, proprietates) fusilium lapidum. Crediderit quispiam respexisse reverâ *Severum* ad verbum *frigo*, quod primigeniâ significatione idem sonabat ac φρύγω, hoc est, simpliciter *torreo*, quamvis postea torrere in patella tantùm significarit. Nec necesse est Poëtam nostrum minimè in hac rarioris vocis Etymologia errare. Videbantur ergo illi hoc nomine significasse Siculi, lapidem hunc torreri posse, ac proinde liquefieri; quamvis à fricando fortè deducerent, ut *sicam* à *secando*. Quòd si hæc non satis placent, possit & conjici scriptum fuisse *phrycas*, hoc est, φρυκὰς, à nominativo φρὺξ, quod esset à φρύττω: ut deducitur φρὶξ *fluctuum fremitus* à φρίττω, *fremo*; atque in hac conjectura potiùs adquieverim. *Gorallus.*

 530. *No-*

Fusilium esse notas; numquam tamen illa liquescunt,
Quamvis materies foveat succosior intus,
Nî penitus venæ fuerint commista molari.
Quòd si quis lapidis miratur fusile robur,
Cogitet obscuri verissima dicta libelli,
Et discet verò nihil insuperabile ab igni,
Omnia quo rerum naturæ semina jacta.
Nec nimiùm hoc mirum; densissima corpora sæpe
Et solido vicina, tamen compescimus igne.

Non

NOTÆ.

530. *Notas*] Hoc est, proprietates, quibus quasi *notis* discriminantur res aliæ ab aliis. Vide ad vs. 522. *Idem.*

531. *Quamvis materies*] Jam sæpe docuit humorem, quem in se habent χυτοὶ λίθοι, esse pabulum ignis: τὸ γδ τηκτὸν, inquit Theophrastus, ἔνικμον ἀεὶ καὶ ὑγρότητα ἔχει πλείω: *fusile enim humoris semper & liquoris plus habet.* Scaliger.

532. *Ni penitus*] Antea legebatur: *nec penitus vena fuerint commissa molari*, quod omni planè sensu carebat. Vult *Severus Fricas*, aut *Phrycas* non posse liquefieri, nisi molaris lapidis sint permistæ venis; nam lapis molaris, dum liquefit, alia etiam liquefacit, ut docet *Theophrastus*. Vide ad vs. 455. *Gorallus.*

533. *Fusile robur*] Hoc est, χυτὸν δύναμιν, facultatem quâ liquefit. Vide ad vs. 529. *Idem.*

534. *Obscuri verissima dicta libelli*] Librum *Heracliti* designari docebit *Scaliger* ad vers. sequentem. Vide de eo *Diogenem* Laërtium Lib. IX. §. 5. & quæ illuc congessere interpretes. *Idem.*

535. *Heracleiti & ibi*] Suppositum à Correctoribus nomen *Heracleti*, quasi, etiam non tacito nomine, κατ' ἐξοχὴν obscurus ille liber, hoc est, σκοτεινὸς vocaretur. Veteres Editiones, pro Heracleti habent:

Et dicas verò nihil insuperabile gigni.

Quare lego audacter:

Et discet verò nihil insuperabile ab igni.

Nam ea est sententia *Heracleti*: ἐκ πυρὸς τὰ πάντα συνίσταται. καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεται. Cujus sententiæ ultimum membrum eo versiculo expressum vides. Et sanè non satis erat dicere, nihil gigni insu-

ex quibus colligunt fusiles esse lapides. Attamen saxa illa liquefieri nequeunt, quamvis majore succi copiâ abundent, nisi venæ lapidis molaris prorsus permista fuerint. Quòd si quis miratur proprietates fusilis hujusce lapidis, in animum revocet quod verè docuit Heraclitus, in obscuro opere de Natura, intelligétque nihil igni insuperabile, & eum esse omnium rerum primum elementum. Neque id nimis mirum videri potest, cùm densissima corpora & in quibus exigui sunt meatus, igne tamen domare soleamus. Non-

superabile, cùm eà disputatio non sit; sed cùm de igne tractetur, & de igne quoque hîc mentio desiderabatur. *Scaliger.*

536. *Omnia qua rerum*] Lege: *omnia quo rerum natura semina jacta.* Ex quo igne, inquit, omnia constant. Annon igitur his duobus versiculis continetur sententia *Heracleti?*

> *Et discet verò nihil insuperabile ab igni,*
> *Omnia quo rerum natura semina jacta.*

Ἐκ πυρὸς τὰ πάντα συνίσταται, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεται. Cujus rei causæ videntur tractatæ fuisse in illo commentario Physico, qui vulgò σκοτεινὸς notissimo nomine vocabatur; ut necesse non sit, sicuti jam admonui, *Heracleti* nomen addere. *Idem.*

Ibidem. Optimè hæc omnia. Sed posset retineri *qua*, ita ut sensus sit, *qua semina jacta sunt*, &c. *Semina* hîc sumuntur pro elementis, ut apud *Virgilium* Ecl. IV, 32.

> *Námque canebat, uti magnum per inane coacta*
> *Semina terrarúmque animæque marisque fuissent,*
> *Et liquidi simul ignis*, &c.

Ac sanè, ex Philosophorum sententia, ex illis, quasi ex seminibus omnia nata erant. *Gorallus.*

537. *Sed nimium hoc mirum*] Εἰς πῦρ πάντα ἀναλύεσθαι. Est objectio: sed hoc mirum, inquies. *Scaliger.* Malui, *Nec* pro *Sed*, ex antiquiore Veneta.

Densissima corpora, &c.] Respondet objectioni, quam confirmat exemplis; eáque puto omnia petita ex obscuro illo Commentario. *Scaliger.*

538. *Et solido vicina*] Hoc est, quæ fermè nullis, aut exiguis meatibus pertusa sunt, qualia metalla. Nam multi, exceptis atomis, nulla corpora prorsus solida, hoc est, sine omnibus poris, esse putabant. *Lucretius* Lib. I. pag. 36.

Non animos æris flammis ſuccumbere cernis?
Lentitiem plumbum non exuit? ipſáque ferri
Materies prædura, tamen ſubvertitur igne?
Spiſsáque ſuſpenſis fornacibus aurea ſaxa
Exſudant pretium? Quædam fortaſſe profundo
Incomperta jacent, ſimilíque obnoxia ſorti.
Nec locus ingenio eſt; oculi, te judice, vincent.
Nam lapis ille riget percuſſus, & ignibus obſtat,
Si parvis torrere velis, cœlóque patenti.
Candentem, preſsúmque agedum fornace coërce;
Nec ſufferre poteſt, nec ſævum durat in hoſtem.
Vincitur & ſolvit vires, captúſque liqueſcit.
Quæ majora putas autem tormenta moveri
Poſſe manu? quæ tanta putas incendia noſtris

Su-

NOTÆ.

Etſi difficile eſſe videtur credere quidquam
In rebus ſolido reperiri corpore poſſe.

Dein allatis rationibus:

Uſque adeò in rebus ſolidi nihil eſſe videtur.

Nec ſanè falsò, ut oſtendit ſummus Phyſicus *Rob. Boylaus*, in libello de poris ſolidorum. *Gorallus.*

539. *Non animos æris*] *Animos* vocat hîc robur, compactámque naturam quâ æs reſiſtit igni. Sic *ſpiritum*, hoc eſt, ſuperbiam & ferociam igni tribuit vſ. 469. *Idem.*

540. *Lentitiem*] Hoc eſt, mollitiem. Sed malè, ne quid diſſimulem, exemplum hoc additur exemplo æris, ſequente etiam ferri; nam frigidum eſt dicere, plumbum mollitiem exuere, ut liquidum fiat; poſtquàm ignis vi dixiſti rigorem æris vinci, dicturus & ipſum ferrum liquefieri. Sed Poëtæ ut non omnia dicunt, quæ dicenda eſſent: ſic æſtu meditationis abrepti & numeris metrorum coacti ea proferunt, quæ rectiùs tacerentur. *Idem.*

542. *Aurea ſaxa exſudant pretium.*] Nullus horum melior interpres eſſe poteſt *Plinio*, cujus hæc ſunt verba, de ratione purgandi auri. Lib. XXXIII. cap. 4. *Quod effoſſum eſt tunditur, lavatur, uritur, molitur in farinam ac pilis cædunt. Vocant argentum quod exit è fornace, ſudoriſque, qui ex camino jactatur, ſpurcitia, in omni metallo ſcoria ap-*

pel-

Nonne vides soliditatem æris igni cedere? Annon plumbum fit liquidum? Nec plumbum tantùm, quod mollius est, sed ipsum ferrum, omnium durissimum, igne liquescit? Annon etiam marmoreæ massæ, quibus aurum est admistum, fodinis detractæ & in ignem missæ pretiosum metallum exsudant? Sunt & alia fortasse in terræ visceribus etiamnum ignota, quibus similis inest natura. Nullis hîc opus est conjecturis; rem ipsam, si cupias, te oculi tui docebunt. Nam lapis ille quidem est durus, ac resistit igni, si exiguum admoveas, atque in aëre aperto. Sed si in clausa fornace urere aggrediaris, tum verò vim ignis perferre ampliùs non potest, duritiem suam amittit & in liquorem resolvitur. Verùm annon putas vim etiam multò majorem posse adhiberi? Aut tantum ardorem, arte

pellatur. Nec ita multò pòst: *aurum faciendi est etiamnum una ratio ex auripigmento, quod in Syria foditur pictoribus in summa tellure, auri colore, sed fragili, lapidum specularium modo.* Hinc intelligere licet, cur *aurea saxa*, cúrve *exsudare pretium*, igue, nimirum, coacta dicantur. *Idem.*

544. *Similique obnoxia sorti*] Hoc est, ejusdem naturæ. *Idem.*

546. *Nec lapis ille riget,*] Repone ex antiquitus excusis: *nam lapis ille riget.* Non potest, inquit, ἐλαύνεσθαι & malleo duci, si tundatur; sed omnino resistit ictibus & riget. Item si exiguo & leni igne, patente cœlo, nec inclusum teras, resistit ignibus. Sed agedum patere in obscuris fornacibus candere & coqui, haud dubiè duritiam exuet, nec durabit in ignem. Hæc, ut jam dixi, exempla non dubito quin hauserit ἐκ τῶν σκοτεινῶν βιβλίων. Silicem verò *fusilem* vocamus vulgò & ab eo omnia igniaria *fusilia.* Scaliger.

551. *Tormenta*] Hoc est, machinas adhiberi, quibus vis ignis augeatur; nam *tormentum* nomen est omnium machinarum, quamvis propriè significet eas quæ funibus tortis aguntur. Possit & sumi *tormentum* de vi, quâ lapis torqueatur, donec liquescat. Glossæ Veteres: *Tormenta,* μάγγανα πολεμικὰ, στραγγαλίαι, βάσανος. *Gorallus.*

552. *Quæ tanta putas*, &c.] An tanta putas incendia ab hominibus posse excitari, quanta sunt, &c. *Idem.*

Tentamus, ſi firma manet tibi fabula mendax,
Materiámve aliam credis, furvo igne favillæ,
Plurima proprietate ſimul concreſcere, ſíque
Commiſtum lento flagrare bitumine ſulfur.
Nam pôſt exuſtæ cretæ quoque robora fundit;
Et figulos hîc eſſe vides; dein frigoris uſu
Duritiem revocare ſuam, & conſtringere venas.
Sed ſignum commune leve eſt, atq; irrita cauſa,
Quæ trepidat; verum tibi certo pignore conſtet.

Nam

NOTÆ.

509. *Materiam ut credas aliam furere igne favillam.*] Interpolatitia lectio, cùm vetus fuerit: *materiámve aliam credis* — & credis favillam furere materiam aliam igne; hoc eſt, ſi credis illam favillam, quæ furit, aliam materiam eſſe quàm ignem. Nam propterea vocavit *Virgilius*, *candentem favillam*, ut eam oſtenderet ex verè flammante igne erumpentem; cùm etiam favilla mortua, quam μαρίλην vocant Græci, poſſit emitti ex pigris & ſopitis ignibus. Sed ignis Ætnæ eſt vegeta flamma, non tantùm λιγνύς. Quare immeritò reprehenditur *Virgilius* ab illo Græculo, cujus cùm nugas in commentarios ſuos retulerit *Gellius*, non tantùm illi, ſed & ſibi quoque ἀβελτερίαν περιβάλλεται. Porrò dixit *aliam igne*, ut *Horatius*:

Néve putes alium ſapiente, bonóque beatum.

Eſt ἑλληνισμός. Sed conſultius, ſi, pro *furere*, legamus *furvo*. Hæc ſanè vera eſt & certa conjectura. *Scaliger.*

Ibidem. Emendanti adſentimur, at non interpretanti. Senſus eſt: ſi credas aliam quampiam materiam, multis rebus miſtam, & furvo igne favillarum liquefactam concreſcere. Nimirum, molari maximè lapidi incendia Ætnæ tribuit. *Gorallus.*

510. *Plurima proprietate*] Repete *ſi*. Si plurima etiam in ipſis præterea προϋπάρχειν putas; hoc eſt, ut loquitur *Ennius*, plurima præter propter concreſcere; nimirum, propter προκαταρκτικὰς αἰτίας. *Scaliger.*

Ibid. Imò intellige, *nempe*; ita ut *plurima*, per appoſitionem, conjungatur cum *materiam.* Sententia eſt, plurima variarum proprietatum ſimul liquefieri & concreſcere, non ex uno lapide molari flumen igneum conſtare. *Gorallus.*

Ibid.

dine conamur, si etiamnum fidem habes Poëtarum fabulis, aut credis aliam materiam igne Ætnæo cum molari lapide liquefactam misceri, proprietatésque suas cum eo communicare, & bitumen ac sulfur simul concrescere. Quod falsum esse licet vel ex eo intelligere, quòd postea mons exustam cretam evomat, unde fit ut sint in vicinia figlinæ; deinde ea creta frigefacta æquè dura ac constipata sit, ac antea. At non satis firma sunt argumenta, quæ pluribus rebus aptari queunt: nec causa satis apta haberi potest, quæ dubia est; necesse est id, quod verum esse dicimus, non dubiis argumentis constare.

Ibid. *Sicque*] Lege: *sique*. Scaliger.

511. *Commissum lento*] Veteres Editiones habent constanter, *commissum vento*. Fortasse, *commistum Veneto*. Nam bitumen Venetum vocari puto, quod *Martialis* Venetum lutum dixit:

Resina, Veneto vel resecare luto.

Nihil tamen affirmo. *Idem.*

Ibidem. Aldina tamen habet *lento*, quod melius est, & à nobis prælatum. *Lentum* enim est non tantùm molle & quod facilè flectitur, sed etiam viscidum. *Virgilius* Georg. II, 248.

Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto,
Discimus; haud umquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.

Ubi *Servius* interpretatur *cohæret*. Gorallus.

512. *Nam post exhaustam cretam*] Lego: *nam pòst exusta creta quoque robora fundit.* *Robur cretæ*, ut alibi, *robur ferri*. Scaliger. Veneta antiquior habet *exustum*. Probat autem *Severus*, unà varia vi ignis non misceri, quando quidem Ætna, post ejectatum lapidem molarem, meram cretam eructat. *Gorallus.*

513. *Et figulos hìc esse vides*] Et figlinas hujus rei fidem facere, nam ibi esse figlinas; quæ non essent, si creta ibi non erueretur. *Scaliger.*

515. *Signum commune leve est*] Hoc est, nihil certò possis colligere ex signo, quod variarum naturarum rerúm possit esse commune. *Gorallus.*

516. *Quæ trepidat*] Quæ dubia est, nam quæ trepidant opponuntur firmis, ac certis. Eadem metaphorâ, incerta *vacillare* dicuntur. Contra *immota* ac *firma* dicuntur ea quæ, si expendantur, in dubium revocari nequeunt. *Idem.*

Ibi-

Nam velut arguti natura eſt æris, & igni
Cùm domitum conſtat, eadémque & robore ſalvo,
Utramque ut poſſis æris cognoſcere partem:
Haud aliter lapis ille tenet (ſeu fortè madentes
Effluat in flammas, ſeu ſit ſecurus ab illis)
Conſervátque notas, nec vultu perdidit ignes.

Quin

NOTÆ.

Ibidem. *Verùm ubi certo pignore*] Lege: *verum tibi certo pignore conſtet.* Nam pignore, hoc eſt, ſequenti comparatione confirmat. *Scaliger.*

Ibidem. Præceptum eſt hoc Philoſophicum, quo *Severus* noſter negat dubiis adſentiendum, aut verum umquam vocandum, niſi quod certis argumentis conſtat. Egregium ſanè monitum, & quo accuratior Recentiorum Philoſophia præſtantius nullum complectitur. *Pignus* pro argumento ſumi oſtendimus ad vſ. 40. *Gorallus.*

517. *Natura eſt æris & ignis*] Legendum omnino eſt:

Nam velut arguti natura eſt æris, & igni
Cum domitum conſtat, eadémque & robore ſalvo,
Utrum utrum ut poſſis æris cognoſcere portam.

Hoc eſt, ut ferri eadem natura eſt & cùm fuſum eſt, & antequàm funderetur, ut una eademque vis ſit illi. *Scaliger.*

519. *Utramque ut poſſis*] Veteres Editiones: *ultra quàm poſſis* Suſpicatus ſum poſſe legi non incommodè *utrum utrum ut poſſis.* Nam *utrumtrum* compendioſè ſcriptum fuiſſe auguror. Plena ſententia eſſet, ut neſcias utram poſſis cognoſcere. Tamen illud *portam* ſuſpectum mihi eſt. *Scaliger.*

Ibidem. Ego verò non dubito quin *ultra quàm*, quod eſt in antiquiore Editione Veneta, ſit mendum pro *utramque.* Sic enim legendum clara loci, nec dubia ſententia oſtendit. Ait enim *Severus*, & æris, quòd liquefactum fuit, & ejus quod minimè liquefactum, unam eamdémque eſſe naturam, adeò ut & liquefactam *partem* (ſic enim legendum, non *portam*) & non liquefactam, cognoſcere poſſimus utramque eſſe unius metalli *partem.* Gorallus.

520. *Haud aliter lapis ille tenet.*] Putem Græcanicè dictum, *lapis haud aliter tenet*, ὅτως ἔχ. Scaliger. Malim ordinem hunc verborum ſtatuere: retinet conſervátque notas, vel naturæ ſuæ certa argumenta, adeò ut ſequentia quaſi parentheſi clauſa habeantur, uſque ad *conſervat*; quod miror à *Scaligero* non eſſe animadverſum. *Gorallus.*

Ibi-

ſtare. Quemadmodum autem eadem eſt natura maſſæ æreæ, ſive liquefacta fuerit, ſive numquam ignem experta ſit, ita ut utramque æream eſſe intelligas: ſic & lapis molaris, ſive liquefactus fuerit flammis, ſive eas non ſenſerit, retinet proprietates ſuas, externáque ſpecie, ignem, quem complectitur præfert. Quin

Ibidem. *Seu fortè madentes*] Ambitioſiùs liquidas flammas *madentes* vocavit. Ὑγρὸν μένος πυρὸς dixit *Empedocles*. Vereor tamen ne legendum ſit *domantes*. Παντοδαμάτωρ πῦρ. *Scaliger.*

Ibidem. Nihil mutandum, nam non Poëtæ tantùm, ſed & Philoſophi vulgò ὑγρὸν vocant non humidum tantùm, ſed & quidquid liquidum eſt. Vide *Ariſtotelem* de Gener. & Corrupt. Lib. II. c. 2.

522. *Conſervátque notas*] Hoc eſt, οὐκ ἀλλοιοῦται, ut vinum dicitur *perdere notam*, cùm aut acuit, aut alio quovis caſu alteratur. Nam dicebant *nota vini*. Horatius:

—— *Chio nota ſi commiſſa Falerni eſt.*

Quod tamen non vini, ſed numorum proprium eſt. Nam malæ notæ numi πονηρὰ κόμματα, παράσημοι, κίβδηλοι, παρακεχαραγμένοι *Ariſtophani*. Hinc tralatitiè *homines de meliore nota Ciceroni* & *Catullo*. De vino verò & fructibus, propriè nomen dicebatur, à quo dixit Cato: *ne vinum nomen perdat*. Virgilius:

Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervant.

Scaliger.

Ibidem. Erudita ſunt quæ hîc habet vir ſummus, ſed nihil ad rem faciunt. *Notæ* enim dicuntur à *Severo* qualitates ac proprietates, quibus ſingula rerum genera à ſe invicem dignoſci poſſunt, ut ſequentia oſtendunt, ubi recenſentur illæ notæ. Sic *Plinius* in inſcriptione Sect. XLVII. Lib. XXII. habet: *notæ venenatorum*; nempe, fungorum. Sic & Græci vocem χαρακτὴρ aliquando uſurpant. *Gregorius* Nazianzenus Orat. XXXIV. pag. 552. quærit à Philoſophis, πῶς ἑστηκότα τε τὰ εἴδη καὶ τοῖς χαρακτῆρσι διεστηκότα; *quomodo ſpecies ſint firmæ, & notis diſtinctæ?* hoc eſt, proprietatibus. *Gorallus.*

Ibid. *Vultu perdidit ignes*] Etiam in ipſo vultu indicat ignes, nam πυῤῥὸς eſt ille lapis. Sed non malè legeretur:

——— *nec vultum perdidit igne.*

Nam dixit, *conſervare notas*. Scaliger.

Ibidem. Habet hîc Aldina, *nec vultum perdidit ignis*. Sed vulgatam lectionem prætulerim, cùm optimus ſit ejus ſenſus. Vult enim Poëta lapidem molarem *ipſo vultu* etiamnum præferre ignes, quamvis liquefactus fuerit. *Vultus* & *facies* externam ſpeciem paſſim nótant. *Gorallus.*

Quin etiam externum nil ei calor ipſe reſolvit,
Non odor, aut levitas; putris magis ille, magíſque,
Una operis facies, eadémque per omnia terra eſt.
Nec tamen inficior lapides ardeſcere certos,
Interiùs furere accenſos; hæc propria virtus.
Quin ipſis quædam Siculi cognomina ſaxis
Impoſuere Fricas, etiam ipſo nomine ſignant

Fu-

NOTÆ.

523. *Quin etiam externam multis*] Nondum illam hydram confecimus. Lege:

Quin etiam externum nil iis color ipſe reſolvit,
Non odor, aut levitas, putris magis ille, magiſque,
Una operis facies.

Quin etiam color ipſe nihil eis externum admiſcet; hoc eſt, ne colore quidem ſuo indicant ſibi quidquam externi admiſtum eſſe. Neque aut odor, aut levitas eos diſtinguit inter ſe, ut iſte ſit putris, illo magis, ille minùs. Una facies quippe eis eſt, eadem per omnia terræ materia. *Scaliger.*

Ibidem. Pro *nil eis*, legimus *nil ei*, quia præceſſit ſingularis numerus; deinde pro *color*, *calor*, ut habet antiquior Editio Veneta. Senſus eſt apertus, qui ex Scaligerana lectione nullus eſt, ne is quidem quem vir ſummus profert, quamvis à mente *Severi* alienus. Vult enim Poëta ipſum calorem nihil reſolviſſe in externa ſpecie lapidis. *Reſolvere* perinde eſt ac diſſolvere. *Gorallus.*

524. *Non odor, aut levitas.*] Subaudiendum *mutata ſunt*, aut quid ſimile. Quòd ſi dixiſſet Poëta, in antecedente verſu:

—— externum nihil huic ardore ſolutum,
Non odor, aut levitas;

planior eſſet conſtructio, ſed videtur eſſe ſolœcophanes, qualia multa in optimis Scriptoribus animadvertuntur. Adi Minervam *Fr. Sanctii* Lib. III. cap. 4. & Lib. IV. ubi de Hyperbato, & Anacolutho. *Gorallus.*

525. *Una operis facies*, &c.] *Opus* hîc pro re ſumitur, ut ſæpiùs in hoc ipſo Poëmate. *Idem.*

529. *Fricas etiam ipſo*, &c.] Hoc verbum non eſt nauci. Eſſet aliquid *phrycas* παρὰ τὸ φρύγεσθαι. Sed oporteret illas in ſartagine frigi, & veriùs dici ταγηνιστοὺς, ut piſces *Athenæi*. Quare, omiſſis nugis, *chytas* legendum eſſe mihi perſuadet fuſilium, apud Græcos, communis & unica appellatio. Omnes enim χυτοὺς λίθους vocant. *Plato* Timæo; συγχεῖται δὲ ταῦτα τὰ μὲν ἔχοντα ἔλαττον γῆς ἢ ὕδατος,

Quin etiam nihil extrinſecus ſpectatus, vi ignis, amiſit, nec odorem, nec pondus; & quamvis fragilior fiat, 525 idem videtur ac per omnia ſibi ſimilis. Non tamen negarim eſſe etiam alios lapides, qui exardeſcunt, & interiùs magnum calorem concipiunt, quæ eſt eorum ſingularis proprietas. Quin & Siculi ſaxis nonnullis impoſuerunt nomen Fricarum, quo vocabulo ſignificant etiam notas ex

τος, τό, τε περὶ τὸ ὕαλον γένος ἅπαν, καὶ ὅσα χυτὰ λίθων γένη καλεῖται: *hæc ſunt, quæ habent minùs terræ & aquæ, & univerſum genus vitreum, & quæcumque lapidum genera fuſilia vocantur.* Vide *Theophraſtum* περὶ λίθων & alios. Niſi eſſet ῥύτας, *rhytas*, ſed non puto. *Scaliger.*

Ibidem. Sed primùm non loquitur, his quidem in verbis, *Severus* de quibuſvis lapidibus fuſilibus, ſed de ſingulari quodam genere. Præterea non eſt unica appellatio fuſilium lapidum, quam profert *Scaliger*, nam & τηκτοὶ æquè frequenter dicuntur. *Theophraſtus* de lapidibus pag. 392. Edit. Lugd. τοῖς δὲ λίθοις αὗταί τε, καὶ παρὰ ταύταις, αἱ κατὰ τὰς δυνάμεις, τοῦ τε ποιεῖν ἢ πάσχειν, ἢ τοῦ μὴ πάσχειν. τηκτοὶ γάρ· οἱ δ᾽ ἄτηκτοι: *lapidum & præter has aliæ ſunt differentiæ, ſecundùm facultates aut faciendi, aut patiendi, aut non patiendi. Sunt enim qui liquefieri poſſunt & qui nequeunt.* Vocem *fricas*, Latinam eſſe quiſpiam putarit, atque à Romanis in Sicilia viventibus inventam. Tam enim *frica* Latinum eſſe poteſt, quàm *mica*, aut *ſica*; & dici illi lapides à *fricando*, quòd iis ad *fricandum* uterentur. *Frico* autem eſt τρίβω, καταψήχω, ut habent Veteres Gloſſæ. Potuit eorum uſus eſſe ad expolienda frictione marmora, aut tale quidpiam faciendum. Sic de Indica arena *Plinius* Lib. XXXVI. cap. 6. *Indicâ non æquè lævigat, ſed eâ combuſtâ polientes marmora fricare jubentur.* Hæc una eſt difficultas, quî ipſo nomine ſignificarent Siculi iis lapidibus ineſſe *notas* (hoc eſt, proprietates) fuſilium lapidum. Crediderit quiſpiam reſpexiſſe reverâ *Severum* ad verbum *frigo*, quod primigeniâ ſignificatione idem ſonabat ac φρύγω, hoc eſt, ſimpliciter *torreo*, quamvis poſtea torrere in patella tantùm ſignificarit. Nec neceſſe eſt Poëtam noſtrum minimè in hac rarioris vocis Etymologia errare. Videbantur ergo illi hoc nomine ſignificaſſe Siculi, lapidem hunc torreri poſſe, ac proinde liquefieri; quamvis à fricando fortè deducerent, ut *ſicam* à *ſecando*. Quòd ſi hæc non ſatis placent, poſſit & conjici ſcriptum fuiſſe *phrycas*, hoc eſt, φρυκάς, à nominativo φρύξ, quod eſſet à φρύττω: ut deducitur φρὶξ *fluctuum fremitus* à φρίττω, *fremo*; atque in hac conjectura potiùs adquieverim. *Gorallus.*

 530. No-

Fusilium esse notas; numquam tamen illa liquescunt,
Quamvis materies foveat succosior intus,
Nî penitus venæ fuerint commista molari.
Quòd si quis lapidis miratur fusile robur,
Cogitet obscuri verissima dicta libelli,
Et discet verò nihil insuperabile ab igni,
Omnia quo rerum naturæ semina jacta.
Nec nimiùm hoc mirum; densissima corpora sæpe
Et solido vicina, tamen compescimus igne.

Non

NOTÆ.

530. *Notas*] Hoc est, proprietates, quibus quasi *notis* discriminantur res aliæ ab aliis. Vide ad vs. 522. *Idem.*

531. *Quamvis materies*] Jam sæpe docuit humorem, quem in se habent χυτοὶ λίθοι, esse pabulum ignis: τὸ γὰρ τηκτὸν, inquit Theophrastus, ἔνικμον ἀεὶ καὶ ὑγρότητα ἔχει πλείω: *fusile enim humoris semper & liquoris plus habet.* Scaliger.

532. *Nî penitus*] Antea legebatur: *nec penitus venæ fuerint commissa molari*, quod omni planè sensu carebat. Vult *Severus Fricas*, aut *Phrycas* non posse liquefieri, nisi molaris lapidis sint permistæ venis; nam lapis molaris, dum liquefit, alia etiam liquefacit, ut docet *Theophrastus*. Vide ad vs. 455. *Gorallus.*

533. *Fusile robur*] Hoc est, χυτὸν δύναμιν, facultatem quâ liquefit. Vide ad vs. 529. *Idem.*

534. *Obscuri verissima dicta libelli*] Librum *Heracliti* designari docebit *Scaliger* ad vers. sequentem. Vide de eo *Diogenem* Laërtium Lib. IX. §. 5. & quæ illuc congessere interpretes. *Idem.*

535. *Heracleiti & ibi*] Suppositum à Correctoribus nomen *Heracleti*, quasi, etiam non tacito nomine, κατ' ἐξοχὴν obscurus ille liber, hoc est, σκοτεινὸς vocaretur. Veteres Editiones, pro Heracleti habent:

Et dicas verò nihil insuperabile gigni.

Quare lego audacter:

Et discet verò nihil insuperabile ab igni.

Nam ea est sententia *Heracleti*: ἐκ πυρὸς τὰ πάντα συνίσταται. καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεται. Cujus sententiæ ultimum membrum eo versiculo expressum vides. Et sanè non satis erat dicere, nihil gigni insu-

ex quibus colligunt fusiles esse lapides. Attamen saxa illa liquefieri nequeunt, quamvis majore succi copiâ abundent, nisi venæ lapidis molaris prorsus permista fuerint. Quòd si quis miratur proprietates fusilis hujusce lapidis, in animum revocet quod verè docuit Heraclitus, in obscuro opere de Natura, intelligétque nihil igni insuperabile, & eum esse omnium rerum primum elementum. Neque id nimis mirum videri potest, cùm densissima corpora & in quibus exigui sunt meatus, igne tamen domare soleamus. Non-

superabile, cùm ea disputatio non sit; sed cùm de igne tractetur, & de igne quoque hîc mentio desiderabatur. *Scaliger.*

536. *Omnia quæ rerum*] Lege: *omnia quo rerum natura semina jacta.* Ex quo igne, inquit, omnia constant. Annon igitur his duobus versiculis continetur sententia *Heracleti?*

Et discet verò nihil insuperabile ab igni,
Omnia quo rerum natura semina jacta.

Ἐκ πυρὸς τὰ πάντα συνίσταται, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεται. Cujus rei causæ videntur tractatæ fuisse in illo commentario Physico, qui vulgò σκοτεινὸς notissimo nomine vocabatur; ut necesse non sit, sicuti jam admonui, *Heracleti* nomen addere. *Idem.*

Ibidem. Optimè hæc omnia. Sed posset retineri *quæ*, ita ut sensus sit, *quæ semina jacta sunt*, &c. *Semina* hîc sumuntur pro elementis, ut apud *Virgilium* Ecl. IV, 32.

Nάmque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarúmque animæque marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis, &c.

Ac sanè, ex Philosophorum sententia, ex illis, quasi ex seminibus omnia nata erant. *Gorallus.*

537. *Sed nimium hoc mirum*] Εἰς πῦρ πάντα ἀναλύεσθαι. Est objectio: sed hoc mirum, inquies. *Scaliger.* Malui, *Nec* pro *Sed*, ex antiquiore Veneta.

Densissima corpora, &c.] Respondet objectioni, quam confirmat exemplis; eáque puto omnia petita ex obscuro illo Commentario. *Scaliger.*

538. *Et solido vicina*] Hoc est, quæ fermè nullis, aut exiguis meatibus pertusa sunt, qualia metalla. Nam multi, exceptis atomis, nulla corpora prorsus solida, hoc est, sine omnibus poris, esse putabant. *Lucretius* Lib. I. pag. 36.

 Etsi

Non animos æris flammis ſuccumbere cernis?
Lentitiem plumbum non exuit? ipſáque ferri
Materies prædura, tamen ſubvertitur igne?
Spiſſáque ſuſpenſis fornacibus aurea ſaxa
Exſudant pretium? Quædam fortaſſe profundo
Incomperta jacent, ſimilſque obnoxia ſorti.
Nec locus ingenio eſt; oculi, te judice, vincent.
Nam lapis ille riget perculſus, & ignibus obſtat,
Si parvis torrere velis, cœlóque patenti.
Candentem, preſsúmque agedum fornace coërce;
Nec ſufferre poteſt, nec ſævum durat in hoſtem.
Vincitur & ſolvit vires, captúſque liqueſcit.
Quæ majora putas autem tormenta moveri
Poſſe manu? quæ tanta putas incendia noſtris
Su-

NOTÆ.

Etſi difficile eſſe videtur credere quidquam
In rebus ſolido reperiri corpore poſſe.

Dein allatis rationibus:

Uſque adeò in rebus ſolidi nihil eſſe videtur.

Nec ſanè falsò, ut oſtendit ſummus Phyſicus *Rob. Boylaus*, in libello de poris ſolidorum. *Gorallus.*

539. *Non animos æris*] *Animos* vocat hîc robur, compactámque naturam quâ æs reſiſtit igni. Sic *ſpiritum*, hoc eſt, ſuperbiam & ferociam igni tribuit vſ. 469. *Idem.*

540. *Lentitiem*] Hoc eſt, mollitiem. Sed malè, ne quid diſſimulem, exemplum hoc additur exemplo æris, ſequente etiam ferri; nam frigidum eſt dicere, plumbum mollitiem exuere, ut liquidum fiat; poſtquàm ignis vi dixiſti rigorem æris vinci, dicturus & ipſum ferrum liqueſieri. Sed Poëtæ ut non omnia dicunt, quæ dicenda eſſent: ſic æſtu meditationis abrepti & numeris metrorum coacti ea proferunt, quæ rectiùs tacerentur. *Idem.*

542. *Aurea ſaxa exſudant pretium.*] Nullus horum melior interpres eſſe poteſt *Plinio*, cujus hæc ſunt verba, de ratione purgandi auri. Lib. XXXIII. cap. 4. *Quod effoſſum eſt tunditur, lavatur, uritur, molitur in farinam ac pilis cadunt. Vocant argentum quod exit è fornace, ſudoriſque, qui ex camino jactatur, ſpurcitia, in omni metallo ſcoria appel-*

Nonne vides ſoliditatem æris igni cedere? An non plumbum fit liquidum? Nec plumbum tantùm, quod mollius eſt, ſed ipſum ferrum, omnium duriſſimum, igne liqueſcit? Annon etiam marmoreæ maſſæ, quibus aurum eſt admiſtum, fodinis detractæ & in ignem miſſæ pretioſum metallum exſudant? Sunt & alia fortaſſe in terræ viſceribus etiamnum ignota, quibus ſimilis ineſt natura. Nullis hîc opus eſt conjecturis; rem ipſam, ſi cupias, te oculi tui docebunt. Nam lapis ille quidem eſt durus, ac reſiſtit igni, ſi exiguum admoveas, atque in aëre aperto. Sed ſi in clauſa fornace urere aggrediaris, tum verò vim ignis perferre ampliùs non poteſt, duritiem ſuam amittit & in liquorem reſolvitur. Verùm annon putas vim etiam multò majorem poſſe adhiberi? Aut tantum ardorem, arte

pellatur. Nec ita multò pòſt: *aurum faciendi eſt etiamnum una ratio ex auripigmento, quod in Syria foditur pictoribus in ſumma tellure, auri colore, ſed fragili, lapidum ſpecularium modo.* Hinc intelligere licet, cur *aurea ſaxa*, cúrve *exſudare pretium*, igue, nimirum, coacta dicantur. *Idem.*

544. *Similique obnoxia ſorti*] Hoc eſt, ejuſdem naturæ. *Idem.*

546. *Nec lapis ille riget.*] Repone ex antiquitus excuſis: *nam lapis ille riget.* Non poteſt, inquit, ἐλαύνεσθαι & malleo duci, ſi tundatur; ſed omnino reſiſtit ictibus & riget. Item ſi exiguo & leni igne, patente cœlo, nec incluſum teras, reſiſtit ignibus. Sed agedum patere in obſcuris fornacibus candere & coqui, haud dubiè duritiam exuet, nec durabit in ignem. Hæc, ut jam dixi, exempla non dubito quin hauſerit ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ βιβλίου. Silicem verò *fuſilem* vocamus vulgò & ab eo omnia igniaria *fuſilia*. Scaliger.

551. *Tormenta*] Hoc eſt, machinas adhiberi, quibus vis ignis augeatur; nam *tormentum* nomen eſt omnium machinarum, quamvis propriè ſignificet eas quæ funibus tortis aguntur. Poſſit & ſumi *tormentum* de vi, quâ lapis torqueatur, donec liqueſcat. Gloſſæ Veteres: *Tormenta*, μάγγανα πολεμικὰ, στραγγαλίαι, βάσανος. *Gorallus.*

552. *Quæ tanta putas*, &c.] An tanta putas incendia ab hominibus poſſe excitari, quanta ſunt, &c. *Idem.*

Sustentari opibus, quantis fornacibus Ætna
Uritur, à sacro numquam non fertilis igne?
Sed non qui nostro fervet moderatior usu,
Sed cœlo propior, vel quali Juppiter ipse
Armatus flammâ est; his viribus additus ingens
Spiritus, adstrictis elisus faucibus: ut cùm
Fabriles operæ tudibus contundere massas
Festinant, ignes quatiunt, follésque trementes
Exanimant, pressósque instigant agmine ventos.

Hæc

NOTÆ.

554. *A sacro numquam non fertilis igne.*] Vide ad vs. 463. *Fertilis ab igne* perinde est ac *fertilis igne*; imò in hac loquutione subaudiri videtur præpositio. Malè antiquior Veneta hîc *&* *sacro.* Idem.

555. *Fervet*] Lege: *fervat. Fervere Leucaten.* Scaliger.

Ibid. *Usu*] Hoc est, *usui.* Notum est Veteres dixisse in dativo *manu* & *manui*, *curru* & *currui. Virgilius* Eclog. IV, 29.

Daphnis & Armenias curru subjungere tigres
Instituit, &c.

Ubi vide Interpretes. *Gorallus.*

557. *Additus*] Vel, *abditus.* Scaliger.

559. *Fabriles operas*] Lege: *operæ*, χαλχοῦργοι. Idem.

Ibid. *Rudibus contundere massis.*] Lego: *tudibus contundere massas. Tudes* sunt mallei. *Festus.* Inde verbum *tuditare Lucretio*, pro extundere. *Idem*

Ibidem. Optimè. Vide *Festum*, in *Tuditantes* & in *Tudites.* Glossæ Veteres: *Tudices*, σφυραί. Legendum *Tudites*, ut ostendit verbum *Tudito*, & agnomen Semproniæ gentis *Tuditanus.* Gorallus.

560. *Follésque trementes exanimant*] Lego *tumentes*, quæ enim sufflata sunt *tumida* dicuntur. Unde *sufflare se*, pro irasci, posuit *Plautus.* Eadem etiam de causa *in fermento esse*, quia qui irascuntur tumidi fiunt. Et *tumentes* pro iratis dixit *Plinius* in Panegyrico Trajani: *Principes, ad odium sui leniendum, tumentibus plebis animis objectabant.* Ego, ut dixi, verum esse puto tumentes; nam ferè semper ita conjugebant hæc duo, adeò ut & separatim *follicare* pro tumere usurparent, ut *Hieronymus* ad Eustochium, de custodienda virginitate: *follicantes caligas*, id est distentas, seu tumidas; & eleganter in Glossario *follis* exponitur ἀσκὸς, quo significatu legitur apud *Apuleium* & alios. Ideóque etiam

cor-

arte humanâ, excitari posse, quantus est in Ætnæ cavernis, quibus sacer ignis numquam deest? Is verò ignis multò vehementior est, eo qui usibus humanis inservit, quippe cœlestium ignium naturæ propior, aut ei similis quo fulmen constat. Ad ejus vires accedit flatus ventorum, arctis faucibus clausorum, quo haud aliter augetur ignis vehementia, quàm follibus fabrorum ferrariorum, cùm emollitas ferri massas cudere volunt. Tum verò agitatur ab iis ignis, follibus animam emittentibus, coactámque in flammam impel-

corpus humanum *folliculum* dixerunt. *Lucilius* apud *Nonium*, in folliculo. Sic Græci θύλακον usurpant. *Theodoretus* de Martyribus Lib. VIII. Οὐδέ γε Ἀνάξαρχος ἐκεῖνος ὃς ὑπέροις πτισσόμενος σιδηροῖς ἔλεγεν, ὥς φασιν· πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, Ἀνάξαρχον γὰρ οὐ πτίσσεις. Quod ex *Diogene* Laërtio sumsit, Lib. IX. ubi ita legitur, πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, Ἀνάξαρχον δὲ οὐ πλήττεις. Ad verbum expressit *Tertullianus* Apologetico, cap. ultimo: *Anaxarchus, cùm in exitium ptissana pilo contunderetur; tunde, tunde, aiebat Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non tundis.* Atque ut hi *follem* dixere, sic *Varro corticem*, in Tithono, περὶ γήρως: *Sic invitata matura anima corporeum corticem facile relinquit.* Lindenbruchius.

Ibidem. Non immorabor expendendis quæ huc congessit vir doctissimus & multijugæ lectionis, potiùs ut paginam impleret, quàm ut illustraret *Severum*. Sed cùm inepta sanè non sit ejus conjectura, attamen mutatione opus esse non censui; quia revera *tremunt* folles, cùm crebriùs aëre implentur & evacuantur. *Gorallus.*

561. *Pressósque instigant*] Et in Aldina *pressóque*, eodem sensu. Nam *pressi agmine venti*, aut *venti presso agmine*, idem sonat; nimirum, auras quarum priores partes posterioribus premuntur. Nam *agmen* propriè est exercitus iter faciens longo ordine. Hinc *Virgilius* dixit *agmen aquarum*, Georg. Lib. I, 32.

Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum.

Et Æneïd. II, 782.

Inter opima virûm, leni fluit agmine Tibris.

Sic malim interpretari, quàm *impetu* cum *Servio*. *Actum* & *ductum* rectè sensit dici *Macrobius* Saturnal. Lib. VI. cap. 4. ubi & hunc locum *Ennii* profert:

Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen.

Gorallus.

Hæc operis summa est; sic nobilis uritur Ætna.
Terra foraminibus vires trahit, urget in arctum,
Spiritus incendî vivit per maxima saxa.
Magnificas ædes, operosáque visere templa
Divitiis hominum, aut sacra marmora, résve vetustas,
Tra-

NOTÆ.

562. *Hac operis fama est*] Posset legi: *summa est*. Nihil muto. Est autem totius operis Epilogus. Ætna ardet, quare? In fistulosa terra spiritus excitatur, ex spiritu ignis. Pabulum ignis maxima saxa, quæ vocavit molaria. Ita breviter complexus est totius disputationis summam. Quam & *Lucretius* quoque ita exsequitur:

——— primùm totius subcava montis
Est natura, ferè silicum suffulta cavernis.
Omnibus est porrò speluncis ventus & aër.
Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aër,
Hic ubi percaluit, calefecitque omnia circum
Saxa ferens, quà contingit terrámque & ab ollis
Excussit calidum flammis velocibus ignem,

& quæ sequuntur. Sed in his verbis *Lucretii*, tertius à fine mendosus est. Legendum enim:

Hic ubi percellit, calefecitque omnia circum
Saxa terens ———

Percellit, ἀρχαϊσμὸς pro *perculit*, ut apud *Virgilium*:

——— *Cynthius aurem*
Vellit ———

Vide *Priscianum* & *Diomedem*, nam non calescit spiritus ille, qui fit aëris agitatione. Quod si concedamus, non illum calorem eâ agitatione acquirere potest, qui saxa incendat. Sed ex mutuo attritu saxorum, quæ ipse inter se percellit, excuduntur scintillæ; quæ exceptæ materiâ sulfureâ, quâ totus ille mons abundat, accendunt ignem. *Scaliger*.

Ibidem. Rectè ostendit vir summus, quamvis nolit, mutandum esse *fama* in *summa*; nam *Severus* in pauca hîc contrahit quidquid antea dixit de incendii causa. Contra *fama* caret sensu. *Gorallus*.

563. *Vires trahit*] Fortè *ventos*, aut *auras* legendum; certè sunt venti intelligendi, quorum viribus accenditur magis ac magis ignis. *Idem*.

564 *Spi-*

pellentibus. Summatim omnia ut dicam, hæc eſt ratio, quâ celeberrimus ille Siciliæ mons exardeſcit. Per terræ meatus ſubeunt venti, qui, arctis canalibus compreſſi, vim tantam addunt igni, ut vel maxima ſaxa poſſit incendere. 565 Viſuri ſplendida Deorum templa, donariiſque hominum magnificis ornata, aut ſigna marmorea, vetuſtáque monumenta du-

564. *Spiritus incendit vivus.*] Hæc eſt veterum excuſorum lectio. Quæ mirum quantum nos juvat ad verum indagandum:

> ——— *urget in arctum*
> *Spiritus, incendi cui vis per maxima ſaxa.*

Hoc eſt, qui incendendi vires acquirit ex mutuo maximorum ſaxorum attritu. *Maxima ſaxa*, ut jam admonui, vocat molares lapides. *Scaliger.*

Ibidem. Antiquior Veneta reverà habet, ut monet *Scaliger.* Sed cùm aliæ habeant *incendi vivit*, nihil mutavimus. *Spiritus*, nimirum, *incendii*, hoc eſt, ipſum incendium cum flatu conjunctum vivit accenſione magnorum ſaxorum. *Gorallus.*

565. *Magnificas laudes*] Pulcherrimâ coronide Epilogum claudit; quæ tota conſtat ex narratione veterum monumentorum, ſed & hæc quoque corrigenda ſunt,

> *Magnificas laudes, operoſáque viſere templa*
> *Divitiis hominum, aut ſacra marmora, reſve vetuſtas*
> *Traduce materiâ, tetris per proxima fatis,*
> *Currimus.*

Ibidem. Imò verò legendum: *magnificas ædes*, nam loquitur de templis Deorum. Quod oræ codicis ex antiqua editione adnotatum vidi. *Ovidius* Faſt. Lib. VI, 637.

> *Te quoque magnificâ, Concordia, dedicat æde*
> *Livia, quam caro præſtitit illa viro.*

Gorallus.

Ibid. *Operoſáque viſere templa*, &c.] Hoc eſt, ornata ſplendidis donariis; ſeu in quibus exornandis multam operam poſuere homines. Sic *Ovidius* Amorum Lib. II. El. X, 5.

> *Utraque formoſa eſt, operoſa cultibus amba,*
> *Artibus in dubio eſt hac ſit, an illa, prior.*

Idem.

566. *Sacra marmora, reſve vetuſtas*] Sic ex certiſſima *Scaligeri* emendatione edidimus. Antea legebatur abſurdè: *ſacra monumenta vetuſta.* Idem.

567. *Tra-*

Traduce materiâ, aut tetris, per proxima, fatis,
Currimus; atque avidi veteris mendacia famæ
Eruimus, cunctásque libet percurrere gentes.
Nunc juvat Ogygiis circumdata mœnia Thebis,
Cernereque hîc fratres; ille impiger, iste canorus
Con-

NOTÆ.

567. *Traduce materiâ, terris,* &c.] Scribimus: *tetris per proxima fatis*; hoc est, per summa discrimina, ut infra:

Hac visenda putas dubius terraque marisque.

Dixi quod potui, neque enim satis confido huic lectioni. *Opera traduce materiâ* elegànter vocat ea quæ Græci ἀρχέτυπα, ut pote ex quibus multa similia ad exemplum derivata sunt, ut ex rumpis & traducibus vitium multæ aliæ. Porrò ut hîc *traduce materiâ*, sic, apud *Tertullianum*, *producem mutui coïtûs*, libro de carne Christi. *Scaliger.*

Ibidem. *Traduce materia*] Si hæc lectio sana est, *traduce materiâ*, erit adeò firmâ materiâ, ut opera illa ad posteros usque traduxerit. Qualia fuerunt multa, in Asia, Græcia atque Ægypto antiquissima templa, quæ ex tam daro lapide exstructa fuerunt, ut ad posteritatem usque traducta essent. Metaphora petita est à vitibus, quæ palmitum per terram traductorum ope conservantur; qui palmites vocantur *traduces*, ut docebunt Scriptores de R. R. *Gorallus.*

Ibidem. *Et tetris per proxima fatis*] Legimus *aut*, pro *&*, hoc sensu; aut quorum ne ipsa quidem materia, tetris fatis per proxima iis, quibus condita sunt, aut steterunt, tempora, servari potuit. Quales fuerunt antiquissimæ urbes, quarum ne rudera quidem superant, ut Babylonis, Trojæ, &c. quarum tamen solum visebatur, & etiamnum visitur à peregrinis. *Idem.*

568. *Veteris mendacia famæ eruimus*] In ruderibus, quæ per Asiam & Græciam præsertim supersunt, quærimus urbium, quarum *Homerus*, aut alius quivis Scriptor antiquus, mentionem facit, evanida vestigia. Cujus curiositatis exempla multa sunt apud *Strabonem* Lib. I. & *Pausaniam* passim. Quòd si eo vitio laborarunt Veteres, nos quidem multò magis propterea vituperandi sumus. Adi, si vacat, *Lucianum*, sub finem Contemplantium eleganter hisce de rebus ridentem. *Idem.*

570. *Ogygiis circumdata mœnia Thebis.*] *Ogyges*, aut *Ogygus* antiquissimus Thebarum Rex, qui ante ipsos Phœnices Thebas obtinuit.

durante etiamnum materiâ, vel malum fatum citò experta, peregrè imus, & avidi ſpectandi, quæ priſcâ fabulâ celebrata ſunt, ſepulta eorum rudera eruimus, ac totum propterea orbem terrarum luſtramus.
570 Nunc juvat viſere mœnia Thebarum, quarum primus Rex fuit Ogyges, & monumenta Amphionis & Zethi; quorum hîc pecuarius, ille fidicen peritiſſimus,

nuit. *Pauſanias* in Bœoticis pag. 548. Ed. Vechel. Γῆν δὲ τὴν Θηβαΐδα οἰκῆσαι πρῶτον λέγουσιν Ἐκτῆνας, βασιλέα δὲ εἶναι τῶν Ἐκτήνων ἄνδρα αὐτόχθονα Ὤγυγον, καὶ ἀπὸ τούτου τοῖς πολλοῖς τῶν ποιητῶν ἐπίκλησις ἐς τὰς Θήβας ἐστὶν Ὠγυγίαι: *Aiunt Thebanum agrum coluiſſe primùm Ectenas, eorumque regem fuiſſe virum indigenam Ogygum; & ab hoc à multis Poëtis cognomen Thebis inditum Ogygiis.* Idem, p. 555. teſtatur Thebis portam fuiſſe, quæ *Ogygia* vocabatur. De hoc rege, ac de alio cognomine, qui Athenis regnaſſe dicitur, poſſent nonnulla non inutilia proferri, ſed quæ nihil ad *Severum* quem ſolum nobis illuſtrandum nunc ſuſcepimus. *Idem.*

571. *Cernereque hîc fratres*] Sic legimus pro, *cernereque & fratres*, ut habent Editiones pleræque, aut *quod fratris*, ut eſt in antiquiore Veneta. Nemo non videt intelligi *Amphionem* & *Zethum* Thebanorum conditores mœnium, de quibus *Homerus* Iliad. Λ. & multi alii Poëtæ. *Idem.*

Ibidem. Reponendum ex veteribus Editionibus:

Cernere quod fratres, ille impiger, iſte, &c.

Scaliger.

Ibidem. *Ille canorus*] Scribo:

——— *ille canoris*
Cordeis Fenices alieno interſerit avo.

Cordeis pro *chordis*, unde fecerunt *condere*. *Fenices*, *Phœnices*; hoc eſt, Thebanos, qui ex Phœnicia oriundi ſunt, propter Cadmum. Vel fortaſſe nihil mutandum, ut *canorus condere felices*, ſit eâ figurâ dictum, quâ *Horatio*, *celer ſequi* & ſimilia. Condit felices Poëta aut Hymnologus eos, quos carminibus ſuis & muſicâ celebrat. *Alieno avo*; id eſt, longiore quàm quo vivimus. Nam breve eſt quod vivimus. *Idem.*

Ibidem. *Ille impiger*, *iſte canorus.*] Zethus fuit *bubulcus*, ut docet *Apollodorus* Bibliothecæ Lib. III. cap. 5. Amphion verò cytharœdus præſtantiſſimus, de quo quis Poëtarum non dixit? Vide Collectanea *Nicol. Loydii.* Gorallus.

572. Con-

mus, qui ſuam & fratris memoriam, ob ea mœnia condita, ad ultimam poſteritatem tranſmiſit. Illic aut ſaxa, quæ, Amphione lyram pulſante, ſponte ſuâ Thebana mœnia conſtruxerunt; aut etiam ſacra, in una ara Eteocli & Polynici facta, quorum flamma in duas partes dividitur, 575 non ſine ſtupore ſpectamus; ut & ducum, qui ad Thebas cecidere, ſepulcra, & templa Amphia-

Senſus ineſt igitur nebulis, quas exigit ignis,
Conſilium fugiunt cetera pæne meum.
Conſilium; commune ſacrum cùm fiat in ara
Fratribus, alternâ qui periere manu.
Ipſa ſibi diſcors, tamquam mandetur ab illis,
Scinditur in partes atra favilla duas.
Hoc, memini, quondam fieri non poſſe loquebar,
Et me Battiades judice falſus erat.

Vide Epigramma *Bianoris* III. Anthologiæ, titulo εἰς ἥρωας, *Scaliger*. Plura addi nihil intereſt. Alioquin & alia congeſſit *Nic. Loydius*, in Eteocle & Polynice.

575. *Miramur ſeptemque duces raptúmque*] Atqui Amphiaraus, qui profundo raptus eſt, fuit unus ſeptem ducum; ſed ſic ſæpe præſtantiſſimi quique Scriptores, nomine prolato eximii cujuſpiam viri ex certo numero, integrum addunt numerum, haud aliter ac ſi vir ille eximius ad eum numerum non pertinuiſſet. Sic apud *Livium* Lib. III, 25. *Virginius maximè* & *Tribuni*; cùm Virginius è numero Tribunorum eſſet. Sic apud *Petronium* Cap. II. *Pindarus novémque Lyrici*; cùm nemo neſciat eorum novem Lyricorum principem fuiſſe *Pindarum*. Si quis plura aveat exempla, adeat Interpretes ad hæc loca. Reſpicit autem *Severus* ad monumenta ſeptem ducum, quæ etiamnum in Eleuſinio agro oſtendebantur. *Pauſanias* in Atticis, pag. 70. de via quæ Eleuſine Megara ducebat: Ὀλίγον δὲ ἀπωτέρω τοῦ φρέατος, ἱερὸν Μεγανείρας ἐστι, καὶ μετ' αὐτὸ τάφοι τῶν ἐς Θήβας. Κρέων γὰρ ὃς ἐδυνάστευε τότε ἐν Θήβαις, Λαοδάμαντα ἐπιτροπεύων τὸν Ἐτεοκλέους, οὐ παρῆκε τοῖς προσήκουσιν ἀνελομένους θάψαι. ἱκετεύσαντος δὲ Ἀδράστου Θησέα, καὶ Ἀθηναίων μάχης γενομένης πρὸς Βοιωτούς, Θησεὺς ὡς ἐκράτησε τῇ μάχῃ, κομίσας εἰς τὴν Ἐλευσινίαν τοὺς νεκροὺς ἐνταῦθα ἔθαψε: *non longè à puteo eſt Meganiræ ſacellum & eorum qui ad Thebas ceciderunt tumuli. Cùm enim Creon, qui Laodamantis, Eteoclis filii, tutor erat, & plurimùm Thebis tunc poterat, non ſineret cæſorum cadavera à ſuis humari, Theſei opem Adraſtus imploravit. Commiſſâ itaque inter Athenienſes & Thebanos pugnâ, victor Theſeus in Eleuſinium agrum deportanda cadavera atque ibi ſepelienda curavit.* Defuere tamen ei numero *Adraſtus*, qui Megaris obiit, ut idem

Detinet Eurotas illic & Sparta Lycurgi,
Et ſacer in bellum numerus, ſua turba regenti.
Nunc hîc Cecropiæ variis ſpectantur Athenæ
Carminibus, gaudéntque ſuâ victrice Minervâ.
Excidit hîc reduci quondam tibi, perfide Theſeu,
Candida ſollicito præmittere vela parenti.

Tu

NOTÆ.

idem docet pag. 80. & Amphiaraus qui vivus abſorptus eſt. *Idem.*

Ibid. *Raptúmque profundo*] Amphiaraum de cujus morte exſtant magnifici verſus, in Thebaïde *Statii Papinii.* Scaliger. Ei erant non uno loco Heroa conſecrata, ut docet *Pauſanias* in Atticis. *Gorallus.*

576. *Sparſa Lycurgi*] Lege: *Sparta.* Levis ſanè error, vel puero notus; tamen in recentioribus Editionibus, etiam in Antuerpienſi, hactenus non animadverſus. *Scaliger.*

577. *Et ſacer in bellum numerus*] Alioqui *numerus* ad contemtum:

Nos numerus ſumus & fruges conſumere nati.

Ex Græcorum proverbiis ἀριθμός. Quod etiam de uno dici, non tantùm de pluribus, adnotavimus apud *Euripidem* Heraclidis:

Εἰδὼς μὲν οὐκ ἀριθμὸν, ἀλλ' ἐτητύμως
Ἄνδρ' ὄντα τὸν σὸν παῖδα.

Sciens non numerum, ſed verè
Virum eſſe filium tuum. Idem.

Ibidem. Vera ſunt quæ hîc habet vir ſummus, ſed nihil ad rem. *Numerus* hîc eſt vox è militia deſumta; quæ quidem ævo *Taciti* frequentior fuit, ut multis oſtendit *Juſtus Lipſius* ad Lib. I. Cap. VI. Sed antea inaudita non fuerat, ut vel ex hoc loco liquet. Sic autem dictæ cohortes, aliáque militum συντάγματα, quorum erat certus numerus; quò reſpexit *Virgilius* Æneid. XI, 599.

Etruſcique duas, equitúmque exercitus omnis
Compoſiti numero in turmas.

Dicitur autem hîc *ſacer* numerus, quòd Laconicæ ἐνωμοτίαι, hoc eſt, numeri XXV. virorum, ſolerent, ſacris quibuſdam abhibitis, militiæ nomen dare. *Heſychius :* ἐνωμοτία, τάξις τὶς διὰ σφαγίων ἐνώμοτος. Vide *Nicol. Cragium* Reipub. Lacedæm. Lib. IV. cap. 4.

Fortè

phiarao, terrâ absorpto, consecrata. Aliàs Laconica & Sparta Lycurgi legibus nobilis oculos nostros detinent, revocántque in memoriam exercitus illos Lacedæmoniorum, usque adeò disciplinæ militaris observantes. Interdum lustramus Athenas, Poëtis qui in iis nati sunt nobilitatas, & Minervæ Victricis tutelâ insignes. Recordamur, non procul ab hujus urbis portu, Theseum è Creta incolumem redeuntem, sed ob perfidè relictam in Dia insula Ariadnen, oblitum esse nigro velo, pro mandatis paternis, album substituere, ut se salvum redire

Fortè etiam sacros numeros vocavit *Severus*, ad instar Thebanæ Cohortis, de qua *Plutarchus* in Pelopida. *Gorallus.*

Ibid. *Sua turba recenti*] Lege, *regenti*; penitus devoti Regibus suis ac Ephoris, non sui sed Reipublicæ & Regum. *Regens*, ςρατηγός. In Culice:

——— quo flamma regente
Doris Erichthonias prostravit funditus arces.

Quo regente, ὃ ςρατηγοῦντος. *Scaliger.* Summum Reges Lacedæmonii in exercitibus habuerunt imperium, cui responsare non licebat. Vide *Cragium* eodem loco. *Gorallus.*

578. *Variis spectantur Athenæ Carminibus*] Propter multa carmina, quibus sunt à Poëtis Epicis & Dramaticis celebratæ. *Idem.*

Gaudénsque sua victrice] De Minervæ & Neptuni certamine hæc accipienda. Quare victricem Minervam vocavit, quòd ejus olea præposita fuit equo Neptuni. *Scaliger.* Celebris quidem ea fuit fabula, sed & erat Νίκη Ἀθηνᾶ, *Minerva victoria*, quòd victores eos quibus favebat redderet, de qua *Harpocration*; ad quem vide *Henr. Valesium*, qui ostendit id fuisse cognomen Minervæ πολιοῦχος, seu præsidis urbis. *Gorallus.*

580. *Excidit hic reduci*] Hic versus & sequentes quinque, sine ulla sententiæ jactura, abessent. Neque enim Athenæ visebantur, propter putidas id genus fabellas. Sed Poëtæ vix abstinere possunt ab ejusmodi locis, in historia fabulari, aut ei proxima celebratis; si quæ occasio in ea digrediendi incidit, quamvis minùs commoda. *Idem.*

581. *Candida sollicito permittere vela*] Omnino legendum, ut in Veteribus *præmittere.* Nam præmittenda erant vela candida patri, ut essent nuncia reditûs. *Scaliger.* Fabulam hanc aut historiam tersè narravit *Catullus*, in elegantissimo Carmine de Nuptiis Thetidis & Pelei; ubi cur exciderit Theseo paterni moniti memoria docet. *Gorallus.*

Tu quoque Athenarum crimen, jam nobile sidus,
Erigone; sedes vestra en, Philomela, canoris
Te vocat in silvis; & tu, soror hospita, tectis
Acciperis; solis Tereus ferus exsulat agris.
Mi-

NOTÆ.

582. *Tu quoque Athenarum carmen*] Ita legendus totus hic locus depravatissimus:

> *Te quoque Athenarum carmen, jam nobile sidus*
> *Erigone; sedes, Pandioni, vestra canoris*
> *Te vocat in silvis; & tu soror hospita tectis*
> *Acciperis.*

Tres Atticas puellas alloquitur; quarum primam sideribus, alteram silvis, tertiam tectis acceptam scribit. O Erigone, te nobile sidus vocat; ô Pandioni Philomela, te sedes in silvis vocat; ô Procne, tu tectis acciperis. Hæc est, nisi fallor, hujus loci vera interpretatio. *Scaliger.*

Ibidem. *Carmen*] Cum Aldina lege, *crimen.* Crimen enim non exiguum erat, quòd Attici, acciso ejus patre, virginem ad suspendium adegissent. Cùm enim pastores Attici, ut verbis utar *Hygini* Fab. CXXIX. ex utre vini, quem acceptum à Libero Patre cum iis Icarius communicaverat, ebrii facti concidissent; arbitrantes Icarium sibi malum medicamentum dedisse, fustibus eum interfecerunt. Icarium autem occisum canis ululans Mæra Erigonæ monstravit, ubi pater insepultus jaceret. Quò cùm venisset, super corpus parentis suspendio se necavit; ob quod factum, Liber Pater iratus Atheniensium filias simili pœnâ afflixit. De ea re ab Apolline responsum petierunt, quibus responsum est, quòd Icarii & Erigones mortem neglexissent. Quo responso, de Pastoribus supplicium sumserunt & Erigonæ diem festum oscillationis, pestilentiæ causâ, instituerunt, & ut per vindemiam de frugibus Icario & Erigonæ primùm delibarent; qui, Deorum voluntate, in astrorum numerum sunt relati. Erigone signum Virginis, quam nos Justitiam appellamus, Icarius Arcturus in sideribus est dictus; canis autem Mæra, Canicula. Hæc *Hyginus.* Gorallus.

583. *Sedes vestra en, Philomela*] Sic Aldina & aliæ Editiones. Veneta antiquior *Amphiona* habet pro *en Philomela. Sedes vestra*, est sedes avium tui similium, quæ silvas habitant. *Idem.*

Ibid. *Canoris silvis*] Quæ cantu avicularum resonant. Vide similem translationem vs. 296. Fabula hæc vel pueris est ex *Ovidio* Metam. VI. nota est. *Idem.*

584. Et

re anxio Ægeo è longinquo ostenderet. In eadem urbe nata erat virgo, cujus causâ piaculum contraxerat patria, sed quæ in sidera relata est, & cui Erigonæ nomen fuit. Indidem fuit Philomela, cujus sedes est in silvis, & Procne quæ sub tectis nidificatur, dum sceleratus Tereus per deserta loca volitat. In

584. *Et tu, soror hospita tectis*] Hirundo, nempe, **facta.** **Animo** Poëtæ obversabantur verba *Ovidii* Met. VI, 668.

——— quarum petit altera silvas,
Altera tecta subit. Idem.

585. *Solis Tereus ferus*] Ferum vocat quòd neque tectis, ut Procne, neque silvis, ut Philomela, acceptus fuerit, sed in præruptis rupibus degat. Hoc planè ex politissimis *Æschyli* versibus illustratur, qui habentur, apud *Aristotelem* Lib. IX. de Historia Animalium, sed quia ita depravati leguntur, ut ne minimum quidem ipsos interpretari potuerit magnus vir Gaza; hîc eos ego, quantùm judicare possum, correctos & emendatos apponam.

Τοῦτον δ' ἐπόπτην Ἔποπα τῶν αὐτοῦ κακῶν
Πεποικίλωκε, κἀποδηλώσας ἔχει
Θρασὺν πετραῖον ὄρνιν ἐν παντευχίᾳ
Ὃς ἦρι μὲν φαιόν τι διαπάλλει πτερὸν
Κίρκου λεπάργου· δύο γὰρ οὖν μορφὰς φανεῖ
Παιδός γε τ' αὐτοῦ νηδύος μιᾶς ἄπο.
Νέας δ' ὀπώρας ἡνίκ' αὐξανθῇ στάχυς,
Τίκτει νιν αὖθις κἀμφινωμήσει πτέρυξ.
Ἀεὶ δὲ μισεῖ τῶνδε Παλλήνης τόπου
Δρυμοὺς ἐρήμους, ἢ πάγους ἀποικίσει.

Hunc spectatorem Epopem suorum malorum variegavit, & ostensam habet audacem petricolam avem armis instructam. Qua vere quidem fuscam vibrat pennam Accipitris, cui albus venter; duas enim formas ostendere olet, pulli ejusdem, ex uno utero. Novâ verò æstate, cùm adulta est pica, ipsum iterum parit & vestit circumquaque pluma. Semper autem dit hujus loci Pallenæ dumos desertos, vel in montes amandabit. In uibus versibus, primùm allusum ad nomen Epopis, tamquam πόπτης fuerit malorum suorum. Deinde alium plumarum colorem lli vere adscribit, alium æstate. Nam ἦρι φαιὸν πτερὸν illi dat ίρκου λεπάργου. Ait habere pennas accipitris, qui est λέπαργος, oc est, ventre albo, & habet φαιὸν πτερὸν, *fuscas pennas.* Ubi sanè onsiderandum est *Æschylum*, sine dubio, confudisse cucullum cum Epope, seu Upupa, sed Cucullus φαιὸν διαπάλλει πτερὸν κίρκου λεπάργου. In qua sanè animadversione, mirum in modum mihi placeo, cùm & mentem *Æschyli* planè odoratus sim, & menda ex tam

Miramur Trojæ cineres & flebile victis
Pergamon, exſtinctóſq; ſuo Phrygas Hectore, parvum
Conſpicimus magni tumulum ducis; hîc & Achilles
Impiger & victus magni jacet Hectoris ultor.
Quin etiam Grajæ fixos tenuere tabellæ,
Signáve; nunc Paphiæ rorantes arte capilli,
Sub truce nunc parvi ludentes Colchide nati,

Nunc

NOTÆ.

deplorato loco ſuſtulerim. Fefellit *Æſchylum*, quòd Epops eamdem planè vocem cum Cucullo emittit. Propterea eumdem Epopem cum Cucullo fecit; qui, ut nemo ignorat, tam ſimilis eſt Accipitri, ut quidam in genere Accipitrum poſuerint, & neſcio quid tale tetigerit *Ariſtoteles*. Porrò ὑνίκα αὐξανϑῇ ςαχυς, hoc eſt, cùm adulta eſt æſtas, τίκτει νιν αὖϑις πτέρυξ rurſus renovat, & quaſi alium facit penna; hoc eſt, mutatus pennarum color alium videri facit. Odio verò Pallenes ubi ea Metamorphoſis agitur, eum in teſca inhoſpita relegabit Jupiter; hoc eſt enim τὸ ἀποικίσαι. Hoc ſanè extra ordinem. Sed cùm ipſe *Corn. Severus* ne ſine corollario quidem opus ſuum egregium de Ætna concludere voluerit; cur non & ego quoque cum hoc corollario hunc locum abſolvam? Comparent ergo correctionem horum verſuum cum vulgata *Ariſtotelis* lectione, & videbunt quâ alacritate tam luculentos tanti Poëtæ verſus à nobis emendatos accipere debeant. *Scaliger.*

587. *Exſtinctóſque ſuos Phrygas, Hectora primum*] Locus depravatiſſimus. Veteres Editiones:

Exſtinctóſque ſuos Phrygas Hectora parvum.

Lego: *exſtinctóſque ſuo Phrygas Hectore, parvum*, &c. Simul cum ſuo Hectore exſtinctos Phrygas. *Horatius* ad verbum ex *Homero*:

——— & ademtus Hector
Tradidit feſſis leviora tolli
Pergama Grajis.

Exſtinctos ſuo Hectore. Helleniſmus αὐτῷ τῷ Ἕκτορι διεφϑαρμένους, hoc eſt, σὺν αὐτῷ Ἕκτορι. Idem.

588. *Parvum conſpicimus magni tumulum ducis*, &c.] Seu verè, ſeu falsò, multis poſtea ſæculis oſtendebantur tumuli Achillis, Patrocli, Ajacis, aliorúmque Heroum; quos ſtudioſè inviſit Alexander Macedo, cùm in Aſiam trajeciſſet, ut docent *Plutarchus* & *Arrianus* in ejus vita. Oſtendebantur etiam *Strabonis*, hoc eſt, Poëtæ noſtri ætate, ut colligere licet ex deſcriptione Troadis, Lib. XIII. *Gorallus.*

590. *Quin*

In Troadem navigamus ut videamus reliquias Trojæ, quæ capta tot lacrimas victis creavit, postquàm Hectorem, à quo solo defendi poterant, amiserunt. Illic ergò exiguum magni ducis tumulum videmus, à quo non procul absunt loca, in quibus sepulti sunt Achilles, à quo Hector occisus, & Paris, qui mortem fratris ultus est.[590] Tabulæ etiam præstantium Græciæ pictorum oculos nostros defixos tenent, ut & signa ejusdem gentis statuariorum. Nunc spectamus Apellis Venerem è mari emergentem; nunc Timomachi Medeam cæ-

590. *Quin etiam Graja fixos tenuere*, &c.] Expressit Horatianum:
Suspendit picta mentem, vultúmque tabella.
Scaliger. Hac de re vide *Plinium*, Lib. XXXV.

591. *Paphia rorantes parte capilli*] Scribe ex conjectura nostra, quæ & postea confirmata est veterum aliquot editionum auctoritate: *rorantes arte*, ut in Epigrammate in eamdem ἀναδυομένην:
Καὶ τοίαν ἐτύπωσε διάβροχον ὕδατος ἀφρῷ.
Scaliger. Nihil felicius & certius excogitari potuit, nam loquitur *Severus* sine dubio, de celeberrima illa tabula Veneris è mari exeuntis, ab Apellis manu. De ea vide *Plinium* Lib. XXXV. cap. X. & ad eum *Joan. Harduinum.* Aliud Epigramma *Antipatri* Sidonii Lib. IV. Anthologiæ, cap. 12. elegantissimè *capillos arte rorantes* expressit, estque ita ab *Ausonio* conversum:
Emersam pelagi nuper genitalibus undis
Cyprin Apellei cerne laboris opus.
Ut complexa manu madidos salis æquore crines
Humidulis spumas stringit utraque comis.
Gorallus.

592. *Sub truce nunc parvi*] Ovidius:
Inque oculis facinus barbara mater habet.
Uterque intellexit de Timomachi tabella. *Scaliger.* De hac tabula *Plinius* Lib. XXXV. Cap. XI. *Timomachus Byzantius Cæsaris Dictatoris ætate Ajacem & Medeam pinxit, ab eo in Veneris Genetricis æde positas, octoginta talentis venumdatas.* Quod penicillo expresserat Timomachus id priùs poëticis coloribus pinxerat *Euripides* in Medea, à vs. 1030. ubi crudeli mulieri occidere liberos paranti hæc verba tribuit:
Φεῦ, φεῦ, τί προσδέρκεσθέ μ' ὄμμασιν τέκνα;
Τί προσγελᾶτε τὸν πανύστατον γέλων;
Eheu! cur me adspicitis liberi? cur adridetis hoc extremo risu? &c.
Vide & Epigrammata in eam tabulam Antholog. Lib. IV. c. 9. quorum duo vertit *Ausonius*, Ep. CXXI & CXXII. Gorallus.

Nunc triſtes circa ſubjectæ altaria cervæ,
Velatúſque pater, nunc gloria viva Myronis.
Quin etiam illa manus operum, turbæq; morantur.
Hæc viſenda putas terræ dubiúſque, maríſque;
Artificis naturæ ingens opus adſpice, nulla
Tu tanta humanis rebus ſpectacula cernes;
Præcipuéque vigil, fervens cùm Sirius ardet.

Inſe-

NOTÆ.

593. *Nunc triſtes*] Parrhaſius pinxit. *Scaliger*. Imò *Timanthes*. *Plinius* Lib. XXXV. cap. 10. *Nam Timanthi vel plurimum adfuit ingenii. Ejus enim eſt Iphigenia, oratorum laudibus celebrata, quâ ſtante ad aras peritura, cùm mœſtos pinxiſſet omnes, præcipuè patruum, & triſtitiæ omnem imaginem conſumſiſſet, patris ipſius vultum velavit, quem dignè non poterat oſtendere.* Quinam præterea de ea tabula loquuti fuerint, à quibus omnibus *Timanthi* tribuitur, docebit Plinii interpres *Joan. Harduinus*. Gorallus.

Ibid. *Subjectæ altaria cervæ*] Hoc eſt, altaria ad quæ loco Iphigeniæ ſubjecta eſt cerva. *Ovidius* Metam. XII, 31.

Flentibus ante aram ſtetit Iphigenia miniſtris;
Victa Dea eſt, nubémque oculis objecit, & inter
Officium, turbámque ſacri vocéſque precantum,
Suppoſitâ fertur mutaſſe Mycenida cervâ.

Vide & *Euripidis* Iphigeniam in Aulide à vſ. 1581. *Idem.*

594. *Velatúſque pater*] Adtribuunt induſtriæ pictoris, & in eam partem interpretati ſunt poſteri. Ego verò puto pictorem *Euripidem* ſequutum hoc feciſſe; cujus verba de Agamemnone, ſacrificio filiæ adſiſtente, hæc ſunt:

——— ἔμπαλιν ςρέψας κάρα
Δάκρυα προῆγεν, ὀμμάτων προθεὶς πέπλον.

reflexo retrorſum capite, lacrimas præmiſit, peplum oculis præponens. Scaliger.

Ibid. *Gloria viva minoris*] *Myronis*. Et non non omiſit Antuerpienſis editio. *Idem*. Reſpicit ad buculam Myronis, *celebratis*, ut loquitur, *Plinius* Lib. XXXIV. cap. 8. *verſibus laudatam*. Ac ſanè multa etiamnum ſuperſunt elegantiſſima Anthol. Lib. IV. cap. 7. quorum aliquot feliciter imitatus, aut interpretatus eſt *Auſonius* in Epigrammatibus à LVII. Præſtantiſſima quæque eò ſpectant, ut buculam illam vivæ ſimillimam fuiſſe oſtendant, quale hoc eſt

Aerea

cædem filiorum meditantem; nunc Timanthis Iphigeniam mactandam, ubi cernere licet Græcorum duces circa Dianæ altare, antequàm submitteretur cerva, mœstos, & patrem virginis Agamemnonem velato vultu; nunc buculam æneam Myronis, veluti spirantem. 595 Tot & tanta sunt ejusmodi opera, ut non præstantiâ solùm, sed & multitudine suâ nos morentur. Hæc nobis visenda putamus, per terræ marisque pericula; atqui adspiciamus, in Ætna monte, artificiosissima naturæ opera; nulla enim in iis, quæ ab hominibus profecta sunt, talia miracula licet videre; & præsertim quidem,

Aerea mugitum poterat dare vacca Myronis,
Sed timet artificis deterere ingenium.
Fingere nam similem viva, quàm vivere plus est,
Nec sunt facta Dei mira, sed artificis.

Hinc jam licet intelligere cur hanc buculam *gloriam vivam* Myronis vocarit *Severus*. Gorallus.

595. *Quin etiam illa manus operum, turbaque morantem*] Hoc non est unius assis. Veteres Editiones: *turbaque mina es.* Lego: *turresque minaque.* Minæ sunt ἐπάλξεις. Auctor *Servius* in illud: *minaque murorum ingentes.* Scaliger. In antiquiore Veneta legitur, *morantur*, quod multò melius est. Vult *Cornelius*, non tantùm præstantiam operum, sed & eorum multitudinem morari spectatorum oculos; quod facilè intelliget quisquis *Plinii* Libros XXXIV & XXXV legerit. *Gorallus.*

596. *Terra dubius*] Dubius terræ, aut maris causâ, an pericula in iis occurrentia vitare poteris. De regimine malè intellecto adjectivorum vide *Ger. Joan. Vossium* Artis Grammaticæ. Lib. VII. c. 11. *Idem.*

598. *Tu tanta humanis rebus*] Absurdè legebatur: *cum tanta humanis Phœbus.* Idem.

599. *Vigil*] Hoc est, pervigil, totâ nocte fulgens. Quæ lectio si vera est, oportet diebus canicularibus maxima esse Ætnæ incendia. Sanè, si credimus *Plinio* Lib. II. 40. *ejus sideris effectus amplissimi in terra sentiuntur. Fervent maria, exoriente eo, fluctuant in cellis vina, moventur stagna.* Verùm hæc non fiunt propter exortum *Sirii*, sed quia id est calidissimum anni tempus, ut rectè animadvertit *Geminus* in Elementis Astronomiæ p. 58. & seq. Ed. Petavii Parisinæ. *Idem.*

Ibid. *Sirius ardens*] *Ardet*, & tamen hæc mihi suspecta sunt. *Scaliger.*

Insequitur miranda tamen sua fabula montem.
Nec minùs ille pius, quàm fortis, nobilis ignis.
Nam quando ruptis excanduit Ætna cavernis.
Et velut, eversis penitus fornacibus, ignis
Evecta in longum rapidis fervoribus unda est:
Haud aliter quàm cùm, sævo Jove, fulgurat æther,
Et nitidum obscurâ cœlum caligine torquet.
Ardebant arvis segetes, & millia culta

Ju-

NOTÆ.

600. *Insequitur miranda tamen*] Elliptica hæc est loquutio, in qua hæc sunt intelligenda: quamvis mons hic per se sit mirus, attamen non minùs mirum est quod narratur de fratribus Catanensibus. Nam *fabula* hîc est non mendacium, sed narratio, ut sæpe alibi. *Gorallus.*

601. *Quamquam fors nobilis ignis*] Editiones Veteres: *quàm fors*, &c. Lego:

Nec minùs ille pius, quàm forset nobilis ignis.

Forset, Vide doctissimos *D. Lambini* in *Horatium* Commentarios. *Scaliger.* Scio quid scripserit *Lambinus* de voce *forset*, quæ idem sonat ac *forsitan.* Sed ea significatio hîc non convenit, & dixisset Poëta:

Non minùs ille pius forset, quàm nobilis ignis

Sed legendum est *fortis*, hoc est vehemens, ut vs. 2.

602. *Nam quando ruptis*, &c.] His luculentissimis versibus, orditur historiam fratrum Cataneorum, qui ex incendio Ætnæ utrumque parentem eduxerunt. Eorum de nominibus varia, apud Scriptores, opinio; aliis Philonomum & Calliam vocantibus, aliis Anaphiam & Amphinomum; quibusdam etiam Æmanthiam & Critonem. Cujus historiæ plurimi meminerunt, *Strabo*, *Pausanias* Phocicis, *Val. Maximus*, *Solinus*, *Ælianus*, *Martialis*, alii. Sed omnium maximè *Claudianus*, qui eos egregio carmine celebravit, cujus initium:

Adspice sudantes venerando pondere fratres,
Divino meritos semper honore coli.
Jussa quibus rapida cessit reverentia flammæ,
Et mirata vagas reppulit Ætna faces.
Complexi manibus fultos cervice parentes,
Attollant vultus accelerentque gradus.

Me-

dem, post Caniculæ exortum. Verùm mirus licèt sit mons ille, non minùs mira de eo narratur historia; nec celebres ejus ignes vehementiæ suæ, quàm pietatis, majus ullum specimen ediderunt. Cùm enim, quasi effractis omnibus caminis, fureret Ætna, atque è fornacibus ignis fluvium evomeret, & procul emitteret: non aliter quàm cùm Jupiter fulmina in terras demittit & obscurâ procellæ caligine cœlum obnubit; ardebant segetes in agris, & innumera loca exculta, unà cum villis,

Meminit & *Ausonius* in Catina, de claris urbibus. Locus in quo eorum erant statuæ, in quas id carmen scripsit *Claudianus*, vocabatur ab indigenis εὐσεβέων χῶρος. Porrò locum hunc ita lege:

Nam quando ruptis excanduit Ætna cavernis,
Et, velut eversis penitus fornacibus, ingens
Evecta in longum rapidis fervoribus unda

Dixit *undam*, ut *Pindarus*, de eadem re, ποταμὸν πυρός. *Scaliger.*

Ibidem. Sic etiam loquutus est Auctor Libri de Mundo Cap. VI. ubi de hac historia. *Gorallus.*

603. *Ignis*] Sic emendavi pro *ignes*, quemadmodum etiam puto legisse *Scaligerum*, quamvis in notis ejus legatur *ingens*, propter locum Pindari cum hoc *Severi* collatum. *Idem.*

604. *Evecta*] Sic Aldina, meliùs quàm *& vecta*. Ex eadem versum clausimus verbo *est*. *Idem.*

605. *Sævo Jove*] Hoc est, indignante Jove, ut à *Virgilio* dicitur *sævus Hector* Æneïd. I, 103. hoc est, Græcis infensus, sic enim loquitur Hectoris amicus Æneas:

Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector ———

Idem.

606. *Cœlum caligine torquet*] Meliùs *torpet*. Aliter dicebant: *cœlum stat caligine*. Ab ea metaphora *frontem caligare* dicebant Veteres; ut *Sophocles* συννεφὲς πρόσωπον. *Pacuvius* Atalantâ:

Quis istic voltus caligans? quæ tristitas?

Ita locus ille *Pacuvii*, apud *Nonium* legendus est. Imitatione Græcorum dixit *vultum caligantem*. Scaliger.

Ibidem. Nihil muto. Quidni enim liceat dicere *torqueri cœlum* à Jove, immissâ caligine, de quo *Virgilius* Æn. IV, 269. dixit:

——— *Cœlum & terras qui numine torquet?*

Gorallus.

607. *Et mollia culta*] Non rejicio veterum Editionum *millia culta*. Scaliger. Sic habet Aldina, hoc est, innumera culta, circa Ætnam, loca. *Gorallus.*

Jugera cum domibus, ſilvæ, colléſque virentes.
Vix dum caſtra putant hoſtem moviſſe, tremebant,
Et jam finitimæ portas invaſerat urbis.
Tum verò ut cuique eſt animus, viréſque, rapinâ
Tutari conantur opes; gemit ille ſub auro,
Colligit ille arma & ſtultâ cervice reponit,
Defectum raptis illum ſua crimina tardant,
Hic velox minimo properat ſub pondere pauper,
Et quod cuique fuit cari fugit ipſe ſub illo,
Sed non incolumis dominum ſua præda ſequuta eſt.
Cunctantes vorat ignis & undique torret avaros,
Conſequitur fugiſſe ratos & præmia raptis

Con-

N O T Æ.

609. *Vixdum caſtra putant*, &c.] *Caſtra movere* & *ſigna movere*, ad conſerendas, ſcilicet, manus. *Virgilius:*

Signa movet, pracépſque adverſum fertur in hoſtem.

Nam *hoſtem* ignem vocavit, qui improviſos aggreſſus ſit. Suprà, *atque aperit ſe hoſti*, igni, ſcilicet. *Scaliger.*

Ibid. *Tremebant*] Solum tremebat ſubterranei ignis impetu ſubrutum. *Ammianus Marcellinus*, de motu terræ qui Nicomediæ contigerat, Lib. XVII. cap. 7. *Supereſſe potuit adium ſacrarum & privatarum pars major, niſi palantes abruptè flammarum ardores, per quinquaginta dies & noctes, quidquid conſumi poterat exuſſiſſent.* Simile quiddam contigerat Catanæ, in clade quam hîc deſcribit *Severus.* Gorallus.

610. *Portas evaſerat*] Imò *invaſerat*; & ita reponito. *Scaliger.* Sic habet Aldina.

611. *Rapinâ*] Vetus Editio: *viréſque rapina*, quantum rapere poſſunt. Si legis *rapinâ*, erit raptim convaſare, ut lôquitur *Terentius.* Græci σκευωρεῖσθαι. *Scaliger.*

Ibidem. Ut ἁρπαγὴ, apud Græcos, & actum rapiendi, hoc eſt, *raptum*, & rem ablatam, hoc eſt, *rapinam* ſignificat: ſic hîc noſter Poëta *rapinam* cum *raptu* miſcuit. Sed tamen rectiùs adhibuit vocem *rapina*, quàm *præda*; ſi credimus *Corn. Frontoni*, de differentiis vocabulorum: *Præda victos ſpoliat. Rapina ſubitò venit. Itaque illa victoriâ gaudet, hæc petulantiâ.* Gorallus.

613. *Stulta cervice*] Quid enim opus armis ad ignem fugiendum, præſertim talem? Sed quiſque ea rapiebat, quæ pluris faciebat. *Idem.*

614. *Sua*

& nemoribus vicinis. Vix Catanenſes ignem ultra montem progreſſum putabant, cùm ecce eorum ſolum tremore ſubito agitabatur; jámque ignis portas urbis invaſerat. Tum demum unuſquiſque, prout erat animus, aut vires, rapere divitias ſuas ut eas ſervaret; hic gemere ſub pecuniæ ſuæ pondere: ille curioſus armorum, ea ſtultè, quaſi cum igne pugnaturus, induere; alius onere graviore opum, per fas & nefas partarum, oppreſſus vix poſſe progredi: alius ſub levi pondere, quippe pauper, facilè properare. Denique omnes fugere geſtantes quod ſingulis pretioſiſſimum erat; ſed multos oppreſſos & mortuos ſua præda, & ipſa combuſta deſtituit. Quicumque diutiùs cunctati ſunt, aut avariores fuerunt, ſunt igne abſumti; qui celeriter adſequutus eſt multos, qui ſe fugiſſe putabant, & præmia quibus ſperabant ſe donatum iri, unà cùm raptis opi-

614. *Sua crimina*] Divitiæ quas malis artibus ſibi comparavit. *Idem.*

615. *Hic velox nimiùm*] Repone *minimo*, auctore *Aurato* noſtro. *Scaliger*. Favet Aldina, quæ habet *nimio*.

617. *Sed non incolumis dominum ſua præda ſequuta eſt*] Ad inferos, nimirum; ut ſequentia oſtendunt.

Haud ullas portabis opes Acheruntis ad undas,
Nudus ab inferna, ſtulte, vehêre rate.

Propertius Lib. III. *Gorallus.*

619. *Præmia captis*] Nihil potuit argutiùs dici. Prædones & latrones captis inclamant præmia. *Tibullus:*

Sævâque de rapta præmia veſte petat.

Vulgò dicunt, *mettre à rançon*; hoc eſt, imponere pretium, pro redemtione. Ergo ἀλληγορικῶς dixit ignem eos ante exſpectatum opprimere. Quædam Editiones habent *concrepat*, ex qua lectione *Auratus* noſter legebat *concremat*. Utrum malis, tibi liberum eſto eligere. *Scaliger.*

Ibid. Ego quidem *Auratum* ſequor, Scaligerana enim argutia non intelligo quî huic loco convenire poſſit. Ceterùm pro *captis* lego *raptis*, quæ enim ſubitò, ne incendio pereant, auferuntur, non *capi*, ſed *rapi* dicuntur. Senſus eſt ignem Ætnæum unà cremaſſe & res raptas & præmia quæ exſpectabantur ab iis qui rapuerant. In tali enim incendio, plebs & urbana & ruſtica operam ſuam ditioribus locat, ut vitæ periculo eorum facultates igni eripiat; ſed dum rapta amittebantur, præmium ſimul peribat. *Gorallus.*

620. *Hæc*

opibus, perdidit. Hisce omnibus pascebatur incendium nemini parsurum, nisi Piis Fratribus. Fuerunt enim eximii adolescentes, Amphinomus & Anapias, simili pondere onusti; qui cùm vicina incendia jam crepitarent, viderunt parentes suos, præ senectute, usque adeò debiles, ut in limine domûs suæ mortem exspectantes jacerent. O avara turba, ne divitias vestras asportetis. Illis Fratribus omnium opum loco fuerunt parentes, hanc solam prædam rapuerunt, mediásque flammas ingressi sunt; quasi fidem ab igne accepissent, noxæ nihil sibi allaturum. O maxima & hominibus longè tutissima virtus pietas! Puduit flammas pios ju-

Posset etiam fortè legi *defectos*, de qua loquutione vide *Marquard. Gudium* ad Phæd. Lib. I. Fab. XXI. Sed nihil opus est mutatu, nam *fessum* & *defessum senectute* non minùs bene dixeris. Ipsa senectus *fessa* etiam dicitur, ut apud *Lucanum* Lib. II, 128.

——— parvum sed fessa senectus
Sanguinis effudit jugulo. Gorallus.

626. *Attollere*] Sic Aldina, non *attollite*, ut vulgò. *Idem.*

627. *Illis divitiæ sola*] Pausanias in Phocicis. p.663. Ἡνίκα ἐπέρρει τῇ Κατάνῃ πῦρ τὸ ἐκ τῆς Αἴτνης, χρυσὸν μὲν καὶ ἄργυρον ἐν οὐδενὸς μερίδι ἐποιήσαντο, οἱ δὲ ἔφυγον ὁ μὲν ἀράμενος μητέρα, ὁ δὲ αὐτὸν τὸν πατέρα: *Cùm irruisset in Catanam ignis ex Ætna, aurum quidem & argentum nullo numero habuerunt, sed aufugerunt, hîc sublatâ matre, ille sublato patre ipso.* Claudianus:

Qui spretis opibus, medios properastis in ignes
Nil præter sanctam tollere canitiem.

Vide & *Ælianum*, apud *Stobæum*. Idem.

629. *Ipso dante fidem*] Tamquam pro se ignis daret, qui pro se fide juberent. *Scaliger.* Aut quasi promitteret se tam pio officio fungentes incolumes dimissurum. Quod debet intelligi de decessione flammarum, quæ viam eis aperiebat, & veluti invitabat ad transeundum. Hæc respexisse videtur *Claudianus*, hisce verbis:

Ipse redundantem frænavit Mulciber Ætnam,
Læderet exempli ne monumenta pii.
Senserunt elementa FIDEM, *pater adfuit Æther,*
Terráque maternum sedula juvit onus.

Gorallus.

632. *Qua-*

Erubuere pios juvenes attingere flammæ,
Et quacumque ferunt illi veſtigia, cedunt.
Felix illa dies, illa eſt innoxia terræ.
Dextera ſæva tenent, lævâque incendia fervent;
Ille per obliquos ignes, fratérque triumphant,
Tutus uterque pio ſub pondere, ſuffugit illac,
Et circa geminos avidus ſibi temperat ignis.
Incolumes abeunt tandem & ſua Numina ſecum
Salva ferunt, illos mirantur carmina vatum,
Illos ſepoſuit claro ſub nomine Ditis,

Nec

N O T Æ.

632. *Quacumque ferunt illi veſtigia, cedunt.*] *Seneca* de Benefic. Lib. III. cap. 37. *Deceſſiſſe creditum eſt ignes & utrimque flammâ recedente limitem adapertum, per quem tranſcurrerent juvenes digniſſimi, qui magna tutò auderent.* Pauſanias loco memorato: προϊόντας δὲ οὐ σὺν ῥᾳστώνῃ καταλαμβάνει σφᾶς τὸ πῦρ ἐπειγόμενον τῇ φλογί. καὶ (οὐ γὰρ κατετίθεντο οὐδὲ οὕτω τοὺς γονέας) διχῇ σχισθῆναι λέγεται τὸν ῥύακα, καὶ αὐτούς τε τοὺς νεανίσκους, σὺν δὲ αὐτοῖς τοὺς γονέας τὸ πῦρ οὐδὲν σφίσι λυμηνάμενον παρεξῆλθεν: *progreſſos non languidè adſequutum eſt incendium, flammâ feſtinans; atque (nam ne ſic quidem depoſuerant parentes) ajunt decurſum flammæ bifariam diviſum, & ipſos juvenes, ſimúlque cum iis parentes, ignem illæſos dimiſiſſe.* Vide & Librum de Mundo Cap. VI. aut ejus Interpretem *Apulejum.* Idem.

633. *Felix illa dies*] Eadem adclamatio in Ciri:

Felix illa dies, felix & dicitur annus, &c.

Scaliger.

Ibid. *Innoxia terræ*] Nocuit quidem ædificiis & agris Catanenſium; ſed multò plus profuit hominibus, propter ſingulare pietatis exemplum, cui occaſionem præbuit. Ita hunc locum intellexiſſe videtur *Claudianus*; duo enim ultima Carminis ejus, de piis fratribus, poſtrema diſticha meram hujus verſiculi paraphraſin nobis exhibent.

Nec doleat (Sicilia) *damnis quæ devius intulit ardor,*
Nec gemat exuſtas igne furente domos.
Non potuit pietas flammâ ceſſante probari,
Emtum eſt, ingenti clade, perenne decus.

634. *Dextra ſæva tenent*] Ex opinione ejuſdem maximi *Aurati* lege:

Dextrâ ſæva tenens, lævâque incendia fervent.

Ego

juvenes amburere, & quacumque illi ſe converterent, deceſſerunt. Felicem verò diem, nec cuiquam ob jacturam deflendum, quo tantæ exſtitit pietatis exemplum! Quamvis à dextra & à ſiniſtra incendia omnia depaſcerentur, Fratres illi, per tranſverſos ignes tranſeuntes, veluti triumphabant. Uterque tutus ſub pia illa ſarcina, quà cedebant, evaſit; nam ab utroque abſtinuit flamma. Denique ſine noxa abierunt, & parentes, quos Numinum loco habebant, ſalvos abſtulerunt, carminibúſque deinceps poëtarum propterea celebrati ſunt. Pluto verò, cùm vitam exegiſſent, eos promiſcuæ mortuorum turbæ non miſcuit, ſed clarum nomen habere paſſus, ſan-

Ego verò ita defendebam: *dextra ſæva tenent*, τὰ δεινὰ ἐκ δεξιῶν. Simile proverbium *Horátio:*

Hac canis, hac lupus.

Scaliger. At nos Editionem Aldinam ſequuti ſumus, cujus lectionis ordo eſt: *incendia tenent dextera, & ſervent à læva.* Gorallus.

638. *Sua numina ſecura*] *Menander* apud *Stobæum* Serm. LXXVII.

Θεὸς μέγιστος τοῖς φρονοῦσιν οἱ γονεῖς.

Deus maximus ſunt ſapientibus parentes. Alia ſunt ibidem ejuſdem ſententiæ, ex quibus liquet ſecundùm Deum Opt. Maximum habendos parentes. *Idem.*

639. *Mirantur carmina vatum*] Oſtenderunt Poëtæ quàm ſint admiratione digni, quámque eos mirarentur. Non ſuperſunt quidem nobis, quos equidem norim, antiquiores *Severo* poëtæ, qui hoſce fratres laudaverint. Sed quis dubitet quin tam præclarum facinus à multis ſit laudatum? Sequentibus ſæculis, præter Claudianum, habemus *Silium* Lib. XIV.

Tum Catane nimiùm ardenti vicina Typhæo,
Et generaſſe pios quondam celeberrima fratres.

Siculorum fratrum, ſed obiter, meminit etiam *Martialis* Lib. VII. Ep. 23. *Idem.*

640. *Illæſos poſuit*] Lege: *illos ſepoſuit*, &c. *Ditis* caſu recto. *Petronius:*

Has inter ſedes, Ditis pater extulit ora

In veteri Gloſſario. *Ditis pater*, Πλούτων. Scaliger. Senſus eſt: mors eos non miſcuit cum pleriſque hominibus, quorum nomina æternâ oblivione delet. Colebantur enim à Catanenſibus. *Pauſanias:* Οὗτοι μὲν δὴ τιμὰς καὶ ἐς ἐμὲ ἔτι παρὰ Καταναίων ἔχουσιν: *Siquidem, etiam ad meam ætatem, honores habent apud Catanenſes.* Gorallus.

642. *Sed*

Nec ſanctos juvenes attingunt ſordida fata,
Sed verè ceſſere domus & jura Piorum.

NOTÆ.

642. *Sed jure*] Auratus *purè*, alii verè. Atque hæc quidem hactenus in Ætnam, quo neque, poſt tempora Tiberii Cæſaris, cultius Poëma, neque mendoſius ullum ad nos pervenit. Sed oro obteſtórque omnes, qui poſt meſſem noſtram aliquod ſpicum, ut ille ait, à nobis relictum invenerint; ne id potiùs mihi vitio, quòd reliquerim, quàm ſibi ipſi gloriæ, quòd invenerint, verti velint. Quòd enim hæc tumultuariâ operâ conſcripſimus, ſciunt illi ſatis, qui non ignorant quantis temporis anguſtiis hæc conſcripſimus; & quòd unus menſis, in quo hæc omnia opuſcula recenſuimus, omnes errores noſtros excuſare poterit. Id quod inviti ſcripſimus. Dicendum tamen fuit, ut à quorumdam faſtidio laborem hunc noſtrum, quantus quantus eſt, vindicaremus. *Scaliger.*

Ibidem. *Domus & jura Piorum.*] *Pios* dici camporum Elyſiorum incolas omnes norunt. *Martialis* Lib. XII. Ep. 52.

Accipient olim cùm te loca læta piorum,
Non erit in Stygia notior umbra domo.

Sed Severus præterea reſpicit ad cognomen fratrum Catanenſium, qui κατ' ἐξοχὴν dicti ſunt PII FRATRES. Auctor libri de mundo, Cap. VI. ubi memorato inſigni Ætnæ incendio: Ἔνθα καὶ τὸ τῶν ΕΥΣΕΒΩΝ γένος ἐξόχως ἐτίμησε τὸ Δαιμόνιον, περικαταληφθέντων ὑπὸ τοῦ ῥεύματος, διὰ τὸ βαστάζειν γέροντας ἐπὶ τῶν ὤμων γονεῖς, καὶ σώζειν. *Ibi piorum genus eximio honore affecit Numen, cùm eſſent cincti decurſu ignis, quia bajulabant humeris ſenes parentes, eoſque ſervabant.* Pauſanias:

ſanctos juvenes humili aliorum, qui oblivioni mandantur, fato ſubduxit, & verè ſedibus, omnibúſque, quæ piis debentur, præmiis donavit.

ſanias : περὶ πλείστου ἐποιοῦντο οἱ πάλαι γονέας, ὥσπερ ἐστιν ἄλλοις τε τεκμήρασθαι, καὶ ἐν Κατάνῃ τοῖς καλουμένοις ΕΥΣΕΒΕΣΙ. *Veteres magni faciebant parentes, ut licet colligere, cùm ex aliis, tum ex iis qui vocantur Catanæ pii.* Solinus: *Horum memoriam ita poſteritas munerata eſt, ut ſepulcri locus nominaretur* CAMPUS PIORUM. Propterea dicit *Severus* iis *verè ceſſiſſe domus & jura piorum*; ut honores memoratos diſtinguat ab iis, qui *falsò* à Poëtis dicebantur tribui Heroïbus, in campis Elyſiis, quorum mendacia ab initio hujuſce carminis irriſit. Ex quo enim philoſophari cœperunt Romani, fuerunt in ſententia quam *Juvenalis* Sat. II, 149. his verbis deſcribit:

Eſſe aliquos Manes & ſubterranea regna,
Et pontum & Stygio ranas ſub gurgite nigras,
Atque unâ tranſire vadum tot millia cymbâ;
Nec pueri credunt, niſi qui nondum ære lavantur.

Hæc nos quoque ad *Severi* Ætnam ſcribenda habebamus, in quibus ita abiimus à conjecturis, interpretationibúſque *Scaligeri*, cùm minùs veræ viſæ ſunt, ut ei meritas gratias habuerimus & egerimus, ob ea in quibus rectè ſenſiſſe videbatur. Plures quidem ſpicas colligendas reliquerat, quàm fortè putabat; ſed ita tamen in hac arena ſe geſſerat, ut ſubitaneo impetu melius nihil præſtari poſſet. Nos quidem uni huic Poëmati illuſtrando plus temporis abſumſimus; quàm ille, in univerſam Appendicem Virgilianam. Eramus ſanè aliis & gravioribus & multiplicibus laboribus occupati; ita ut hæc, relaxandi ingenii causâ, ſubciſivis dumtaxat horis, attigerimus.

P. CORNELII SEVERI
FRAGMENTUM
De CICERONIS *Morte, ex M. Annæi Senecæ Suaſoria* VII.

ORáque magnanimûm ſpirantia pænè virorum
In roſtris jacuere ſuis; ſed enim abſtulit omnes,
Tamquam ſola foret, rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia Conſulis acta,
Juratæque manus, deprenſáque fœdera noxæ,
Pa-

N O T Æ.

1. *Oráque*, &c.] *Seneca* hoc profert fragmentum *Corn. Severi*, poſtquàm varia Cicerónis elogia è diſertiſſimis Hiſtoricis recitavit, ſubditque: *nemo tamen, ex tot diſertiſſimis viris, meliùs Ciceronis mortem deploravit, quàm Corn. Severus.* Deſcriptionem autem harum calamitatum ſat copioſam habemus, cùm apud *Plutarchum*, in vitis Ciceronis & Antonii, tum in XLVII. *Dionis* libro. Qui fontes omnibus cùm pateant, pauca tantùm ex iis delibabimus, ad illuſtrationem *Cornelii* noſtri facientia. Sic ergo *Dio*, de capitibus proſcriptorum pag. 328. Ed. Hanovianæ. πολλοὶ μὲν γὰρ ἐν ταῖς οἰκίαις, ἔν τε ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρὸς τοῖς ἱεροῖς σποράδην ἀπεκτίννυντο, καὶ αἵ τε κεφαλαὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ βῆμα εὐθὺς ἀνετίθεντο: *multi quidem in ædibus & in plateis & in templis ſparſim occidebantur, atque eorum capita illico in roſtris proponebantur.* Hinc intelligere licet cur *Severus* dixerit *ora panè ſpirantia* illic conſpecta, cùm è veſtigio ad eum locum raperentur. *Gorallus.*

2. *In roſtris jacuere ſuis*] E quibus ſæpe ad populum verba fecerant; nam roſtra veluti *ſua* fecerant, frequenti uſu. *Idem.*

Ibid. *Sed enim abſtulit omnes*] Omnium reliquorum pro roſtris imagines una Ciceronis obſcuravit, præſtrinxitque oculos. *Juvenalis* Sat. X.

Ingenio manus eſt & cervix cæſa, nec umquam
Sanguine cauſidici maduerunt roſtra puſilli. Schottus.

Ibidem. Legenda ſunt, apud *Senecam*, præſertim *Titi Livii* & *Cremutii Cordi* elogia, qui lugendum hoc Populo Romano ſpectaculum

P. CORNELII SEVERI
FRAGMENTI
De CICERONIS *Morte*
INTERPRETATIO.

Fortium virorum præcisa capita, propemodum spirantia jacuerunt in Rostris, è quibus ad populum verba facere solebant; sed reliqua ne spectarentur effecit, quasi solum fuisset, caput Ciceronis. Tunc omnium animis obversabantur res ab eo Consule gestæ, conjuratio Catilinaria ab eo deprehensa, Pa-

culum elegantissimè pinxerunt. Ut nemo umquam tanto cum plausu è Rostris auditus fuerat: sic neminis, tanta cum miseratione, caput & manus illic spectata sunt. *Gorallus.*

3. *Tamquam sola foret*] Non tantùm propter maxima viri in Rempublicam merita, sed & quia loco magis conspicuo collocata fuerat; *Dio* ibidem pag. 331. ὡς δὲ οὖν καὶ ἡ τοῦ Κικέρωνος (κεφαλὴ) ποτὲ ἐκομίσθη σφίσι, ὁ μὲν Ἀντώνιος πολλὰ αὐτῷ καὶ δυσχερῆ ἐξονειδίσας, ἔπειτ᾽ ἐκέλευσεν αὐτὴν ἐκφανέστερον τῶν ἄλλων ἐν τῷ βήματι προστεθῆναι· ἵν᾽ ὅθεν κατ᾽ αὐτοῦ δημηγορῶν ἠκούετο, ἐνταῦθα μετὰ τῆς δεξιᾶς, ὥσπερ ἀπετέτμητο, ὁρῷτο: *Cùm igitur tandem allatum Ciceronis caput esset, Antonius multa & immania ei conviciatus, deinde jussit id in loco magis conspicuo, quàm cetera, proponi pro rostris; ut quo de loco contra eum concionans auditus fuerat, illic cum dextra, prout erat abscissa, videretur.* Idem.

5. *Jurataque manus*, &c.] Hæc omnia non tantùm *Sallustius*, sed & ipse *Cicero* copiosè descripsit, in orationibus eo tempore & postea habitis; ita ut propterea, vel amicis, tædio esset. *Idem.*

Ibid. *Fœdera noxæ*] Hoc est, conjuratio ad scelus perpetrandum, nam *noxa* hîc est scelus, non sceleris pœna, ut alibi passim. Respicit fortè *Cornelius* ad id quod narrat *Sallustius*. *Fuere*, inquit, *eâ tempestate, qui dicerent Catilinam, oratione habitâ, cùm ad jusjurandum populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permistum in pateris circumtulisse; inde cùm post exsecrationem omnes degustavissent, sicuti in sollemnibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum.* Idem.

Patriciúmque nefas; aſt tunc & pœna Cethegi,
Dejectúſque redit votis Catilina nefandis.
Quid favor, aut cœtus? pleni quid honoribus anni
Profuerunt? ſacris exacta quid artibus ætas?
Abſtulit una dies civis decus, ictáque luctu
Conticuit Latiæ triſtis facundia linguæ.
Unica ſollicitis quondam tutela, ſalúſque,
Egregium ſemper patriæ caput, ille Senatûs
Vin-

NOTÆ.

6. *Patriciumque nefas*] Quia principes conjurationis patricii fuerunt. *Idem.*

Eſt tunc & pœna Cethegi] Cùm hîc *eſt* careret planè ſenſu, edidimus *aſt*, hoc eſt, *verò*. *Tunc verò*, &c. *pœna*, &c. Gloſſæ: *Aſt*, *δὲ*. *Feſtus*, aut *Paulus*: AST *ſignificat at, ſed; vel, autem.* In Scaligerana Editione eſt,

Patriciúmque nefas etiam tum, ut pœna Cethegi.

Sed eſt emendatio, nam editio *P. Pithœi* conſentit cum vulgatis Codicibus. Non dicit hæc *Severus*, exprobrandi causâ; quamvis pœnæ de Cethego & aliis ſumtæ ingentem invidiam *Ciceroni* poſtea conflarint. *Idem.*

7. *Dejectúſque redit*] Primùm ſpe Conſulatûs, nam *pecuniarum repetundarum reus factus prohibitus erat petere Conſulatum, quòd intra legitimos dies profiteri nequiverit*, quæ verba ſunt *Salluſtii*; deinde & ſpe perficiendorum ceterorum conſiliorum. *Idem.*

8. *Quid favor, aut cœtus*] Si locus hic ſanus ſit, hoc vult *Severus*: quid illi profuit Pop. Rom. favor? quid concurſus hominum ad eum facti, tempore Catilinariæ conjurationis; vel, ad eum è roſtris dicentem audiendum; vel etiam Senatus ipſe? *Cremutius Cordus* apud *Senecam*: *Quò ſæpiùs ille ingenti circumfuſus turbâ proceſſerat, quæ paullò ante coluerat piis concionibus, quibus multorum capita ſervaverat, tum per artus ſuos cæſos, aliter ac ſolitus erat, à civibus ſuis conſpectus eſt.* Idem.

9. *Profuerunt*] Sic ſcribendum eſſe, non *profuerant*, res ipſa oſtendit; ſed qui neſciebant, apud Veteres penultimam tertiæ perſonæ præteriti pluralis ſæpe corripi, mutaverant. Vide *Ob. Giſanium* in Indice Lucretiano. *Idem.*

9. *Sacris exacta quid artibus ætas*] Alii *& vita quid artibus acta* ſed hanc lectionem meritò prætulit *Andr. Schottus*. *Sacras artes* vocat

Patriciorum nefanda consilia, pœna de Cethego ceterísque conjuratis sumta, & sperato Consulatu dejectus antea Catilina. Quid popularis favor ei profuit? Quid summi honores in eum à Populo Romano collati? Quid ætas in litterarum studiis exacta? [10] Unus dies abstulit civium decus, & luctu perculsa Romanæ Linguæ facundia unà cum illo conticuit. Unicus ille ac certissimus reorum olim patronus, caput consiliorum publicorum, senatûs de-

cat cùm omnis generis litteras, tum præsertim Philosophiam. *Idem.*

10. *Civis decus*] Dicitur *civis decus*, civis primarius, qui patriæ est honori. Sic apud *Virgilium* Ecl. IV, 11. *decus ævi*, dicitur aurea ætas, quâ omne ævum decoratur. *Idem.*

11. *Conticuit Latiæ*, &c.] Tale illud *Martialis* Lib. V, 70.

Impius infando miles corrumpitur auro,
Ex tantis opibus vox tacet una tibi.
Quid prosunt sacra pretiosa silentia Linguæ?
Incipient omnes pro Cicerone loqui.

Schottus.

Ibidem. Huc facit elegans narratiuncula, quæ est apud *Senecam*, postquàm *Cornelii* versus protulit. *Non laudabo*, inquit, *municipem nostrum, bono versu, ex quo hic multò melior Corn. Severi processit:* Conticuit Latiæ, *&c. Sextilius Hena fuit homo ingeniosus, magis quàm eruditus, inæqualis Poëta & penè quibusdam locis talis, quales esse Cicero Cordubenses Poëtas ait, pingue quiddam sonantes atque peregrinum. Is hanc proscriptionem recitaturus, in domo Messalæ Corvini, Pollionem Asinium advocaverat; & in principio hunc versum, non sine adsensu, recitavit:*

Deflendus Cicero est, Latiæque silentia linguæ.

Pollio Asinius non æquo animo tulit, & ait: Messala, tu quid liberum sit in domo tua videris; ego istum auditurus non sum, cui mutus videor. *Atque ita consurrexit, ne interesset recitationi eorum. Quod Cornelium* (fecisse) *scio, cui non æquè displicuisse hunc versum, quàm Pollioni, apparet; quòd meliorem quidem, sed non dissimilem illi & ipse composuit.* Gorallus.

13. *Patriæ caput*] Hinc sumsit *Martialis* Lib. III. Ep. 66. de Pompeii & Ciceronis capitibus.

Illud laurigeros ageres cùm, Roma, triumphos:
Hoc tibi, Roma, caput, cùm loquereris erat.

 14. *Ri-*

Vindex, ille fori, legum, ritúſque, togæque
Publica vox ſævis æternùm obmutuit armis.
Informes vultus, ſparſámque cruore nefando
Canitiem, ſacráſque manus, operúmque miniſtras
Tantorum pedibus civis projecta ſuperbis
Proculcavit ovans; nec lubrica fata, Deóſque
Reſpexit; nullo luet hoc Antonius ævo.
Hæc nec in Æmathio mitis victoria Perſe,
Nec te, dire Syphax, nec fecit in hoſte Philippo;
Inque triumphato ludibria cuncta Jugurtha
Abfuerunt, noſtræque cadens ferus Hannibal iræ
Membra tamen Stygias tulit inviolata ſub umbras.

NOTÆ.

14. *Ritúſque, togæque*] In V. C. corruptè legitur, *virúſque.* Scribe, *legum, jurúmque.* Sic *Cato*, apud *Soſipatrum Chariſium*, Lib. I. *jurum, legúmque cultores.* Lindenbruchius. Hæc probanda erit conjectura, niſi voce *ritus* quamvis conſuetudinem intelligas.

15. *Publica vox civis*] Meliùs in Scaligerana editione *ſævis*, ita ut Cicero dicatur *publica vox*, hoc eſt, vox Reipublicæ, quæ ore ejus loqui videbatur; cujus rei ſpecimen eximium præbet Catilinaria I, 7. ubi patriam Catilinam pulcherrimâ oratione compellantem inducit. *Gorallus.*

17. *Sacráſque manus*] *Cremutius Cordus* memorat tantùm *ad caput ejus deligatam manum dexteram, divinæ eloquentiæ miniſtram.* Sic & *Plutarchus* in Antonio. Sed *Livius* narrat caput *inter duas manus, in roſtris poſitum.* Cui & alii adſentiuntur, quos memorare nihil attinet. Ceterùm *ſacrum* vocabant Veteres, etiam in rebus humanis, quidquid veneratione dignum erat. *Martialis* in M. Antonium Lib. VIII. cap. 66.

Par ſcelus admiſit Phariis Antonius armis,
Abſcidit vultus enſis uterque ſacros.

Idem.

20. *Reſpexit*] Hoc eſt, retro atque à tergo ultores ſequentes vidit; vel eorum nullam rationem habuit. *Idem.*

Ibidem. *Nullo luet hoc Antonius*] Numquam expiabit hoc facinus; hoc eſt, ſemper propterea erit hominibus inviſus. Nam non minùs Latini dicunt *luere ſcelus*, pro eo quod eſt id expiare, quàm *luere*

defenſor, legum, conſuetudinum ac pacis vox publica crudeli ferro exſtincta eſt. Deformem cæde vultum, canúmque caput ſanguine ſuo cruentatum, & manus, quâ divina opera perſcripta fuerant, ad pedes ſuperbi civis projecta, ab eo lætante conculcata ſunt; nec rerum humanarum mutationem ac Deos ſcelerum vindices reverente. At nulla temporis longinquitas, pœnis facinori debitis, Antonium liberabit. Talia à victoribus expertus non fuerat victus Macedoniæ Rex Perſes; neque Numidiæ Syphax, quamvis inviſus; neque Pſeudophilippus, qui, mortuo Perſe, Macedoniam invaſerat. Triumphalem quidem Jugurtha C. Marii currum ſequutus eſt, ſed nullum præterea ludibrium paſſus. Quin ipſe Hannibal, tametſi iræ Romanorum inſtar victimæ mactatus, membra tamen integra ad inferos detulit.

luere pœnas. *Cicero* ad Atticum Lib. XII. Ep. 6. *Quomodo ergo hoc lues? Uno, ſcilicet, ſi mihi librum miſeris.* Idem.

21. *Mitis victoria Perſe*] Is, poſt L. Æmilii triumphum, in carcerem Albanum conditus, & inde, eodem L. Æmilio, Senatúſque principe M. Lepido adjuvante, exemtus, in libera cuſtodia biennium extraxit, ubi inediâ interiiſſe fertur. Vide *Joan. Freinshemium* ſupplement. Lib. XLVI. Liviani, & Scriptores quos laudat. *Idem.*

22. *Nec te, dire Syphax*] *Livius* Lib. XXX. cap. 46. *Morte ſubtractus ſpectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloriæ, Syphax eſt; Tibure haud ita multò ante mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. Conſpecta mors tamen ejus fuit, quia publico funere eſt elatus,* &c. *Dirum* Syphacem vocavit *Horatium*, ut videtur, imitatus, qui *Hannibalem* eo elogio cohoneſtat, Lib. II. Carm. Od. XII, 2. & Lib. III. Od. VI, 36. *Idem.*

Ibid. *In hoſte Philippo*] Intelligendus Pſeudophilippus, qui ſe Perſei filium ferebat, de quo vide Freinshemianum ſupplementum Libri L. *Livii.* Nam numquam captivus fuit verus Philippus. *Idem.*

23. *Inque triumphato,* &c.] *Ludibria* intelligenda ſunt ſola cadaveris laceratio, nam ceteroqui ſat ludibrio habitus eſt, ut docebunt Scriptores laudati à *Joan. Freinshemio* Cap. XX & XXI. Supplementi Lib. LXVII. Liviani. *Idem.*

24. *Abſuerunt.*] Sic legendum, nam hoc poſtulat ſcopus poëtæ. Malè mutatum in *adfuerant*, ob rationem allatam ad vſ. 9. *Idem.*

Ibidem. *Nostraque cadens ferus Hannibal ira*] Metaphora desumta à victimis, quæ cadere dicebantur Deo, cui mactabantur. *Virgilius* Æneïd. I, 338.

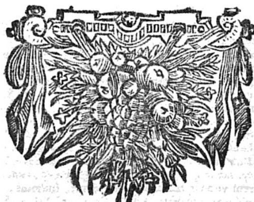
Multa tibi, ante aras, nostrâ cadet hostia dextrâ.

Ovidius Fastor. Lib. IV. vs. 653.

——— hîc geminas Rex Numa mactat oves
Prima cadit Fauno, leni cadit altera Somno.

De turpi facto Romanorum, quo Hannibalem ab hospite Prusia sibi dedi voluerunt, vide *Corn. Nepotem*, in ejus vita, ut & *Plutarchum* in vita Flaminii, sub finem.

F I N I S.

ALIA

ALIA EJUSDEM FRAGMENTA

Ex M. Annæi Senecæ Suaſoria II.

Occurrit mihi ſenſus, in ejuſmodi materia, à Corn. Severo *dictus, tamquam de Romanis, neſcio an parum fortiter. Edictâ in poſterum diem pugnâ, epulantes milites inducit, & ait*:

—— Stratique per herbam
Hic meus eſt, dixere, dies.

Elegantiſſimè quidem affectum animorum, incertâ ſorte pendentium, expreſſit; ſed parum Romani animi ſervata eſt magnitudo; cœnant enim tamquam craſtinum deſperent.

Ex Perſii Scholiaſte, ad Sat. I, 59.

Omnia Epicorum carmina ita ferè ſunt compoſita, ut proximus pes ab ultimo dactylus ſit, exceptis admodum paucis, quos σπονδειάζοντας *appellant, ut apud* Corn. Severum:

Pinea frondoſi coma murmurat Apennini

Ex Soſipatro Chariſio Inſtit. Gramm. Lib. I.

Galeros maſculino genere dixit — Corn. Severus:
—— flavo prætexerat ora galero.

Ibidem.

Neutro genere ſibilum quidam dixerunt - Corn. Severus:
Et ſua concordes dant ſibila clara dracones.

Ibidem.

Successor cùm masculino genere proferatur, Corn. Severus *etiam fœmininè dixit:*

Ignea nam cœlo ducebat sidera Phœbe
Fraternis successor equis.

Ibidem.

Antistes habet antistita — Corn. Severus:

Stabat apud sacras antistita Numinis aras.

Ibidem.

Serta neutro genere dicuntur — sed Propertius fœmininè extulit — & Corn. Severus:

Huc ades Aoniâ crinem circumdata sertâ.

Ex Diomedis Lib. I.

Severus — distractos atque salitos.

Ibidem.

Luxurior in crimine est, ut Corn. Severus *ait:*

Luxuriantur opes atque otia longa gravantur.

Ex Prisciani Lib. XI.

Corn. Severus, *in VII. de statu suo:* ad quem salliti pumiliones adferebantur.

F I N I S.

P E-

PETRI BEMBI
DE ÆTNA,
AD
ANGELUM CHABRIELEM,
LIBER.

ACTUM à nobis pueris eſt, & quidem ſedulò, ANGELE, quod meminiſſe te certè ſcio, ut fructus ſtudiorum noſtrorum, quos ferebat illa ætas, non tam maturos quàm uberes, ſemper tibi aliquos promeremus. Nam ſive dolebas aliquid, ſive gaudebas (quæ duo ſunt tenerorum animorum maximè propriæ affectiones) continuò habebas aliquid à me, quod legeres, vel gratulationis, vel conſolationis: imbecillum quidem illud & tenue, ſicuti naſcentia omnia & incipientia. ſed tamen quod eſſet ſatis amplum futurum argumentum amoris ſummi erga te mei. Verùm poſteaquàm, annis creſcentibus, & judicium & ſtudia creverunt, nóſque totos tradidimus Græcis magiſtris erudiendos, remiſſiores paullatim facti ſumus ad ſcribendum, ac jam etiam minùs quotidie audentiores. Itaque quas pueri miſerimus ad te lucubrationes noſtras, numerare aliquas poſſumus: quas adoleſcentes, non poſſumus: quo in conſilio nobis diutiùs permanendum eſſe non puto. Nam ut interdum non loqui moderati hominis eſt, ſic ſemper tacere, cum eo quem diligas, perignavi. Neque hercule, ſi in officio permanſimus

mus

mus in prima ætate, debemus nunc, tamquam inexercitati histriones, in secundo aut tertio actu defecisse; præsertim cùm æmulatio tuorum nos studiorum, ANGELE, non excitare modò languentes possit, sed planè etiam incendere: quippe qui multa & præclara habuimus à te semper, habemúsque quotidie, & consuetudinis nostræ testimonia, & doctrinæ tuæ. Quare sicuti pueri scriptiunculas nostras, quasi lactantis ingenii acerbitatem, detulimus ad te, sic nunc deinceps etiam ad te adolescentiæ nostræ primos fœtus deferemus, non ut me ipse plus ames: nam jam id fieri posse vix puto: sed certè quia ita debemus inter nos: neque enim arbitror cariorem fuisse ulli quemquam, quàm tu sis mihi. Sed de his & diximus aliàs satis multa, & sæpe dicemus. Nunc autem, quoniam jam quotidie ferè accidit, posteaquàm è Sicilia ego & tu reversi sumus, ut de ÆTNÆ incendiis interrogaremur ab iis, quibus notum est illa nos satis diligenter inspexisse: ut ea tandem molestia careremus, placuit mihi eum sermonem conscribere, quem cum Bernardo patre meo, habui paucis pòst diebus quàm rediissemus: ad quem rejiciendi essent ii, qui nos deinceps quidpiam de ÆTNA postularent. Itaque confeci librum, quo uterque nostrûm communiter uteretur. Nam cùm essemus in Noniano, & pater se, ut solet, ante atrium in ripam Pluvici contulisset, accessi ad eum, progresso jam in meridianas horas die: ubi quæ locuti sumus inter nos, hæc ferè sunt. Tibi verò nunc orationem utriusque nostrûm, tamquam habeatur, explicabo, non tamquam recenseatur. Igitur cùm illum multa in umbra sedentem comperissem, ita initium interpellandi eum feci.

P E-

PETRUS BEMBUS FILIUS.

DIU quidem, Pater, hîc ſedes: at certè ripa hæc virens quam populi tuæ iſtæ denſiſſimæ inumbrant, & fluvius alit, aliquantò frigidior eſt fortaſſe, quàm ſit ſatis.

BERNARDUS BEMBUS PATER.

EGO verò, Fili, nuſpiam eſſe libentiùs ſoleo, quàm hac cùm ripæ, tum arborum, tum etiam fluminis amœnitate: neque eſt quod vereare, ne quid nobis frigus hoc noceat, præſertim in tanto æſtatis ardore. Sed feciſti tu quidem perbene, qui me ab iis cogitationibus revocaſti, quas & libentiſſimè ſemper abjicio, cùm in Nonianum venitur: & nunc quidem nobis neſcio quo pacto furtim irrepſerant, non modò non vocantibus, ſed etiam invitis.

BEMBUS FILIUS.

De republica, ſcilicet, cogitabas aliquid, aut certè de Triumviratu tuo: ſæpe enim ex te audivi, ſi fieri poſſit, velle te, in agris cùm eſſes, quoniam tibi id cùm modicè contingeret, tum etiam perrarò, de iis quæ in urbe agantur, tamquam lethæo aliquo ſumto poculo, nihil omnino recordari.

BEMBUS PATER.

Eſt ita, ut dicis: nam cùm ab urbe propterea me frequentiáque hominum, tamquam à fluctibus, in hunc ſolitudinis portum recipiam, ut relaxem à curis remittámque paulliſper animum, méque ipſum reſtituam mihi, atque ad reliquos confirmem labores: ut in ludis athletæ ſolent, qui cùm prima in lucta deſudarint, conſidunt parumper, ſeſéque revocant,

vocant, ut ſint ad reliqua poſtea certamina valentiores: ſi tamen illæ ipſæ me huc etiam perſequuntur, quas fugio curas & ſolicitudines, profectò nihil ago, quod mihi quidem nunc ipſum evenit, qui cùm ſolus in hac ripa conſederim, ut dignum aliquid hoc ſilentio meditarer, ecce nos unda illa ipſa reſorbuit urbanorum negotiorum, paullatimque in Triumviratûs mei curas delapſus ſum.

BEMBUS FILIUS.

Ita ſanè conjectabar, viſus es enim mihi jamdudum neſcio quid multâ cogitatione commentari, neque eo vultu, quo eſſe hîc ſoles, hilari & ſoluto; ſed quo te in urbe conſpicimus, contractiore interdum & gravi.

BEMBUS PATER.

Rectè conjectabare. Sed iſta tandem, quoniam nimis jam moleſta ſunt, obliviſcamur.

BEMBUS FILIUS.

Utinam ipſe id poſſis, Pater, tibique iſtud, quando ita te juvat, tam facile factu eſſet, quàm dictu eſt. Sed omnes curæ, quæ quidem ſint maximæ, ita ferè ſe habent, ut ſi inſequaris, non fugiant: ſi fugias, etiam inſequantur. Munus autem iſtud tuum cùm eſt ipſum negotioſiſſimum per ſe ſe, quippe à quo ferè omnes reipublicæ noſtræ partes pertractantur, quódque univerſæ civitatis, ceterarúmque urbium noſtrarum advocationem ſuſtinet: tum verò illud etiam accedit, quòd tu is es, qui maximè omnium tranquillitatem animi requietémque deames: quo fit, ut magis etiam illa ſentias, quæ te premunt.

BEM-

BEMBUS PATER.

Eſt, Fili, eſt ſanè cauſa illa quidem non levis, quæ mihi labores adauget meos: ſed tamen, ut verum fatear, aliud quiddam majus me movet, quod ipſum nuper me in urbem revocaverat, ſic dum ſederem, revocátque ſæpiſſimè.

BEMBUS FILIUS.

Quid illud tandem eſt?

BEMBUS PATER.

Quòd reipublicæ causâ non commoveri neque vellem, ſi poſſem: neque poſſem, ſi velim. Nam cùm ab ineunte ætate ita vitam inſtituerim meam, ut patriæ adeſſem ſemper, prodeſſem cùm poſſem, potuerim autem nonnumquam vel juvenis & domi & foris, illa verò me ſæpe muneribus reliquis, ſæpe legationibus honeſtarit: eam ipſe ſi deſeram nunc, cùm & experientiâ & conſilio & auctoritate plus valeo, quid ſit aliud, quàm ſi tu me juvenis ſenem deſtituas, filius patrem?

BEMBUS FILIUS.

Duas igitur cauſas prædicas, Pater, curarum tuarum, duras tu quidem illas & graves: verùm, quia te ſciente à te ipſo proveniunt, perferendas. Nam qui te idem & actionibus tradidiſti, quibus otio inimicius eſſe quid poteſt? & rus amas ſeceſſúſque iſtos tuos; quæ quidem, cùm multò diutiùs ipſis careas quàm fruaris, vitam tibi illam efficiunt moleſtiorem; dolendum tibi non puto, ſi te vel illis ipſis rebus condemnes, quas fugis, vel fugias omnino, quæ te juvant. Sed illud tamen quale eſt, quod te dixeras reipublicæ causâ commoveri? an te fortaſſe,

mi

mi Pater, motus ii Galliarum perturbant, qui feruntur?

BEMBUS. PATER.

Minimè illi quidem: verùm admodum gaudeo te è Sicilia rediisse: nam si aliquid evenerit, malo te hîc esse, ubi omnes sumus, quàm illic, ubi neminem habes tuorum.

BEMBUS FILIUS.

Equidem adsum ac libens, cùm ea de causa, tum quia vobis omnibus carebamus jam nimiùm diu: cave tamen putes nobis hoc Siciliensi biennio quidquam in vita fuisse jucundius.

BEMBUS PATER.

Gaudeo & id quidem: idque ipsum ex eo suspicabamur, quòd nondum ad nos cogitabatis. Sed posteaquàm in eum sermonem incidimus, ut de Sicilia loqueremur, narra mihi quemadmodum ea se habent, quæ de Ætnæis ignibus & feruntur passim, & leguntur: te enim accessisse illuc cum Angelo tuo, totúmque montem perlustrasse audiebamus & nobis quidem certè nunc vacat: quid enim hoc æstu agamus meridiano? neque est, quod ego soleam libentiùs, quàm de naturæ miraculis audire.

BEMBUS FILIUS.

Hæc verò ut libet, modò valeam recensere; & quidem ejusmodi sunt, ut tibi audienti afferre vel magnam possint, mihi certè narranti semper aliquam afferant voluptatem, quamquam quidem jam hoc ipsum facimus nimis sæpe: quàm enim multis nos eadem ipsa censes, posteaquàm è Sicilia reversi sumus, narravisse? Sed consurge, si placet, ab hac umbra: nam tu ripis quidem omnis quæ sit accubatio,

batio, ea si longior est, esse admodum gravis solet, atque ad illa buxeta nostra, si tibi videtur, sedésque pergamus.

BEMBUS PATER.

Periniquum tu quidem facis, qui de ignibus loquuturus, ab umbra & frigore decedendum putas: sed quando ita vis, propter aquam potiùs in ripa deambulemus, & cum fluvio sermoni reliquo demus operam loquentes: ita mihi videbor meliùs tuas illas flammas Ætnæas, si me offenderint, Pluvici mei undâ temperaturus.

BEMBUS FILIUS.

Illæ verò neque te offendent, cùm absint longissimè: neque hîc si adessent, restinguere illas posset Pluvicus tuus, cùm mare ipsum etiam cedat illis volentibus, atque earum ardoribus contrahatur.

BEMBUS PATER.

Magnum exordium inchoas, Fili, ac jam planè vix credenda sunt ista quæ dicis: verùm quî ita fiat, explana id etiam mihi.

BEMBUS FILIUS.

Faciam, ut jubes: sed opus est antè, quam illò veniam, ut aliqua te prædoceam déque insulæ, déque montis natura: quibus cognitis, ad ea quæ postulas, rectâ pergemus viâ.

BEMBUS PATER.

Age, ut libet, modò ad illa etiam aliquando veniamus: quinetiam mihi feceris gratissimum, si ea lege inceperis, ut ne quid pulchrum prætereatur, sive vidisti aliquid, sive audivisti, sive quid es ipse commentatus.

BEMBUS FILIUS.

Ego verò, si placet, iter tibi nostrum omne ordine recensebo, teque à Messanæ mœnibus usque in Ætnæ cacumen perducam.

BEMBUS PATER.

Placet, & cupio: incipe igitur, viámque ipsam omnem reminiscere, & tamquam recurre, si potes.

BEMBUS FILIUS.

Agam sedulò id quidem. Itaque ne te teneam diutiùs: Quartusdecimus mensis agebatur, ex quo ego & Angelus meus apud Constantinum præceptorem Græcarum litterarum studiis exercebamur: neque sanè adhuc vacuum ullum tempus dederamus nobis laboris, ac ne unum interea integrum intermiseramus diem.

BEMBUS PATER.

Nimiùm fuistis assidui vestris in studiis, adolescentes, vel etiam superstitiosi: annum & menses novæ linguæ rudimentis incubuisse nullo intermisso die? mirum, si vos vel habitudo illa prior destituit, vel color! nos tamen è navigatione traxisse vos pallorem istum & maciem putabamus.

BEMBUS FILIUS.

Ita evenit: sed jam tandem nos ipsos respeximus: placuit enim ut Ætnam viseremus, atque interea, dum animi relaxarentur, quod efficere vel occupatissimi debeamus, tantum naturæ miraculum etiam feriati nosceremus: ita jucundis aliquot sumtis comitibus qui nos perductarent, conscensis equis Messanam

nam reliquimus. Sed iter summo littore facientibus nobis Tauromininum usque memorabile nihil conspectum est. A læva statim Rhegium & Brutii agri parvo primum, mox latioris maris intervallo aperientibus sese paullatim angustiis, prospectantur: à dextra colles continui imminent, Bacchi tota feracissima plaga, & Mamertinis vinetis minùs fortasse quàm olim fuit, tamquam ab ipsa vetustate contritis jam laudibus, sed tamen satis nunc etiam percelebris. In medio ferè itinere vel paullò ampliùs, castellum Nisus ex aëria montis rupe viatoribus se ostentat: unde illud devectum Ovidianum,

Nisiades matres, Sicelidésque nurus.

Incolæ vallem etiam omnem, quæ subest, Nisi regionem vocant.

BEMBUS PATER.

Erit isto sanè modo etiam aliquid infra Taurominium memorabile: nam de hoc Poëtæ versu, si rectè memini, nobis pueris nondum inter Grammaticos conveniebat: qua quidem in re adhuc illi arbitrum si quærunt, planè video eam controversiam posse dirimi à Niso tuo: à quo nescio quàm blandè ceteri hospites excipiantur, te certè, ut illi dicerent, etiam elegantiorem remisit. Sed sequere.

BEMBUS FILIUS.

Tauromonii cùm veterum monumentorum reliquiæ plures visuntur, templa, sepulcra, aquæductus: quin sæpe temerè Græca numismata passim effodiuntur, affabrè facta illa quidem, neque in æs modò insculpta sed in argentum, sed in aurum, quod etiam Syracusis crebrò accidit, & est jam totius ferè insulæ familiare: tum coctile theatrum ad-

huc manet, paullò quàm id, quod Romæ vidimus, minus, nisi quod illud amphitheatrum est. Quæ quidem omnia eo inspexi diligentiùs, quòd te recordabar plurimùm semper veterum hominum imaginibus monumentisque tamquam virtutum illorum & gestarum rerum testibus, oblectari. Urbs ipsa loco præcelso atque edito sita, & montium angulo promissa in pelagus, mare Jonium longè latéque prospicit. Theatrum ultimam anguli rupem insedit, quâ collis conspicuus ante omnem urbem in circum planitiem ducens audentior procurrit in mare, utque hinc fluctibus, inde urbe medius ipse terminatur. E Tauromínitano demissi jugo, & littore paullatim relicto, vallémque ingressi quàm à læva Ætnæ radices, à dextra Taurominitani montes efficiunt, per eam Randatium pervenimus novum oppidum, & in Ætnæ radicibus, qua parte mediterranea despectat, situm. Iter totum à Tauromìnio novem & viginti millibus passuum confectum est. Vallis sonoro & perpetuo flumine scinditur & irrigatur. Platani, numerosa sylva, utrasque ripas inumbrantes, maximam sibi vallis partem egregiæ incolæ vindicarunt.

BEMBUS PATER.

Ain' tandem, platanos illæ habent ripæ?

BEMBUS FILIUS.

Pulcherrimas illas quidem, & cultissimas, ut non Socratem modò, aut Platonem, scholásque omnes mitiores suis umbris invitare possint ad philosophandum, sed etiam Gymnosophistas durissimos illos quidem homines, & sole admodum delectatos.

BEMBUS PATER.

Quàm vellem, ut cum earum duabus possemus, vel tribus arboribus, multò plures fructiferas arbores ex illis quas in quincuncem dispositas habemus, commutare!

BEMBUS FILIUS.

Utinam ille tibi potiùs, Pater, iis stantibus totum Pluvicum obduxissent: poterant enim vel universum Nonianum: sed enim nescio an isto sub cœlo provenirent.

BEMBUS PATER.

Equidem arbitror: nam illis posteaquàm in Italiam travectæ sunt, & quidem ab ipsa Sicilia primùm, multæ urbes abundavere: quamquam posteriorum hominnm negligentiâ deperierint: nos enim dum Romæ essemus, unam, quæ in ima ripa speculi est Dianæ Aricinæ, pro miraculo vidimus. Sed nihil est profectò, mihi crede, nihil est, Fili (ut ego semper dicere soleo) quod effici ab homine curâ diligentiáque non possit: nos enim, ut de me ipso loquar, quibus tamen, ex quo hanc villam exædificavimus jam inde antequàm tu esses natus, consumere hîc nondum etiam licuit triginta integros dies, neque quando licebit scio, cupiam certè semper, & peroptabo, vides quàm multos tibi posuerimus ordines pulcherrimarum arborum, vel nostratium, vel advenarum? Quòd si etiam platanos habuissem, numquam illæ me vivo periissent, & haberes tu quidem nunc, quò meliùs invitare posses Faunum tuum: & ille quò libentiùs accedere.

BEMBUS FILIUS.

Vellem equidem, mi Pater: ſed quando id effici non poteſt, oblecta te populis tuis: tum etiam, ſi placet, ſicuti matres filiorum nomina, qui deſiderantur, in eos ſæpe transferunt, quos habent, ita & nos platanos iſtas vocemus.

BEMBUS PATER.

Mihi verò placet has populos ſemper vocari: atque haud ſcio, an etiam cùm eas tempeſtas vetuſtáſve conſumſerit, ut ait ille de quercu Mariana, tamen erit in Noniano populus, quam Bembeam populum vocent: ita mihi quidem videtur illas æternitate commendaſſe ſuis carminibus Aurelius noſter. Quare,

Quæ vitreas populus arduo
Bembeas ad aquas vertice tollitur,
Vivum ceſpitem obumbrans
Intonsâ bicolor comâ,

ſit ſemper populus, creſcat, ſurgat altiùs vel aquulâ hac, vel Poëtæ verſu. Sed ut ad platanos redeam, non tam hoc meâ causâ cupiebam, Fili, quàm tuâ: ego enim me oblectavi ſatis, tum experiendo illud didici, quod facio ſemper, cùm licet, ſive ædifico aliquid, aut paro, propterea id facio, vel quia illis omnibus rebus putem me eſſe uſurum, cui meipſo uti jam meo ipſius jure non licet, vel quia non facilè illa poſſem contemnere, quibus carerem: quid enim mihi poteſt jam ad eos dies, qui mihi reliqui ſunt ad vivendum, eſſe non ſatis? Vobis illa parantur pueri, vobis illa inquam, non mihi: ſcio enim quàm à parentibus quæſita hæc, dulciùs accipere ſoleant liberi, quàm ipſi facilè comparare, ſive quòd in quærendis rebus plerique laborem fugimus, in

par-

partis omnem voluptatem amamus; sive quòd in iis, quæ nobis à majoribus nostris relinquuntur, insit etiam memoria illorum, qui tradidere: quæ illa nobis nescio pacto cùm sanctiora efficiat, tum certè facit multò etiam jucundiora.

BEMBUS FILIUS.

Mihi quidem, Pater, & nunc ista carissima sunt, quæ, quâ es in nos amoris exuberantiâ, à te video dici, & erunt semper, dum vivam, fixa animo & memoriæ meæ, cupióque ut ex iis ipsis rebus, quæ mihi à te, quæque fratri comparantur meo, longissimam ipse nobiscum percipias voluptatem. Sed si tibi nos umquam naturæ lege supervivemus, habeo alia ego, ut de me tantùm loquar (nam de fratre quamquam multa possent dici, malo illi integram causam relinquere respondendi tibi) habeo alia, inquam, quæ mihi sanctissimam tui memoriam semper efficient, etiam absque Noniano tuo: quippe qui me puerum educaveris non diligenter modò, sed planè, quod verè mihi videor esse dicturus, etiam religiosè: habueris tecum in legationibus tuis, imbueris optimis moribus, omnibúsque bonis artibus, quod in te esset, ita semper institueris; ut verear ne sim prorsus ingratissimus ultra hæc mihi à te si quid umquam relictum optavero: tum si de iis ipsis tibi non ego semper majores gratias habuero, quàm si mihi magnificas villas construxisses. Quare ista quidem de causa, nihil est sanè quod labores.

BEMBUS PATER.

Ego verò ac multùm: nam qui tibi illa præparaverim, quæ sunt longè potiora, meo quidem judicio, &, ut video, etiam tuo, curandum mihi est hæc tibi ut ne desint: quæ cùm minora quidem sint, valde tamen sunt necessaria: quemadmodum si te

quis ad cœnam vocet, ferculáque afferat cùm varia, tum ſumtuoſa, vina multifariam apponat, miniſtros adhibeat, calices quærat, & vaſa vel argentea, vel aurea, niſi ſtatuerit triclinium, aut menſas in hortulo diſpoſuerit, ut tibi ſtanti cœnandum ſit, certè tu illum nihilo probes magis, quàm ſi tam multa omnino non paraviſſet. Ita mihi eveniet patri: nam quòd te rectè inſtituerim à puero, mecum habuerim ſemper, utramque linguam te docendum curarim, id eſt, ad cœnam vocaſſe te ſatis dubiam & ſumtuoſam, in qua depaſceres animum tuum, téque ipſe conviva elegans oblectares: convivæ namque ſumus omnes, dum vivimus: neque aliud eſt omnis vita noſtra, qua ſub hac mundi luce fruimur, quàm longa concœnatio, aut ut jam veriùs dicam, convictio. Quod ſi nec ſedem ullam tibi, niſi viventi diverſorium, ſeceſſúmque gratum aliquem paravero ſtudiis & Muſis tuis, perfectò non tam in illis laudabis diligentiam meam, quàm in his etiam culpabis negligentiam: neque tam pulchra ea tibi eſſe videbuntur, quibus abundaveris, quàm fuiſſe illa, quibus carebis, neceſſaria: ita fiet, ut cùm ſemel abiero, tu me ſæpius accuſes, quàm probes.

BEMBUS FILIUS.

O mi Pater, méne tam impium umquam futurum, ut te audeam accuſare? Ego te umquam accuſem, Pater? Quid ſi non tu me ſæpe monuiſſes, & ego aliquando ſcriptum legiſſem à ſummis ac ſapientiſſimis viris, animi bona eſſe, quæ beatos homines facerent ſola ipſa per ſe ſe, quæque opis externæ non egerent, ea neque eripi poſſe cuiquam, nec ætate ſeneſcere, nec morte interire? Cetera omnia manca eſſe, labilia, momentanea: quæ quoniam fortuna & caſu regerentur, tanto eſſe magis quemque, quantùm illa contemneret, vel divitem, vel

vel etiam ſapientem? Animos noſtros ex ætherea ſede in hanc corporis labem profectos ea lege, ut ad illam ipſam purgati aliquando reverterentur: quæ hîc eſſent, deſpicere: ad illa ſe intendere, quò properarent? Me verò, quem iſta quandoque docuiſſes, niſi mihi villam reliqueris ſylvámque platanorum, putas tibi eſſe ſuccenſurum? Non eſt ita, mi Pater: ne putes.

BEMBUS PATER.

Non puto.

BEMBUS FILIUS.

Neque me tam dementem exiſtimes velim.

BEMBUS PATER.

Non exiſtimo.

BEMBUS FILIUS.

Quid ita igitur loquebare?

BEMBUS PATER.

Quia noveram mores hominum, tum etiam pertentare te prorſus volui, quàm rectè iſta ſentires. Sed omittamus hæc jam tandem, Fili, atque ad eam partem ſermonis, ex qua egreſſi ſumus, revertamur.

BEMBUS FILIUS.

Imò verò, Pater, nec revertamur: quid enim ampliùs nobis cum platanis illis? De iis enim loquebamur. Sed (ſi placet) ad Ætnam potiùs, de qua ſermo haberi cœptus eſt, properemus.

BEMBUS PATER.

Mihi verò perplacet, ita tamen ut ne festines: tibi enim ego omnes has pomeridianas horas dico. Et quoniam me impellente nimiùm jam extra Ætnæ terminos provecti sumus, non committam ut te interpellem sæpiùs, nisi quid erit, quod de ea ipsa te rogem.

BEMBUS FILIUS.

Tu verò, ut lubet: ego autem, ut te video velle, sic faciam. Sanè mons ipse situ, formâ, magnitudine, fertilitate, incendiis mirus, demum totâ sui qualitate ac specie longè conspicuus, & sibi uni par est. Ab aurora mare Jonium bibit, & Catanam sustinet imo in pede: cum sole descendit in insulam eâ parte, quâ Tyrrhenum pelagus est, & quæ Æoliæ appellantur: laterorsus, in septemtriones vergenti Pelorus objicitur, & Italiæ angustiæ sunt: contrà reliqua insula subjacet, tractúsque ii omnes, qui cum Lilybæo in Africam protenduntur. Ipsa Ætna radices suas ferè in orbem deducit, nisi sicubi orientem & meridiem versùs promisso clivo paullisper extenditur. Cœlebs degit, & nullius montis dignata conjugium, castè intra suos terminos continetur. Circumitur non minùs quàm centum millibus passuum, adscenditur ferè per viginti, quà brevior via. Imi collis, ac omnis radicum ambitus per oppida, & per vicos frequens incolitur. Baccho, Pallade, Cerere feraces terræ, armentorum omnis generis supra quàm credas, feracissimæ. Hîc amœnissima loca circumquaque: hîc fluvii personantes: hîc obstrepentes rivi: hîc gelidissimæ fontium perennitates: hîc prata in floribus semper & omnis verna dies, ut facilè quilibet puellam Proserpinam hinc fuisse raptam

pu

putet: hîc arborum multijugæ ſpecies, & ad umbram creſcentium, & ad fœcunditatem: in qua etiam tantùm excellunt ceteras omnes arbores, ut mihi quidem magis huic loco convenire videantur ea, quæ de Alcinoi hortis finxit Homerus, quàm ipſi Phæaciæ, in qua certè nos, cùm è Sicilia rediremus, nihil ejuſmodi vidimus, quod nos tantopere oblectaret: ut etiam non inurbanè Angelus meus interroganti eum cuidam ex Phæacibus, qui nobis urbem omnem oſtenderat, quidnam illi videretur, ita reſponderit: Ego Phæaces debere vos quidem, inquit, Homero permultùm exiſtimo, qui vobis plura etiam tribuit, quàm ipſa natura. Referam (ſi potero) Latinè, vel certè ut potero: nam adverti propterea tum etiam diligentiùs illum ipſum Homeri locum:

Hîc nemora in cœlum latè creſcentia ſurgunt,
Punicei pomum grani, malúmque, pirúmque,
Et dulces ficus, & magnæ Palladis arbor.
Non illis borealis hiems, non officit æſtas.
Torrida: ſed placidas zephyris ſpirantibus auras,
Arboribus totum ſuperat fœtura per annum,
Et pomo inſenuere recentia poma priori,
Et nova jam miti ſuperadvenit uva racemo.

Medius mons nunc variis arboribus latè ſylveſcit, & præcipuè pinis & fagis maximam in magnitudinem multitudinémque creſcentibus: quarum illæ inferiùs, hæ ſublimiores ſunt: nunc nudo latere arabiles in plagas extenditur, & ſæpe uſque ad imum deſcendit, frumentis adeò fœcundus, ut credita nonnunquam in centuplam ſegetem cultoribus ferat. Itaque prudenter, ut multa, illud etiam priſci viri, quòd nobiliſſimum templum Cereris in Ætna conſtituêre: ubi enim potiùs Dea ſegetum coleretur,
quàm

quàm ubi segetes optimè provenirent? Atque id quidem tantùm de segetibus. Verùm ab universa Ætnæ fertilitate, ut opinor, fabula etiam emanavit, Aristæum giganta eo in monte ita salvum esse atque vivere, ut neque ab Ætna prematur umquam, neque flammis cœlestibus inuratur: quòd optimi & uberrimi essent fructus, qui per Ætnæ loca nascerentur, nullo telluris vitio, nulla aëris offensi malignitate: nam & Aristæos Græci quidem illo vocabant, qui vicissent in certaminibus: quod verbum ab optimo deductum est credo, quia nisi optimi non vincerent: & gigantas scimus esse filios Telluris appellatos: ita, quoniam fructus universos tellus quasi mater parit, cùm fructus Ætnæos esse optimos atque uberrimos vellent dicere, tamquam ceteros superarent, fabulæ datus est locus non invenustè quidem, si tibi ita videtur: exspecto enim etiam quid tu sentias scire abs te.

BEMBUS PATER.

Mihi sanè videtur: itaque redde cetera.

BEMBUS FILIUS.

Reddam, Pater, atque illa ipsa quidem quæ à principio postularas, & quorum caussa ista omnia dicta sunt: ventum est enim ad id, ut jam de ignibus loqueremur.

BEMBUS PATER.

Verebar sanè, tu ne me longius circumduceres: quamquam quid longum mihi esse hac in re, qua de nunc agimus, atque hoc in otio potest?

BEM-

BEMBUS FILIUS.

Curabo id quidem, ne fiat, si potero, quantum potero diligenter.

BEMBUS PATER.

Imò hercle fiat potiùs, etiam id si facere ipse, ne fiat, potes: non enim impedio: illud autem ideò dixeram, quia te putabam antequàm istuc accessisses, aliquamdiutiùs erraturum.

BEMBUS FILIUS.

Ego verò existimabam, Pater, erravisse me sic etiam nimis diu.

BEMBUS PATER.

Non est ita: sed ne nunc tandem erremus, perge de ignibus, ut proposuisti. Verùm autem quid hæres?

BEMBUS FILIUS.

Pergam equidem, ut jubes: sed scin' quam in salebram inciderim?

BEMBUS PATER.

Nihil profectò minùs.

BEMBUS FILIUS.

Dum tibi ad ignes festino, eam Ætnæ partem, quæ nobis una restabat de tribus (sic enim partiri soleo, & qua sine ad ignes ipsos perveniri non potest) penè omiseram subòblitus: ita Ætnam, quasi Chimæram, cecîderamus, & tamquam ream capite mulcta-

ve-

veramus imprudentes. Sed agam nunc tutiùs, ac de utroque simul loquar. Superior itaque montis pars (nam jam de iis quæ infrà sunt diximus) usque ad summum cacumen nuda variam faciem ostendit: nam alibi semiherbosi tractus sunt intersurgentibus tophis, qui etiam in Pedemontana regione passim visuntur: alibi per summa ora exundans incendium saxis fluentibus totas plagas occupavit: alibi arenarum campi magnam in longitudinem & latitudinem extenduntur. In supremo crateres duo sunt, quorum alterum, qui quidem inferior est, ipsi vidimus in putei rotunditatem angustum, emissis veluti geminâ spondâ circumquáque saxis cùm exustis, tum diversicoloribus: atque hunc lapidea planities ambitu angusto continet: quò ut primùm inscendimus sulfureis statim nebulis & non ferendo fumo, veluti è fornace, percussi ora, pænè retulimus gradum: mox increscente audacia, quâ ventus perflabat, paullatim ingressi craterem ipsum tetegimus manu. Effundebatur inde, tamquam ex camino, fumus, non intermissâ exhalatione: is tamen etiam scissa per longa incendia montis cute, ventis intus furentibus, qui eo die vehementes fuerunt, multis in locis sibi faciebat exeundi viam: interdum quoque repentè ipsis sub pedibus exsiliens, manere nos uno in loco non permittebat. Quinetiam illud accidit, ut quem locum maximè contemplabamur, quòd erat saxis nuper effusis, & adhuc ignem & sulfur retinentibus incrustatus, per hunc, quâ parte concesserat in rimam, subitò effluxerit igneus rivus, ac pedes ipsos inter emissa ex rivo saxa urentia prosilirent.

BEMBUS PATER.

Quid ais? peream ni me totum commoves, Fili, atque etiam perterrefacis tuâ istâ oratione. Quid

Quid autem ſaxa illa? an quemquam veſtrûm læſerunt?

BEMBUS FILIUS.

Neminem profectò, Pater: quin etiam eorum duo, cùm refrixiſſent, quæ manu capi poterant, Meſſanam deportavimus, ſulfuris partem ſervantia, cetera ſubnigra.

BEMBUS PATER.

Quid enim vos tam ultra temerè procedebatis?

BEMBUS FILIUS.

Quia cùm licere illic nobis tutò conſiſtere putabamus, tum etiam luſtrandi ſingula ſtudio, vel potiùs aviditate ferebamur.

BEMBUS PATER.

An neſciebatis, Plinium illum majorem ita occidiſſe, dum nimiùm diligenter, nec dicam inconſultè, Veſeviani incendii cauſas perquireret, montémque perluſtraret?

BEMBUS FILIUS.

Quidni ſciremus, Pater? verùm tanta nos delectatio illius ſpectaculi detinebat, tanta rei novitas, tantus invaſerat ſtupor, ut ſui ipſius jam nemo ſatis noſtrûm recordaretur. Sed miſſa hæc faciamus atque ad illam planitiem, de qua modò dixeram, revertamur: quæ quidem ita tamen perurebat ipſa, ut admotæ ſolo manus, niſi extemplò retuliſſes offenderentur. Pedes duplici calceamento, ita propter adſcenſus difficultatem comparato, tuebamur. Ab eo cratere, quem dixi, mons per fundæ jactum in-

insurgit adscensu difficillimo, partim salebris impedientibus, partim tardantibus arenis, & clivus statim etiam omnibus ex partibus impendebat. Is universi corporis vertex summus est, & tamquam in urbem arx domina, sic ille in montem prominatur. Ab ejus inscensu detinuere nos potentissima vis ventorum, & exhalantes fumi: itaque tibi de illo referre quidem aliud nihil possum, nisi tibi ea vis recenseri quæ ab Urbano Monacho accepimus postea, Messanæ cùm esset. Homo ille quidem spectatæ fidei, atque harum rerum cupientissimus scisitator: is enim paucos ante nos dies, per summam tranquillitatem, totum verticem perlustraverat.

BEMBUS PATER.

Imò vero cupio: novi enim ego illum, atque amo, quod te non latet: quare mihi futura sunt hæc omnia illius testimonio gratiora.

BEMBUS FILIUS.

Ajebat ille igitur (quando ea tibi narrari postulas, quibus tamen ego tam accedo ut credam, quàm omnino si adspexissem) verticem illum esse ab ingenti cratere occupatum ambitu circiter quatuor stadiorum, eúmque non usque in imum descendere eodem hiatu, sed alvum sibi intus paulatim adstringere eatenus, quoad in ejus medio ad evomenda montis excrementa satis amplo ore foraminatur: tum esse in summa montis corona parvum tramitem, ubi pedes firmentur: ex eo si quis declinaverit, aut in craterem obrui, aut è monte deturbari: stetisse tamen se se ibi dum barathrum exploraret: eructasse tum montem magno strepitu incendia caliginosa, & urentes petras supra os, quantum sagittà quis mitteret, insurgentes: atque eum, veluti

cor-

corpus vivens, non perflasse semper, sed emissâ semel animâ cessasse diutulè, dum respiraret: tum se copiam intuendi habuisse, quæ vellet: mox respirasse iterum atque iterum pari intervallo usquequaque: interea ingemere intus cavernas auditas, intremere etiam tonitruis montem sub pedibus, magno & formidoloso iis, qui aderant, horrore: ex quo illud mirum videtur, quòd qui tum strepitus per tranquillitatem sentiebantur, eorum à nobis nihil auditum sit, in tanta ferocia ventorum.

BEMBUS PATER.

Illud verò nec videatur, Fili, neque planè ipsum est mirum: constat enim, quemadmodum scriptores tradidere, simul cum ventis Ætnæ animam immutari: & quo flante, fumos tantùm aut caligines exhalet, eo ponente, modò puras, modò crassiores flammas emittere, pro surgentium ventorum qualitate: aliquando etiam effundi torrentes ignium variâ exundatione, prout intra montis viscera pinguia vel exilia incrementa sunt; quæ cùm ita se habeant, illud etiam posse fieri, quis est qui neget, lenissimâ unius venti aurâ eos strepitus intra montem excitari, qui vel furente altero non queant? Non enim quàm perflet quid, sed quàm intret in montem, quámque se in cavernas illius, inque viscera insinuet, est spectandum.

BEMBUS FILIUS.

Intra montem igitur tu, tamquam intra pectus animam, sic accipi ab Ætna ventos putas, quibus illa modò spirat leniter, modò vehementiùs incitatur?

BEMBUS PATER.

Sanè quidem: nisi tamen veriora illa sunt, quæ de Typhœo, déque Encelado Poëtarum fabulosa diligentia concinnavit.

BEMBUS FILIUS.

Verissima illa quidem fabella est: sed perge tu mihi, atque etiam, Pater, hujus incendii causas redde, si placet: nam ex incolis quidem inventus est nemo, qui ea nobis paullò veriùs explicaret.

BEMBUS PATER.

Pergam, ut libet: sed non priùs id faciam, quàm mihi dixeris, quomodo illud sit, quod tu verissimam fabellam dixisti.

BEMBUS FILIUS.

Quia sanè ea demum verissimè fabula est, quæ nihil habet veritatis.

BEMBUS PATER.

Pulchrè, nimirum: atque isto modo etiam dicere historiam maximè falsam possum, ut ea sit demum falsa quammaximè historia, quæ falsi habeat nihil.

BEMBUS FILIUS.

Non sequitur istud, Pater: sed nos dialecticen captiosis sophistarum circulis, coronísque ne avocemus: satis enim habet illic negotii. Quare agè, mi

mi Pater, explana potiùs illa nobis quæ petimus, ea incendia unde oriantur, & orta quomodò perdurent.

BEMBUS PATER.

Tu verò poſtulas etiam ſine dialecticis philoſophari: quod quidem ipſum fieri quàm poſſit, vel alio tempore ex te ipſo cognoſces, vel cùm voles, audies de me: nunc verò agè, philoſophemur. Interea tamen paulliſper hoc in ceſpite conſidamus: neque enim ullis adhuc Nonianis legibus cautum eſt, ne quis temerè quoquo in ceſpite conſidat: quemadmodum olim Romanis, ne quoquo in gradu: & ego jam deambulando defeſſus ſum.

BEMBUS FILIUS.

Tu verò quieſce ut libet, & quamdiu libet: ego autem & ſtare adhuc poſſum libentiùs, & te ita meliùs auſcultabo.

BEMBUS PATER.

Et quidem hoc etiam licet: ſed quoniam ita vis, ut quibus de ignibus ego te antea interrogaveram: de iis tu me nunc audias differentem, brevi expediam quæ ſentio: neque enim nimis multa ſunt. Tellus quidem omnis, Bembe Fili, ſicuti noſtra corpora, foraminibus canalibúſque diſtincta eſt, & tamquam venis internotata; ſive quòd omnino coïre non poteſt, quæ ſpecie quidem multùm ſibimet differat intra ſeſe; ſive quòd aut gignit ipſa ſemper aliquid, aut interimit, & immutat, neque unum idem omnis, atque ſemper manet; ſive, ut alii tradidere, & quidem principes in Philoſophia viri, quia planè

vivit ipsa, atque à mundi anima vitam trahens, ab eadem mundi anima extra intráque perlustratur. Sed in omni tellure nuspiam majores fistulæ, aut meatus ampliores sunt, quàm iis in locis, quæ vel mari vicina sunt, vel à mari protenus adluuntur: nam cùm exedit semper mare, consumítque suopte contactu suáque naturâ omnia, tum autem si partem est nactum aliquam debiliorem, membráque non adeò robusta telluris, erodit illa multò facillimè, pergítque in viscera ipsa quantum potest: itaque cùm in aliena regna sibi viam faciat, ventis etiam facit: ex quo fit, ut loca quæque maritima maximè terræ motibus subjecta sint, parum mediterranea. Quòd si etiam in sulfuris venas venti furentes inciderint, tum incendia excitantur sanè non difficulter: quoniam & in sulfure concipiendi permagna ignis vis inest, & venti etiam aliena succendunt vi suâ. Hæc autem tu ut in Ætna accidant omnia, vide: quippe, ut modò tute dixisti, quæ mare in radicibus habeat, quæ sulfurea sit, quæ cavernosa; seu quòd naturâ ita fuerit semper ipsa, seu quòd à mari aliquando perforata ventos admiserit æstuantes, per quos idonea flammæ materies incenderetur. Habes unde incendia oriantur Ætnæ tuæ: habe nunc quomodò etiam orta perdurent: in quo quidem nolo ego te illud admirari, quod vulgus solet, magnum esse, scilicet, tantas flammas, tam immensos ignes post hominum memoriam semper habuisse, quo alerentur: quid est enim magnum ipsi magistræ rerum omnium atque artifici naturæ? Quid arduum? Quid illa tandem non potest? Qui stellas, qui solem, qui cœli convexa, qui terras omnes ac maria, qui mundum denique ipsum, quo nihil est admirabilius, vel potiùs extra quem nihil est, quod admireris, sæpe sine admiratione

tione intuemur, iisdem nobis esse Ætna miraculum potest? Cave sis tam imprudens, Fili, ut tu id putes: nam si naturam respicimus, nihil in Ætna est, quod mirum voces. Si rem consideramus ipsam, nónne tibi etiam mira videantur cùm alia loca permulta, tum vel Aponi nostri fontes, calidæque illæ purissimæ, quibus natura non tantùm ut calefacerent, dedit, quod erat tamen ab aquis alienum, sed multum de jure quoque rerum omnium concessit, multum de nostro, tum aliquid de Deorum etiam, & suo; ut morbis, scilicet, mederentur, non modò sine ullo ægri dolore, qua de causa Græcè Aponus nomen invenit, sed etiam cum voluptate? Itaque qui curantur,

> *Non venas reserant* (ut ait ille) *nec vulnere vulnera sanant,*
> *Pocula nec tristi gramine mista bibunt:*
> *Amissum lymphis reparant impunè vigorem,*
> *Pacatúrque ægro luxuriante dolor.*

Nam morbos quidem expellere hominum planè est rerum usum multarum rectè callentium, hoc autem, vel sine dolore id efficere, vel, quod multò est maximum, etiam cum voluptate, Deorum mihi quidem videtur esse proprium, ipsiúsque principis omnium, & parentis Naturæ. Quòd si cum uno Aponi fonticulo & canali profunda illa comparaveris, inundationésque omnes Ætnæ tuæ, fortasse non verear, ne noster hic colliculus tuo illo monte sit minor. Sed faciam, ut tibi pollicitus sum, & Ætnæ incendia quomodo alantur, docebo. Quoniam igitur omnia (ut scis) humore atque calore concipiuntur, cùm & semper ardeat mons, & semper à mari perlustretur, habes, jam duobus his ver-

O 3 bis

bis quod petis: ignis enim, qui detrahit ſemper aliquid atque conſumit, gignit etiam ſemper aliquid ſibi quod conſumat, ſuo ipſius calore humectantibus undis tellurem, ſempérque igni materiam ſufficientibus, quo alatur: nam & bitumen maximè, quod ſulfuri ſimillimum eſt, fit ex terra & limo, exſudante tellure: tum & ejuſdem ferè generis alumen, quod quia ex ſalo & terra conficiatur, ita vocatur.

BEMBUS FILIUS.

Unde autem ſaxa, & pumices, Pater, & ejectamenta illa, quæ vomit? Quid illa tandem ſunt? An ſulfur tantùm, bitumen, alumen omnia?

BEMBUS PATER.

Nequaquam, Fili: ſed tanta eſt vis ignium, præſertim incluſorum, & ventis intùs furentibus, ut non viſcera imbecilla modò, ſed planè nervi etiam corripiantur telluris, & ſaxa ipſa duriſſima liquefiant.

BEMBUS FILIUS.

At ea ipſa ſaxa non aliquando defeciſſe, montémque ſibi non ſubſediſſe, nónne illud eſt mirum, Pater?

BEMBUS PATER.

Neque id, Fili, quidem mirum: tellus enim ſemper fœcunda ſui eſt, ſempérque ſemet ipſa parturit: niſi tamen malis tu cum Pythagora ſentire, qui quidem

dem apud Ovidium, ita præcipiens inducitur, ut audeat affirmare, Ætnæa incendia non esse usquequaque duratura.

BEMBUS FILIUS.

Ego verò quid sentiam, non sat scio: quamquam equidem mallem Pythagoram, quàm Empedoclem imitari: ille enim quæ naturæ consentanea videbantur, credebat, asserens mutari quidem omnia, nihil tamen omninò interire: hic dum curiosiùs naturæ causas perscrutatur, etiam seipsum imperscrutabilem facit.

BEMBUS PATER.

Sed valere nos illos sinamus, Fili: & quoniam nos tibi, Ætnæ incendia unde fiant, diximus, id velim ego scire item ex te, ipsa hæc quomodo fluant. Neque enim puto hujus ignarum rei, tamquam dormientem spectatorem, sic te ex eo spectaculo rediisse.

BEMBUS FILIUS.

Jam istud quidem, Pater, fieri sine ullo negotio potest, vel una Hesiodi comparatione, quâ ille in sua Theogonia fluxisse ait tellurem, ubi eam post fulminatum Typhœum igne correptam describit, hoc ni fallor modo: ex quo sanè libet mihi suspicari etiam Pastorem illum Ascræum aliquando Ætnam conscendisse, atque inde sibi sumsisse, quod de universa tellure scriptum reliquit:

Uritur ipsa ingens tellus, æstúque furente
Liquitur, albentis quondam ceu lamina plumbi

Arte virûm flammísque cavâ fornace liquescit,
Seu ferrum: quamquam hoc maternæ viscera rupis
In duras aluere vires, cùm ferbuit olim
Vulcani domitum manibus, terráque fatiscit.

Et quidem propterea illum ego plumbi & ferri exempla posuisse crediderim, ut alteri ea compararet quæ igne faciliùs corripiuntur & fluunt, ut sulfurea tellus omnis, & eæ telluris partes, quæ tenuiores sunt: alteri autem cùm saxa omnia, tum ea quæ flammæ resistunt magis, & sunt suapte natura duriora.

BEMBUS PATER.

Mihi hæc quidem certè non displicent ipsa per se: atque etiam delectavit me nonnihil Poëtæ ingenium, qui tam aptè descripserit fluentem & ardentem tellurem: sed tamen tu, Fili, nimiùm perparcè respondes ad illa quæ peto: non modò enim hoc ita simpliciter cupio, ea incendia quomodò fluant scire abs te: sed etiam, ubi descenderint, quam faciem capiant: tum si perdurant eadem semper, an aliquando immutantur, audire.

BEMBUS FILIUS.

Geram tibi morem, Pater, & ea quæ postulas, ut potero, explicabo. Pleno jam partu maturior est omnis fœtus, quicumque in Ætnæ matris utero coalescit, nisu parientis expellitur & ejectatur quacumque priùs rimam invenerit, aut viam sibi paraverit vi suâ: sæpe tamen exit ex eo cratere quem ipsi vidimus, numquam ex superiore, quòd vel eò inscendere gravis materia non queat, vel, quia inferiùs alia spiramenta sunt, non sit opus. Despumant igitur

igitur flammis urgentibus ignei rivi pigro fluxu totas delambentes plagas: ii paullatim recedente calore priorem ſibi naturam repoſcentes, in lapidem induреſcunt fragilem ſanè flammis enervantibus, & ſi contrectes, putrem. Stat ea confluvies, veluti glacies, concreta, uſquedum alteri deſcendant rivi: ii námque non ſuprà fluunt, ſed inter montis arenoſam cutem & priora concreta fluentia inſinuantes ſe ſe, curſum ſibi medium quærunt: ſic, quæ priùs induruerant, quia friabilia ſunt, ut dixi, novis incendiis cedentia crepant, & in partes disjecta proſiliunt, quacúmque unda deurgens interfluit: deinde conglaciantem eam altera ſubit illuvies, atque ipſa tantumdem facit: tum altera item, & altera: non enim continuato fluxu mons, ſed per intermiſſos ſpiritus, ut ſuprà commemoravimus, eructatur. Itaque noviſſimis ſemper vincentibus, multiplicatóque in immenſum incendio, ex igneis fluminibus fracti lapides altiſſimo congeſtu magnam montis partem occuparunt: atque ii, quo recentiùs fluxere, eo & nigriores ſunt, & firmiores: ætate & palleſcunt, & reſolvuntur: inde ego eſſe arenarum plagas omneis, quæ circa cacumen viſuntur, exiſtimo. Materies omnis aridiſſima eſt, atque ideò minùs multò, quàm vivi lapides, ponderoſa: ſcabra adeò, ut brevi morâ, tamquam à lima, conſcendentium calcei exedantur.

BEMBUS PATER.

Atque ego ſanè in eo mallem Empedoclem imitari, qui adſcenſurus amyclis æreis utebatur. Sed ſequere.

BEMBUS FILIUS.

Ea infra parvum craterem circumversùs totum montem complexa est, & cumulum eum, in quo major crater est, sustinet : demittitur inde alicubi per intervalla imum in montem obliquis fluxibus, quáque Catina jacet, usque in mare, lata sæpe, quâ visus patet, horrendum sanè spectaculum, modò alveis hiantibus, modò impendentibus ripis. Inter maxima profluvia longè memorabile illud est, quod paullò ante nostram ætatem usque intra Catinam decurrens, non parvam urbis partem incendio depopulavit : neque sanè descensus is minùs, quàm per ducenta stadia conficitur. Quinetiam portum eum, de quo ait Virgilius,

Portus ab accessu ventorum immotus & ingens
Ipse, sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,

ita implevere fluenta Ætnæa, ut jam errasse Virgilium putes, quòd portum ibi esse ingentem dixerit, qui pænè nullus sit.

BEMBUS PATER.

Istud, nimirum, est quod à principio dixeras, cedere illis volentibus, atque eorum contrahi ardoribus ipsum mare.

BEMBUS FILIUS.

Est ita quidem, ut dicis : sed ut ad propositum revertamur, reptare per eas crepidines, quas dixi, duobus millibus passuum necesse est quemvis craterem visuros : reliquum iter in equis conficitur.
Repta-

Reptationis ejus labor haud facilè credas, quàm durus est, quámque indigens virentis genu: quippe, quia degravante viatore temerè ingesti lapides concedunt, & in adscensu maximè arduo, ni probè posueris pedem, dimoto uno, tota congeries devolvitur, & in te ipsum ruit: adde quòd, etiam si in plano cecideris, lædunt scabritie suâ: & manus crebro contactu, nisi contexeris, atteruntur. Magna fortasse videbuntur, Pater, audienti tibi: magna enim sunt, ut mihi quidem videri solent, verùm nusquam adeò, ac nobis inspectantibus fuerunt: nam Ætna quanta est, nemo quidem scit, qui non videt. E summo vertice contemplari totam insulam licet: termini ejus longè esse multò minùs videntur, quàm sunt. Brutia ora ita tibi sub oculis jacet, ut eò posse trajicere pænè quidem jactu lapidis putes. Serenâ tempestate Neapolitani etiam tractus prospiciuntur. Nivibus per hyemem ferè totus mons canet: cacumen neque per æstatem viduatur.

BEMBUS PATER.

Quid, quòd hyemare tantùm eas & Plinius, & Strabo meminere?

BEMBUS FILIUS.

At experientia ita te docet, ususque ipse auctor, quod quidem veniâ illorum dixerim, longè certior. Quare illud, mi Pater, etiam atque etiam vide nequid te moveat, si aliqua ex parte hujus nostri de Ætna sermonis cum vetustis scriptoribus dissentimus: nihil enim impedit fuisse tum ea omnia, quæ ipsi olim tradiderunt, quorum permanserint

rint plurima in nostram diem : quædam se immutaverint, aliqua etiam allata sint nova : nam, ut cetera omittam, quod cinerosa partim esse summa cacumina dixerunt, ejus rei nunc vestigium nullum apparet: cinis enim, qui queat conspici, toto monte nullus est : neque id tamen omnibus annis fuit : nam multorum testimonio accepimus, qui viderunt, annis abhinc quadraginta tantos ex Ætna cineres evolasse, ut per totam eam insulæ partem, quæ ad Pelorum jacet, omnem oleam abstulerint : eos etiam in Italiam ventis ferentibus latos Sed ut ad nives illas redeamus, addebat idem Urbanus, Calendis Juniis adscendente se, largiter abundéque ninxisse : tum iterum, qui dies septimus fuerit post eum diem, dum ipse Randatii moraretur, eo die in universam montanam plagam, nives ferè in pedis altitudinem descendisse ; in quo ipso licet Pindarum suspicere, scitè cognomento usum, qui Ætnam nivium nutricem appellarit. Quo latere subest Catina, mediâ ferè inter ipsam & cacumen regione, purissimus & perennis fons erumpit Dorico vocabulo Crana ab incolis appellatus. Ceterùm toto monte supra radices nullæ aquæ sunt, nisi quæ vel ex nivibus emanant : cujus quidem rei etiam Theocritum testem habemus, in quo dum Galateæ Cyclops enumerat divitias suas, hæc etiam interserit :

Est glacialis aquæ rivus mihi, quem sylvosa
Nectareum in potum nivibus fluit Ætna solutis.

aut si quæ intra fagorum truncos pluviis descendentibus relinquuntur. Atqui res & locus me monuerunt, ut quod ibi vidimus pulcherrimum naturæ opus & mirati fuimus maximè, non præterirem.
Al-

Altiſſima in ſpecula, quà ſylvâ deficiente liberior proſpectus in inſulam, & Tyrrhenum mare eſt, herbidus campus leni decumbit clivo: hunc pini proceræ pari diſtantes intervallo ducta corona circumſepiunt: in medio fagus denſiſſima quadrifido robore ſe attollens, celſior quàm ceteræ, veluti regina ipſa conſurgit: ea non ſtatim diſcriminatur, ſed à tellure per ſpatium cubitale uno trunco contenta eſt: inde ſe in ramos conſimiles æqualibus intervallis diſpartitur: internè uſque ad imas radices arbor deficiens undis pluvialibus urnam ex ſe ſe facit: illæ montano purgante aëre, ac umbris ſolem arcentibus, & fontanis gelidiores ſunt, & putealibus puriores. Ambigeres ibi tu quidem, Pater, ſi quid eorum tibi laudandum eſſet, quidnam potiſſimum laudares, an proſpectum ejus loci, an locum, tum an arborem, an undas: ita ſcitè in alteris decorandis, quaſi quidem id agerent, ut quid magis pulchrum eſſet, ambigeretur, & Hamadryas, & Nais convenerunt: in honeſtandis verò alteris admirabile quidem eſt, quantum gratiæ venuſtatíſque ſibi invicem afferant Jupiter Genio, & Genius Jovi: quo fit, ut in utriſque multum Venus etiam permiſta ſentiatur.

BEMBUS PATER.

O pulchras naturæ delitias, vel etiam Deorum, ut Poëtis placet, ſi qui ſunt, qui eum montem colant!

BEMBUS FILIUS.

Sunt, Pater, ut ajunt, atque incolunt illo ipſo quidem in loco.

BEM-

BEMBUS PATER.

Mirabar, si hæc temerè dicerentur provenire, præsertim à Siculis, quos quidem constat, propter sermonis impunitatem & licentiam, etiam trilingues vocatos. Sed quis inhabitat Deus?

BEMBUS FILIUS.

Fauni esse fontem illum dicunt.

BEMBUS PATER.

Fabellam te video inchoare: sed quoniam in Faunum incidimus, sequere: detineri enim me ab illo facilè patior, cum quo te scio libenter etiam carminibus ludere interdum solere. Istud autem quî sciunt? An ita conjectantur?

BEMBUS FILIUS.

Videre se inquiunt Pastores ipsum Deum, passim errantem per sylvas & pascua, tum etiam sedentem sub illis arboribus coronatum pinu, & tacentem sæpiùs, interdum tamen etiam fistulâ solantem amores. Sed continebo potiùs me hîc, Pater: levia enim hæc sunt, & mihi loqui tecum, nisi reverenter, non licet: quamquam si pergerem, faceres tu quidem hac in re, quod facere etiam reges in cœnis solent, qui quidem inter apros & pavones, quibus abundant quotidie, interdum tamen & allium poscunt & betas. Neque sanè animus noster vacare semper rebus severioribus potest: neque si vacet, tamen ex illis tam plenam capit voluptatem, quàm si ea ipsa remitteret interdum, & mox non longo in-

intervallo intermissa revocaret. Ita tu nunc gravia illa Philosophiæ studia, quibus quidem certè id omne tempus soles, quod tibi per rempublicam licet, impertire, meliùs etiam fabellis hisce levioribus condienda remitteres. Et quidem licet maximè vel in Noniano fabulari.

BEMBUS PATER.

Sanè quidem licet, dum illud tamen semper teneatur, ut cerato remige Sirenas, quod ajunt. Et profectò Poëta esse sapientissimus numquam Ulyssi concessisset, quem prudentissimum semper facit, ut Sirenum cantus audiret; nisi liceret etiam gravibus ac sapientibus viris, quorum tamen in numero me non pono, minùs seriis adesse interdum rebus, & lusus captare non adeò severos; modò ne remiges audiant, hoc est, ne sensus pateant voluptatibus, quibus & demulcentur ipsi semper, &, nisi ratione occlusi sint, sæpe etiam facillimè capiuntur. Quod tibi esse faciendum in vita maximè semper censeo, Bembe Fili: nam nisi te ita informaris, ut voluptatum illecebris animum impervium geras, non possum dicere, quàm multæ tibi occurrent species earum, quæ te non adolescentem modò, ut es nunc, demulcere possint & delinire, ac jam etiam debellare & devincere, sed planè etiam virum. Itaque illis aut magnanimiter imperandum est, quod fecerunt viri omnes magni, & boni, & ii, quos propterea Deos etiam appellaverunt: vel omnino turpiter deserviendum: in quo quidem tu, si me audies, non committes, ut rejectâ continentiâ atque ipso amore virtutis, ex illorum sis grege, de quibus præclarè Horatius:

Nos

Nos numerus sumus, & fruges consumere nati,
Sponsi Penelopes, nebulones, Alcinoique
In cute curanda plus æquo operata juventus,
Quîs pulchrum fuit in medios dormire dies, &
Ad strepitum citharæ cessatum ducere curam.

Sed quoniam inclinata jam est dies, procedamus in atrium: nugæ autem pastorales istæ tuæ, sub umbris sunt potiùs & inter arbores, quàm intra penates, recensendæ. Quæ cùm dixisset, & jam in atrium pervenissemus, ego finem loquendi feci, ille cogitabundus in bibliothecam perrexit.

FINIS.

INDEX

Verborum, loquutionum & rerum, cùm contextûs *Severi*, tum Notarum. Numeri versus significant, n. Notas, f. Fragmentum.

A.

 Ætna

INDEX.

C.

Ce-

 Cu-

D.

E.

F.

Fidem

INDEX.

G.

H.

I.

In

Jura

Ma-

N.

O.

Or-

Qua-

Q.

R.

S.

Tor-

V.

I N D E X

Auctorum in Notis ad SEVERUM illustratorum.

Ste-

FINIS.

